בחבלי כליה

יהודי רוסיה בשואה הנאצית

1941-1943

מאסף

ערוך על־ידי

בנימין וסט

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

הוצאת ארכיון העבודה - המחלקה לחקר יהדות רוסיה
תשכ"ד תל־אביב 1963

כל הזכויות שמורות

נדפס במדינת ישראל
PRINTED IN ISRAEL

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

דפוס קואופרטיבי „הפועל הצעיר" בע"מ

בחבלי כליה / יהודי רוסיה בשואה הנאצית

משה

רות

בברכה חמה

שלום

!לום

משון תלכ"ג
ניסן 1963

ה ת ו כ ן

פתיחה . . . . . 8—7

ויהי בימי השואה . . . . . 34—11

בערי ההריגה . . . . . 155—35

רצח ילדים . . . . . 186—157

גילויי התנגדות ופארטיזאנים יהודים . . 222—189

מפעולות הוועד היהודי האנטיפאשיסטי . 253—225

רשומות ותעודות . . . . . 281—256

מקורות . . . . . 286—283

תוכן העניינים . . . . . 291—287

תצלומים . . . . . .

CONTENTS

Introduction 1–8

Early Christian Martyrs 11–34

Christian Writers 35–130

Early Church 131–180

Christian Monastic Communities in the Early Church . . . 181–220

Christian Worship in Private Homes 221–248

Christian Worship in Public Buildings 249–280

Baptism 281–298

Early Christian Art 299–326

Index 327

פ ת י ח ה

סקירות, המסות והתעודות על עלילות הרצח של הנאצים ביהודי רוסיה, המובאות בספר זה, הן נסיון לפרסום חומר מרוכז על השואה בברית־המועצות בשנים 1941—1943. הדברים מתַנים את אימי השואה בשטחי ברית המועצות, — בתחומי גבולותיה עד פרוץ מלחמת העולם בספטמבר 1939, בלי לכלול את קורות ההשמדה בארצות־הספר — ליטה, לטביה, אֶסטוניה, פולין המזרחית, בוקובינה ובסראביה — שסופחו אל ברית המועצות בתקופת ההסכם שנעשה בין גרמניה ורוסיה באוגוסט 1939. על ההשמדה בארצות־הספר כבר הופיעו ספרים מיוחדים, ועתידים עוד להופיע במרוצת הזמן.

רובו של החומר המובא בספר שאוב מהריפורטאז'ות שפורסמו בזמנו בהוצאות סובייטיות שונות באידיש וברוסית: ב„אייניקייט", עתון הוועד היהודי האנטיפאשיסטי, שהופיע במוסקבה בשנות המלחמה הגרמנית־רוסית, בשני הספרונים באידיש „מערדער פון פעלקער („רוצחי עמים") שפורסמו בשנים 1944 ו־1945 ובכמה ספרונים ברוסית בשם „מלחמה", שהופיעו בשנים 1942, 1943, 1944. הספרונים באידיש וברוסית מהווים אוסף של רשימות וסקירות שלוקטו ונערכו על ידי הסופר א. ארנבורג, שהיה כתב־צבאי בימי המלחמה, עקב במיוחד אחרי מעללי הנאצים באוכלוסיה היהודית, ופרסם את התעודות והרשמים ברבים. אשר לשני הספרים הרשמיים ברוסית „Документы обвиняют" („תעודות מאשימות"), שהופיעו במוסקבה בשנים 1943 ו־1945, הרי יכולנו להעזר בהם רק מעט מזער, מאחר שתעודות אלו ברובן הגדול מספרות בכלל על רצח „אנשים סובייטיים" בידי הנאצים, בלי לציין את לאומיותם של המושמדים.

רובם של הסקירות, הסיפורים והעדויות האלה נכתבו בימים הסוערים של המערכה הצבאית וההשמדה האיומה של מרבית הקהילות היהודיות ברוסיה. חשיבותם, איפוא, בכך, שהם נכתבו סמוך לעצם ההתרחשויות של מעשי ההשמדה. אין פלא, איפוא, שרבו בהם דברי תעמולה וקריאות פטריוטיות משום צורך השעה. עתה, 18 שנים לאחר מפלתה של גרמניה הנאצית, פגה, כמובן, אקטואליותם של דברי התעמולה ולא הבאנום בספר.

לצערנו, מעטות מאד הן העדויות מפי יהודים חיים, שהצליחו להמלט מגיא־ההריגה, מכיון שההשמדה בברית המועצות היתה טוטאלית ועקרה מן השורש יישובים שלמים, בלי להותיר בהם אף נפש יהודית אחת. ידוע, כי ה„איינזאץ־גרופן", אלה היחידות הנאציות שנצטוו לבצע את „הפתרון הסופי" בנחלי דם יהודי, הודיעו לא אחת לשולחיהן בברלין, כי אכן „טוהרו" כליל המקומות הכבושים מיסודות יהודיים.

יכולנו, איפוא, להביא בספר רק עדויות מספר מפי אנשים שניצלו בנס, שחזו מבשרם את אימת השואה, או שמעו על מוראיה עוד בהיותם בברית המועצות.

לרשותנו עמד החומר על השואה בברית המועצות, הנמצא ב„יד ושם", ועל כך אנו מביעים הכרה ותודה לחבר עובדיו. יבואו על הברכה גם „בית לוחמי הגיטואות ע"ש יצחק קצנלסון" ומר יחזקאל קרן על התצלומים והחומר, שהואילו להמציא לנו בשביל הספר.

נעזרנו גם בדברים על אירועי השואה ועל פועלם של הפארטיזאנים היהודים הסובייטיים, שמצאנו בספרים ובקבצים שונים, כגון ב„ספר הפארטיזאנים היהודים" בהוצאת ספריית פועלים, בקובץ „מול האויב הנאצי" — לוחמים מספרים — בהוצאת ארגון נכי המלחמה בנאצים, בספר „מלחמת הפארטיזאנים היהודים במזרח־אירופה" למ. כהנוביץ, בקובץ „ערים ואמהות בישראל" להרב י. ל. מימון ועוד.

צירוף הדברים ממקורות שונים כנתינתם — תוך השמטות קלות — משוה לספר אופי של מאסף, של אוסף חומר רבגוני על השואה הנאצית, בלי שניתן למצות את הפרשה הטראגית בכל היקפה. גרם לכך במידה לא מעטה חוסר האפשרות האובייקטיבית להעזר במקורות הראשונים על השואה אשר בארכיונים בברית המועצות.

יש, איפוא, צורך לאסוף ולרכז חומר נוסף על פרטי ההשמדה הנאצית ברחבי אוקראינה, רוסיה הלבנה ובחלקים אחרים של רוסיה, שם פגעה ביהודים היד המרצחת. זאת היא חובה לאומית להעלות בספר־המרטירולוגיה של העם היהודי את זכר כל הקהילות היהודיות ברוסיה, שנהרסו בימי השואה, וביחוד את אלה שעד כה לא נזכרו כלל במגילת ההשמדה הנאצית של היהודים בברית המועצות.

לבסוף מביעים אנו רחשי הכרה לד"ר נתן ע"ק, איש „יד ושם", על ייעוצו בהכנת הספר לדפוס.

ב. ו.

ויהי בימי
השואה...

„הפתרון הסופי" בביצועו

ה„איינזאץ־גרופן"

ההשמדה בברית המועצות

"הפתרון הסופי" בביצועו

בנימין וֶסט

עם התקפת הפתע של צבאות גרמניה על ברית המועצות ב־22 ביוני 1941, הלכה ונתגבשה תכנית הג׳ינוסייד של ממשלת היטלר בשם „הפתרון הסופי", שמש־מעותה המעשית היתה, כידוע, השמדה כללית של יהדות אירופה. הדברים לא הוחזקו בסוד. ראשיתה של תכנית זו נעוצה עוד בספרו של היטלר „מיין קאמפף" עם הופעתו על במת הציבוריות הגרמנית, אך פרטיה נתבהרו ונקבעו הלכה למעשה בועידת וואנזה (פרבר של ברלין), שנתכנסה ב־20 בינואר 1942, בעצם ימי המלחמה, בנוכחות נושאי המשרות החשובות של הממשל הגרמני הנאצי, ביניהם אדולף אייכמן. ועידה זו היתה מוקדשת כולה לתיאום מעשי של שיטות ההוצאת לפועל של צוו הפירר על „הפתרון הסופי". הלא כך אמר בועידה היינהארד היידריך, ראש שירות הבטחון, כי „במהלך פתרון זה של השאלה היהודית האירופית מעורבים בערך אחד־עשר מיליון יהודים".. כוונת הדברים היתה ברורה — להרוג ולאבד את כל יהדות אירופה.

לפי ממדי ההשמדה ומספרי קרבנותיה מסתבר, כי ראשית הרצח ההמוני של רבבות יהודים בשטחי הכיבוש הגרמני באירופה חלה בתאריכים ובמקומות דלקמן:

א. בימים ח׳ וט׳ בתשרי תש״ב (29—30 בספטמבר 1941), ימי רציחתם של 56.000 יהודים בגיא „באבי־יאר" אשר בקיוב, הבירה האוקראינית, (לפי גירסא אחרת, נהרגו ב„אקציה" ראשונה זו בקיוב — 33.000 יהודים).

ב. ב־י״ח בכסלו תש״ב (8 באצמבר 1941), תאריך הקמתו של מחנה ההשמדה הקבוע בחלמנו על אדמת פולין, המחנה הראשון, שבו רוכזו ונרצחו המוני יהודים מארצות שונות *).

בד בבד עם ראשית הסתערותם של צבאות הגרמנים על ברית המועצות, הוחל במלאכת ההשמדה של היהודים במקומות הכבושים. אירועי השואה בארץ זו בשטחי הכיבוש הנאצי לא נבדלו במהותם ממעלליי־ההשמדה של הגרמנים ביהודי פולין ויהודי ארצות אחרות. עם זאת היה שוני בדרכי חיסולם של היישובים היהודיים

*) שרה נשמית — „לתולדות השואה והמרי", ספר עזר בהוראה, תשכ״א.

ברוסיה, בעיקר בקצב ההשמדה ובהחשתה. עם התקדמות הצבא הגרמני בשטחי רוסיה מיהרו הגרמנים ל„טהר" את היישובים הכבושים מהאוכלוסיה היהודית. רק במקומות מעטים הושארו בחיים בעלי מקצוע יהודים לשם סיפוק צרכיו של הצבא הכובש, וגם זה לזמן קצר בלבד.

שלא כמו ברוב יישובי פולין, לא הוקמו על אדמת רוסיה גיטואות, אלא במקומות בודדים בלבד. אך גם אלה היו קצרי־ימים. גיטואות לזמן קצר היו בוויטבסק, קאמיניאץ־פודולסק, וויניצה ועוד במקומות אחדים. רק גיטו מינסק ברוסיה הלבנה האריך ימים עד 14 בספטמבר 1943 *).

אך עובדה זו של ריכוז חלק קטן מיהודי רוסיה בגיטואות מספר עד השמדתם הסופית לא שינתה במשהו את הכיוון התכניתי של הגרמנים — למהר ולהרוג את כל היהודים בכל מקומות הכיבוש. ואכן הושגה המטרה הנפשעת במשך שנתיים ימים מאז החלה מלחמת גרמניה—רוסיה. במחצית שנת 1943 בקירוב תמה ונשלמה מלאכת ההשמדה של מאות אלפי יהודים בשטחים הנרחבים, שהיו עדיין כבושים בידי הנאצים ברוסיה הלבנה, אוקראינה, קרים, רוסיה הדרומית־מזרחית, ובחלקה של רוסיה המרכזית.

המניעים לזירוז ההשמדה

הצוו העקרוני של היטלר — לשחרר את העולם מן העם היהודי — היה נר לרגלי צבא־שליחיו בכל ארצות כיבושיו, כל שכן לגבי היהודים ויישוביהם בברית המועצות.

ה„טיפול" ביהודים במקומות הכבושים ברוסיה הוטל על גוף מיוחד — על פלוגות ס"ס, שנתייחדו בעיקר לתפקידי השמדה של היהודים והקומוניסטים. פלוגות־עונשין אלו נודעו לשמצה בשם „איינזאץ־גרופן". הן הופעלו במאי 1941, כחודש ימים לפני התקפת גרמניה על ברית המועצות, והוכשרו במיוחד לתכלית הרצח וההשמדה. פלוגות אלו נתלוו לצבא הגרמני הסדיר כבר מתחילת חדירתו לשטחי רוסיה ושקדו על מילוי „שליחותן" האכזרית בכל מקום ומקום שנפל בידי הגרמנים. (ראה להלן הסקירה על ה„איינזאץ־גרופן", תפקידן ופעלן בשטחי ברית המועצות בזמן הכיבוש הנאצי במלחמת העולם השניה).

אוטו אולנדורף, ממפקדי ה„איינזאץ־גרופן", שפעלו בקרים ובאוקראינה הדרומית (בשטחי טראנסניסטריה), העיד בבית הדין הצבאי הבין־לאומי בנירנברג

*) ס. רייטלינגר, בספרו — "The Final Solution", 1953 המסתמך על הפרוטוקולים של משפטי נירנברג.

באוקטובר 1946, שעם המינוי שקיבל ב־1 ביוני 1941 הסביר לו הייניריך הימלר, ראש הגסטאפו, — „שתפקידו החשוב ביותר הוא להשמיד את כל היהודים" *).

המארשאל אריך פון מאנשטיין, מפקד החייל ה־11 בטראנסניסטריה ובקרים, נתן הסברה „אידיאולוגית" להוראה הנ"ל של הימלר בפקודה סודית מ־20 בנובמבר 1941, לאמור: „היהדות העולמית מהווה את הקשר בין האוייב שמאחורי גבנו לבין השאריות של הצבא האדום, שעדיין נשארו במלחמה אתנו. יותר מאשר באירופה הם מחזיקים כאן בכל עמדות־המפתח של ההנהגה המדינית, המנהלית, המסחר והמלאכה, הם מהווים את הגורם העיקרי לאפשרויות של מרד ופרעות. את המשטר היהודי הבולשביסטי יש לחסל אחת ולתמיד. יש להבטיח, שאף פעם לא יחזור לתחייה במרחב־המחיה שלנו. החייל הגרמני חייב לא רק להרוס את הכוח הצבאי של המשטר הזה... החייל חייב להבין שיש להעניש קשה את היהדות משום שהיא הנושא הרוחני של הבולשביזם... יש הכרח להחניק כל אפשרות של מרד הפורץ ביזמתם של היהודים" **).

וכך הסביר אולנדורף במשפט נירנברג את התפקיד המיוחד שהוטל על ה„איינזאץ־גרופן" לאמור: „ליחידות אלה ניתנה פקודה בעל פה שעם צאתן לפעולה במרחב המבצעים על שטח רוסיה יש לחסל את היהודים, וכן את הקומיסארים הפוליטיים של הסובייטים" ***).

עד כאן ההוראה הרשמית והביסוס ה„אידיאולוגי" לזירוז השמדת היהודים בשטחים שנכבשו על־ידי הנאצים ברוסיה. אך לא זה בלבד. גם גורמים נוספים פעלו, כנראה, לחיסול מהיר של יישובי היהודים לאחר כיבושם. כל הזמן שימשו השטחים הכבושים בברית־המועצות מערכות למאבק פארטיזאני. מעיני הגרמנים לא נעלמה העובדה שהלכה והתבלטה יותר ויותר, כי ליהודים חלק ניכר בתנועת הפארטיזאנים, שהטרידה מאד מאד את צבאות גרמניה מאחורי קווי החזיתות והדריכה מנוחתם ללא הפוגות. מסתבר, איפוא, שכל יישוב יהודי שטרם חוסל כליל היה חשוד בעיני הגרמנים כמשען ללוחמים הפארטיזאנים, וגם מסיבה זו הם מיהרו לחסלו. מצד אחר ידוע ידעו הגרמנים, כי מדיניותם לגבי היהודים, שהיא מדיניות־השמד, מגבירה את נכונותו של הכלל היהודי בברית־המועצות להקרבת־יתר. במרוצת המלחמה הם גם נוכחו לדעת, כי החייל והקצין היהודי נלחמים בהם מלחמת־גיבורים, נכונים להיהרג, ובלבד שלא ליפול בשבי, שמשמעו לגביהם מוות בטוח. גם עובדה זו השפיעה בודאי להחשת ההשמדה של כל היהודים שנפלו בידי הגרמנים.

---

*) כרך ד' מתוך הפרוטוקול של משפט פושעי המלחמה הנאצית.
**) שם.
***) שם.

ההשמדה ודרכיה

לצורך החשת ההשמדה ומניעת התנגדות מצד המובלים לטבח, היו הגרמנים משתמשים בכל מיני אמתלות ותחבולות־מרמה. על־הרוב היו מודיעים ליהודים שנועדו להרג, כי הם נשלחים לעבודה, ולשם כך עליהם להתרכז במקום מסויים עם חפציהם בידיהם. הודעה גרוטסקית נמסרה, למשל, ליהודי אומאן (חבל קיוב) לפני שגורשו לדרכם האחרונה, כי הם נשלחים ל... פלשתינה. בכלל לא קימצו הגרמנים באמצאות ערמומיות של הסוואה כדי להקל על מלאכתם (ראה המדור „בערי ההריגה" — השואה בברדיצ'וב, פיאטיגורסק, קיסלובודסק). אך האמת המרה לא איחרה להתגלות: עד מהרה הומתו היהודים בידי ה„איינזאץ־גרופן". מלבד היהודים שהצליחו להימלט בפרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה, נרצחו על־ידי הגרמנים ועוזריהם מקרב האוכלוסיה המקומית כל היהודים שנפלו לידיהם, בלי להותיר אף נפש יהודית חיה. רק יהודים בודדים ניצלו בנס. נרצחו, איפוא, דור העבר ושומרי המסורת — היהודים בגיל העמידה והקשישים, וגם חלק גדול מדור העתיד של השבט היהודי הסובייטי — המוני תינוקות וילדים.

ההשתוללות הרצחנית של הגרמנים הנאצים נגד היהודים ומשפחותיהם לא ידעה רחמים. בהיחפזם לכלות את מלאכת הרצח כי רבה, השתמשו המרצחים במשאיות שהפליטו גאזים ממנועיהן, אשר הרעילו את היהודים שנדחפו לתוכן (המשאית מסוג זה נקראה בשם „דושיגובקה", היינו — מכלה־נשמות).

השימוש ב„דושיגובקה" היה אחת הדרכים האכזריות ביותר להמתת היהודים. לפי חומר גרמני רשמי מימות המלחמה, שנתגלה בוואשינגטון בין התעודות שהוחרמו עם כיבוש ברלין, נודע כי הממציא של משאית הגאז היה הארי ווּנריט מאנשי ס"ס, איש ה„איינזאץ־גרופן". במשאיות הגאז נחנקו מאות אלפי יהודים („דבר", י"ג שבט תשכ"א — 30.1.1961).

ברשימותיו על המשפט בחרקוב (15.12.1943) נגד שלושה גרמנים שבויים, כותב א. ארנבורג בפרק „בית המשפט הולך ובא" על ההאשמות שהושמעו באוזניהם ביום הראשון למשפט: „כלום ניתן לשכוח את מכונית המוות, את ה„דושיגובקה"? הילדים לא הבינו לשם מה דרושה עגלה זו, שזרעה אבדון על ימין ועל שמאל. ללא דאגה צעקו הילדים: „אמא, לכי מהר, פן תסע העגלה בלעדינו". ולאחר כמה דקות הם גוועו חנוקים בגאזים. ה„דושיגובקה" — זו תוצרת לא של סתם בעל־מלאכה, של איזה גרמני „לא יצלח". זהו ציוד חדש, בו מתגאה הצבא הגרמני" *).

---

*) קובץ רשימות בשם „Война" (מלחמה) לא. ארנבורג, עמ' 152—153.

והנה עדות על טיבה של ה„דושיגובקה". נחום צילרמן מווארשה, מסגר מומחה, נשלח בימי השואה על ידי הגרמנים למינסק. במקרה ניצל, ועם כניסת הצבא האדום לעיר ב־3 ביולי 1944 סיפר: „בבתי המלאכה שנוהלו על ידי הגרמנים צריך היה לתקן מכונות. אותי הכריחו לעסוק בתיקון משאיות־גאז („דושיגובקה"), שבהן היו הגרמנים מרעילים יהודים. משאיות־הגאז היו מובילות את היהודים אל החווה „בולשוי־טרסטינץ" שעל־יד מינסק, ובדרך נחנקו מהפעלת צינורות־גאז, ושם הושלכו הקרבנות לבורות מוכנים מראש. על־ידי הפעלת המכסה העליון היו המשאיות מתהפכות מאליהן באופן אוטומטי, בזרקן החוצה את הגוויות המורעלות, בלי שהיה צורך לסחבן ולהוציאן מתוך המשאיות" *).

עם משפט אייכמן פורסם חומר נוסף על משאיות־הגאז, אלו מכונות ההשמדה בדרך של חניקת הקרבנות. „טוטנוואגן" (קרון המוות) קראו הגרמנים למכונית זו; „דושיגובקה" קראו לה הרוסים. האחראי לסיפוק מכוניות־הגאז והפעלתן היה הגרמני הרמן ראוף. בתחילה היו בשימוש 3 מכוניות בלבד.

...מפקד ה„איינזאץ־גרופה" 4, אוטו אולנדורף, תיאר בינואר 1946 במשפט נירנברג את דבר השימוש בשיטה החדשה, לאמור: „בראשית 1942 שלח לנו ראש משטרת הביטחון מכוניות־גאז. כשנאספו הקרבנות הפעלנו את המכוניות להשמדה. העמדנו את המכוניות בקרבת מחנות־המעבר, שם נאספו הקרבנות. נאמר להם, שהם מועברים למקום אחר, ולשם כך עליהם לעלות אל המכוניות. ומשעלו נסגרו הדלתות, ודרך צינורות הפליטה זרם הגאז פנימה. הקרבנות מתו תוך 10—15 דקות".

עדויות מחרידות על נושא זה נשמעו במשפט אייכמן. העד פאדחלבניק סיפר בישיבה ה־65 בין השאר: „האנשים ראו את המשאיות ולא רצו לעלות. אלא שעמדו אנשי ס"ס ואלות בידיהם והיכו בהם, שיסו בהם כלבים והכריחום לעלות אל המשאיות. אזי היו הס"ס סוגרים אותן, וכשהפעילו את המנועים שוחרר הגאז. שמענו את הצעקות מתוך המכוניות. אך אט אט נדמו הצעקות, עד אשר לא נשמעו עוד בחוץ".

במסמך המצוי ב„יד ושם" בירושלים מדווח הרמן ראוף לממונים עליו ב־5.6.1942. לאמור: „מדצמבר 1941 ועד עתה (ז"א במשך חצי שנה) הושמדו 97 אלף איש באמצעות שלוש מכוניות בלבד."

זאת היא ה„דושיגובקה", משאית־הגאז השטנית, שנועדה על־ידי הגרמנים להרוג ולהשמיד המוני יהודים בשטחים הכבושים.

---

*) „מערדער פון פעלקער" לא. ארנבורג, קובץ ב' 1945, עמ' 19.

*

אולם לא מכוניות ה„דושיגובקה" בלבד שימשו אמצעי בידי הגרמנים הנאצים לעשות כלה ביהודים. מתברר, שהגרמנים השתמשו בהן במקומות אחדים בלבד. בדרך כלל השתמשו ב„סטנדרטים" אחרים. המרצחים היו מכריחים יהודים לכרות בורות־קבורה ליהודים אחרים ולעצמם, ולפני ההוצאה להורג הפשיטום ערומים, העמידום על סף הבורות וירו בהם ממכונות־ירייה, עד כי נפלו לתוכם, כשהם מתבוססים בדמם ונופחים נשמתם. במקומות רבים התנועעה האדמה שכיסתה את הקבורים חיים במשך ימים אחדים, אות וסימן כי שוכני הבורות פרפרו שעות על שעות בין החיים והמוות עד שמר המוות קיבל אותם לזרועותיו.

את כל חמתם כילו הגרמנים הנאצים בילדי ישראל. מאות אלפי ילדים ונוער נרצחו בכל מיני מיתות משונות — לא אחת לעיני הוריהם. מרוב צער ויסורים אין קץ יצאו אימהות מדעתן, מהן איבדו עצמן סמוך לרצח ילדיהן. יש ומרצחים „אנושיים" המיתו ילדים יהודים בדברי מתיקה מורעלים. (על התעללות הנאצים בילדים היהודים והכחדתם נכתבו יצירות מיוחדות בזמן השואה ע"י משוררים יהודים בברית המועצות — ראה „נקמה" לש. האלקין, „לאה'לה" לא. גונטר וכן דברי ל. קוויטקא בכינוס הוועד היהודי האנטיפאשיסטי — במדור „רצח ילדים").

סקירה מאת הפרופיסור הנאצי פראנץ א. סיקס (מבין ה„יודן־ספעצן" של הגיסטאפו), שנכלל בדו"ח סודי, אשר הוצג במשפט נירנברג, מצביעה ברורות על כיוונה היסודי של תכנית „הפתרון הסופי" — לעשות כלה בדור העתיד של העם היהודי. „סקירה זו נמסרה בשנת 1944 בכינוס מיוחד של ‚המומחים לבעית היהודים' מכל השגרירויות הגרמניות באירופה, בהדגישה כי ‚נעקר כבר המלאי הביאולוגי של היהדות באירופה'. מטרתם של הגרמנים היתה לעקור את הבסיס הביאולוגי היהודי, ולכן טיפלו במיוחד ומתוך עקביות שטנית בחיסול הילדים והנוער היהודי" (מ. פראגר במאמרו „ששה מיליון קרבנות ואולי גם שמונה", „דבר" כ' ניסן תשכ"א, 6.4.1961).

כמה יהודים הושמדו בברית המועצות?

על שאלה חשובה זו אין עד היום תשובה מניחה את הדעת. המספר המשוער של היהודים, הרוגי הנאצים בשטחי ברית המועצות, הוא כשני מיליון נפש. על כך הצביעו חברי הוועד היהודי האנטיפאשיסטי במוסקבה, שהיו במגע מתמיד עם מקורות הידיעות על ההתרחשויות במערכות המלחמה ועל אירועי ההשמדה. אין זאת,

טראנספורט...

ריכוז יהודיות בסקווירה — פלך קיוב — לשם משלוח ל„כיוון
בלתי ידוע" בערב ראש־השנה תש"ב (21 בספטמבר 1941)

כמובן, אלא הערכה משוערת הטעונה חקירה יסודית. ידוע, שמחמת התקפת־הפתע של הצבא הגרמני על ברית המועצות ב־22 ביוני 1941, לא הספיקו רוב התושבים היהודים להימלט ממקומות מושבותיהם באוקראינה וברוסיה־הלבנה אל השטחים המרוחקים של רוסיה. חבלים אלה, שגבלו בשטחי אירופה המזרחית, שהיו כבר מקודם בידי הגרמנים, נכבשו ראשונים על ידם, בהחילם מיד בהכנת מלאכת־ההשמדה ובביצועה. בשתי הריפובליקות האלה בלבד היתה אוכלוסיה יהודית גדולה: לפי סיכומי הספירה, שנערכה בברית המועצות בשנת 1939, מנתה יהדות אוקראינה 1.495.792 נפש ויהדות רוסיה־הלבנה כ־400 אלף.

כדי להבין את השתלשלות העניינים והלכי הרוח בקרב האוכלוסיה היהודית בימים ההם, יש לציין, כי עד הרגע האחרון שלפני פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה, חיו היהודים ברחבי המדינה, כמו יתר תושביה, באווירה של שלום, שהושלטה בקרבם בתוקף ההסכם בין היטלר וסטאלין, שנעשה ביניהם ב־23 באוגוסט 1939, ערב המלחמה העולמית. זכור, שהתעמולה הסובייטית טיפחה בנאמנות רבה אווירה של ידידות עם גרמניה בכל תקופת ההסכם, עד כי נשללה מתושבי רוסיה כל כוננות נפשית לקראת עצם האפשרות של התפרצות מלחמה בין שתי המעצמות.

ולא זה בלבד. רוב היהודים נשארו במקומותיהם לא רק מפני שלא הספיקו להמלט בועד מועד, אלא גם מחוסר ידיעה על עצם ההתעללויות ומעשי הרצח של הנאצים ביהודי גרמניה והארצות הכבושות: בזמן תוקפו של ההסכם, שנקרא, כידוע, בשם „הסכם ריבנטרופ־מולוטוב" על שם שני שרי החוץ של גרמניה ורוסיה — נמנעה בכלל העתונות הסובייטית מלפרסם כל ידיעות על נושא מביש זה, ידיעות שאילו פורסמו לא היו מוסיפים כבוד לממשלת ברית המועצות, בעלת־בריתה של ממשלת הזדון הגרמנית — גם בעיני תושבי ארצה.

מכאן שאין לפקפק בהנחה המקובלת בקרב יהודי רוסיה, שנשארו לפליטה לאחר המלחמה, כי רובם של היהודים ברוסיה האירופית נשארו במקומותיהם בפרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה, בלי שניצלו מהיד המשמידה של הנאצים הכובשים. סמוכין לכך אפשר למצוא גם בפרט החשוב, שלא פורסם בזמנו ברבים. לאחר שהגיעו לארץ־ישראל ידיעות על אימי ההשמדה הנאצית בארצות מזרח־אירופה בהיות המלחמה בכל תוקפה, יצא לקושטא בשליחות מיוחדת אליעזר קפלן, חבר הנהלת הסוכנות היהודית, כדי להתחקות משם על פרטי ההתרחשויות בשטחי הכיבוש הנאצי. קושטא של תורכיה הנייטראלית היתה בימים ההם מרכז האינפורמציה והקשרים הבלתי־ליגליים עם שטחי הכיבוש הגרמני, — מקום שם פעלו שליחי הסוכנות בקשר לעניני העזרה וההצלה. לפי ההערכה המשוערת שהביא עמו א. קפלן בשובו מקושטא, הצליחו להימלט מצפרני הכובשים הנאצים בשטחי ברית המועצות כחצי מיליון תושבים יהודים בלבד.

בשאלה מורכבת זו על מספר היהודים, שהושמדו על ידי הנאצים בזמן הכיבוש בברית המועצות, יש להביא בחשבון גם את ההערכה המשוערת המקובלת בחוגי „יד ושם", המעמידה את המספר על מיליון וחצי נפש. קשה לבחון הערכה זו כל עוד לא פרסמו מדעני „יד ושם" מחקר יסודי בעניין חשוב זה. מאידך גיסא, מעלה איש הסטאטיסטיקה, המדען יעקב לשצינסקי, את מספר חללי השואה בברית המועצות עד לשלושה מיליון יהודים בקירוב. בחישוביו המורכבים מסתמך י. לשצינסקי על סיכומי שני המפקדים של האוכלוסייה בברית־המועצות, שנערכו ב־1939 וב־1959. לפי המפקד של 1939, הגיע מספר היהודים בארץ זו לשלושה מיליון ועשרים ואחד אלף ומאה ושבעים ואחת נפש, ולפי המפקד של שנת 1959 — לשני מיליון ומאתים וששים ושמונה אלף.

על יסוד שני הנתונים האלה בא י. לשצינסקי לחישובים דלהלן, כלשונו: „נקבל מספרים אלה כמטבע טובה, ונגסה להגיע למספר האמיתי של היהודים בברית־המועצות לא בשנת 1939, אלא בשנת 1941, לאחר שסופחו אליה הארצות, הכלולות עתה בתחומי המדינה הסובייטית הנרחבת".

למספר 3.021.171 עלינו להוסיף:

רבוי טבעי במשך שנתיים	60.000
נוספו מפולין	1.500.000
נוספו מבסראביה ומבוקובינה	330.000
מליטה וממחוז ווילנה	250.000
מלטביה ואסטוניה	100.000
	2.240.000

אם נצרף את שני המספרים 3.021.171 ואת 2.240.000 נקבל סכום גדול (במספרים עגולים) של 5.260.000. אולם עוד לא הגענו לסיכום סופי. משנת 1945, מסיום המלחמה, חלפו 15 שנה, ובתקופה זו נוספו ודאי עוד כ־300,000 נפש. אך המפקד האחרון של שנת 1959 מביא את המספר של יהודי רוסיה — שני מיליון, מאתים וששים ושמונה אלף (2.268.000). יוצא, איפוא, שבעקבות שואת הנאצים ניספו בשטחה של ברית המועצות כשלושה מיליון יהודים, וזה מתקבלת על הדעת" *).

מסיבות אובייקטיביות נבצר מאתנו להכנס לבירור החישובים של יעקב לשצינסקי — לא של האבדות באוכלוסיה היהודית הסובייטית מחמת ההשמדה

*) חוברת 2—3 של בטאון המכון לעניינים יהודיים ליד הקונגרס היהודי העולמי בניו־יורק, 1960, וכן הספר „הפזורה היהודית" לי. לשצינסקי, הוצאת ההסתדרות הציונית העולמית — ירושלים, 1961.

הנאצית, ולא של התמורות הדימוגרפיות עד לשנת 1959. קודם כל, אין לאל ידנו לברר ולנתח את המספרים של יהודי ארצות־הספר, שנתווספו אל יהודי רוסיה עם סיפוחן של ארצות אלו — פולין, גליציה המזרחית, ליטה, לטביה, אסטוניה, בוקובינה ובסראביה — בשנים 1939—1940. זעזועי המעבר ממשטר למשטר, ההתרוצצות של המוני יהודים בין השטחים, שנכבשו על ידי הגרמנים לבין אלה שסופחו על ידי הרוסים, המאסרים ההמוניים בשטחי הכיבוש הרוסי של יהודי־הספר ושילוחם למרחקי רוסיה האירופית והאסיאטית, והעובדה שהמוני פליטים יהודים נהרגו בדרכים מהפצצות הנאצים בפרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה — כל ההתרחשויות האלה מכבידות אף הן על בירור מספר היהודים שהושמדו בשטחי ברית המועצות בזמן הכיבוש.

עם זאת יש לראות משום אחיזה בבירור שאלה מורכבת זו בדבריו של שכנא אפשטיין, מי שהיה מזכירו הראשי של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי במוסקבה, שריכז בידיו בשנות המלחמה והשואה את הידיעות על חלליה. במאמר מסכם בשם „נצחוננו", שפורסם ב„אייניקייט" 23.6.1945, חודש אחרי מיגורו של היטלר — כותב ש. אפשטיין בין השאר: „...עמוקים מאד הם הפצעים, שהמלחמה השאירה אחריה. שני מיליון יהודים הושמדו על ידי הגרמנים במקומות שנכבשו זמנית באזורי ברית המועצות, וכארבעה מיליון בארצות־אירופה".

ואין לנו אלא להשאיר להיסטוריון של קורות היהדות הסובייטית בימי מלחמת העולם השניה לקבוע מסמרות בבעיה מסובכת זו, היסטוריון אשר יורשה בבוא הזמן לעסוק במחקר טראגי זה ברוסיה גופא, כשבידו חומר מוסמך ממקורות ראשונים.

גילויי התנגדות ופארטיזאנים יהודים

כשם שמעט מזער החומר על פרטי ההשמדה הנאצית במרבית יישובי־היהודים בברית־המועצות, כך מועטות מאד הידיעות על מקרי ההתנגדות לגרמנים מצד היהודים בדרכם האחרונה.

כאמור לעיל, נפלו בידי הגרמנים הכובשים רוב היהודים שחיו בשטחי רוסיה האירופית שבתחומיה היה מרוכז החלק הגדול של הקיבוץ היהודי הסובייטי. היהודים שנמצאו בשטחים אלה היו מוכי תדהמה ממהירות הכיבוש הנאצי העויין, גם היו משוללים כל מושג על הסכנות הצפויות לעצם קיומם הפיסי. אין פלא שהם נענו לקריאות הגרמנים להיפקד ולהירשם במקומות שנועדו לכך, מה גם שלא יכלו להעלים את לאומיותם היהודית בעטיו של הציון הלאומי הנהוג בפספורט האישי של האזרח הסובייטי. הם נקראו להירשם על מנת להישלח לעבודה, כביכול, כפי

שהכריזו מפקדות הכיבוש. הם האמינו ובאו, ומשבאו הובלו, כידוע, לגיאיות ההריגה, ושם הומתו.

כבר צויין, כי ההשמדה הטוטאלית בשטחי ברית המועצות בוצעה תוך שנתיים ימים. לא עבר זמן רב מראשית הכיבוש כאשר נתגלתה מהר המזימה השטנית של הגרמנים להרוג ולאבד כל יהודי באשר הוא יהודי. נשאלת, איפוא, שאלה נוקבת: מדוע לא ניסו היהודים, שעלה בידם להתחמק מידי הצורר, — ולו גם באופן זמני —, להתארגן לצורך התנגדות ועמידה על נפשם?!

לא קל לענות על שאלה הגיונית זו. עם זאת ניתן להעלות כמה הסברים מתקבלים על הדעת. קודם כל פעל הלחץ המדכא של הגרמנים, שהשתלטו מראשית הכיבוש על כל מערכות החיים והקשו על התארגנות כלשהי. תנאי הטירור שהכבידו ביותר על כל קהילה יהודית כבושה, מנעו כל אפשרות של הידברות בעלת משמעות ארגונית. יחד עם זה יש לזכור, כי עוד בתקופת התבססותו של השלטון הסובייטי נאסרה בגזירת המלכות ביישובים היהודים ברחבי המדינה כל ציבוריות יהודית מאורגנת, וממילא הלכה ונעקרה מתוך הכרתם עצם התודעה של הגנה עצמית. היסודות הציונים החלוציים, שהיו אמונים בזמנם על התגוננות והתנגדות לפורעים אנטישמיים נכלאו מזמן בבתי הסוהר ובמחנות־הסגר, ומקומם לא ניכר כלל בציבור היהודי *). לעת מלחמת העולם השניה לא נשארו, איפוא, במקומות כל גרעינים ציוניים, ואף לא כלל־יהודיים, בעלי יכולת להתארגן ולארגן את היהודים לצורך הגנה עצמית. יש להביא בחשבון גם את העובדה, שהצעירים היהודים בכללותם לחמו כבר בשורות הצבא האדום, ונסוגו עמו בשלב הראשון למלחמה בזמן ההתקפה הגרמנית הגדולה.

והרי זה נס, שעל אף הקשיים והסכנות הצליחו יהודים, שנמלטו מידי הכובשים הנאצים, ליצור פלוגות פארטיזאניים, או להצטרף אל יחידות־הלוחמים הכלליות, שכבר התקיימו ביערות. בפעלם כפארטיזאנים תרמו היהודים תרומה מוחשית למלחמת הגרילה הסובייטית בערפו של האוייב. על מעשי גבורתם ואומץ לבם יסופר כעל אגדה — יהודים בני גילים שונים גברים ונשים, גם ילדים, נערים ונערות, נמנו עם מחנה הפארטיזאנים. בדרך כלל היו היהודים מתנדבים לפעולות מסוכנות ביותר, פעולות שכל פארטיזאן לא־יהודי לא היה להוט לעשותן. על חלקם הניכר של היהודים הסובייטים במלחמה הפארטיזאנית בכלל מספרים גם המפקדים הלא־יהודים של פלוגות־הגרילה הכלליות.

אך לתמהונם ושברון לבם של הפארטיזאנים היהודים, פגעה בהם קשה הרוח

---

*) ראה המדור „הגנה עצמית באוקראינה" בספר „נפתולי־דור" ב', עמ' 141—164.

האנטישמית ששררה במיוחד בקרב הפארטיזאנים האוקראינים והבילורוסים, חבריהם במערכה נגד הנאצים. היהודים נענשו לא אחת עונשים חמורים, אפילו עונשי מוות, על עבירות בלתי חמורות, בעוד שלא־יהודים נענשו על אותן העבירות עונשים קלים. פרטים מזעזעים על מקרים כאלה מספר גם מפקד הפארטיזאנים דיאדיא מישא בספרו „יידישע טעכטער" (פאריס 1950). לא אחת הוצא מידי היהודים הנשק, שהביאו אתם אל מחנות הפארטיזאנים הכלליים, וחייהם וחיי משפחותיהם נעשו הפקר (ראה: „מלחמת הפארטיזאנים היהודים במזרח איירופה" למשה כהנוביץ — הוצאת „עיינות", תל־אביב, תשי"ד; „יהודי ביער" לי. גרנטשטיין, הוצאת „מורשת", תל־אביב, תשט"ו).

ובסיכום — בעוז רוחם ובעלילות־גבורתם עשו לאל גם הפארטיזאנים היהודים את העלילות המבישות, שטפלו אנטישמיים רוסים בימי המלחמה על יהודי ברית המועצות — על התחמקותם, כביכול, מלהילחם ממש, בגופם ובנפשם, נגד הנאצים. וכשם שיהודי ברית־המועצות נלחמו במסירות נפש בשורות הצבא האדום כחיילים וכקצינים, ורבים מהם זכו לאותות הצטיינות כ„גיבורי־ברית־המועצות"*), כך התבלטו יהודים רבים במעשיהם כגיבורי התנועה הפארטיזאנית, שמילאה תפקיד חיוני במיגור האויב הנאצי. גם בחזיתות וגם במלחמת־הגרילה קידשו החיילים והפארטיזאנים היהודים את שם העם ברבים.

סיכום

במשך שנתיים ימים נעקר והועבר מן העולם חלקה הגדול של היהדות הסובייטית. בלי שניתן לקבוע את המספר המדויק של היהודים, הרוגי הנאצים, הרי עובדה היא, כי יישובים על יישובים ברחבי רוסיה הסובייטית הושמדו כליל על כל אוכלוסייתם היהודית. עט אנוש לא יסכון להעלות על הכתב כל אשר עוללו קלגסי היטלר להמוני בית ישראל בברית־המועצות בהשמידם כליל אנשים ונשים, זקנים וטף.

הלא כה יתנה המשורר הרוסי יבגני יבטושנקו בשירו „באבי־יאר" את המית המקום הנורא הזה, שם הומתו ונקברו רבבות יהודים:

---

*) במאמר „פעלקער־בריידער" (עמים־אחים) ב„אייניקייט" מ־2 במרץ 1944 מציין הסופר איציק פֶפֶפֶר, כי בין מקבלי אותות־ההצטיינות, שהוענקו לבני עמים שונים על מעשי גבורתם במלחמה, תופשים יהודי ברית המועצות את המקום הרביעי, אחרי הרוסים האוקראינים והבילורוסים — למעלה מגדלו היחסי של השבט היהודי בקרב האוכלוסיה הסובייטית הכללית.

„...עַל בַּאבִּי־יַאר עִשְׂבֵי־בָּר מְאַוְשִׁים.
אִילָן צוֹפֶה נוֹפֶם,
כְּבָא לְדָרֹשׁ מִשְׁפָּט.
פֶּה כֹּל זוֹעֵק דּוּמָם,
וּבְגַלּוּתִי רֹאשִׁי,
אָחוּשׁ כַּיצַד אֲנִי הוֹפֵךְ שֵׁיבָה אַט־אַט.
וַאֲנִי עַצְמִי,
כְּזַעֲקַת אֵין־הֶגֶה
עַל אַלְפֵי הָאַלְפִים שֶׁכָּאן מָצְאוּ קִבְרָם.
אֲנִי הוּא –
כָּל זָקֵן
שֶׁכָּאן הוּצָא לַהֶרֶג.
אֲנִי הוּא –
כָּל תִּינוֹק
לַמָּוֶת כָּאן נוֹרָה.
בְּכָל נִימִים שֶׁבִּי
אֶזְכֹּר אֶת זֹאת תָּמִיד!"

מרוסית: שלמה אבן־שושן

אך לא הגרמנים הכובשים בלבד עסקו במעשה ההכחדה של יהודי ברית המועצות. שיתפו פעולה עם הגרמנים תושבים גויים, אם כי חלק מהם נפגע אף הוא מידי הנאצים. ביחוד ניכר בהשמדה חלקם של האוקראינים, שגם על חשבונם יש לזקוף המוני הרוגים יהודים. במרביתם של יישובי אוקראינה הם פעלו יד ביד עם הנאצים לעשות כלה ביהודים.

מלבד מקרים מועטים, לא ניכר רישומה של עזרת התושבים הלא־יהודים באוקראינה וברוסיה הלבנה להחבאת יהודים מזעם הצורר ולהצלתם. על כל פנים לא הגיעו ידיעות נאמנות על מעשי הצלה מצדם, כדוגמת מעשיהם הנועזים של תושבי הולנד, הארצות הסקנדינביות וארצות אחרות בזמן הכיבוש הנאצי.

על רחשי־הלב של משורר יהודי עממי בעצם ימי ההשמדה יעידו השורות הבאות מתוך אוסף שירים בשם „מה שר העם" מאת קופר שמיד („אייניקייט", 18.1.1945):

שִׁיר עָצוּב לָכֶם אָשִׁיר
מֵאוּמַאן – בְּשׁוֹרַת־אֵימִים,
אֵיךְ הִשְׁתּוֹלְלוּ בָּעִיר
קַלַּגַּסִים צְמַאֵי־דָמִים.

– אוֹי, עֲלוּקָה! – זָעַק הָאָח,
יָדְךָ לֹא תַשִּׂיגֵנִי, זַד!
בְּיָדוֹ עוֹרְקוֹ פָּתַח
וּבַמָּקוֹם גָּוַע וָמַת.

אֵלֶּה קוֹרוֹת הָאַחִים הַשְּׁדוּדִים
לַוֹי, בִּנְיָמִין וּמְנַשֶּׁה,
וּלְעֵת אֲצִילֵכֶם יִוָּלְדוּ יְלָדִים
הַצִּיבוּ לָהֶם יָד וָשֵׁם!

זהו שיר על שני אחים שנפלו בידי גרמנים פאשיסטים. תוך התעללות בשניהם, ניתנה פקודה לאחד לקבור את השני. האחים ממרים את פי המפקד. הגרמנים הורגים אחד מהם. השני מצליח לאבד עצמו לדעת.

והנה שורות מתוך שיר בשם „סיפור קצר" מאותו אוסף על הכחדת יישוב יהודי שלם:

סִפּוּרִי זֶה, יְדִידִים,
יַחֲרַת נָא בְּלִבְּכֶם,
וְדַרְכָּם לְעוֹלָמִים
לֹא תָמוּשׁ מִזִּכְרוֹנְכֶם!

נ. אויסלנדר — מיידיש: מ. סבר

ה„איינזאץ־גרופן" תפקידן ופעלן בזמן הכיבוש בברית־המועצות

(מעין סיכום)

לפי צו מיוחד של היטלר, נוצר ב־17.7.41 ה„מיניסטריון לשטחי הכיבוש במזרח". בראש המיניסטריון הועמד אלפרד רוזנברג.

השטח שהועמד תחת הפיקוח של המיניסטריון החדש חולק לשניים:

א. „רייכסקומיסאריאט אוסטלאנד" כלל את שלוש המדינות הבאלטיות, בילורוסיה וצפון מזרח פולין לשעבר. בראש — היינריך לוזה.

ב. „רייכסקומיסאריאט אוקראינה" כלל את שטחי אוקראינה הסובייטית והשטחים הפולניים לשעבר — פודוליה וולין. בראש — אֶריך קוך, שלט גם על פרוסיה המזרחית ואיזור ביאליסטוק.

מפקד בכיר של המשטרה והס"ס הוצב ליד כל רייכסקומיסאריאט.

„איינזאץ־גרופן" (עוצבות־מבצע)

על יחידות מיוחדות של ס"ס, שנקראו „איינזאץ־גרופן" הוטל הטיפול בענין היהודים ובביצוע ה„הפתרון הסופי" בשטחי המזרח. — הפתרון על־ידי השמדה טוטלית של כל היהודים באשר הם. הן הופעלו במאי 1941, חודש ימים לפני התקפת גרמניה על ברית־המועצות, והן אומנו עוד לפני זה, „כדי להבטיח את אזורי החזית מבחינה פוליטית ובטחונית". זה היה תפקידן המוצהר, אך למעשה הן עסקו בחיסול פיזי של כל היהודים אשר נלכדו על־ידן, וכן של הקומוניסטים והצוענים.

ארבע קבוצות של ה„איינזאץ־גרופן" פעלו בשטחים של ארבע החזיתות במזרח אירופה, תוך צירופן לגייסות הלוחמים:

א. „איינזאץ־גרופה A", בראשה שטאהלהאקר, אחר־כך יוסט — לגייסות „צפון" בשטחי הארצות הבלטיות;

ב. „איינזאץ־גרופה B", בראשה נבה, אח"כ רש ונאומן — לגייסות „מרכז" בכיוון בילורוסיה, סמולנסק;

ג. „איינזאץ־גרופה C", בראשה רש ואח"כ טומס — לגייסות „דרום" בשטחי אוקראינה המרכזית;

ד. איינזאץ־גרופה D", בראשה אוהלנדורף — לגיס 11 באוקראינה הדרו־מית ובשטחי קאווקז. כל „איינזאץ־גרופה" כללה בתוכה מ־500 עד 800 אנשים.

השמדת היהודים בשטחי הכיבוש הנאצי בברית־המועצות בוצעה בעיקר על־ידי ה„איינזאץ־גרופן", אשר הופעלו בשטחים אלה בשנים 1941—1943. הן דיווחו על סיכומי פעולותיהן למרכז בברלין הן בכתב והן בקשר אלחוטי.

אחרי המלחמה נמצאו בארכיוני הגיסטאפו מאות דו"חות של ה„איינזאץ־גרופן" על היקף מעשיהן ועל ממדי הרציחות, שבוצעו על־ידן בשטחי מזרח־אירופה. בדו"חות אלה פירטו הגרמנים את המקומות, שבהם נרצחו היהודים, כיצד הובאו להשמדה על כל שלביה, גילוייה ופרטיה.

אגב, דו"חות אלה שימשו הוכחות עיקריות נגד מפקדי ה„איינזאץ־גרופן" במשפטי נירנברג.

„התיק החום"

„המיניסטריון לשטחי הכיבוש במזרח" הוציא ב־1942 חוברת שהכילה הו־ראות כיצד לטפל בשאלה היהודית. נקבעו הוראות שונות — על רישום חובה, אות־היהודים, עבודת־כפייה, גזילת רכוש, איסור שימוש בשמות רוסיים, איסור נישואי־תערובת, איסור תנועה חפשית, הסכמה לעריכת פוגרומים על־ידי האוכ־לוסיה המקומית, השמדה סופית ועוד.

„יהודי — מיהו"?

אחת ההוראות קובעת, כי המונח „יהודי" יחול על כל איש, הגר באופן קבוע בשטחי הכיבוש, ושהוריו או אחד מהוריו הם יהודים.

„אות־היהודים"

„התיק החום" הכיל גם הוראה, כי על היהודים בשטחי המזרח הכבושים לענוד כוכב יהודי צהוב, המכונה „טלאי צהוב".

רוב היהודים בשטחים אלה לא הספיקו לענוד את הטלאי, כיון שהגרמנים מיהרו להוציאם להורג.

„עבודת־כפייה"

סעיף מיוחד ב„תיק החום" קובע: „יש להכריח את היהודים לבצע תחת השגחה עבודות גופניות פרודוקטיביות קשות — סלילת כבישים, מסילות ברזל, תעלות ועוד ועוד.

בנוסף לעבודות־הכפייה, שהוטלו על היהודים כבר בימים הראשונים לכיבוש, העסיקו הגרמנים את היהודים בביצוע עבודות למען הוואֶרמאכט, כגון תפירת בגדים בבתי־המלאכה שהוקמו לצורך זה. בראש בתי־המלאכה עמדו קציני ס"ס.

גזילת הרכוש

לפי הוראה של „תיק החום" נדרשו היהודים להודיע ולרשום את כל רכושם. על הקולחוזים היהודים הוטל להמשיך לפעול תחת השגחה גרמנית מעולה, ללא זכות הנאה מעבודתם, וכן איבוד חלקם ברכוש הקולקטיבי.

הדו"ח של ה„איינזאץ־גרופה" מ־9.8.41 מציין, כי בברדיצ'וב (אוקראינה) ערכו יחידות של ה„איינזאץ־גרופן" חיפושים בבתי יהודים, כדי לגלות „רכוש שדוד", כביכול! חפצים ובגדים שנלקחו מהיהודים חולקו לרוב בין האוכלוסיה האוקראינית.

בעת הבאתם של היהודים לנקודות ההשמדה, נעשו על־ידי הגרמנים פעולות־גזל אחרונות. בעדותו בנירנברג הצהיר אוטו אוהלנדורף, מפקד ה„איינזאץ־גרופה" D, „כי נלקח כל רכושם של היהודים שהובאו למקומות ההשמדה על־ידי מפקדי היחידות, אשר דרשו מקרבנותיהם לפני המתתם גם לפשוט את הבגדים שהיו עליהם".

כנוהג זה נהגו גם המפקדים של ה„איינזאץ־גרופן" האחרות בכל שטחי הכיבוש הנאצי במזרח־אירופה.

ריכוז בגיטואות

ב„תיק החום" מופיעה הוראה על כינון גיטואות בשטחים הכבושים במזרח לאמור:

„אחת המטרות העיקריות, הראשונות של האמצעים הגרמניים, חייבת להיות בידודה החמור של היהדות הסובייטית משאר האוכלוסיה... יש לשאוף להעברתם לגיטואות... שמירת הגבולות שבין הגיטואות לבין העולם החיצוני היא עניינה של המשטרה".

ברוב המקומות בשטחי הכיבוש במזרח־אירופה, ובעיקר בשטחי ברית־המועצות, הושמדו היהודים ללא ריכוז מוקדם בגיטואות. הגיטואות הראשונים בשטחים המזרחיים הוקמו סמוך לכיבושם. הגדולים ביניהם — קובנה, ריגה ומינסק שימשו גם נקודות־מעבר ליהודי הרייך, אוסטריה והפרוטקטוראט, בדרך ל„פתרון הסופי" — רציחתם והשמדתם.

הגיטואות בשטחי אוקראינה התקיימו תקופה קצרה ביותר. הם שימשו בעצם נקודות־איסוף של היהודים לפני הוצאתם להורג. כך היה בז׳יטומיר, ברדי־צ׳וב, ויניצה, יאמפול ועוד.

גיטו מינסק התקיים תקופה ארוכה יותר משאר הגיטואות באיזור. גיטו זה חוסל בספטמבר 1943.

הצפיפות, הרעב והמחלות, איסור הילודה וה„אקציות" מפקידה לפקידה, הרסו את המוראל של תושבי הגיטואות והביאום לידי דלדול והתנוונות.

הונאת יהודים לצורך לכידתם

הדו״ח של ה„איינזאץ־גרופה־C מתאריך 9.8.41 מספר על התחבולה, שבה השתמש מפקד ה„איינזאץ־קומנדו" 4 בלכידת אנשי האינטליגנציה היהודית בויניצה. תחילה לא הצליח לרכזם. לבסוף הוא הזמין אליו את הרב המקומי ודרש ממנו לשלוח אליו את כל בעלי ההשכלה היהודים לצורך עבודת רישום. אלה שבאו נתבקשו לקרוא לאחרים שטרם נענו. כך חזר על תחבולה זו שלוש פעמים עד שנאספו כולם. אחר־כך הוצאו כולם להורג. בדו״ח של ה„איינזאץ־גרופה" A מתאריך 5.1.42 צויין בין השאר, כי מפקד ה.ס״ס׳ והמשטרה יאקלן השמיד ב־30.11.41 ואחרי זה 4000 יהודי ריגה וטרנספורט יהודים שהגיעו מהרייך. בדו״ח זה נאמר, כי היהודים הנשלחים משטחי הרייך רואים את עצמם כחלוצים הבאים לבצע קולוניזציה במזרח — כך נאמר להם במקומות השילוח.

ה„איינזאץ־גרופן" השתמשו בדו״ח שלהן לברלין במונח „Uebersiedlung" (הגירה לצורך יישוב מחדש) — לציון חיסולם של טרנספורטים גדולים של יהודים, שהועברו תחת הסוואה זו ממקומות מגוריהם לנקודות ההשמדה.

דו״ח של ה„איינזאץ־גרופה" C מ־3.11.41 מפרט בעיקר את הפעולה בקיוב, שהצליחה באורח בלתי־צפוי. יהודי קיוב נדרשו להתאסף במקום מסוים „במטרה להעבירם לשטח מגורים חדש". הגרמנים חשבו שיופיעו 5000 יהודים בלבד, אך להפתעתם הרבה באו יותר מ־30000.

מעשי ההשמדה

פעולות ההשמדה בוצעו על־ידי יחידות של ה„איינזאץ־גרופן" וכן באמצעות פרעות, שנערכו ביהודים על־ידי האוכלוסיה המקומית.

עם פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה, הגיעו ה„איינזאץ־גרופן" למקומות ייעודן, כפי שצויין לעיל, והחלו מיד בהוצאה להורג של יהודים ושל קומוניסטים.

בשטחי הבלטיקום ובאוקראינה, בעיקר הן נעזרו גם על־ידי האוכלוסיה המקומית, כשזו מוסתת על ידם.

הדו"ח של ה„איינזאץ־גרופה" מ־1.8.41 מפרט את הפרעות, שנערכו על־ידי האוכלוסיה המקומית בערי ליטה ולטביה. מספר הנרצחים הסתכם ב־20000 יהודים בקירוב.

בדו"ח מיום 12.9.41 ניתנת הסברה על הפחד של האוכלוסיה הלא־יהודית לפגוע ביהודים, פן יחזרו הסובייטים ויתנקמו באנשיה.

כדי להחליש פחד זה אורגן מצעד של יהודי ז'יטומיר ברחובות העיר, לפני שהובאו להשמדה.

הדו"ח מ־9.9.41 מאת ה„איינזאץ־גרופה" C ציין כי בקאַמיניץ־פודולסק נהרגו עד אז 23600 יהודים.

הנאצים נאחזו באמתלאות של פגיעות בוואֶרמאכט, כביכול. כך, למשל, נערכו סריקות בעיירות שונות בפודוליה, כגון ביאמפוֹל וביישובים אחרים כפעולות־תגמול על התקפת היהודים על הוואֶרמאכט. בסריקה זו נרצחו יותר מ־5000 יהודים ו־1750 נלקחו כבני־ערובה.

הדו"ח מיום 14.9.41 מוסר על רצח 5000 יהודים בערים ניקולאיאֶב וחרסון בדרום אוקראינה. הדו"ח מיום 25.10.41 מודיע על השמדת 3000 יהודי וויטאֶבסק וכן על הריגת 5000 יהודים ב־14 ישובים אחרים ברוסיה הלבנה.

ניסיון מעניין להסביר את סיבת אי־התנגדותם של המוצאים להורג נעשה בדו"ח מ־12.9.41, לאמור: „מוזר הוא השקט שבו מקבלים הקרבנות את גזר־דינם, וזה מופיע גם אצל היהודים וגם אצל הלא־יהודים. הפחד מפני המוות הוחלט, כנראה, אצלם על־ידי הקהית החושים, שנגרמה כתוצאה מן המשטר הסובייטי הקיים זה 20 שנה".

בדו"ח של ד"ר רש מתאריך 3.11.41 („איינזאץ־גרופה" C) בא סיכום של הרציחות באוקראינה עד לאותו תאריך — 75000 יהודים.

בדו"ח מ־14.11.41 פורט על־ידי „נבה" („איינזאץ־גרופה" B) שמות היישובים בבילורוסיה וברוסיה, שבהם הוצאו להורג על־ידי יחידותיה 45467 יהודים.

19.11.41 — רצח 10000 יהודים בדניאֶפרופאֶטרובסק.

8.12.41 — דו"ח של ה„איינזאץ־גרופה" C על השמדת 15000 יהודים בעיר רובנה (וולין). בדו"ח של ה„איינזאץ־גרופה" D מ־12.12.41 ניתן סיכום של פעולות־הרצח עד אותו תאריך — 54000 איש.

דו"ח זה מציין גם את דבר הרצח של 2910 יהודים בעיר סימפרופול (קרים).

בשלהי 1941 הושמדו 10000 יהודי אודיסה. השמדת מספר גדול של יהודי

אודיסה נגרמה, לדברי השלטונות הרומנים הנאצים, כפעולת תגמול בעד פיצוץ מפקדת העיר על־ידי הקומוניסטים, שבו נהרג מפקד־העיר הרומני על כל המֶטה שלו וכמה קצינים גרמנים.

סיכומים

בהתאם לסיכומי הדו"ח של ה„איינזאץ־גרופן" עצמן הגיע סיכום הרציחות במחצית השנה יולי־דצמבר 1941 בשטחי רוסיה הכבושים ל־300000 יהודים, אם לא למעלה מזה. הדו"חות של ה„איינזאץ־גרופן" מוכיחים, כי פעולות הרצח שלהן נמשכו גם בשנים 1942 וכן בשנת 1943 במקומות, אשר שם עדיין נמצאו קבוצות יהודים שטרם הושמדו.

על אופן הוצאתם להורג של יהודי מינסק בשנת 1943, בזמן החיסול הסופי של הגיטו, הננו קוראים מסמך, חתום על־ידי פון טדן ממשרד החוץ הגרמני מתא־ריך 15.5.43. במסמך זה מתלונן הכותב, כי בעת ביקורם של נציגי המפלגה הפאשיסטית האיטלקית באחת הכנסיות במינסק ראו שם מזוודות וחבילות עם חפצים שונים. לשאלתם למי שייכים הדברים, ענה להם קובֶה, הגאולייטר של רוסיה הלבנה, כי זהו הדבר היחידי, שנשאר אחרי היהודים שגורשו למינסק. במכתב נאמר גם־כן, כי קובה הראה להם תאי גזים, שבהם ממיתים יהודים, וכי האיטלקים זועזעו עד עומק לבם.

יתכן, אפוא, שהיו בין כלי ההשמדה, שבהם השתמשו הנאצים, גם תאי־גזים, מלבד מכוניות הגז.

תקופת הכיבוש הגרמני בשטחי ברית־המועצות נמשכה מיולי 1941 עד אוגוסט 1943. כאמור לעיל, יש להביא בחשבון, כי עיקר הרציחות בוצעו במחציתה השניה של שנת 1941, בכל שנת 1942 ובמחציתה הראשונה של שנת 1943.

מכאן, שפעולות הרצח וההשמדה של יהודי השטחים הכבושים על־ידי הנא־צים בברית־המועצות נמשכו כשנתיים ימים.

ההשמדה בברית־המועצות ובארצות שסופחו

מתוך נאום־האישום של היועץ המשפטי ג. האוזנר במשפט נגד א. אייכמן

(א־ב אייר תשכ"א — 17־18 אפריל 1961, ירושלים)

חיסול ללא שלבי־ביניים

— — — הזכרתי כי דרך השמדת היהודים בכל ארץ היתה קשורה בצורה כל־שהיא בטיפולם של הנאצים באוכלוסיית אותה מדינה. כל היהודים היו מיועדים להשמדה, אך צורת הביצוע שונה היתה: בנורבגיה ובדנמרק, למשל, שבהן עדיין התחשבו הגרמנים במידה מסויימת ברגישות אוכלוסייתן, או בפולין שהיתה מאגר לכוח עבדים, או בברית־המועצות — זו היריבה השנואה של היטלר, שרק לזמן־מה כבש חמתו כלפיה, עקב הרצון לבלי להסתבך במלחמה בשתי חזיתות. כשסיים כיבושיו במערב ונוכח כי הכרעת אנגליה תצריך זמן, החליט היטלר לבצע תכניתו הישנה — להסתער על ברית־המועצות, שכללה כבר עתה את הבלטיקום, את מזרח פולין וחלק מבסרביה. מבצע „בארבארוסה" *) הוכן באביב 1941. גרמניה הנאצית רצתה בקרב־בזק אכזרי, שינחית על ברית־המועצות מכה ניצחת, ובמהירות האפשרית. לשם כך נעשו עבודות הכנה קפדניות, שמטרתן היתה להבטיח באמצעים הדראסטיים ביותר, כי המהלומות המיועדות תהיינה יעילות ושערפו של הצבא יובטח. למטרה זו ארגן ה־ס"ס עוצבות־מבצע („איינזאצגרופן") חדשות במאי וביוני 1941. היידריך ושטרקנבך מר.ס.ה.א. טיפלו בדבר באופן אישי. אייכמן שותף בכל הנוגע ליהודים. הוא השתתף בפגישה הסודית בפרינץ אלברט פליי בברלין, בה הסביר היידריך למפקד ה„איינזאצקומאנדוס", שמהן הורכבו ה„איינזאצגרופן", את תפקידם בהשמדת כל היהודים. סופם עם הצבא, כי הטיפול ביהודים יהיה בידי משטרת־הביטחון והס"ד, שפעלו בשיתוף־פעולה עם הצבא, אך באופן עצמאי. פון בראוכיץ, מפקד צבא הפלישה, הסכים להעניק למשטרת־הביטחון סמכויות רחבות ביותר. ההוראות של הר.ס.ה.א. לעוצבות־המבצע היו פשוט: להרוג את היהודים, בכללם נשים וילדים, ביחד עם כל הצמרת והפקידות הקומוניסטית הלא־יהודית.

ממשרד 4 של הגסטאפו יצאו ההוראות הבאות:

„בראש וראשונה יש לאַתר כל „המהפכנים המקצועיים, כל פקידי הקומינטרן, כל הקומי־סארים הפוליטיים של הצבא האדום, כל האינטליגנציה הסובייטית וכל היהודים". בהוראות נאמר עוד כי „יש לשים יד על כל האנשים הללו, לדווח על הפעולה לר.ס.ה א. מדי שבוע. את הטיפול המיוחד יש לבצע בשטח הסובייטי לשעבר. במחנות עצמם יש לבצע הוצאות להורג באיזור המחנה. גם על מתן טיפול מיוחד יש לדווח בפרוטרוט".

עדויות המרצחים

אנו נגיש הדו"חות על ההשמדה הזאת, את המסמכים המדברים בלשון משרדית פשוטה על רצח המוני של רבבות ומאות אלפי בני אדם.

מפקד ה„איינזאץ־גרופה" ד', אוטו אוהלנדורף, תיאר אחר־כך בהצהרות את דרך הביצוע של הפקודה שקיבל ואת רצח 90.000 היהודים:

---

*) כינויו של מבצע־ההתקפה על ברית־המועצות.

„הגברים, הנשים והילדים הובאו למקום ההוצאה להורג, על־הרוב ליד חפירות, שהוכנו בשביל חיל השריון. אז ירו בהם, כשהם כורעים על ברכיהם או עומדים, והגוויות הושלכו לחפי־רה. אני לא הרשיתי מעולם שאיש מסוים יירה, אלא הוריתי לקבוצה שלמה שתירה בבת־אחת כדי למנוע הטלת אחריות אישית ישירה, אך מפקדי הפעולה היו חייבים לירות ירייה אחרונה בקרבנות שטרם מתו. בתחילת 1942 שלח לנו ראש משטרת הבטחון וה־ס״ד מכוניות של גז... וכשנאספו די קרבנות נשלחו המכוניות להשמדה. העמדנו המכוניות בקרבת מחנות־מעבר אשר שם נאספו הקרבנות. נאמר להם שהם מועברים למקום אחר ולשם כך עליהם לעלות למכוניות. אז נסגרו הדלתות ודרך צינורות הובל זרם גז פנימה. הקרבנות מתו תוך 15—10 רגעים. המכו־ניות נסעו למקום הקבורה, הגוויות הוצאו ונקברו״.

שטאלהאקר, מפקד האיינזאצגרופּה א׳, שפעלה בארצות הבאלטיקום ובצפון, דיווח כי לתמהונו לא עלה בידו להפעיל פּוגרומים נרחבים למדי על־ידי האוכלוסיה המקומית בליטה. גם בלטביה לא נתן הפוגרום יותר מ־400 הרוגים יהודים.

„אפשר היה לצפות״, כתב שטאלהאקר, „כי הפוגרומים לא יפתרו הבעיה בשטח המזרח... לפיכך בוצעו בליטה על־ידי יחידות מיוחדות... ובלטביה בעזרת משטרת־העזר הלטבית, הוצאות להורג בקנה־מידה גדול, בעיקר בערים, בשדה הפתוח״.

יחידות־עזר ומשטרת־עזר אלו, וכן כוחות אחרים מבין האוכלוסייה המקומית בארצות הכיבוש, פעלו לפי פקודת שלטונות הכיבוש, בעיקר לפי פקודת יחידות ה־ס״ס לכל מיניהן וסוגיהן.

הדינים־והחשבונות של קצין הרצח

שטאלהאקר דיווח על התנגדות בקובנה. בלטביה הוא הספיק, לדברי הדו״ח מ־15.10.41, להרוג עד אז 30.000 יהודים. את הנשים — כך כתב — הוא מעסיק לעת־עתה בעבודה, בינתיים הקים גיטואות בקובנה ובריגה, בשכונות הגרועות ביותר בערים, לאחר שציווה להם לענוד את אות־הקלון. בסך־הכול הוא מדווח על רצח 135,567 איש.

נגיש את הדו״חות של ה„איינזאץ־גרופּן״ המצויים בידינו, מסמכים מקפיאי דם ומסמרי שיער. אדם קורא את עשרות הדינים־וחשבונות אלה, מעיין בדברי העדים, בדברי הניצולים הבודדים. לכאורה הכתוב מובן, ובכל זאת הוא חוזר ושואל עצמו : „איך זה יכול להיות ?״ וכמעט אי־אפשר להאמין, כי במשך חדשים רבים היו אלפי אנשים רוצחים מדי יום ביומו במו ידיהם בדם קר, במתכוון ובהחלטה נחושה, המונים המונים של יצורי אנוש, עד שמספרם עלה וגאה והגיע כמעט ל־$\frac{3}{4}$ מיליון יהודים. קשה להסתגל למחשבה שפריצי־חיות כאלה יכלו להתהלך עלי אדמות.

הרצח בוצע פה כמלאכת־יום ; לאחר כל מרחץ־דמים היו הרוצחים סועדים לבם, מעשנים, משוחחים על דא ועל הא, ואז היו מוכנים לקבוצת הקרבנות הבאה שכבר הועמדה בתור. לעתים היו הרוצחים מכירים קרבנותיהם באופן אישי, כגון במקרה של יהודי מסמל, שהועמד מול לוע הרובים של שכניו מן העיר. הוא ביקש את הטובה הזאת מידי מרצחו : „גוסטב, תירה היטב״, זאת הטובה שביקש, שימות מיד ולא יצטרך לבקש כדור שני לגמור יסוריו.

והקרבנות הגיעו בטורים ארוכים, רבנים במעילי הקטיפה שלהם, ילדי טיפוחים רכים, עוללים, זקנים וישישים — כולם הובלו לקבר פתוח, נורו ונקברו ומעליהם הושכבו הבאים

בתור. וכך אנו קוראים דו״ח משרדי רגיל, משובץ בתוך אינפורמציה כללית על הנעשה בשטחי הכיבוש, על הלכי־רוח באוכלוסייה ובתוך זה על רצח 55,000 יהודים ברוסיה הלבנה, 54,596 באיזור סימפרופול, 10,000 בדניאפרופאטרובסק, כ־10,000 בצ׳ארניגוב, 45,467 במרכז החזית, 16,964 באיזור מינסק ובקרבת מוסקבה, 5,000 בניקולאייב, ורבים רבים בערים אחרות המצטרפים יחד לתמונת־טבח כללית של מאות אלפי איש לאורך כל אזורי הכיבוש הגרמני בברית־המועצות והשטחים שסופחו אליה.

תיאור הטבח

תחילה היו רוצחים אנשים בבגדיהם. אחר־כך, כפי שהעיד פאול בלובל, איש יחידת אייכמן — שונתה השיטה. האנשים נצטוו להשאיר בגדיהם בצד, נותרו ערומים. נאזין נא לתיאור:

„...האנשים שירדו מהמכוניות, גברים נשים וילדים מכל הגילים — נצטוו להתפשט על־ידי איש ס״ס, שהחזיק שוט־הצלפה לרכיבה או לכלבים. היה עליהם להניח בגדיהם במקומות המיועדים לכך, את הנעליים לחוד, את הלבוש העליון לחוד, את הלבנים לחוד. ראיתי ערימת נעליים, בה כ־800 עד 1000 זוגות, ערימות גדולות של לבנים ובגדים. אנשים אלה התפשטו ללא צעקות או בכי. המשפחות עמדו בקבוצות, נשקו זה לזה, נפרדו האחד מחברו, חיכו לאות מאיש ה־ס״ס, שעמד ליד החפירה, אף הוא שוט בידו. לא נשמעה תלונה או בקשת רחמים. הנה חולפת משפחה שמנתה כשמונה נפשות, גבר, אשה, שניהם כבני חמישים, ועמהם ילדיהם כבני שנה, 8 ו־10 ושתי בנות גדולות כבנות 20 או 24. אשה זקנה, שערה לבן כשלג, החזיקה את התינוק בן־השנה בזרועותיה, שרה לו שירים ודגדגה אותו. התינוק נהר בחדווה. בני הזוג הביטו זה בפני זה כשעיניהם מלאות דמעות. האב החזיק בידו של הילד בן ה־10 ודיבר אליו רכות: הילד נאבק בקושי עם הדמעות. האב הורה באצבעו לעבר השמים, ליטף ראשו של הנער, ונראה כמסביר לו דבר־מה. ברגע זה, קרא איש ס״ס משהו לחברו. האחרון מנה 20 איש והורה להם לעבור מעבר לשוחה, ביניהם אותה המשפחה. נערה אחת, תמירה בעלת שער שחור, עברה על פניו, הצביעה על עצמה ואמרה: „23״. האנשים שכבו לחוצים זה על זה באופן שרק ראשיהם נראו. כולם זבי־דם. אחדים מהירויים עוד נעו. אחדים הניעו זרועותיהם, סובבו ראשיהם להראות כי עודם בחיים. היו שם כאלף איש. היורה היה איש ס״ס שישב בפתח החפירה, כשרגליו מתנופפות בתוכה. על ברכיו מכונת יריה וסיגריה בפיו. האנשים, ערומים לגמרי, ירדו בכמה מדרגות שנחפרו בקיר החימר של החפירה, הניחו ראשיהם מעל לראשי האנשים שכבר שכבו שם, כפי שאיש ה־ס״ס הורה להם. הם שכבו לפני המתים או הפצועים; אחדים ליטפו את אלה, שעדיין היו בחיים ודיברו אליהם בקול רך. אז נשמעה סדרת יריות. בחפירה נראו הגוויות המתעוותות מעל לאלה ששכבו כבר ללא נוע. הדם פרץ מערפם. בינתיים התקרבה כבר הקבוצה השניה. הם ירדו לתעלה, הניחו עצמם ליד הקרבנות הקודמים ונורו״.

דברי חפץ וערך — נלקחו ונשדדו תחילה, ואחר־כך — לקבר הפתוח. בקיוב חוסלו בשני ימים בלבד 33,771 יהודים. והדו״ח על כך מדבר בלשון פשוטה, בהירה, על „הוצאתם להורג והשמדתם״.

הדו״חות התקבלו בברלין, ואייכמן יכול היה לעקוב באופן שוטף אחרי פועל הדמים במזרח, כשמספר ההרוגים הולך ועולה מרבבות למאות אלפים. מסיכומי ההשמדה באזורים אלה

לגבי שמונה חדשים בשנים 42—1941, מתקבל סך־הכול איום, שנרצחו שם בירייה למעלה מ־720,000 יהודים. אך בכך עוד לא תם ונשלם האסון.

שמענו כבר על „התיק החום" של רוזנברג והשינויים שנעשו על־ידי אייכמן בהוראות המיניסטר לשטחים הכבושים: בעית היהודים בשטחי המזרח, קבע אייכמן, לא תיפתר אחרי המלחמה, אלא תוך המלחמה, ובאופן מידי. הוא קבע לרוזנברג את ההנחיות בדבר הטיפול בשרידי הפלישה של פעולות ה„איינזאצגרופן", סגירתם בגיטואות, הפרדתם משאר חלקי האוכ־לוסיה, גזילת רכושם.

הוקמו גיטואות בהתאם להנחיות אלו, וביניהם בריגה, במינסק, בקובנה, בוילנה, בביא־ליסטוק ובשאבלי. הגיטואות היו גם כאן רק דרך להשמדה מהירה, ובינתיים אמצעי לניצול כוח העבודה היהודי. פה לא התעסקו הרבה בשלבי הכנה, וכבר בשבועות הכיבוש הראשונים החלו ההוצאות להורג ביריות, לעתים בקבוצות, לעתים בהמונים. ועד להרג — התעללויות אכזריות וסבל היו מנת חלקם של כל שוכני הגיטו. אלפים ברחו ליערות, הצטרפו לפרטיזנים, אחזו בנשק, לחמו, וכתבו את הפרק המזהיר של הפרטיזן היהודי בתולדות השואה. אך לא רבים זכו לכך. רוב היהודים במקומות אלה נכלאו בגיטואות והומתו.

בערי ההריגה

הסקירות והעדויות אשר במדור „בערי ההריגה" מקיפות יישובים רבים, שבהם השתוללו קלגסי היטלר, שדדו את בתי היהודים, עינו והשמידו כל יהודי שנפגש בדרכם — זקנים, נשים וטף. לא היו הבדלים מהותיים בדרכי ההשמדה: באמתלאות שונות נקראו התושבים היהודים להירשם אם לצרכי עבודה, אם לשם העברה למקומות־מגורים חדשים, כביכול, ואם לשם רישום סתם. אחר־כך נצטוו על־הרוב להתרכז במקומות מסוימים, ומשם הובלו לגיא־ההריגה. השמדת היהודים היתה טוטלית. ביישובים רבים נהרסו גם בתי היהודים שהומתו.

לשואה בישובים היהודים ה ג ד ו ל י ם — אודיסה, קיוב, באבי־יאר, ברדיצ'וב, מינסק — הקדשנו סקירות אחדות. החומר המגוון על מקומות אלה מוסיף פרטים על סבלות הקרבנות היהודיים לפני השמדתם. לא הצלחנו להשיג חומר על ההשמדה בהרבה יישובים יהודיים מחוסר מקורות והעדר עדים חיים. וכן נאלצנו להסתפק בסקירות כרוניקליות על כמה וכמה יישובים הידועים בעברם היהודי והציוני בתולדות היהדות הרוסית.

את קורות ההשמדה ביישובים המעטים שבחבל קרים כללנו במדור מיוחד.

בסוף המדור „בערי ההריגה" נתונות שלוש סקירות כוללות:

1. „השמדת האוכלוסייה היהודית ברוסיה הלבנה" לקוזמא טשארני („אייניקייט" — 25.10.1942).
2. „אוקראינה בלי יהודים" לוואסילי גרוסמאן („אייניקייט" 2.10.1943—25.11.43).
3. „האדמה זועקת ביישובי אוקראינה" לאיליה ארנבורג („אייניקייט", 4.11.43).

שמואל האלקין

טיפע גריבער, רויטער ליים

טיפע גריבער, רויטער ליים —
כ׳האָב אַמאָל געהאַט אַ היים.
פרילינג — פלעגן סעדער בליען,
האַרבסט־צייט — פלעגן פויגלען ציען,
ווינטער — פלעגט דאָרט פאַלן שניי,
איצטער — בליט דאָרט ווינד און ווי.

ס׳האָט מיין היים אַ בראָך געטראָפן,
טיר און טויער זיינען אָפן
פאַר די רוצחים, פאַר די שינדער,
די, וואָס קוילען קלייניע קינדער,
די, וואָס העגגען אויף די זקנים,
די, וואָס שאַנעווען ניט קיינעם.

טיפע גריבער, רויטער ליים —
כ׳האָב אַ מאָל געהאַט אַ היים.

יאָר נאָך יאָר זיינען אַריבער,
פּוילע זיינען יענע גריבער,
אוּן נאָך רויטער איז דער ליים,
יענער ליים איז איצט מיין היים.
דאָרטן ליגן מיינע ברידער,
די צעריסענע אויף גלידער,
די געשוחטענע אין שטוב,
די צעשאָסענע ביים גרוב.

טיפע גריבער, רויטער ליים —
כ׳האָב אַ מאָל געהאַט אַ היים.

קומען וועלן גוטע צייטן,
וועט דאָס מזל אויך זיך בייטן;
וועלן וויין וועלן לינדער,
וועלן ווידער וואַקסן קינדער;
וועלן קינדער שפילן, רוישן,
בייַ די קברים פון די קדושים,
בייַ די טיפע, פּוילע גריבער, —
אַז דער ווי זאָל ניט אַריבער.

טיפע גריבער, רויטער ליים —
כ׳האָב אַ מאָל געהאַט אַ היים.[1]

שמואל האלקין

עֹמֶק בּוֹר, חֻמָּר אָדֹם

עֹמֶק בּוֹר, חֻמָּר אָדֹם –
הָיָה לִי פַּעַם נְוֵה־שָׁלוֹם...

בָּאָבִיב – גַּנִּים פָּרְחוּ שָׁם,
כְּתָו – הַצִּפֳּרִים עָבְרוּ שָׁם,
חֹרֶף – שֶׁלֶג שָׁם יָרַד –
וְעַתָּה רַק רוּחַ נָד...

בְּבֵיתִי פָּגַע הַפַּעַר
וּפְרוּצִים חוֹמָה וָשַׁעַר
לָרוֹצְחִים קְרֵי־הַפֶּלֶד
הַיּוֹרִים בְּטֶרֶף וָיֶלֶד;
גַּם זְקֵנִים יִתְלוּ יְרֻצָּחוּ,
לֹא יָחוּסוּ, לֹא יִפְסָחוּ...

עֹמֶק בּוֹר חֻמָּר אָדֹם –
הָיָה לִי פַּעַם נְוֵה־שָׁלוֹם...

שָׁנִים חָלְפוּ עָבְרוּ וּבָאוּ — עֵדָן אַחֵר עוֹד יָבוֹאֵנוּ
הַבּוֹרוֹת הָהֵם נִמְלְאוּ — יִשְׁתַּבֵּץ פְּנֵי מַזְלֵנוּ
אָדֹם יוֹתֵר הוּא הַחֻמָּר — וְגַלֵּי כְּאֵב יִשַּׁחוּ
וְצַתָּה אֲנִי בּוֹ גָּר, — יְלָדִים כָּאן שׁוּב יִצְחָקוּ.
כִּי אַחַי כֻּלָּם קְבוּרִים שָׁם — יְשַׁחֵק הַטֶּרֶף סְבִיבֵנוּ
הַשְּׁסוּעִים וְהַשְּׁבוּרִים שָׁם, — כָּאן, לְיַד קִבְרֵי קְדוֹשֵׁינוּ –
שְׁחוּטִים בַּחֶדֶר, בְּפְרוֹזְדוֹר, — לְיַד אוֹתָם בּוֹרוֹת מְלֵאִים...
יְרוּיִים עַל פִּי הַבּוֹר... — לְבַל נִהְיֶה בַּשּׁוֹכְחִים.

עֹמֶק בּוֹר חֻמָּר אָדֹם – — עֹמֶק בּוֹר – חֻמָּר אָדֹם
הָיָה לִי פַּעַם נְוֵה־שָׁלוֹם... — פַּעַם הָיָה לִי נְוֵה־שָׁלוֹם...

מיידיש: יחיאל מר

אודיסה

ניו־יורק, 17.12.41 (סט"א־אלחוט). על טבח איום של רבבות יהודים באודיסה בידי הקלגסים הרומניים שידר מרטין אגרנוסקי ברדיו אנקארה פרטים אלה לאמריקה מפי עד־ראייה מהימן.

באודיסה ערכו הרומנים ב־23 לאוקטובר טבח המוני ביהודים שלא היה דוגמתו. עד־ראייה מוסר, שבערך 25,000 יהודים, אנשים, נשים וטף, נאספו ונכלאו בקסרקטינים ובצריפים הצבאיים באודיסה, וכולם הוצאו להורג באורח שיטתי בידי כנופיות מרצחים רומניים באמתלה רשמית, שזהו מעשה גמול למותם של 200 חיילים וקצינים רומניים, שנהרגו מפצצת־שעון סובייטית שנתפוצצה לאחר זמן. אחרי הוצאת היהודים להורג הועלו באש כל צריפי־העץ, והמדורה הענקית הפכה את גוויות היהודים והעצים יחד לעיי אודים ואֵפר.

המודיע מספר: כל האוכלוסיה היהודית בבוקובינה ובבסראביה הוגלתה אחרי הודעה חטופה ותוך 4 שעות לפלך הרומני החדש „טראנס־דניאֶסטר" (בשטח הכיבוש הרוסי שמעֵבר לדניאֶסטר) ונכלאה במחנות־ריכוז תחת כיפת השמים, ללא כל מכסה מפני צינת החורף העז. המוות קוצר שם יום־יום לא פחות מ־100 קרבנות יהודיים. עדיין אין לקבוע מה מספר היהודים הכלואים שם באורח־אימים זה, אולם הוברר עד עתה, שבין הכלואים נמצאים 57,000 היהודים על נשיהם וטפם ממחוז צ'רנוביץ. לפי הערכה ממוצעת נהרגו לכל הפחות 100 000 יהודים רומניים ורוסיים במשך 4 החדשים האחרונים בידי מרצחים רומניים בלבד.

(„דבר", 18 בנובמבר 1941)

קהילה שהושמדה

ב־16 באוקטובר 1941 נכנסו לאודיסה צבאות רומניה וגרמניה, ללא כל התנגדות. הצבא הסובייטי נסוג במהירות רבה.

האוכלוסיה היהודית של אודיסה מנתה באותו זמן 40 אלף נפש בקירוב. מספר זה מובא ב„ספר השחור" בשפה הרומנית, שחובר על־ידי מתתיהו קארפ, מזכיר הפדרציה של הקהילות היהודיות בבוקרשט. בספר אין ציון המקור למספר זה. לפי ספירת האוכלוסיה הסובייטית משנת 1926, מנתה אז האוכלוסיה היהודית באודיסה 153,194 נפש. מה היה מספר היהודים, שעזבו את העיר בעקבות הצבא הסובייטי שנסוג, לפני שהכובשים חדרו לאודיסה — לא ידוע. קשה להאמין שרק החלק הרביעי מהאוכלוסיה היהודית נשאר בעיר. ידוע, שהיהודים שעזבו את אודיסה בעוד־מועד, אלו הם כמעט היחידים שניצלו מהשואה.

מעשה־ההשמדה החל מיד עם כניסתו של הצבא הגרמני־רומני. צבא זה חגג את נצחונו בים־של־דם של האוכלוסיה האזרחית. החיילים ירו על כל מי שנזדמן להם ברחוב. בהודעה שהוגשה אז, על־ידי מיניסטר־החוץ הסובייטי מולוטוב, לשגרירות של בעלות־הברית, מסופר, שמספר הקרבנות של האוכלוסיה

אודיסה — יהודיות עם טלאי צהוב, שנצטוו להרשם לפני הישלחן „לכוון בלתי ידוע"...

אודיסה — יהודים שנצטוו להרשם

אוניברסיטת תל אביב — ארכיון המדינה

תמונה מס' 29 מתוך — תל־חי

העירונית, עם כניסתו של הצבא הגרמני־רומני היה כ־8000. מספר היהודים שבקרבנות אלו לא הוזכר. אך אפשר לשער, שכל מי שהוכר כיהודי, לא נשאר בחיים.

*

משטר־הכיבוש היה בידי הרומנים. מהצבא הגרמני נשארו בעיר מעטים בלבד. טרם הספיקו הכובשים הרומנים להסתדר במעונות החדשים ולקבוע בעיר משטר של כיבוש צבאי, והנה הופרה שמחת־ניצחונם בשל קטסטרופה גדולה: ב־22 באוקטובר אירעה התפוצצות אדירה שהחריבה את הבניין, בו שוכנה המפקדה הראשית, שם נהרג הגנראל גלגאזשאנו, יחד עם מספר גדול של קצינים מדרגות שונות.

בדין־וחשבון הרשמי אל מטה הצבא בבוקרשט נאמר: „ההתפוצצות הרסה את החלק המרכזי ואת האגף הימני מהבניין הגדול, עד שאי־אפשר היה למצוא את הגופה של הגנראל. הטלגרמה, שנחתמה על־ידי סגנו של המפקד שנספה, הגנראל טראַסטיאראַנו, מסתיימת בזו הלשון: „נקטתי את האמצעים הדרושים, כדי לתלות, במקומות פומביים באודיסה, יהודים וקומוניסטים".

על כך באה תשובה־ברכה מאת ראש־הממשלה וראש־הצבא, מרשל אנטו־ניסקו, עצמו. אך את חטא־רשלנותה כיפרה המפקדה הרומנית בדם יהודי. בפקודת העונשים, אשר המרשל ציווה להטיל על האוכלוסיה, נאמר, כי בעד כל קצין, רומני או גרמני, שנהרג עקב ההתפוצצות יש להמית 200 קומוניסטים ובעד כל חייל — 100 קומוניסטים, ואת העונש יש לבצע במשך יום אחד. בנוסף על כך, נצטוותה המפקדה לקחת כבני־ערובה את כל הקומוניסטים, משמנה וסלתה של כל משפחה יהודית.

הפקודה של המרשל אנטוניסקו יצאה ב־23 באוקטובר, בצוהרי־היום. אך המפקד החדש באודיסה, הגנרל טראַסטיאראַנו, לא חיכה הרבה, וכבר בבוקר התחילו ה„ביצועים". וכאשר הגיעה הטלגרמה של המרשל, כבר עמדו במלוא הביצוע. גם לאחר־מכן לא הסתפקו במכסה שקצב המרשל. הקרבנות לא נמנו בכלל. האנשים נחטפו ברחובות ונתלו. אנשי־המשטרה ואנשי־הצבא פשטו על בתי־היהודים, רבים נורו במקום, אחרים הובלו למקומות־ההמתה ושם נתלו.

לפי כתב־האישום במשפט של אנטוניסקו שלאחר המלחמה, הגיע מספר הקרבנות באותו יום — 24 באוקטובר — עד הצוהריים, ל־5000 בקירוב. ידוע, שרובם היו יהודים. בשעות הצוהריים נפסקו ההמתות הפומביות, רק משום

שהפריעו לתחבורה בעיר. אך השחיטה ההמונית ביום שלאחריו, אחרי הצוהריים ובלילה, בפרבר דאלין — שלושה קילומטרים מאודיסה — נמנית עם ה„אקציות" האיומות ביותר שבימי־היטלר.

לפני הצוהריים מילאו את בתי־הסוהר ב־20 אלף אסירים בערך. אחרי הצוהריים הוציאו חלק גדול מהם ורדפום לשחיטה לפרבר דאלין תחת משמר צבאי חזק. רובם היו יהודים. כשהגיעו למקום, נעשתה „סלקציה" ונלקחו אך ורק היהודים. לכל אורכה של הדרך לפרבר התגלגלו גופות של זקנים, נשים וילדים, אשר לא יכלו ללכת מהר, והם נורו במקום.

הקבוצה הראשונה של 50 יהודים בקירוב, נורו מיד עם הגיעם לדאלין. האלפים שבאו אחריהם לא האיר להם המזל למות מוות קל. אותם סגרו בארבעה מחסני־צבא, ובקירותיהם הובקעו חורים והוצבו בהם מכונות־ירייה. כשהמחסנים היו מלאים ודחוסים יהודים, החלו להמיתם ביריות ממכונות־ירייה אלו. אך, כעבור זמן־מה שונתה דרך־ההשמדה. והנה תיאור של מחזה קניבלי זה, מפי עד חי, במשפט נגד פושעי־המלחמה — זוהי גבית עדות של לויטננט המילואים אלקסיי נאַאַשקוֹ:

„... ההמתה במכונות־הירייה בוצעה לחוד על־יד כל אחד מארבעת המחסנים. „האקציה" ארכה שעות רבות והרוצחים לא הספיקו לסיים את המלאכה. הם מצאו שבדרך זו לא יוכלו להמית את כל האסירים. הקצינים, שעמדו בראש האקציה, רתחו, שההשמדה נעשית בקצב אטי מאוד, שהעבודה נמשכת יותר מדי זמן ואינה די יסודית. לאחר התיעצות קצרה החליטו: לשפוך על המחסנים נפט ובנזין ולהציתם. וכך היה. כל מי שקפץ מהמחסנים הבוערים נורה בידי החיילים. אחדים מהאסירים ניגשו לחלונות, עשו סימנים לחיילים — מהם שהצביעו על הלב ומהם שהצביעו על הראש — ביקשו שיירו בהם. רבים היו ערומים — הם קרעו מעליהם את בגדיהם הבוערים. היו נשים שזרקו מהחלונות ילדים קטנים, כדי להצילם מאש־הלהבות..." לבסוף ציין העד, שנחרתה בלבבו תמונה, שלא ישכחנה כל ימי־חייו: ילד בן 4—5, נזרק מהחלון ותעה בין ההרוגים, כשידיו הקטנות מורמות מעלה כ־5—10 רגעים, ואף לחיילים לא היה אומץ־לב לירות בו...[2]

בטראַנסניסטריה

בשביל היהודים שנשארו בחיים באודיסה נוצר גיטו זמני, בפרבר סלובודקה. משם התחילו לשלוח „טרנספורטים" של 1000—2000 אל מחנות־המוות של בירזובקה, מוסטווואַי, וואסילאַווא ואל המחנות בכפרים אחרים, סמוך לאודיסה.

בסקירה של המשטרה מה־17 בינואר 1942 נאמר, כי קשה למצוא דירות בשביל היהודים המגורשים, משום שהאיכרים אינם רוצים לקבלם. וכן נאמר בסקירה, כי רבים מהיהודים נופלים בדרך מחולשה ומרעב. הם נשארים בדרכים ונקפאים מקור. המתים נקברים שם בחפירות נגד־טנקים. בסקירה נאמר „בצער" כי בקושי ניתן להשיג ידים עובדות, כדי לקבור כל־כך הרבה מתים.

חלק מטרנספורטים אלה של היהודים מאודיסה נרצחו על־ידי יחידות של הצבא הגרמני. ב„ספר השחור" נמסרים כמה דו"חות של המשטרה על רצח מאות יהודים על־ידי הגרמנים. הצבא הגרמני נמצא אז בעבר השני של הבוג, אך פלוגות בודדות היו עוברות את הנהר מפעם לפעם, כדי לצוד ציד בין היהודים בטרנסניסטריה.

הדם קופא בעורקים למקרא הדו"חות האיומים על חיסול מחנות־היהודים בכל חלקי טרנסניסטריה.

במחנה רומנובקה, במחוז גולטה, — נאמר באחת הסקירות, — נרצחו 18 אלף יהודים שבויים. הם הובלו להשמדה קבוצות קבוצות. נעשו הפסקות בין השמדה להשמדה, ובינתיים הודיעו לנשארים, שהיום או מחר יגיע תורם, ועל־ידי־כך הגדילו ייסוריהם לפני המוות.

במחנה שני, בחוות אמאַטשאַטקא, עינו 4000 יהודים ברעב. זמן רב לא הגישו להם כל מזון. לאחר־מכן חילקו להם תפוחי־אדמה בלתי־מבושלים וקמח־תירס. בהנאה סדיסטית הסתכלו הרוצחים ביהודים המתפתלים בכאבים, לאחר שבלעו את המזון הבלתי־מבושל.

חיסול המחנה בגדנובקה היה מעשה ההשמדה ההמוני האכזרי ביותר. שם היו כ־48 אלף יהודים. ראש המחוז, מודאַסט איזופסקי, נתן את הפקודה וסגנו, אריסטידה פאדורה, ביצע אותה.

...האקציה החלה ב־21 בדצמבר 1941. ראשונים הושמדו 4000—5000 יהודים, חולים וחלשים, אשר כבר לא יכלו לגרור את רגליהם. הם נסגרו בשתי אורוות. על הגגות שפכו הרוצחים נפט וכיסום בקש, וכן פיזרו קש גם בכניסות. לאחר־מכן באה פקודה: „להצית את האורוות!".

ובזמן שעדיין נשמעו צעקות מהאורוות הבוערות, הוצאו קבוצות יהודים מאורוות אחרות לחורשה הקרובה, לקחו מהם כל מה שהיה אתם, הכריחום

להתפשט ערומים, וכך ירדו מהגבעה בדרך קצרה. למטה גורו קבוצות קבוצות של 300—400 נפש. את הגוויות שרפו. 200 יהודים נקבעו לצורך מלאכה זו. ההשמדה בוצעה יום־יום. ב־23 בדצמבר הפסיקו את המלאכה, לרגל חג־המולד, וב־28 בדצמבר חידשו אותה. וכך ארכה ההשמדה כל חודש ינואר וכל חודש פברואר, עד שכל 48 אלפי היהודים הושמדו כליל. לבסוף ירו גם ב־150 יהודים מהמאתיים, שעסקו בשרפת הגוויות. הם הואשמו, שקצב העבודה שלהם היה אטי מדי.

*

כמה מהקדושים היו מאודיסה וכמה ממקומות אחרים — זאת לא נדע לעולם, ואולי גם לא חשוב לדעת זאת בדיוק.

לפי הידיעות הרשמיות, שהביאה המשלחת של המרכז היהודי בבוקרשט — לאחר ביקורה בטרנסניסטריה, עם תום המלחמה — נמצאו באודיסה, ב־22 במארס 1943, ששים יהודים בלבד, באיזור בּיריזובקה — 425 יהודים. זהו סך־הכול — 485 יהודים שנשארו בחיים, שארית־הפליטה של קהילת־אודיסה — ה„באבי־יאר" אשר על חוף הים השחור.[3]

ד"ר יוסף קיסמן

סיפורה של ריטה ליטבינובה

יום ה־10 בינואר 1942 הוא יום הזוועה הבלתי־נשכח באודיסה. באותו יום יצאה פקודה מאת הרוצחים הרומנים: „על כל היהודים לצאת את העיר". עוד קודם־לכן נפגעו היהודים קשה.

ביום ה־23 באוקטובר 1941 תפסו הרומנים ברחובות אנשים שהלכו לתומם, ירו בהם או תלו אותם ברחובות. ובכלל, היו אוסרים את היהודים ומשליכים אותם לבתי־הכלא.

... היהודים היו מסתתרים בדירות של זרים, היו לנים אצל שכנים רוסים, כשהם נודדים מקצה אחד של העיר למשנהו.

... היה קשה, קשה עד למאוד, אך אפשר היה עוד איך שהוא לנשום אוויר. והנה בא יום ה־10 בינואר 1942. היהודים נצטוו לעזוב את העיר ולהתרכז בשכונת־סלובודקה, כדי לבודדם שם בגיטו.

על יום זה מספרת הסטודנטית מהפקולטה לרפואה, ריטה ליטבינובה, אשר איכרים רוסיים עזרו לה להימלט ולהסתתר. באותו יום, ב־10 בינואר, באו לבית־ליטבינוב חיילים רומנים וזירזום לצאת לסלובודקה. ריטה יחד עם אמה, החלו לארוז את החפצים. ריטה לקחה תחת זרועה את הסבתא העיוורת, האם הושיבה את אחותה הקטנה של ריטה באמבטית־ילדים, וכך דחפה את האמבטיה כעגלת־ילדים. כשיצאו את הבית, נמשכה התהלוכה לסלובודקה בכל־תוקפה.

בבית־הריכוז — חלונות בלי שמשות, קירות מכוסי־קרח ושולחנות בלבד. על שולחנות אלה ישנו אנשים לפי תור. לישון על הרצפה היה מן־הנמנע, כי הזוחלים השתוללו בלי הרף. באותו יום רוכזו חלקים חלקים של האוכלוסיה היהודית מאודיסה, — זקנים, רופאים מפורסמים ומכובדים, עורכי דין, מורים, פועלים מבתי־חרושת, סטודנטים. קבוצה אחרי קבוצה נשלחו ב„אֶטאַפּ" לכפר בוגדנובקה, — כ־150 קילומטרים מאודיסה.

...אחר־כך נודע במקום־הריכוז, שכל אלה אשר נשלחו לבוגדנובקה ולמקומות אחרים בסביבת־אודיסה, נורו לאחר עינויים קשים.

בבית־הריכוז החלו הרומנים לבחור קבוצה חדשה למשלוח לבוגדנובקה. האנשים שערותיהם הפכו שיבה, הם יצאו מדעתם ורצו ממקום למקום לחפש הצלה כלשהי. ריטה יחד עם אמה הסתתרו בעלית־גג, בבית־כיסא, שכבו יחד עם מתים והתחבקו חזק עם הגופות הנוקשות והקפואות. וכך נשארו בבית־הריכוז.

המזון הלך ואזל, והרעב הציק מאוד. מכרים רוסים ואוקראינים היו נותנים שוחד לחיילים הרומנים שעמדו על המשמר, וכך היו מביאים אוכל לאומללים. האוכל לא הספיק לכולם, אימהות היו מרימות את תינוקותיהן מעל גדרות־התיל

ומבקשות רחמים להעביר אותם העירה. סיפרו לי על אודות האשה הרוסית, מאריה קודריאווצבה, אשר העבירה ממקום־הריכוז ילד יהודי. היה ידוע, שמאריה קודריאווצבה, אשה לא־צעירה, אין לה ילדים, אך היא טענה, שבעלה חי עם אשה שנייה וזהו הילד שלה. במשטרה הכריחו אותה להישבע ולנשק את הצלב. והיא עשתה כן, על אף ההודעה הרשמית, כי כל מי שיסתיר יהודי מות יומת. הילד ניצל.

...במקום־הריכוז נשארו אך מעטים, ידיעות איומות הגיעו ממקומות ההשמדה.

...ריטה ליטבינובה יחד עם אמה הצליחו לצאת ממקום־הריכוז. על ידיהן החלשות נשאו את הילדה. הן ברחו...[4]

טאטיאנא טעם

אומאן

עדויות

א.

מפי יהודים בודדים, אשר בנס נשארו בחיים, וכן מפי אוקראינים שמעתי על מעשה־השמדתה של האוכלוסיה היהודית באומאן.

באוגוסט 1941 נכנסו צבאות הגרמנים לאומאן. תחילה לא פגעו באוכלוסיה. רק את החיילים הסובייטיים, שנפלו בשבי, דחפו וריכזו בבור גדול, בקצה־העיר, בשטח בית־החרושת ללבנים.

בחודש אוקטובר פרסמה המפקדה הגרמנית צו על רישום־חובה של כל היהודים במקומות מסוימים. המשתמט — דינו מוות ביריה.

באותו זמן קמה משטרה מקומית מקרב התושבים האוקראינים. המשטרה עסקה במאסר קומוניסטים והשגיחה על רישום היהודים.

לפי צו מיוחד של המפקדה החלו לרכז את היהודים במקומות מיוחדים, לשם משלוח לפלשתינה, כביכול, התפוסה, כפי שהודיעו הגרמנים, על־ידי צבאותיו של הגנרל הגרמני רומל... באותו זמן היתה העיר מוקפת חיל משמר, מורכב מגרמנים ושוטרים אוקראינים. אומאן דמתה לגיטו. למקומות־הריכוז נדחקו וגורשו גם יהודים חולים, נכים וילדים מכל הגילים.

במקומות הריכוז נעשה מיון של קהל־הנאספים: נבחרו תחילה הרופאים, החייטים, הסנדלרים וכדומה, ואלה הופנו לשרת את הצבא הגרמני. כן הוצאו הנערות, מגיל 14—15 ומעלה. בזמן „הבחירה" הוכו הנערות מכות־רצח, ולא ניתן להן להיפרד מהוריהן. הנערות נלקחו לבתי־בושת, ובמרוצת־הזמן הושמדו.

הילדים המבוהלים נלקחו בכוח מזרועות הוריהם, שבכו מר על ניתוקם מהם. הילדים והילדות רוכזו במקומות מיוחדים.

בימים 6—8 בנובמבר 1941 התחוללו ה„אקציות" של הגרמנים והאוקראינים נגד התושבים היהודים. קבוצות גדולות של יהודים רוכזו בבתי־הכנסת, בבית „הצבא האדום", בבתים רבים של העיר הישנה והחדשה. הבתים הוצתו והאנשים נשרפו חיים. אלה שניסו לקפוץ בעד החלונות נורו מנשק אוטומטי. ברחבי־העיר הודבקו מודעות, שהזהירו את התושבים מפני החבאת יהודים ועודדו לגילוי המתחבאים והמצאתם לרשות המפקדה הגרמנית.

בזמן ה„אקציות" הושמדו כ־18 אלף יהודים — גברים, נשים וילדים.

בד־בבד עם פעולות אלו נקברו חיים כ־3000 ילדים יהודים בשני בורות

גדולים, שנחפרו על־ידי האוקראינים, בשטח הגדול של בית־החרושת ללבנים שבקצה העיר. עדי־ראייה מספרים, שהאדמה של קברים איומים אלה של הילדים נזדעזעה שתי יממות רצופות.

היהודים שנתפסו לאחר ה„אקציות" נורו ללא־רחם. לאט־לאט חוסלו גם בעלי־המקצוע היהודים.

הרכוש היהודי נגזל תחילה על־ידי הגרמנים, וכל שנשאר — גזלו האוקראינים.

החורבן היהודי באומאן בא לידי סיום עם הפקודה להרוס את בתי־היהודים בעיר. במשך החורף הוציאו האוקראינים מבתי־היהודים כל שהיה שמיש לצורכי־הסקה. עד היום נשארו בעיר מקומות מכוסים קוץ ודרדר, שעליהם התנוססו פעם בתים יהודים.

כך נרצחה, נהרסה ונשדדה אומאן היהודית בזמן הכיבוש הגרמני *.[5]

אליהו שצ׳ופק

ב.

על השואה באומאן מספר אהרון בן־ציון רכובני.

הוא היה חייל בצבא האדום, נפל בשבי הגרמני, אך הצליח לברוח ולהתחפש כאוקראיני. לא אחת הצילו מראהו הלא־יהודי ממות חרוץ.

בדרך נדודיו נקלע לעיר ביילוֹצֶרקוב (חבל קיוב), שם ראה במו עיניו שני גרמנים תפסו בשוק ילד יהודי, הפכוהו בראש למטה והטביעוהו בבית־כיסא בחצרו של אחד התושבים, שעל ביתו התנוסס שלט: „בית בצלאל משה אוסטרובסקי".

מחוסר שטח מתאים — מספר א. רוכבני — רוכזו יהודי אומאן בשני גיטואות — אחד בשוק הישן והשני בגן הגדול סופייבקה. בראשון דחסו כ־10 אלפים יהודים, החלק הרביעי של אוכלוסיית אומאן, שמנתה לפני המלחמה כארבעים אלף יהודים. הגיטו היה מוקף בגדר תיל, ללא יוצא וללא נכנס. הכלואים בגיטו לא נשלחו לעבודה. שרר ביניהם רעב חמור. נאסר כל קשר עם האוכלוסיה והעבריין הומת.

א. רוכבני הזדמן לשוק הישן, עת שני גרמנים תפסו אשה יהודיה, והמיתו אותה בו במקום. שני אוקראינים נצטוו להרחיק את גוויתה מהכביש.

---

* ראה עדות במדור „תעודות" על חורבן קהילות אומאן מפי קצין גרמני.

„הצלחתי להתחמק מהשוק, בלי שיראוני, ושמתי פעמי לחלק החדש של העיר. אך הייתי כה נרגש ממראה עיני, שרגלי נשאוני קודם אל הכפר וויטובקה, שם היו לי מכירים. נכנסתי לסימיאן קרביץ. הוא לא הכירני, ביקשתיו לאכסן אותי ללילה. הוא הביא לי אוכל. אך לא קיבלתיו, כי קשתה עלי בליעת כל מזון. אז הוא הביא בקבוק יי"ש. שתינו שנינו, ואז הכירני. הוא סיפר לי כי בני משפחתי חיים, והם נמצאים בגיטו אשר בסופייבקה, בחלק החדש של העיר — בשטח הפארק הגדול, מקום שם רוכזו כ־8 אלפים יהודים.

למחרת היום הלכתי לסופייבקה ברצון עז לחדור לתוך הגיטו. אך גם כאן, כמו בשטח העיר הישנה, היה הגיטו מוקף גדר תייל, כשמשמר מזויין שומר על הכניסה. מרחוק הבחנתי מאחורי הגדר אנשים מעונים ומזי רעב. הבינותי שלא אוכל לחדור לתוך חומות הגיטו. גם כאן לא הוצאו האנשים לעבודה, כמו בגיטו אשר בעיר הישנה. אך האוקראינים הצליחו לפעמים להכניס לתוך הגיטו אוכל בדרך מיוחדת במינה — הם ידעו שמתחת לפארק עובר נחל וסירות בו, ובדרך זאת הם היו מוציאים בחשאי את בעלי המלאכה, שהיו דרושים להם — חייטים, סנדלרים, נגרים ועוד.

...למחרת היום חזרתי לעיר והנה נתגלה לנגד עיני המון אנשים מתרכזים סביב לגרדום. עד מהרה הובאו 6 רופאים יהודים, ביניהם מכירי ד"ר פינקלשטיין, ד"ר ווינפלד ועוד. כולם נתלו. אין זה אלא היתה בכך ידו של הס"ס האנס שומכר, אשר פעל בזמן ההוא באומאן.. לפי ידיעות שהגיעו אל רכובני בארץ, ילדה אחות אשתו בגיטו, אך התינוק נקרע לגזרים לנגד עיניה והיא — נורתה...[6]

בן־ציון רכובני

אוסוויאָט

עדותה של רחל קוזניץ

לפנים היא גרה במינסק, ברחוב קרימאָר 17, דירה 2. היא עם בעלה ברחו מן העיר כשהגרמנים כבר עמדו בשעריה. 3 שבועות תעו בדרכים, עברו עיירות וכפרים הרוסים וראו את החורבן, שעוללו הגרמנים בכל מקום אשר שם דרכה כף רגלם. סוף־סוף הגיעו לעיירה אוסוויאט (איזור סמולאָנסק), לפני שנכבשה ע"י הגרמנים. בעלה אברהם התגייס מיד לצבא האדום.

אך באותו יום הציפו הגרמנים את רחובות אוסוויאט, נכנסו לכל בית, שדדו דברי־ערך, בטרם יפגעו בחיי התושבים.

3 חדשים רצופים היו הפאשיסטים מוציאים יום־יום את היהודים לעבודות־פרך. הם שדדו את רכושם והשאירום בחוסר־כל. היהודים ישנו על הרצפה בלי שמיכה ובלי כר מתחת לראשם. הם נעשו ענים גמורים, בלי בגד על גופם ובלי נעל על רגלם. הם רעבו ללחם וחיו בפחד תמידי; בידיהם ניקו בתי־שימוש, סחבו עצים, טיאטאו את הרחובות, אך עם זאת עוד החזיקו מעמד.

ביום בהיר אחד יצאה פקודה, שהיהודים צריכים לבנות לעצמם מחנה. 2 קילומטר מהעיר עמד בית־אחוזה חרב. המפקד הגרמני ציווה עליהם לגדור את המקום בחוטי־תיל. היהודים בנו לעצמם גיטו.

...לא פעם ראתה רחל קוזניאָץ, שגרמנים מכים במקלות כל מי שנזדמן בדרכם. היא ראתה את הקרבנות שנפלו ולא קמו עוד. היא ראתה איך ירו הגרמנים בשני ישישים, שלא יכלו לסחוב רגליהם, מאחר שהעמיסו על שכמם משא כבד.

...לאחר 5 חדשים נשארו בגיטו מ־200 יהודים רק כ־100. מי שלא נפגע ע"י כדור, מת מרעב, מעינויים ומעבודה קשה.

אחרי 8 חדשי עבודת־פרך בא סוף־סוף יום „מנוחה". ביום בהיר אחד בא למחנה המפקד בלוית שני חיילים גרמנים. הוא בחר ב־38 יהודים, זקנים וילדים, והעמידם בצד. באותו יום „מנוחה" רצו הגרמנים לרצוח, כנראה, 40 יהודים. כשהגיעו למספר 38, בחרו ברחל קוזניאָץ כ־39. ומעשה שהיה כך היה: בשמעה את „פסק־הדין" מפי המפקד, שאמר כי היהודים הם עצלנים ואינם רוצים לעבוד, הרימה רחל קוזניאָץ את ידה ובקול שקט אמרה: „כולנו עבדנו בנאמנות, עשינו כל דבר שהוטל עלינו. היהודים יודעים לעבוד, תנו להם לחיות"... אחרי הדברים

האלה, ציווה המפקד להכניסה בין הנידונים למוות. כך נהייתה רחל קוזניאץ למספר 39...

כשהמפקד היה שקוע ראשו ורובו במציאת היהודי ה־40, דחף מישהו את רחל מן השורה, עד שהיא הוצאה מקבוצת הנידונים למוות, ולפתע מצאה את עצמה מוסתרת ע"י האלמנות והיתומים, שהושארו בחיים. במו עיניה ראתה רחל כיצד נורו האומללים. למעשה נרצחו 39 יהודים ולא 40. גם היא נמנתה עם חופרי הקבר, שבו נקברו 39 היהודים ההרוגים.

מתוך מאתיים היהודים, תושבי המקום, נשארו כ־30 בלבד. לאחר ששה שבועות קרא המפקד את הנשארים, פקד עליהם לפתוח את הקבר ולהעביר את הגוויות למקום אחר: האביב קרב ובא והמים של הבריכות עלולים לשטוף את הקבר, ויש לחשוש שתפרוץ מגפה. היהודים גורשו לשדה ונצטוו להבקיע את האדמה הקפואה כדי להוציא מתוכה את הגוויות.

בעיניים מטורפות ראו האימהות את עצמות ילדיהן המושמדים, נשים ראו את בעליהן, אחים הכירו אחיותיהם. יוסף קופל מצא בין ההרוגים שני אחיו ואחיין אחד. רייזל פראדקובה מצאה את שני ילדיה בני 11—14. היא קברה אותם במו ידיה, ועתה ראתה אותם שוב...[7]

איציק פפר

אוריול

שלוש שחיטות

א.

לפני שהגרמנים כבשו את העיר היו שם אלפי יהודים. עתה לא נשאר שם אפילו יהודי אחד. אני פונה לאשה קשישה ושואל:

— היכן יכול אני, בעיר ובכפרים הסמוכים, לפגוש יהודים?

האשה, לידיא איוואנובנה סאַריאנינה, בת ארבעים שנה, מסתכלת בי תמהה. היא מספרת:

„לא רחוק מהעיר נמצא בור רחב ועמוק. „אנדריאבוש" קוראים לו. לילות אחדים הובילו לשם הגרמנים אוטומובילים מלאים יהודים — גברים, נשים וילדים קטנים. הקרבנות האומללים הועמדו על שפת הבור, והרוצחים הגרמנים ירו בהם ממרגמות ומנשק אוטומטי. הגרמנים רצו להסתיר מעיני האוכלוסייה המקומית מעשה רצחני זה.

זמן רב לא ידעו בעיר, מה עוללו הגרמנים למשפחות היהודיות. אך אין סודות. באחת החצרות התגורר נהג מהמפקדה הגרמנית, אוסטרי לפי מוצאו. פעם חזר מנסיעותיו חיוור כסיד. הוא סיפר לבעלי האכסניה שלו:

„מה שעיני ראו היום, לא אשכח לעולם, זה מזעזע עד שורשי־השערות. לא פעם ראשונה היא לי לראות מה עושים הגרמנים לאוכלוסייה היהודית, אך מה שעשו היום לא ראיתי דוגמתו. כל היהודים מאוריול גורשו לאנדריאבוש, ושם נצטוו להתפשט ערומים. מסביב עמדו אנשי־גסטאפו עם מרגמות. עשרות אנשים נקברו בבור בעודם בחיים. הפאשיסטים ציוו עלינו לנסוע על־פני הבור המכוסה וליישר את הקרקע, כדי שאיש לא ידע לאן נעלמו אנשים אומללים אלה."

תושב אחר מאוריול, איוואן סאַרגאַיאַוויטש לוקיאנוב, מספר:

„כשפרצו הגרמנים לעיר, ערכו לילי־דמים ארוך. הם קראו אל הגסטאפו את הבוגר שבכל משפחה — הוא לא חזר עוד לביתו. גוויות המעונים נמצאו אחר־כך בכביש באלכאווא, על־יד האיצטדיון „דינאמו". נשארו רק אלה, שקיבלו דרכונים לא־יהודיים. אלה, האחרונים, הושמדו על־יד בית־החרושת ללבנים. זו היתה השחיטה השלישית ביהודי אוריול."

רופאים סובייטיים ועובדי הוועדה המלכותית חוקרים כעת את מעשה הזוועה

של הגרמנים — חופרים תעלות, ומוציאים משם גוויות של נשים, גברים וילדים קטנים...[8]

ח. פוליאנקר

ב.

עד למלחמה היו באוריול כ־6000 יהודים. הם עבדו בבתי־חרושת, אשר נבנו לאחר שנת 1917, עבדו במוסדות, היו חייטים, שענים, רופאים, עורכי־דין ועובדי־ציבור.

לרובם היה מגע הדוק עם האוכלוסיה הרוסית. עם־זאת, היה להם בית־ספר יהודי, שם למדו ילדיהם אידיש, והיה להם מועדון־פועלים משלהם, שם היו המבוגרים מבלים בערבים.

על כל יהודי שנשאר באוריול לאחר הכיבוש הגרמני, אפשר כעת לומר: „היה היה". הנה יושב לפני הנציג היחיד של האוכלוסייה היהודית באוריול, שנשאר בחיים — אשה בת 75... אנא ספירידונובה ז'וקובה. זה שמה בתעודת־הזהות, ששכניה העניקו לה, כדי להצילה מציפורני־הפאשיסטים. מספיק להביט על אשה עייפה זו, בעלת ראש־השיבה המורכן, כדי להרגיש את מצוקת הזוועות והעינויים, שעברו כאן על האנשים הסובייטיים, תחת המשטר הפאשיסטי.

ביום השני לכניסת הגרמנים לאוריול, יצאה פקודה בעיר: „על כל האוכלוסייה היהודית להירשם". וכך היה בכל מקום, אשר לשם הגיעו הגרמנים. לפי השיטה שלהם, צריך היה לבחור וועד יהודי. באוריול נבחר כראש־הוועד הרופא הפופולרי פלדמן. כל היהודים חייבים היו לשאת מגן־דוד צהוב על החזה, מצד שמאל, ועל הגב. זה שימש גם כסימן מבדיל וגם כנקודת־מטרה לקליעה. היהודים באוריול התהלכו כעין „קרשי־קליעה" חיים לצורכי הגרמנים, בעלי הנשק האוטומטי.

ביום השלישי, לאחר כניסת הגרמנים לאוריול, הביטו התושבים הלא־יהודים בעינים מלאות פחד, כיצד גירשו את היהודים לעבודה. הם שלחו את היהודים לעבודות שפלות וקשות ביותר: הם הכריחו את היהודים לדחוף את החשמלית בידיהם, להעביר שלג ואבנים ממקום למקום, בחינת מעשה־קונדס. עבודה זו, חסרת כל תועלת, השפילה והעליבה עד־דכא. לחם לא ניתן ליהודים. לאחר ימים אחדים ריכזו הגרמנים את כל האוכלוסייה היהודית בבית־הסוהר המרכזי. המקום, שלשם נדחקו היהודים, קיבל אחר־כך את השם: „בלוק המוות". כולם נספו שם מעבודה קשה, ממכות ומרעב. ואלה שהחזיקו מעמד נורו בחצר בית־הסוהר.

באחד הלילות של חודש מאי 1942 נעלמה פתאום שארית האוכלוסייה היהודית באוריול — נשים, זקנים וילדים. שכנים מספרים, שהכניסו אותם במשאיות, כשכל אחד מהם מצויד במעדר. הם הלכו למוות בשלווה ובמין שקט מיוחד, ידוע ידעו כי אין מנוס מן המוות — כך סיפרו תושבי אוריול, שנשארו בחיים.

לא... נשים לא התפרצו בהיסטריה, ילדים לא בכו. הם רק דבקו אל חיקאמם, כאילו רוצים היו לספוג לתוכם קרן אחרונה של חום־חיים.

באוריול לא נשארו יהודים.[9]

יע. מאר

ג.

... לסוכני־הבולשת של הגסטאפו נודע, שבסביבת אוריול, בבית חולי־רוח, מוסתרים 14 יהודים על־ידי הרופאים. לפי רשימה מוכנה בידיהם, הוציאו הנאצים מבית־החולים 14 יהודים אלה והובילום, כפי שאומרים פה „לכיוון המוות". בין החולים היה יהודי בשם גראטאו, אשר היה במצב של גסיסה. הרופאים ביקשו לחוס על האיש — הלא הוא ממילא הולך למוות. אך הגרמנים זרקו אותו לתוך המשאית. אחד הסניטארים הגיש כר, שיושם מתחת לראשו של הגוסס, אך חייל גרמני בעט בכר בריגליו, כמי שבועט בכדור־רגל.

„הוא ממילא לא ישתמש בכר, — קרא החייל בנימה ציונית, — בזאת יכולים אתם להיות בטוחים".

מבית־החולים הוציאו את הנכה אסתר, מהלכת על קביים, וירו בה. היא נפצעה בשעת ההפצצות על העיר.

... הגרמנים השמידו את יהודי אוריול בקור־רוח ובאכזריות שיטתית.[10]

יע. מאר

בוברויסק

א.

מאז נכבשה העיר בוברויסק על־ידי ההיטלראים האכזרים, עברו על האוכ־לוסייה היהודית עינויים וזוועות. על כל צד ושעל שוטטו פטרולים, ואם ניסה אי־מי לצאת בצוהרי־היום לרחוב, היו בודקים אותו לתעודת־הזיהוי שלו. הגרמנים היו תמיד מחפשים את מישהו. גם בלילה היו מתפרצים לתוך בתי־מגורים, כדי לזהות את האנשים; ובאותה שעה היו שוברים רהיטים, ולוקחים אתם כל שנשא חן בעיניהם. הנשדדים ניסו למחות, להסביר, אך לשוא. כבר זמן רב, שהמשטרה הגרמנית בבוברויסק, אסרה על הגרמנים לדבר עם הרוסים.

תושבי העיר בוברויסק לא ישכחו לעולם את לילות הזוועות והעינויים של נובמבר 1941. אוכלי־אדם גרמנים אלה ערכו אז רציחות של המוני־יהודים, הורידו מבוגרים כילדים ממיטותיהם, הכניסום למשאיות והובילום לבור עמוק ביאֶלוביקי.

החבר ס., אשר ראה את תמונת־הזוועה במו עיניו, מספר:

— כל המשאיות שבעיר גויסו. הן עמדו על יד הבור בשורה, ולעיני היהו־דים הנידונים, אשר עמדו במשאיות, נורו האנשים לפי תור. על סף הבור הועמדו 40—50 איש בשורה אחת ולפעמים בשתי שורות. הנורים נפלו על הגופות החמות, שנורו לפני 10—15 דקות. כך נורו והומתו משפחות שלמות. הגרמנים המציאו תמיד דרכים חדשות של התעללות באנשים חסרי־מגן. נרדפות על־ידי הגרמנים הלכו האמהות ותינוקותיהן בידיהן, לסף הבור. אצל כמה מהן ניתקו הגרמנים את התינוקות משדי־אמן, דקרום בפגיוניהם וזרקום לתוך הבור.

משנתמלא הבור העמוק, הזמין הקצין, האחראי להריגה, טנק. מכונה ענקית זו על זחליה עברה מעל שטח הבור, אשר בתוכו מוטלות היו גופות־המתים זו על־גבי זו, וכבשה את האדמה מלמעלה.

מעריכים, שבאותם ימי נובמבר 1941 נהרגו כ־20 אלף יהודים.

גל הפרעות ביהודים עבר גם בערים אחרות שבסביבת בוברויסק. בטשארא־בין ריכזו הגרמנים כ־700 יהודים והובילום חיים לבית־המטבחיים, שפכו עליהם בנזין, שרפום וירו בכולם, ברימונים ובנשק אוטומטי. 700 יהודים נורו, במשך יום אחד, באזור צנטר־לובאן. שחיטות של המוני יהודים נערכו בהלוסק, בפריטש, באזאריטש, בדאמאכוביטש ובסטאריה דורוגי...[11]

ב

ב. ליבאנצאָב מתאר בספרו „ארץ הפארטיזאנים", את טבח היהודים בעיר בּוֹבּרוּיסק ב־7 בנובמבר 1941. לדבריו ידעה המחתרת הקומוניסטית בעיר על הכנות הגרמנים לטבח, והיא התרתה ביהודים וקראה אותם לצאת ליערות ולהצטרף אל הפרטיזאנים.

להלן תיאור הטבח:

— „המאסרים והרציחות ביריות בימים הראשונים לפלישת הגרמנים שימשו רק פתיחה להשמדה פראית והמונית של אנשים שלווים, שהחלה בסתיו. ערב ה־7 בנובמבר 1941. כקרבן ראשון נפלה האוכלוסייה היהודית.

הכובשים הפכו לגיטו את השכונות הסמוכות לשדה־התעופה שבדרום־מזרח העיר בּוֹבּרוּיסק. בבוקר ה־5 בנובמבר החלו לרכז שם את יהודי העיר. מכל קצווי העיר השתרכו לעבר הגיטו המוני נשים, ילדים וזקנים ערומים למחצה, דוויים וסחופים בליווי חיילים גרמנים.

—„שנאַל, שנאַל!" (מהר, מהר!) — נבחו אנשי הגיסטאפו. האנשים טלטלו עמם חבילות פתוחות למחצה. אחרים הלכו בידיים ריקות, יחפים, לבושים מלבושי־קיץ. נשים וילדים בכו, כאילו הרגישו שכל צעד מקרב אותם למות־עינויים. ירד שלג רך, הרוח טפחה על הפנים. המצעד האיום נמשך עד שעות הלילה המאוחרות. במעונות ובחצרות היהודים שפונו השתוללו ההיטלראים. דרך הדלתות והחלונות השבורים הועפו כלי־הבית: הם שדדו כל אשר נפל לידם.

למחרת נודע בעיר שמוציאים את היהודים מן הגיטו אל מחוץ לעיר, ושם הורגים אותם ביריות, ליד תעלות שהוכנו במיוחד לכך.

הידיעות על השמדת היהודים נתאשרו גם בעובדה, שהגרמנים החלו מוכרים מלבושים שהופשטו מן ההרוגים. פאשיסטים מילאו את המחסנים ו„בחרו" להם „מתנות" למשפחותיהם בגרמניה (עד כמה שידוע לנו היו בין „צרכני" המחסנים גם אנשי האוכלוסיה המקומית... — המחבר).[12]

מ. כהנוביץ

ביאלוצרקוב

בחמישה בורות גדולים מוטלים 3000 היהודים, שהושמדו בידי ההיטלראים, בעיר בילוצרקוב.

בשישה באוגוסט 1941 החלה השחיטה. הקרבנות הראשונים היו הגברים. לאחר עשרים יום רוכזו כל הנשים והילדים והובלו לרציף השביעי של תחנת־הרכבת. איש לא חזר משם. למעלה מ־200 ילדים רוכזו בתוך מרתף — מילאוהו גז, וכל הילדים הושמדו.

המשפחה היחידה, שנשארה בחיים בעיר ביאֶלוצרקוב, היא גרונה טוקר עם שני ילדיה. הם ניצלו על־ידי איכרים אוקראינים.

בפברואר 1944 חזרו לביאֶלוצרקוב התושבים הראשונים, הם מצאו עיר מתה והרוסה. בכל הרחובות שררו הרס וחורבן. הבניינים המפוארים ביותר נשרפו. במקום בניין התיאטרון והספרייה — נשארו ערימות אבנים. הבית, בו גר שלום־עליכם — זכר לא נשאר ממנו.

כל יום גדל והולך מספר החוזרים. כל בעלי כושר־עבודה עובדים. בראש החבורה שמכינה נעליים עומד הפרטיזאן יעקב לנגמן.[18]

א. בלאנדר

בראילוב

מתהלך אני בעיירה ומפחד להפנות את ראשי לצד ימין — שם עמד, לכאורה, ביתי, הבית שבו נולדתי, הבית שבו חייתה משפחתי. והנה הבית. מבחוץ — כמעט שלא ניזוק. אני פותח חלון ומציץ פנימה. על הכתלים — סימני דם, על הרצפה — נוצות מפוזרות מכרים חתוכים. הכל מתחוור לי — אין צורך בפרטים.

יהיו השורות הבאות מצבה על קברה של עיירתי שנחרבה. אינני מוסיף דבר, אני מספר רק דברים ששמעתי מפי עדים חיים.

הם סיפרו:

הגרמנים פרצו לבראילוב, ב־17 ביולי 1941. מרבית האוכלוסייה לא הספיקה להימלט. באותו יום נהרגו 15 איש: יוסף סוקניק, אליהו פאלטין, איציק קאפזאן ואחרים. החיילים הגרמנים, שעברו ברחובות בצעדה, בחנו את רוביהם על־גבי אנשים חיים.

המפקד הגרמני הגיע מהר, גם משטרה הופיעה, והחלו להנהיג „סדר חדש" בעיירה היהודית: היהודים נצטוו לתפור טלאים עם מגן־דוד ולתלותם על הגב ועל החזה. אסור היה לעשות צעד מחוץ לעיירה, אסור היה להחליף מלה עם האוכלוסייה האוקראינית, וגם לשוק אסור היה לצאת — וכל מי שלא קיים זאת נורה במקום. רגעים ספורים ביממה, לפי שריקה של שוטר, מותר היה ליהודים לרוץ השוקה ובנשימה אחת לקנות כל הנחוץ. כך רץ קהל של 2500 איש. כעבור 3—4 רגעים נשמעה שריקה שנייה — אות שהזמן חלף. וכשחזרו לבתיהם, נודע שהשריקה היתה קודם־זמנה. ושוב החלו לרוץ אל השוק. כך התענג על המחזה המפקד קראפט.

פעם בחודש היתה העיירה בראילוב מקבלת „הזמנה" מהמפקדה המקומית, בה היה מפורט כל שדרוש לה, ובצדה אזהרה, שאם יחסר משהו מן הרשימה, או שלא יובא לתאריך היעוד, יהרגו את כולם. נזדמן לי לראות את ההזמנה של חודש נובמבר, בה היה כתוב: 10 שעוני־נשים מזהב, 12 צמידי־זהב, 2 מכוניות, 3 טון בנזין ופסנתר בשביל מועדון־הקצינים.

ההזמנות של נובמבר־דצמבר מולאו. עד היום איני יכול להבין, איך הצליחה הקהילה היהודית העצורה בעיירתה, להשיג את המכוניות ואת הבנזין. ראש הקהילה, יוסף קוליק, ועוזריו — נספו, ואין אצל מי להיוודע על כך. הסטודנטית חנה קוליק, היחידה שנשארה בחיים מכל משפחתה, מספרת כי אביה לא מסר לאיש

איך השיגה ידו כל זאת. „אל תרבי לשאול" — אמר לבתו — „מספיק, שאני לבדי משתגע"...

*

בליל־כפור של חודש פברואר 1942 הקיפו הגסטאפו והמשטרה את העיירה מכל עבריה. לפי שסיפר לי שוטר מקומי, היתה זו ה„אקציה" הראשונה. על כל שוטר הוטל הטיפול ב־3—4 בתי־יהודים.

„מהר למגרש. כולכם!" — צעקו השוטרים.

שם רוכזו כל היהודים מהעיירה, חוץ מהחולים, אותם הרגו בבתיהם, ביניהם גם את אמי. שוטר אחד העמיד את משפחת באקאלייניק לפני ביתה והתפאר בפני שוטר שני, כי הוא יהרוג את כל המשפחה במחסנית־כדורים אחת. והוא זכה.

כשעה ומחצה ארכה בדיקת רשימות־היהודים על־ידי השוטרים. 300 בעלי־מקצוע יחד עם משפחותיהם נצטוו ללכת הביתה; עליהם לשרת את הצבא הגרמני. לשאר האוכלוסייה אמרו: „התכוננו למוות!". תחת משמר חזק יצאה התהלוכה לדרכה. בשורה הראשונה הלכו אבי ואחותי. הם הלכו ושתקו, כל אחד שקוע במחשבותיו המרות. בעיניהם נפרדו מהבית ומהעולם. לפתע נשמע שיר. קול צלול של בחורה צעירה, שרה על המולדת היקרה, על היערות, על ימים ומרחקים, על חופש וביטחון. זו היתה אחותי רוזה. שוטר פקד עליה לשתוק. אך היא לא שמעה לו. נורו שתי יריות, והיא נשתתקה לנצח. אבי הרים את גופה המת, גופה של בתו יחידתו, והוא נשא על ידיו את המשא הקדוש עד מקום השחיטה.

משהגיעה הקבוצה הראשונה עד לפני הבור הפתוח, נצטוו האנשים להתפשט ערומים, לסדר את הבגדים ולשכב על אדמת־הבור. אבי הניח בנאמנות את גופת־אחותי לתוך הבור והחל להתפשט. מהכפר הגיעו כמה עגלות־חורף, כדי לאסוף את בגדי־ההרוגים ולהביאם למחנות־השוטרים. לפתע קמה בהלה על־יד הבור, — ליזה פאַרקאל, בחורה צעירה, סירבה, באופן קטיגורי, להתפשט ערומה — השוטרים התחילו להפשיטה בכוח. אבי ניצל את הבהלה ולחש לאיכרה מכרה, אשר באה באחת העגלות:

— הרפינה, הצילי את הילד! — הוא דחף את אסקר שמאריאן לערימת הבגדים. האיכרה זרקה על הילד מעיל, ויחד עם ערימת־בגדים הכניסה אותו לעגלה. השיירה נסעה. ימים אחדים הסתירה הארפינה את הילד בביתה, האכילה והלבישה אותו. אחר־כך הלך הילד למחנה־הפארטיזנים. הוא נשאר בחיים. הוא שסיפר לי, איך נהרגה משפחתי. הוא שראה את אבי ברגעיו האחרונים...

*

לאחר שהרוצחים כבר הספיקו להרוג כ־200 איש, בא תורו של ראש הקהילה — יוסף קוליק. הגסטאפו עם השוטרים החליטו להשאירו בחיים. מפקד המשטרה הודיע לו: „קוליק, אתה ומשפחתך יכולים לחזור הביתה, לעיירה. אתה נשאר ראש־הקהילה".

אשתו של קוליק תפסה צעיף מערימת הבגדים, ובידים רועדות החלה להתעטף בו. בשקט אך בתוקף אמר אליה בעלה: „בתיה, הניחי את הצעיף!" ובפנותו אל השוטר אמר לו: „אתם יורים באלפיים אחים שלי, ואני ראש־הקהילה שלהם, אין טעם בחיי בלעדיהם".

— האינך רוצה להציל את חייך?

— אם תשאירו בחיים את שאר היהודים.

את יוסף קוליק ואשתו הרגו הגרמנים ביריות.

ה„אקציה" עמדה להסתיים. לפתע בא במרוצה מהעיירה חיים אהרון הישיש, בן ה־80, וספר־תורה בידיו. עד הצוהריים שכב במרתף. כשיצא החוצה, כבר לא ראה נפש חיה.

— היכן כולם? — שאל את בניו של ד"ר יאניצקי, אשר באו לעומתו. — בצד השני של טחנת־הקמח, יורים בהם — השיבו לו. הוא לקח ספר־תורה מבית־המדרש והחל לרוץ. בעל־העגלה הישיש, חיים אהרון מבראילוב, נורה כשספר־התורה בידיו.

באותו יום נהרגו בבראילוב כ־3000 יהודים. זה היה ביום החמישי, 12 בפברואר 1942.

המעטים שנשארו גורשו על־ידי הגרמנים לגיטו. הרוצחים הוציאו פקודה לאומללים: „לא להוציא אף גוויה מהגיטו! יש לקבור אותה על־יד הבית וליישר את הקרקע. אם ייוולד תינוק למישהו תיהרג כל המשפחה. אם ימצאו באיזה בית שהוא מעט חמאה, חתיכת בשר, ביצה — תיירה כל המשפחה.

לאחר חודש ומחצה החלה ה„אקציה" השניה.

ביוני 1942 תלו הגרמנים שלט בכניסה לעיירה בראילוב, בזו הלשון: „העיר ריקה מיהודים"...[14]

קאפיטאן חיים האַכמאן

ברדיצ׳וב

הסופר הסובייטי איליה ארנבורג (יהודי) כותב על הפרעות שפרעו הנאצים ביהודי ברדיצ׳וב:

„במשך חמישים שנות חיי ראיתי פוגרומים רבים. איני יכול לשכוח את הפרעות ביהודים שנערכו ברוסיה הצארית בימי ילדותי. עודני זוכר את החורבן של הפרעות במלחמת־העולם הקודמת. ראיתי בעיני את הפרעות שערך פראנקו במאדריד בריפובליקנים הספרדים. הייתי בפאריס בשעה שהבאנדות של היטלר תפסו את העיר ועשו שם טבח בפליטי גרמניה.

אולם כל הזוועות והשחיטות הללו שראו עיני כאין וכאפס הן לעומת השחיטות שעשו הנאצים בברדיצ׳וב לאחר שכבשו את העיר. אלפי יהודים עונו עד מוות בידי חיילים נאציים. לעיני אימהות יהודיות הכריחו חיילים נאצים את בנות ישראל לפשוט את בגדיהן, התעללו בהן והמיתון. האימהות האומללות לא הורשו לפצות פה וכשמישהו מהן פרצה בזעקה הומתה מיד בו במקום. שרה חפץ, אחת מאלפי הנשים שעונו בברדיצ׳וב, נכפתה לראות כיצד אינסו הבאנדיטים את שלוש ילדותיה. הצעירה ביניהן — בת 6, כן, בת 6. ולאחר שהנאצים מותתו את הילדות, החלו לענות את האם. הם חרתו לה מגן־דוד על השדיים. רבים, רבים מאוד בתי היהודים בברדיצ׳וב, שבהם נשפך דם גברים ונשים כמים. דם זה זועק עד לשמים ותובע נקם".

(„דבר", 5.12.1941)

פרשות ההשמדה

...הצבא הגרמני נכנס לעיר פתאום. הטנקים הגרמנים חדרו לברדיצ׳וב ביום שני, 7 ביולי 1941, בשעות הערב. עוד בהיותם במכוניות צעקו החיילים הגרמנים, בנפנפם בידיהם: „יודֶא, קאַפוט".

קשה לתאר את מצב־רוחם של שלוש רבבות היהודים שנשארו בברדיצ׳וב מחוץ למסגרת החוק, מחוסרי כל זכויות אנושיות. רק כשליש מהאוכלוסיה היהודית הצליח לברוח.

כבר ביום הראשון להתפרצות הגרמנים אל העיר, נדרשו יהודי המקום על־ידי המפקד הצבאי להמציא לו 15 זוגות מגפיים עשויים כרום, 6 שטיחים פרסיים ו־100,000 רובל. וכן נצטוו היהודים להסיר את כובעיהם עם הופעת גרמנים בדרכם. אלה שלא צייתו הוכו. לפי פקודה אחרת חויבו היהודים לאסוף בידיהם את האשפה שברחובות, כשהם זוחלים על הבטן. לבעלי הזקן גזרו את הזקנים.

הנגר גוטרמן הצליח ביום השישי לכיבוש הגרמני לצאת מברדיצ׳וב ולעבור את החזית. הוא סיפר על הרציחות הראשונות של היהודים על־ידי הגרמנים. חיילים גרמנים הוציאו מבתיהם קבוצות קבוצות של תושבי הרחובות בּוֹלשאַיאַ־

ז׳יטומירסקאַיאַ, שטיינובסקאַיאַ — רחובות הקרובים לכביש בואכה ז׳יטומיר, — הביאו את האנשים לבית־החרושת לעור בקרבת מקום, והכריחו אותם לקפוץ לבורות גדולים, שהיו מלאים חומר בירוס. אלה שלא צייתו נורו וגופותיהם נזרקו לתוך חבורות המוכנים. בנימת־הלצה אמרו הגרמנים, שמעשה זה הוא עיבוד עורם של היהודים. מעשה דומה נעשה בחלק אחר של העיר הנקרא „העיר הישנה", ברובע של ברדיצ׳וב הנמצא בין כביש ז׳יטומיר לבין הנהר גנילופיאטי: גרמנים ציוו על יהודים זקנים להניח תפילין ולהתעטף בטלית, להתרכז לשם תפילה ב„בית־הכנסת הישן" ולבקש מאת אלוהים סליחה ומחילה על חטאיהם כלפי הגרמנים. אך בהתכנסם בבית־הכנסת נסגרו עליהם הדלתות והבניין הוצת על אנשיו החיים.

על־יד טחנת־הקמח התעללו הגרמנים בנשים יהודיות בצורה אכזרית ביותר. הם תפסו נשים אחדות, ציוו עליהן להתפשט, באמרם, כי האשה שתגיע לעברו השני של הנהר תישאר בחיים. על־יד הטחנה הקרובה לסכר־האבן רחב הנהר ביותר. רוב הנשים טבעו, איפוא, עוד לפני הגיען אל החוף. אלו שהגיעו לעֵבר השני של הנהר נאלצו לשחות מיד בחזרה. למראה פרפורי הטביעה של הנשים האומללות, לא פסקו הגרמנים מצחוק. הגרמנים הוסיפו להשתעשע במראה השחייה המאומצת של הנשים האלו עד שכולן טבעו.

אך עלה על כולם מעשה הרצח של השוחט הזקן אהרון מיזור (מרחוב ביאַ־לופולסקאַיאַ) ואשתו. קצין גרמני בלויית חיילים נכנס לביתו של השוחט, ציווה על החיילים להוציא את כלי הבית שרצה בהם, והוא עצמו נשאר בדירה. הוא חיפש ומצא את סכין השחיטה וציווה על השוחט להראות לו כיצד הוא שוחט. לצורך זה הוא פקד להביא את שלושת הילדים הקטנים של שכנת הדירה.

— „שחוט אותם!" — ציווה הקצין.

השוחט חשב שהקצין מתלוצץ. אך הקצין הגרמני היכהו על פניו והוסיף לצעוק: „שחוט אותם!".

אשת השוחט וכלתו פרצו בבכי והתחננו לפני הקצין שלא יעמוד על דרי־שתו. אך הוא התקצף ותבע מאת השוחט שישחוט לא רק את הילדים, אלא גם את שתי הנשים. השוחט איבד הכרתו ונפל. אז לקח הקצין את הסכין בידו והכה בו את השוחט בפניו. הכלה, ליזה וואסיאס, הספיקה להתחמק ולצאת אל הרחוב בבכייה ובתחנונים לפני העוברים באותו זמן שיצילו את הזקנים. כאשר נכנסו אל הבית אנשים מהרחוב, מצאו את השוחט ואשתו מוטלים מתים בשלולית־דם — הקצין עצמו שחט את שניהם.

בתחילה חשבו היהודים והלא־יהודים שמעשי־רצח אלה אינם אלא תעלו־לים של קצינים וחיילים בודדים, ללא כל הוראה מגבוה. הם פנו, איפוא, לקצינים

גרמנים גבוהים בבקשה שיגנו עליהם. אך עד מהרה נוכחו לדעת, כי השלטון הגרמני החדש הוא עצמו מעורר ומעודד את המעשים המתועבים האלה, וכי היהודים נחשבים לאנשים שמחוץ לחוק ואפשר לעשות בהם ככל שיעלה על לבם של השולטים. נמצאו יהודים אשר פנו בתלונה למפקד הצבאי, אך הלה השליך אותם התוצה, בתוספת דברי גערה והשמצה.

אימה ופחד נפלו על כל תושביה היהודים של ברדיצ'וב. על כל צעד ושעל שׂררה תַּבהֵלָה. במיוחד גברה הפאניקה בלילות, עת נשמעו תכופות הדי הפסיעות המרעישות של מגפי החיילים וקולותיהם הצרחניים.

כך נמשך המצב כחמישים ימים רצופים.

*

ב־26 באוגוסט 1941 החלו השלטונות הגרמניים בהכנות ל„אקציה" הכללית. הודבקו מודעות בפינות שונות של העיר, שבהן נדרשו היהודים להתרכז בגיטו, ב„יאטקי", הרובע של שוק המזון שנועד לריכוז כל יהודי העיר.

אין לתאר את הצפיפות ששררה בגיטו: חמש־שש משפחות נדחסו לחדר אחד. עשרות אנשים רוכזו בחדרים קטנים: אימהות עם טפם, חולים במיטות, זקנים, עיוורים. כלי בית, מזרונים, כרים ועוד הוכנסו ללולי־תרנגולות.

*

באותו זמן הופיעו גם הוראות ליהודים על סדרי־הגיטו: נאסרה איסור חמור היציאה מתחומיו, אלא לשם קניית מצרכי מזון בלבד, ואף זה — לאחר שעה שש בערב. גם בהוראה זו היה משום התעללות בדרי הגיטו, כיוון שבשעות אלו כבר היה השוק ריק ממצרכי המזון העיקריים.

עם כל המצוקה וההגבלות לא האמינו היהודים, אנשי הגיטו, — או לא רצו להאמין, — כי אכן אלה הם הצעדים הראשונים להשמדתם. על אף הכול הם הוסיפו לחיות בתקווה כי יונח להם בגיטו עד יעבור זעם. עד כמה לא ידעו ולא הבינו את חומרת המצב תעיד העובדה הבאה. תושב ברדיצ'וב ניקולאי וואסיליאֶוויץ' נמילוֹבסקי ביקר בגיטו אצל משפחת נוז'ני, חברו היהודי, שעבד לפני המלחמה כמהנדס בבית־החרושת „פרוגרס". נמילובסקי סיפר שאשתו של נוז'ני בכתה בדמעות שליש על שבנה האריק, בן 10, יהיה משולל אפשרות, בשל המלחמה, להמשיך את לימודיו בבית־הספר הרוסי המקומי...

גם הכומר ניקולאי, ראש הכנסייה הגדולה בברדיצ'וב והכומר הזקן גורין

היו בקשרים עם כלואי הגיטו, בעיקר עם הרופאים הוותיקים ווואורווארג, בארא־באן, בלאנק, ועוד. אך המפקדה הגרמנית שמקום מושבה היתה בז׳יטומיר הסמוכה הזהירה את הכמורה, כי כל נסיון מצדה להציל יהודים ייענש באופן חמור, עד כדי עונש מוות.

יום ה״אקציה״ הגדולה קרב והלך. שבוע לאחר הקמת הגיטו, הובאו שבויים ל״הר הקרח״ (ליסיה גורה) — מקום שם מתחיל הכביש לכפר רומנובקה — והם נצטוו לחפור 5 תעלות עמוקות בשטח הסמוך לשדה התעופה.

ב־4 בספטמבר הוזמנו 1500 צעירים יהודים מאנשי הגיטו לעבודות חק־לאיות מחוץ לעיר. הצעירים לקחו עמם דברי אוכל, נפרדו ממשפחותיהם ויצאו לעבודה. לא היה כל רמז שהם צפויים להשמדה. אדרבה, לפני צאתם ניתנה להם תוכנית מדויקת על מקומות עבודתם, על חלוקתם לקבוצות, על קבלת כלי־עבודה וכו׳. יתירה מזו: נאמר להם, לצעירים האלה, שאחרי העבודה הם יקבלו תפוחי־אדמה בשביל בני משפחותיהם הזקנים שנשארו בגיטו.

אך הצעירים היהודים לא זכו לחזור לגיטו: באותו היום הומתו כולם בשטח שבין ״ההר הקרח״ והכפר חאז׳ין.

השמדת הצעירים היתה השלב הראשון בתוכנית ההשמדה הכללית של כל יהודי הגיטו. מסתבר שהם הושמדו הראשונים בכוונה תחילה, כדי למנוע כל התארגנות והתקוממות נגד השלטון הגרמני. עכשיו נשארו הילדים, הנשים והזקנים בלבד, והגרמנים יכלו להמשיך במלאכת־ההרג באין מכלים.

*

ההכנות ל״אקציה״ נסתיימו. הבורות נחפרו ועמדו מוכנים לבלוע בקרבם את הקרבנות היהודים. רדר, יושב־ראש המועצה העירונית וקורוליוק, ראש המשטרה, הוסמכו על־ידי המפקדה הגרמנית בתור מפקחים על עצם ההשמדה וביצועה.

ב־14 בספטמבר הגיע לברדיצ׳וב גדוד חיילי ס״ס ויחד עם משטרת העיר פתחו בפעולה. אור לליל 15 הוקף על־ידיהם כל הרובע של הגיטו. בשעה 4 בבוקר ניתן האות. החיילים והשוטרים פרצו אל הבתים, עוררו את האנשים משנתם והובילם לשוק המרכזי למזון. הזקנים והצולעים שלא יכלו ללכת הושמדו על־ידי הנאצים בבתים. צעקותיהן של הנשים ובכים של הילדים העירו את האוכלוסייה כולה. האנחות והזעקות הגיעו עד לקצווי העיר ונהפכו לצעקה מזע־זעת, מעוררת בהלה ופחד.

עד מהרה נתמלא השוק המוני יהודים. רדר וקורוליוק החלו במיון האנשים:

מי לחיים ומי למוות. קבוצות קבוצות הובאו לפני חורצי גורלם של יהודי הגיטו, אשר הבדילו מביניהם את המומחים ואת בעלי המקצוע. אלה הוצאו והופנו לרחוב בּוֹלשאַיַא זיטומירסקאַיַא. אך אלה שנידונו למוות נצטוו להסתדר שורות שורות, והם הובלו תחת משמר חזק של חיילי ס"ס לכיוון שדה־התעופה. עוד בהיותם במקום הריכוז נתבעו היהודים להוריד את תכשיטיהם ולמסור את התעודות אשר בידיהם.

המומחים ובעלי־המקצוע מנו כ־400 איש, ביניהם הרופאים הזקנים ווארוורג, בארבאן, ליברמן והרופאה בלאנק, בעלי־מלאכה שונים, ביניהם החשמלאי וטכנאי־הרדיו אַפלפלד, הצלם נוז'ני, הסנדלר מילמייסטר, פועלי הבנין פרליס הזקן ושני בניו מיכאל ווולף, חייטים, מַסגרים, סַפרים ועוד. לבעלי־המקצוע ניתן להציל גם את משפחותיהם. אך לא בנקל אפשר היה למצוא את בני המשפחה, את הנשים ואת הילדים בתוך ההמולה הכללית. לפי עדויות של עדי־ראייה, היו באותו מעמד מחזות קורעי־לב: אימהות מובלות למוות הושיטו לבעלי־המקצוע את ילדיהם, וביקשו מהם בבכי ובתחנונים להצילם ממוות, כהצילם את ילדיהם הם.

שיירות היהודים המובלים להרג החלו לנוע בשטח של 4 קילומטר מהשוק המרכזי עד לשדה־התעופה. יחד עם שיירות האנשים, שהלכו ברגל ברחוב ברוצ־קאַיַא, התקדמו משאיות, שנשאו עליהם את החולים, הזקנים והילדים הקטנים. המחזה של תנועת המוני נשים, הילדים והזקנים בדרך למקום ההריגה היה איום ומזעזע. דעתה של אשת הכומר גורין נטרפה עליה, בראותה את שיירות האנשים האלה, שביניהם היו רבים ממכריה וידידיה.

בין כה וכה התקרבה השיירה הראשונה אל שדה־התעופה. החלה ההשמדה. גרמנים שיכורים הובילו קבוצה ראשונה של 40 איש אל שפת אחד הבורות. הופעל נשק אוטומטי. ההריגה נעשתה במרחק של 50—60 מטר מהכביש. הקרבנות הצטופפו בביתני שדה־התעופה, ומשם הובלו קבוצות, בנות 40 איש, אל הבורות. שעה שהוצאה להורג קבוצה אחת, נצטוותה קבוצה אחרת לפשוט בגדיה ולחכות ל„תורה", במרחק של כמה עשרות מטרים.

ה־5 בספטמבר היה היום הראשון להריגה ההמונית של יהודי ברדיצ'וב. ההריגה המתועבת של אנשים חפים מפשע, מחוסרי כל אפשרות להתגונן, נמשכה כל היום. דם יהודים נשפך כמים. עד מהרה נתמלאו הבורות דמם של הקרבנות. מבלתי יכולת לספוג את כל נחלי הדמים, נעשתה האדמה לחה. נחלי הדמים נקוו אל מקומות נמוכים והיוו ביצות גדולות. הפצועים מיריות הרוצחים טבעו בדמים אלה.

במשך כל היום נישאו באוויר צעקות בלתי־אנושיות של המוצאים להורג. האיכרים שגרו בכפרי הסביבה ברחו מבתיהם. דומה היה שלהריגה אין קץ. האנשים על הכביש ראו את אימהותיהם, נשיהם וילדיהם כשהם עומדים על שפת

הבור, והם ליוו אותם במלות־פרידה: „להתראות, בקרוב נתראה!" — „להת־ראות" — הספיקו עוד לענות העומדים על שפת הבור. עם היריות פילחו צעקות־זוועה את האוויר מפעם לפעם.

הזקנים התפללו בקול רם אף ברגעים נוראים אלה.

כל חמשת הבורות שעל פני שדה־התעופה נתמלאו גוויות־אדם. באותו יום נהרגו על ה„הר הקרח" כ־12,000 יהודים — איש ואשה, זקן וילד. האדמה שבה כוסו הקברים, לא רגעה. היא כאילו נשמה מרוב הפצועים, שטרם נפחו את נפשם. ואכן, למחרת היום הצליחו לצאת מהבורות פצועים, שלבם עדיין פעם בקרבם. אך רובם ככולם לא החזיקו מעמד ומתו במרחק של עשרות מטרים ממקום ההריגה. איכרים מהסביבה, שהלכו באותו יום העירה, ראו במו עיניהם כיצד הגרמנים נתנו מכות־מוות ליהודים הגוססים, הרגו אותם סופית וקברום שנית.

*

אחרי ה„אקציה" הראשונה וההריגות ההמוניות כאילו חלה הפוגה. היהודים שהספיקו להימלט וגם יהודים מהעיירות הסמוכות החלו להתרכז בשטח השומם של הגיטו. מישהו הפיץ שמועה שלתושבי הגיטו לא יאונה כל רע. אך זו היתה שמועת־שווא. היו מקרים שילדים נהרגו על המדרכות ע"י פגיעה בראשם ואצל נשים נכרתו שדיהן. ההשמדה חודשה. כפי שסיפרה הנערה ליובה מילמייסטר, בת ה־15, שנפצעה ברגלה בבריחתה ממקום ההריגה, התחילו הגרמנים בשלהי אוקטובר לסרוק את השטחים, שבהם נאספו המגורים ליהודים. נעצרו כ־2000 איש והם הובאו ל„מנזר הישן של הנזירים הכרמליטים" — מנזר מוקף חומה עבה וגבוהה כמצודה. לאותו מנזר הובאו גם 400 המומחים ובעלי־המקצוע על משפחו־תיהם, שניצלו מה„אקציה" הראשונה.

ב־3 בנובמבר נצטוו היהודים שרוכזו במנזר למסור את כל כספם ותכשי־טיהם. „המחביא ייקבר חי" — הזהיר אותם קצין גרמני. באותו יום נמשכה ההש־מדה לאחר עינויים והתעללויות. הוצאו להריגה קבוצות בנות 150 איש — תחילה הגברים ולאחר מכן הנשים והילדים. רבים היו כה מדוכאים ומיואשים, עד שקיבלו את המוות באדישות ובשוויון־נפש. ב־3 בנובמבר 1941 נרצחו כ־2000 איש. עם ההרוגים נמנו גם הרופאים וואורוארג, בראבאן, ליברמן, רופאי־השיניים בלאנק ורובינשטיין — הריגתם בוצעה בשטח של הסובחוז סאקולינה.

במחנה אשר על „הר הקרח" רוכזו כל המומחים ובעלי־המקצוע המקומיים וכן אלה שהובאו מאזורים אחרים. בראשית יוני 1942 מנה המחנה כ־500 איש. אך לא ארכו הימים וגם הם הוצאו להורג. ב־15 ביוני אותה שנה, עם שחר, נרצחו כולם. המחנה על ה„הר הקרח" חוסל כליל.

כך הושמדה כל האוכלוסייה היהודית של העיר ברדיצ׳וב, שהיתה ידועה בשנים שעברו כעיר ואם בישראל.

ניצלו רק כ־15 איש, ביניהם ליובה מילמייסטר, בת 15, חיים רויטמן, בן 10, האחים וולף ומיכאל פקליס — בנאים, שהסתתרו בבור למעלה מארבעה חדשים, התחמקו היערה ושם הצטרפו אל הפרטיזנים ולקחו חלק בשחרור העיר מגיסות הנאצים.

*

בסיום כדאי לצטט קטע מהעתון של הצבא האדום „זאַ צ׳אַסט רוֹדיני" (בעד כבוד המולדת), שהופיע ב־13 בנובמבר 1944:

„פלוגת הקצין באשקאטוב פרצה מן הראשונות לעיר ברדיצ׳וב. עם אותה פלוגה נמנה גם החייל יצחק שפייאֶר, יליד ברדיצ׳וב. בדרכו לרחוב המרכזי ביאַלופולסקאַיאַ ירה בשלושה גרמנים מזויינים. לפניו היו הריסות הבתים ברחוב, שהוא הכירו מימי נעוריו. תוך קרבות הגיעו אנשי הפלוגה לרחוב שאַבצ׳אַנקו. כאן היה ביתו של שפייאֶר. הקירות והגג עמדו על תילם. מפי השכנים נודע לשפייאֶר שהגרמנים הרגו את אביו, את אמו, אחיותיו וכן את התינוקות בוריה ודורה — כולם נרצחו על ה„הר הקרח".

הגרמנים עדיין החזיקו ב„ליסאיא גורה" הוא ה„הר הקרח". בבוקר החלה הפלוגה להתקיף את ההר, בהתקרבם אליו מצד הנהר גנילופיאט, שהיה מכוסה קרח. יצחק שפייאֶר הלך בשורות הראשונות. הוא הגיע בזחילה עד למרגמה גרמנית, זרק רימון אל חייליה, השמיד שניים מהם ובעצמו נפצע קשה ברגלו ברסיס הרימון. אבל הוא נשאר בחזית, והמשיך להילחם — הוא הוסיף והרג עוד גרמני, אך נפל מתבוסס בדם מכדור האויב. הוא נהרג במקום אשר שם הרגו הגרמנים את אמו.

החייל הגיבור יצחק שפייאֶר הובא לקבורות בעיר מולדתו — ברדיצ׳וב, ברחוב ביאַלופוליה".[15]

וואסילי גרוסמן

ברדיצ׳וב בלי יהודים

א

במכתב מקיוב מיום 9.3.1946 מאת תושבת ברדיצ׳וב לשעבר כתוב לאמור:

„...בברדיצ׳וב שמעתי הרבה פרטים על עינויי המוות וסופם הטראגי של יהודי העיר, עד שאיני יודעת כיצד לבי ועצבי החזיקו מעמד לשמע סיפורי־הזוועה הנוראים.

לעיני — אמי במטפחת לבנה, יד ביד עם אבי, הולכים בדרכם האחרונה להר „ליסה" (הר־קרח), צועדים בשתיקה בראש מורד (כך סיפרו לי שכנים שראו אותם בלכתם בפעם האחרונה).

זה היה אחרי שהוחזקו במשך חדשיים מאחורי סבכי תיל באטליזים. שם על ההר ירו בהם, באומללים, והרגו אותם באלפים. כמחצית מהם נשארו חיים — פצועים, ובמצב זה נקברו יחד עם ההרוגים. במשך ימים אחדים התנועעה האדמה שעליהם. בימי הרצח והיריות הופיעו מאות אוירונים, שברעש טיסתם רצו להשתיק את צעקותיהם ובכייתם של המושמדים. התמונה היתה כה מחרידה, עד שאין ביכולתנו לתאר את גודל הזוועה של יהודי ברדיצ׳וב. יהדות העיר נמחקה".[16]

ב

נפל בחלקי לבקר בעיר ברדיצ׳וב אחרי גירוש הגרמנים־הנאצים ממנה. מילאתי שליחות של השלטון הסובייטי בעיירתי ראפאלובקה שבווהלין — ליוויתי משלוח עורות לבית־החרושת שבקרבת ברדיצ׳וב. מיד עם גמר שליחותי, פניתי יחד עם חברי־לשליחות לעיר, עברנו כמה מרחובותיה, פנינו לחלק הישן של העיר, חיפשנו יהודים, אך לא מצאנום... רצינו לראות את בתי־הכנסת הרבים, שבהם התברכה העיר, ואיש לא ידע להראותם לנו.

בשוק עמדו אוקראיניות ומכרו צרכי אוכל. ברחוב היתה תנועה, נראו אנשי צבא רבים, אך פני יהודי לא פגשנו. לסוף עיכבנו אשה שנראתה לנו כיהודיה. שאלנוה על יהודים, והיא לא ענתה לנו דבר. שאלנו עוברים ושבים: היש כאן יהודים? התשובה היתה קצרה: הגרמנים שחטו את היהודים ב„הר־הקרח", מלבד אלה, שהקדימו לברוח לפנים רוסיה. אחד הוסיף: אולי עוד יחזור מישהו מהם, אך לעת־עתה אינם.

הלב התכווץ לשמע הדברים ולמראה העינים... חזרנו על עקבותינו ועזבנו את העיר.

האומנם ברדיצ׳וב היהודית הינה בלי יהודים?...[17]

זיסקינד ברט

ה„קדיש" הראשון

בערכי ביקורת שיגרתית בגדוד אחד מגדודי הטנקים, שיצא למנוחה והיערכות, גיליתי במכונית אחת, בתיבת הפגזים... ספר־תורה !

ספר־תורה זה לא היה דומה לספרי־תורה הגדולים, המפוארים, הזכורים לי מימי ילדותי. זה היה ספר־תורה קטן, עטוף עטיפה מרופטת, כאילו הותאם לצפיפות של הטנק ולחיי טלטולים ונדודים. והטנק — מהטנקים הרוסים, שחצה את שדות הדגן הרחבים של הונגריה.

פניתי למפקד הטנק ושאלתיו כיצד הגיע לידו ספר־התורה ?

„— זוהי ה„שמירה" של הטנק שלנו" — השיב לי. — „אנו שומרים אתנו ספר־תורה זה מדצמבר 1943. התותחן שלנו, משה חפץ, קיבלו במתנה מרב בברדיצ'וב".

חיכיתי לתותחן. הוא הופיע, כשחזהו מקושט אותות־הצטיינות. ראיתי לפני „בן־חיל". לשאלותי סיפר לנו את הדברים הבאים :

„בברדיצ'וב, תחת ה„הר־הקרח", ששימש במשך עשרות שנים מקום קליטה לזוהמת בתי־הבורסקים, רצחו הגרמנים 8000 יהודים. ה„רבי" היה בין המעטים שניצלו. לילה לפני הרצח החביאוהו שנים מתלמידיו באחת המערות של מכורות החמר. זה היה מכרה של בית־משרפות ללבנים, שנעזב לפני שנים רבות. במערה ההיא ישבו הנחבאים עשרים ושניים חודש. במשך כל אותו הזמן ניזונו משיירי אוכל מעופשים, שהצעירים קיבלו חלף עבודתם. הם עיבדו בשביל שומר היערות חלקות־ירק בקרחות היער.

כל אותו הזמן התקיימו בלא אש להתקנת תבשיל או לחימום הגוף, ותמיד היה להם מחסור במים ובמלח. היו קופאים בימי הקור וסופות השלגים, ונחנקים בשרב־הקיץ במחבואם הצר אשר במערה. לא התרחצו, לא סיפרו שערם ולא החליפו בגד. דומים היו לפראי־יער.

הם היו שרויים בפחד תמיד, באימת־מוות — שמא ייגלה מקום־מחבואם.

הרב הציל עמו מן הגיטו ספר־תורה. זה היה ספר־תורה קטן, כאמה אחת ארכו. יריעות הקלף שלו הצהיבו מיושן, אבל כל אות ואות הבהיקה בשחור שלה והעידה על האהבה שבה נכתבה. עטוף היה ספר־התורה עטיפה מרופטת, שהיתה מקושטת רק במגן־דוד אדום.

בקרבת העיר ברדיצ'וב הידועה, נתקל הטנק הראשי של שדרת־החלוץ בקבוצה משונה. מתוך היסוס־מה נמנעו מלסרקה בצרור כדורים. כשהתקדמה המכונית מעט, ראינו בצד הדרך שני אנשים מגודלי־שער ובלוויי־בגדים תומכים בישיש אחד. משהבחינה הקבוצה בכוכב האדום שעל צריח הטנק, התחילה להתקדם אל הכביש.

כשהתקרב הזקן אל הטנק, השתחרר מידי תומכיו, נזדקף מעט, הושיט לנו בידים רועדות את ספר־התורה, ובקול חלוש בירך ברכת „שהחיינו".

קפצתי מהטנק והתחלתי להתקדם. הרב ביקש ממני להסיעם מעט עד לפרבר העיר. הושבנו אותם על השריון המחומם ונסענו.

בפרשת הדרכים שליד „ההר הקרח" ביקשו לרדת. הרב מסר לי את התחילה, שעטפה

תחילה בבגדו הרפוט, ומלמל: „ספר־תורה זה ישמרכם מכל רע במלחמת־המצווה עם צור־רינו"... אחר־כך שפשף את ידיו בשלג, תר במתינות את הגחלים המושלגים שמסביב והתחיל קורא בקול רועד:

„יתגדל ויתקדש שמיה רבה..."

זה היה ה„קדיש" הראשון לזכר קהילת ברדיצ'וב.

הסַמל שתק זמן־מה, נאנח ואחר המשיך:

„לא יכולנו להתעכב עוד. מסרנו להם את כל המזון שהיה עמנו, אף את מנות־הברזל, נתנו להם מעט בגדים ויצאנו לדרכנו.

עוד שעה ארוכה ראיתי לפני עיני מצרית הטנק המתרחק את קומץ היהודים הרעבים, המשוטטים על פני המרחבים המושלגים, הקוראים את ה„קדיש" הראשון לעילוי נשמתם של יהודי ברדיצ'וב הקדושים"[18].

ס. ארקדי

נער שניצל

היו קוראים לי מיטיאַ אוֹסטאַפּצ'וק, ואין אני אלא חיים רויטמן. אני מברדיצ'וב. הנני עכשיו בן 13. את אבי הרגו הגרמנים, גם את אמי הרגו. היה לי אח צעיר, בּאַריאַ, הגרמנים הרגוהו באוטומט לעיני. דבר איום, האדמה נזדעזעה.

עמדתי על שפת־הבור. חיכיתי — עוד מעט יירו בי. ניגש אלי גרמני, ואני מראה לו: „הביטה, הנה שעון". שם, על הארץ, נצנצה זכוכית. הגרמני הלך להרימה, ואני התחלתי לרוץ, והוא אחרי. הוא ירה באוטומט, כובעי מלא חורים. רצתי עד שנפלתי, ואחר־כך — איני זוכר מה קרה. הרים אותי זקן אחד, גאַר־ראַסים פּרוֹקוֹפּיאַביץ' אוֹסטאַפּצ'וק. הוא אמר לי: „שמך כעת מיטיא, ובני אתה". היו לו שבעה משלו, ואני נהייתי השמיני.

פעם באו הגרמנים, שיכורים. התחילו צועקים. הם שמו לב שאני שחרחר. שאלו את גאַראַסים פּרוֹקוֹפּיאַביץ' — „של מי הוא זה?" — „שלי הוא" — השיב. פיהם מלאו דברי־גידוף, על שהוא משקר — הן שחרחר אני. אך הוא ענה להם בשקט: „הוא שחרחר, מפני שאותו ילדה לי אשתי הראשונה; היא היתה שחרחורת".

עם שחרור ברדיצ'וב הלכתי העירה, מצאתי את אחי הגדול, יאשה. הוא בן 16, הוא לוחם. כשהגרמנים התחילו לסגת, מצא יאשה את הנבל, שהרג את אמנו, וירה בו.[19]

מוצגי מוזיאון שהוחבאו

מוזיאון היסטורי חשוב ומענין היה קיים בברדיצ׳וב עד המלחמה. מקומו היה במנזר הכרמליטי. ברכוש המוזיאון היו מספר ספרים עתיקים מהמאה ה־15—17, הספרייה של הסופר הצרפתי אנר־דה־בלזק, אשר התחתן עם הנסיכה אֶווילינה קאנסקה וגר בארמונה (מאיוֹנטאֶק) על־יד ברדיצ׳וב; הרבה מוצגים ארכיאולוגיים ופסלים מתקופת התרבות היהודית העתיקה (למעלה מאלף ספרים בשפה העברית והערבית), הרבה תמונות אמנותיות של אמנים ידועים. במוזיאון זה, אפשר היה לראות את המנורה של בית־המדרש העתיק ביותר באוקראינה, אשר בעיירה פוֹגראֶבישץ׳. המנורה הזאת, עשויה בידי אמן עיוור, משכה את תשומת־לבם של הרבה אמנים, סופרים ומשוררים יהודיים, אשר כתבו על־אודותיה בעתונים ובשבו־עונים המיוחדים המיועדים להיסטוריה היהודית העתיקה.

הבנין עצמו, המנזר הכרמליטי, מסמל אנדרטה אמנותית חשובה מאוד...

...ביולי 1941, כאשר הגרמנים חדרו לברדיצ׳וב, בא למוזיאון „פרופסור" גרמני בשם שטאמפפוס. בדק כל פינה, עבר על ניירות הארכיון והודיע בפסקנות לעובד המדעי של המוזיאון, יעדאקיאֶ פריטולה:

— הכול, מה שיש כאן שייך מהיום לגרמניה. אם מה שהוא יחסר מהמו־זיאון או יוקח מכאן, תשלם בראשך...

...בחורף 1943, כאשר הצבא האדום התקרב לברדיצ׳וב, בא שוב „הפרו־פסור" שטאַמפפוס וציווה לארוז את המוצגים, כי מחר בבוקר יעבירם למקום אחר. מיד הגיע אוטו משא עם חיילים גרמנים ובשקט העבירו למוזיאון ארגזים גדולים ריקים.

פריטולה, בעזרת עוד עובדים אחדים, העבירו במהרה מרבית המוצגים השלמים לאחד המרתפים שבמנזר וסגרום ע״י הוספת קיר כפול. את הארגזים של הגרמנים מילאו לבֵנים, ארזום יפה וסגרום במסמרים. למחרת בבוקר הגיעו שתי משאיות והעבירו את הארגזים לתחנת־הרכבת, העלו אותם על הקרונות והם הוסעו לגרמניה...

בקרוב הגיע לברדיצ׳וב הצבא האדום, בראשותו של הגנרל וואטוטין, — מפקד החזית הראשונה של אוקראינה. הגנרל ביקר במוזיאון והודה מאוד לעובדי המוזיאון, שהצליחו להסתיר את מוצגיו...[20]

א. קאהן

דובוסארי

עדות

דוּבּוֹסארי „טראנסניסטריה" שוכנת על הגדה השמאלית של הדניאֶסטר, 150 קילומטר צפונה־מערבה מאודיסה. העיר נוסדה בשלהי המאה ה־18 בתוך מבצר. באחד השירים השממיים המולדביים (ה„דוינות") מוזכר הנַפח היהודי משה גוזאל, אשר פירזל את הסוסים הראשונים שהביאו פרות לדוּבּוֹסארי.

בראשית 1941 חיו בעיר למעלה משמונת אלפים יהודים בתוך אוכלוסייה כללית של 20 אלף נפש. קו אוֹפייני ציין את יהודי המקום: רובם ככולם היו יסודות פרודוקטיביים, עובדי אדמה ודייגים, גננים וכורמים, סתתים ואמני שטיחים ועוד ועוד. זכורים לתהילה ענבי אברהם קישינובסקי וגני התפוחים של האחים קינר.

האינטליגנציה היהודית המקומית העלתה מתוכה שורה של עסקנים ציבוריים, אשר שמרו על צביונה הלאומי שלא תטמע. אינטליגנציה זו היתה תמיד קשורה קשר הדוק עם האדם העובד, שותפת לששונו ויגונו.

הסופרים מרקיש, ברגלסון, קוויטקו ואחרים ביקרו לא אחת בדוּבּוֹסארי, בהרגישם פעימת חיים יהודיים במקום הזה. מיכאלס הגדול הציג פעם לפני תושבי דוּבּוֹסארי את „המלך ליר". נמניתי עם קבוצת הסטודנטים, שבאה במיוחד מאודיסה לחזות בהצגה. מיכאלס אמר לנו: „אתם, הדוּבּוֹסארים, אנשים חזקים". ואכן, עוד בימי הריאקציה השחורה הקימו יהודי המקום הגנה עצמית, שהפילה פחד על שונאי־ישראל. וכשהגיעה קריאה לעזרה מיישובים יהודים קרובים בשעת סכנה, כגון מטיראספוֹל, באלטה, בירזולה, ריבניצה ואפילו מאודיסה, מיהרו יהודי דוּבּוֹסארי להגן ולהציל. כאן, במדינת ישראל, נמצאים אחדים מאנשי ההגנה העצמית הזאת, אשר ידעו להגן על כבוד עמם, כאשר הם עצמם נתונים בסכנת־חיים. הצטיין במיוחד האיש חיים ווינר, שמו בלבד היה מטיל אימה על האנטישמים במקום.

*

עם ראשית מלחמת גרמניה־רוסיה הופצצה דוּבּוֹסארי קשה מן האוויר. כבר ב־22 ביוני נפלו בעיר הקרבנות הראשונים של מלחמת־הדמים. החלה אֶוואקוּאַציה מהירה של האוכלוסייה היהודית, אך היו יהודים שעבדו כל שנותיהם עם גרמנים, שחיו בדרומה של רוסיה, יהודים שלא האמינו כי הגרמנים עלולים לרצחם נפש. אידל סנדלר היה היהודי הראשון, שנתלה על סף ביתו על־ידי הגרמנים, ואשתו ושלוש בנותיו הושלכו חיים לבאר שבסמוך לבית־הכנסת של בעלי המלאכה.

האוואקואציה התנהלה בכבדות, מאחר שהרכבות והמכוניות היו תפוסות בהוצאת הציוד של מפעלי החרושת המקומיים. היהודים, נשים וילדים, זקנים וזקנות, יצאו, איפוא, בהולים בכיוון למזרח בשלהי חודש יוני הלוהט. בחפזונם הם נמלטו חסרי כל, ללא ארגון. היהודים הצעירים נמנו עם הלוחמים בשורות הצבא האדום — כ־1300 בנים ובנות שהקדימו לצאת. לפי הודעת הלשכה הסטאטיסטית נפלו מהם כ־900 איש.

אך רובם של הפליטים היהודים לא הצליחו להימלט. כבר במחצית יולי 1941 סוגרו כל הדרכים על־ידי צבאות הגרמנים, שהתקדמו במהירות הבזק. ב־18 ביולי 1941 התפרצו גדודים גרמנים לדובּוֹסארי. המוני פליטים יהודים הוחזרו. בעזרת האנטישמים המקומיים החלו הגרמנים הכובשים בהשמדה אכזרית של היהודים. עוד ברדפם אחרי הפליטים, שהיו עוד בדרכים, הבדילו הגרמנים את החולים ואת הילדים למוות, ומי שהאָט צעדיו מחמת חולשה ולא יכול להתקדם נורה במקום. בכניסה לעיר, על יד הקאראנטין, לא הרחק מ„הפונטאן הקטן", נקבעו תחנות לרצח היהודים. נשים הרות וזקנות נאלצו לחפור לעצמן קברים ושם נורו. האשה אימאס נורתה בהיותה בחודש האחרון להריונה והושלכה לבור יחד עם ילדה החי שמואל׳יק, בן השלוש, ועם אמה הזקנה חנה. עד מחצית אוגוסט נרצחו כ־400 נפש. אחד מעדי־ראייה שלא מבני־ברית סיפר כיצד הוכרחה קבוצת יהודים זקנים לדרוך ברגליהם על קבר רענן של יהודים שנורו, אשר עדיין פרפרו בין החיים והמוות. הזקנים שכבו על הקבר בלי־נוע. אך הגרמנים לא נרתעו ועברו בטרקטור על גבי גופותיהם. כך נהגו הגרמנים בקבוצת זקנים שנייה — דרסוה בטרקטור.

בסוף אוגוסט רוכזו בגיטו כ־6000 יהודים, שנסגרה עליהם הדרך להצלה. הגיטו נמצא בשלושה אזורים של העיר, ללא קשר ביניהם: האחד בכיכר השוק הישן, השני בשטח בית־החרושת לטבק, והשלישי בשטח המשולש הצועני. כל שלושת האזורים הוקפו בגדרות־תיל, ובמבואותיהם הוצבו משמרות של אוקראינים וגרמנים, מאנשי ס״ס. שני האזורים הראשונים כללו את היהודים, שעדיין ניתן להפיק תועלת מעבודתם, והשלישי נועד לאלה שנידונו למוות. היהודים שנכלאו בגיטואות היו מחוסרי כל — אוכל לא ניתן להם, אף לא עזרה רפואית. אין לתאר את סבלותיהם ויסוריהם.

כבר בימים הראשונים לכיבוש ניסו הגרמנים לארגן „מועצת־יהודים" וכן משטרה יהודית, אך העלו חרס בידם. יסופר לכבודם של יהודי דובּוֹסארי, שאף אחד מהם לא הסכים לשרת את הגרמנים. בעוון הסירוב לשתף עמם פעולה נתלו בגן העיר כמה וכמה יהודים: האחים יצחק, אידל ומשה בארינבוים, איזאק שרייאר, ד״ר פיין, המורה פסח גלימברג, שרה שקולניק ועוד.

*

בסוף אוגוסט 1941 קם במחתרת ארגון אנטי־גרמני, שהחל בפעולות־הרס וחבלה. הופצצה תחנת־החשמל ונהרס המעבר בין שתי גדות הדניאֶסטר. נעשתה גם פעולת־עונשין — נתלה ראש המועצה העירונית מאטביינקו על שיתוף פעולה עם הגרמנים באותו מקום, שבו נתלו על־ידיהם היהודים שסירבו למלא פקודתם. ארגון המחתרת עסק גם בהעברת מצרכי מזון ורפואות לכלואי הגיטו. בראש הארגון עמד גיבור המלחמה יאנקל גוזאניאצקי.

בהיוודע דבר מעשיהם של אנשי המחתרת, החליטו הגרמנים להשמיד את היהודים הבלתי־נכנעים. ב־3 בספטמבר 1941 הם אספו כ־600 זקנים, חילקום לשמונה קבוצות והביאום לבתי־הכנסת. החלונות והדלתות הוגפו ובתי־הכנסת הוצתו. עד־ראייה של הטרגדיה האיומה, שהתחוללה לאור היום, איש מולדבה, הפנר הנודע דיורדה, סיפר לי: „שמעתי רק תפילות וגיש האש. אש ותפילות... אחר־כך התמוטטה התקרה. לא עצרתי כוח עוד. ברחתי..." אשת החובש פרוקו־פינקו, שעברה באותה שעה על־יד בית־הכנסת של בעלי־המלאכה, ראתה כיצד השוטרים והגרמנים ניסו פעמים אחדות להצית את בית־הכנסת, אך לשוא. האש כבתה ולא התלקחה. ואז שפכו בנזין על המבנה, בו היו סגורים היהודים, והאש אחזה בו מכל צדדיו. האשה שמעה גם היא את קולות המתפללים.

למחרת הרגו יאֶנקל גוזיאנאצקי וחבריו הלוחמים את הקומנדנט הגרמני קראפט ואת סוניה קוגוטאנקו, אנטישמית נלהבת, שהיתה תולשת שערותיהם של היהודים הזקנים. קבוצת לוחמי מחתרת בראשותו של יאֶפים בוים (יליד הכפר קושניצה) פיצצה מחסן גדול של כלי־נשק בקרבת בית־הקברות היהודי הישן.

זו היתה נקמת הדם הקדוש שנשפך כמים, נקמה על היגון והכאב ללא שיעור, שגרמו הגרמנים במעשיהם.

אגב, עד היום לא הוברר למה ומדוע לא ניסתה לבוא לעזרת יהודי דוּבּוֹסארי יחידת הפארטיזאנים הגדולה של הגנרל הרוסי קובפאק, שפעלה בסביבה הקרובה, עם זאת נשלחו הפארטיזאנים היהודים המקומיים, שנצטרפו לאחר זמן אל יחידה לא יהודית זו, — לפעולה באיזור הקארפאטים.

*

בראשית ספטמבר 1941 החלו הגרמנים בהשמדה המונית של יהודי דוּבּוֹסארי. בקרבת בית־הקברות הנוצרי בדרך אל ה„פוֹנטאן הגדול" נועד שדה מיוחד לרצח היהודים. לפנים שימש שדה זה מקום־טיולים אהוד על תושבי העיר. הקרבנות היהודים הובאו לשדה ההריגה קבוצות קבוצות בזו אחר זו. יומם ולילה נחפרו בשטח תעלות עמוקות — אורכן 50 מטר ורוחבן 3 מטר. היהודים נדחפו לפתח התעלה ונורו. הוכנו 4 תעלות ובכל אחת נקברו מתים ופצועים כ־1500 נפש.

ד"ר צאבאן, רופא־בהמות, החי עתה בעיר טיראספול, סיפר לי: „הגרמנים ירו ביהודים ביום ובלילה ללא הפסקה עד כי במרחק־מה נוצר רושם כאילו נטוש שם קרב מלחמתי מובהק".

ב־10 בספטמבר בעיצומו של ההרג הרב, תבעו האימהות ונשי היהודים לשלחן אל גיא־המוות משפחות משפחות. הנשים התישבו על האדמה ולא זזו. אז ירו הגרמנים בילדים, אך הנשים מיאנו לקום. הגרמנים „נכנעו" והחלו להוביל את הקרבנות לפי משפחותיהם.

בשלהי ספטמבר 1941 הושמדו כל יהודי דובּוֹסארי. בנס נשארה בחיים האשה חנה פאסקאר, אך דעתה נטרפה עליה והיא מתה עם שחרור העיר מעול הגרמנים.

בשדה־ההריגה בדובּוֹסארי נורו לא רק יהודי המקום, אלא גם יהודים ממקומות אחרים. כבר בראשית אוגוסט 1941 החלו להגיע קבוצות יהודים ממוהי־לוֹב־פּוֹדוֹלסק, ביאַלצי, יאַסי, קישינוב וממקומות אחרים. נחפרו 8 תעלות נוספות. עד לשלהי 1943 הושמדו עוד 13 אלף יהודים.

לפי סיכומי הועדה הממלכתית לחקירת פשעי הגרמנים הרוצחים, שעסקה בפתיחת קברי התעלות ובמנין הקרבנות, — נקברו ב־12 התעלות למעלה מ־18 אלף יהודים.

עם הסיפור האיום על מעשי הרצח של הגרמנים בדובּוֹסארי, מוסחת הדעת ממעשי השוד והביזה שלהם מראשית כניסתם לעיר. הם רצחו וגם ירשו. הם גזלו מהיהודים הכול, הם עקרו אפילו שיני זהב מהפיות.

✶

דובּוֹסארי שוחררה מהגרמנים ב־14 באוגוסט 1944. חזרו 36 משפחות יהודים בלבד — בסך־הכל 80 נפש. לא כל הניצולים חזרו. במקומות אחרים נמצאות עוד כ־150 משפחות.

בדובּוֹסארי הוקם ועד בראשותו של מוטיל אורמאן, ששירת בצבא האדום (בנו וולודיאַ נפל בקרבות על ברלין). הוא דאג שלא יוקמו בנינים בשטח שדה־ההריגה של הקרבנות היהודים, ועושה מאמצים להקים גדר סביב המקום, שכל תעלה על הרוגיה תגודר בגדר־ביטון, וכן דאג שתוקם מצבה במקום הקדוש הזה. אך עד כה לא הורשה לרשום דברים לזכר ההרוגים, אף לא ברוסית.

היהודים המעטים שניצלו באים תכופות אל מקום ההריגה ההמונית אשר בדובּוֹסארי, מתפללים לזכר קרוביהם ההרוגים ומשיחים כאן את מרי לבם.

יום הזכרון והאֵבל לחללי השואה בדובּוֹסארי נקבע לי"א תשרי, היום שלאחר יום הכיפורים.[21]

א. קטבי

דניאֶפרופאֶטרובסק

א

...העיר דניאֶפרופאֶטרובסק לא היתה עיר רגילה, היא היתה ותישאר בשבילנו עיר ואם בישראל. לעינינו גדלה וצמחה העיר כמרכז לתרבות התעשייה. האדמה הפורייה והשחורה שבסביבתה האכילה לשובע את תושביה.

...תפקיד חשוב מאוד מילאה העיר בחיי היהודים. מסביב לדניאֶפרופאֶטרובסק נמצאים האזורים החקלאים הוותיקים והגדולים של היהודים (עוד מתקופת הצאר — המעתיק). כשהחניקו את היהודים בתחום המושב, היתה „קטריניסלב" מעין יוצא מן הכלל, בשמשה מקלט לנוער היהודי. כבר בשנת 1897 נתקלטו בעיר 1613 יהודים פועלי מתכת, 901 יהודים עובדי המכרות, 109 יהודים בעבודות כימיות. אפילו בעבודות הרכבת, אשר היו בזמן ההוא אסורות „בהנאה" לפועלים יהודים, הרי ב„קטריניסלב" הם הצליחו לחדור גם לשטח זה.

...בשנת 1932, כבר בימי המהפכה הקומוניסטית, נמצאו בעיר אלפי פועלים יהודים — הן במפעלי תעשייה והן בבתי־הספר התיכונים והגבוהים ללימוד מקצועות פרודוקטיביים.

ועתה חרבה ושוממה עיר גדולה זו, אשר שפעה כוחות־יצירה ובנין. הנאצי שלט בה שנתיים ימים, הרס ושדד, עינה והרג. וכמו ביישובים אחרים כן בדניאֶפרופאֶטרובסק לא השאירו הגרמנים אף נפש יהודיה חיה...[22]

דוד ברגלסון

ב

...עד המלחמה היתה דניאֶפרופטרובסק מרכז יהודי גדול — למעלה ממאה אלף נפש. אלפי פועלים יהודים היו עסוקים במפעלים הגדולים של התעשייה הכבדה שהיתה במקום (מתכת וייצור מכונות).

בראשית מלחמת המולדת הגדולה נמלטה מרבית האוכלוסיה היהודית למזרח, והצעירים פנו אל החזית. למעלה מעשרים אלף יהודים, שלא הספיקו לעזוב את העיר, נשחטו על ידי הפאשיסטים בצורה אכזרית.

ביום שהצבא האדום הגיבור שחרר את העיר היו שם כ־10—15 תושבים יהודים, שניצלו בכל מיני דרכים, במיוחד הודות לעזרתם של השכנים מהסביבה.[23]

ס. ארטנברג

ה ע ר ה : לפי מקורות אחרים, נערך הטבח הראשון ביהודי דניאֶפרופאֶטרובסק ב־13 באוקטובר 1941 ; הטבח השני — ב־11 בדצמבר אותה שנה. לפי מקור גרמני פעלה כאן ה„איינזאץ־גרופאֶ" C בפיקודו של ס"ס בריגאדיר אוטו ראש.

הומל

דם יהודי זרם כמים

— — — בין המאושרים, אשר הצבא האדום החזיר להם את חייהם ושוב נתן להם בית, אין לראות אף יהודי אחד, אף לא ילד יהודי. כבר בשבועות הראשונים, כאשר ההיטלראים כבשו את העיר, הם שחטו, השמידו, שרפו את כל האוכלוסיה היהודית של העיר ושל כל היישובים שמסביבה.

אשה זקנה, לבושה סחבות, פניה מקומטים, עיניה מלאות דמע, מספרת לנו סיפור־זוועה על היהודים בפרק־הזמן בו התפרעו הגרמנים.

— אלוהים — אמרה — גמול נא לרוצחים! מבית לבית הלכו הרוצחים וגירשו את המשפחות היהודיות, כצאן לטבח... לא יכולתי להסתכל כיצד הגרמנים סוחבים אימהות עם תינוקות על זרועותיהן, זקנים תשושי־כוח, כיצד מכים אותם ומוליכים אותם אלי־קבר. התושבים הרוסים ובני רוסיה הלבנה ליוו את המובאים חיים לקבר ובכו בהסתכלם ביהודים. אך הגרמנים פיזרו אותם, תוך יריות מאוטומטים.

הגרמנים הוסיפו להרוג ביהודים. דמם זרם כמים. הנהר סטאז' האדים מדם יהודים. הזקנה פנתה אלינו: „בני, בני־מזל אתם, שיש לכם רובים בידכם, הינקמו בהם, רדפו אחריהם, גרשו אותם!"

הזקנה הראתה בידיה על גן־העיר, בו בלטו במקום עצים צלבי־ליבנה, על־גבי קברים.

— כאן — אמרה — קברו הגרמנים את מתיהם...[24]

לייטננט ה. שליאמין

בצפורני הנאצים

הומל (גומל) עיר ואם בישראל מנתה לעת מלחמת־העולם השניה למעלה מחמישים אלף יהודים.

מי ימלל ומי יתאר את אשר עבר על העיר הומל בתקופת הכיבוש הנאצי. בעתון „פראבדה", גליון 319, מיום 29 דצמבר 1944, באו הידיעות שנתפרסמו באספת המונים, שכונסה בהומל ב־26 לדצמבר, מיד לאחר שחרור העיר מידי הכובש.

במשך 28 חדשי הכיבוש שדדו המרצחים את התושבים, בהם זקנים, טף ונשים. התעללו בהם ועינו אותם בצינוקי הגאסטאפו בעינויים נוראים: המונים גדולים רוכזו במחנה־הסגר על המגרש שעל־יד בית־היראה הצבאי ברחוב הסוב־ייטי. שם, מאחורי גדר התייל, מתו ברעב וביסורים נוראים. הומל, העיר היפה, שמספר אוכלוסיה הגיע ל־150 אלף, נתרוקנה מתושביה. יותר מ־50 אלף איש הוצאו מאחורי העיר, ושם נורו ונתלו, ו־30 אלף איש הוגלו לגרמניה לעבודות־כפייה, עינויים ומוות. הפראים המטורפים החריבו רחוב אחרי רחוב, בית אחרי בית, בית־חרושת אחד אחרי השני... כל המשק העירוני נהפך למעי מפלה. אבל בראש וראשונה השמידו הנאצים את הקהילה היהודית באכזריות ובהנאה סאדיס־טית, כדרכם בכל המקומות שמצאו שם יהודים.

והנה מכתב שנתקבל מהומל מחודש יולי 1944 מיהודי שחזר לשם מטומסק (סיביר), אשר הוגלה שמה בקיץ 1941, בזמן פלישת הנאצים לרוסיה הלבנה:

המוני יהודי הומל, שלא הספיקו להימלט על נפשם מציפורני החיה ההיט־לריסטית הרעה, נרצחו על־ידה וילדיהם נקברו חיים בבורות, שהשליכום שמה הרוצחים הטמאים.

העיר נהרסה ברובה וכל בתי־הכנסיות על ספרי התורה ושאר ספרי הקודש העלו הרוצחים באש.

הואיל ובבית־הכנסת בטומסק, מקום גלותו של הכותב, נתרכזו הרבה ספרי־תורה, עלה בידו להביא אתו ספר־תורה אחד בשביל שרידי החרב בהומל. ספר־התורה הזה הוא נחמתם היחידה של יהודי הומל שנשארו לפליטה. בקושי אפשר לאסוף מניין של עשרה גברים לתפילה בשבתות.

ובמכתב שני מחודש אב תש"ו (1946), מוסר מאיר קרקוז, סנדלר מהומל:

„...החוזרים מוצאים את בתיהם הרוסים יושבים כאילו על נהרות בבל"...[25]

יל"ג כהנוביץ

ווי ט אָ ב ס ק

זהו חשבון היהודים בוויטאֶבסק: בעיר זו היו יושבים עד התקופה הנאצית למעלה מ־100,000 יהודים. לפי המפקד שנערך על־ידי הפאשיסטים הגרמנים, לאחר שפרצו אל העיר, נמצאו שם לא יותר מ־20,000 יהודים, כי הפינוי, שנעשה בעזרת הממשלה הסובייטית, מילט, ממש מציפרני־הטרף של היטלר, 78 אלף יהודים בערך; אין לדעת ברורות, כמה מהמפונים הושמדו על־ידי מטוסיהם של הפאשיסטים, אשר הפציצום באכזריות בדרך. אך אנו יודעים ברור, שמ־22,000 יהודי וויטאֶבסק, שלא הספיקו לצאת משם, נשארו, ב־12 באוקטובר 1941, לא יותר מאחד־עשר איש מאנשי השירות הרפואי, שארבעה מהם הצליחו להימלט מוויטאֶבסק בעזרת פארטיזאנים.

...אנו יושבים כמה שעות בחברת שתים מהפליטים. אסתר סוואֶרדלוב וחיה פלדמאן, ושומעים מפיהן על המאורעות המזעזעים שעברו על וויטאֶבסק. יותר משאנו שומעים, אנו נדהמים ומתבוננים יותר ויותר בעיניהם ובפניהם של שני האודים, אשר בדרך־נס ניצלו מאשו של הגיהינם הפאשיסטי. אסתר סוואֶרדלוב היא כבת 40 וחיה פלדמאן, פקידה במחסן־תרופות, בת 33. שתיהן — עור ועצמות. הלחי והמצח השחורים — לא מחום השמש — נגמלו מחיוך. גופן התרגל לשבת ממושכות בלי כל תנועה, ודאי משום שכל זיע יתר עלול היה למשוך אליהן עינו של פאשיסט, עין המקרינה מוות.

בשל תנאי־החיים אשר הכובשים יוצרים בכל מקום, שכף־רגלם דורכת בו, פורצות מהר בקרב האוכלוסייה המקומית מגפות. מתוך פחד פן יידבקו, מניחים הפאשיסטים בחיים זמן מסויים כמה עובדי־רפואה, כדי לעצור התפשטות המגפות בהמונים הכלים והולכים. במשך חודשים רצופים סבלו סוואֶרדלוב ופלדמן, תחת שלטונם האיום של המנוולים הנאצים, רעב, קור ועינויי־אימה ללא־קץ. בכל שעה היו צפויות למיתה מתוך ייסורים שאין לתארם. סוואֶרדלוב היתה עומדת ימים תמימים על רגליה בבית־המרקחת ומכינה תרופות. ידיה היו עסוקות, אך ראשה היה „חופשי". וברוב הזמן היו גם עיניה „חופשיות". מה עושות עינים? הן רואות. הנה נפתחת הדלת. מי נכנס לשם? המוות. כבר נכנס או עדיין לא? מה עושות אוזנים חופשיות? הן שומעות: נאצים „משתעשעים" קצת ברחוב. צעירה צועקת בקול לא־קולה. הם אונסים אותה וממיתים אותה ביריה. היכן? בבית או ברחוב? האם לא אחת היא? הכנת תרופה מחייבת שקילה מדויקת

של החומרים, שמהם היא מורכבת. העינים צמודות אל כף־המאזנים של בית־המרקחת. מבעד לדלת הפתוחה מגיעים מהרחוב הרחב והשמם קולות־טרטור בגרמנית, מלווים צחוק — כאן צוהלים „תיירים" מגרמניה.

התיירים מגרמניה באים משם במיוחד, כדי לראות במחזה של המתת חבורות גדולות של בני־אדם בבת אחת ו„לרוות נחת". כבר בואם הצוהל מודיע לכל אחד בעיר, שהיום־מחר ישמידו התליינים הפאשיסטים ברוב עינויים, לא פחות מכמה מאות בני־אדם. אם „תייר" פאשיסטי הוציא הוצאות, הריהו רוצה לראות „משהו" ו„כהלכה". כמו ספורטאים, המצטערים באחרם לבוא לתחרות־כדור־רגל מעניינת, כן הצטערו „תיירים" על שלא נכחו בוויטאֶבסק, כשרצחו בבת־אחת 600 יהודים.

בסוף יוני גורשו כל יהודי וויטאֶבסק אל עֶברה השני של הדווינה, ומרביתם התגוללו תחת כיפת־השמים, בימי גשמים סוחפים, בבוץ עמוק. ליד נשים גוועות והולכות התגוללו גופותיהם המתות של ילדיהן ובעליהן, אשר הפאשיסטים לא נתנו לקוברם מיד, כדי להשביע את עיניהם של ה„תיירים". אמנם, אותם תיירים יחד עם החיילים והקצינים ששמרו עליהם, פחדו פחד־מוות מהכפרים הסמוכים, אשר הפארטיזנים הסובייטיים שבהם השגיחו גם על העיר; את פסק־דינם של התיירים ושומריהם הם מצאו מזמן לזמן דבוק לגופו המת של מנוול, שבגד במולדת.

פלוגות־העונשין האכזריות, שהובאו במיוחד, אין בכוחן לנצח את הפארטיזנים, אך תחת זה הן מראות את גבורתן בשופכן את חמת־הרצח שלהן בעיר על זקנים, נשים וילדים חסרי־ישע. במשך ארבעה ימים, מ־8 עד 12 באוקטובר 1941, הביאה אחת מפלוגות־העונשין הנאציות כיליון חרוץ על כל יהודי וויטאֶבסק הנשארים.

ל„תיירים" הפאשיסטים, שנכחו בשעת־מעשה, לא היה על מה לקבול. בעיניהם ראו כיצד הושמדו בבת־אחת כ־10,000 יהודים. מה גמול לעין כזאת? באוזניהם שמעו אנחותיהם של הפצועים וצעקות־היאוש של הילדים, שהושלכו חיים יחד עם החללים לתוך ערוץ גדול. מה גמול לאוזן כזאת?...[26]

דוד ברגלסון

גיטו וויטאבסק

עם התקדמותם של הגרמנים לעֵבר מינסק הונחתו על וויטאֶבסק המהלומות הראשונות.

תחנת־הרכבת של וויטאֶבסק היתה המומה מקולות בכי ואנחות. היהודים נדחקו אל הקרונות, רצו להיכנס פנימה מהר יותר, כדי לברוח מהעיר העולה באש. צעירים וזקנים, נשים וילדים התחננו: „הצילו, קחו אותנו!", „קחו אותי!" — התחננה גם אשה עם שני ילדים בזרועותיה.

...עם שחר נראו הטנקים של הגרמנים מתקרבים דרך כביש אורשה לעיר וויטאֶבסק.

וויטאֶבסק נפלה!...

היהודים התחבאו בבתים, שנשארו לאחר השריפה, סגרו היטב את הדלתות והתריסים!

חוץ מרעש הטנקים שרר בוויטאֶבסק שקט מוחלט...

החלה שפיכת־דמיהם של היהודים...

...ביום הרביעי לכניסתם לוויטאֶבסק הוציאו הפאשיסטים פקודה: „על כל יהודי וויטאֶבסק לעזוב את בתיהם ולהתרכז ברחוב סוואראווסקי, בבית־הכנסת הכוראלי". פקודה זו באה „לשמור" כביכול על האוכלוסייה היהודית מההפצצות של הצבא האדום!... „כל שלא יבוא במועד היעוד יירה במקום".

הרחובות והסמטאות סביב בית־הכנסת הכורלי הוקפו בתיל, והועבר לשם זרם־חשמל. מכל קצות העיר זרמו, מאז הבוקר, המוני־יהודים, לכיוון בית־הכנסת הכורלי — משפחות שלמות ויחידים, צעירים וזקנים, נשים וילדים. נפוחי־פנים מבכי וממררים בבכי, הלכו אבות ואימהות, גיסים, חתנים עם ילדים קטנים, כשהם עמוסים ילקוטי־גב. בעצם היה זה דומה ללוויה גדולה של אנשים חיים, ההולכים אחרי הצלליים של עצמם... שערי־ברזל רחבים נפתחו ובלעו לתוכם אלפי יהודים, ומאוחר בלילה נסגרו לנצח בשביל אלה שנכנסו לשם.

ברחובות ובסימטאות סביב בית־הכנסת הכורלי רוכזו כל יהודי העיר. הם נדחקו 20—30 בחדר קטן, ואלה שלא יכלו לתפוס מקום, שכבו פשוט ברחובות. בלילות ההם טרם היה קר בחוץ.

החלו החיים הטראגיים בגיטו. תחילה היה עוד לאנשים מעט מזון בכליהם, והם חילקו ביניהם את האוכל. היהודים עוד קיוו לחיות וחיכו שהצבא האדום יגיע וישחרר אותם. הם קיוו שיתרחש נס והם יינצלו מידי הגרמנים.

ביום החמישי החלה מהומה בבית־הכנסת הכורלי בגיטו — הרוצחים סגרו את המים... ביום השישי הופיעה מודעה: „הואיל והצבא האדום הרעיל את בריכת־

המים, פרצה „במחנה" מחלת־טיפוס, לכן אסור אף לאחד לקבל מזון ומים מבחוץ.

הנה, מה יכול השטן! לא מים ולא מזון. היהודים התעלפו מחוסר טיפת־מים. הילדים התחננו: „אמא, אבא, מים, מעט מים!" לגדר־התיל שעל־יד הגיטו לא נתנו לגשת. האנשים צעקו מרעב ומצמא: „מים, מים, תנו טיפת מים!". על האוכלוסייה הלא־יהודית הטילו הגרמנים פחד־המגפה. אסרו עליהם לבוא בכל מגע שהוא עם היהודים, בכל־זאת, ניסו אחדים מהם להעביר ליהודים לחם ומים. בכל מקרה היו הגרמנים מגרשים ומכים אותם. באוטומטים שלהם היו מאיימים עליהם: „כל מי שיגש קרוב לתיל, יירה"!

בבית־הכנסת הכורלי התפלל העזר של החזן מוויטאַבסק, מוסטוו. היהודים שפכו דמעות ואמרו „קדיש" לזכר עצמם. אמרו וידוי... קרעו קריעה...

— ארץ, למה תשתקי?!

— שמים, למה תחרישו?!

— אם שותקים אתם, היכן הצדק בעולם??? היכן?... — לא יתואר.

בסוף רחוב ליצאַשאַ, על־יד המעבר לפסי־הרכבת, סמוך ליער קאסאַפאַס, היו שני הרים גבוהים, וביניהם היה עמק גדול. היה זה מעבר שקישר את וויטאַבסק עם הכפרים הסמוכים. בערבי־הקיץ, בלילות־ירח בהירים, היו באים לשם בני־הנוער מליצאַשאַ ומסלובודקה. הם היו מטפסים על פסגות־ההרים ונהנים מנוף־הטבע היפה שמסביב. שם, על פסגות־ההרים, נתקשרו אהבות לא־מעטות בין הנוער של סלובודקה לנוער של ליצאַשאַ. הירח והכוכבים עדים לכך. בין שני ההרים הגבוהים אפשר היה לראות את העולם במלוא יופיו והדרו. כאן היו שוא־פים אוויר צח, לאחר יום־עבודה בבתי־המלאכה מחוסרי־האוויר: חייטים, סנדלרים, תופרות לבנים, ובכלל נוער יהודי.

הצבא הגרמני החליט להעביר פסי־רכבת בין שני ההרים.

בבית־הכנסת הכורלי, ברחוב סוואדוסקי, אשר נהפך לגיטו וויטאַבסק — שררו רעב ומחסור במים. יום־יום נפלו חללים מאות יהודים, מבוגרים וילדים. הם היו נופלים כזבובים. כאן בגיטו פעלו משאיות־גאז („דושאַגובקאַס"), לתוכם היו משליכים יהודים חיים, מבוגרים וילדים. והאנשים היו נחנקים שם...

בבוקר השכם היו נפתחים השערים ומשם היו יוצאים משאיות־הגאז („דושאַגובקאַס"), עוברות ביעף את רחוב בולשאיה מוגילאַבסקאיה, ומשם לדרך ליצאַשאַ.

על־יד המעבר להר הגבוה היו המשאיות פולטות אלפי יהודים חנוקים לתוך העמק... תוך חודש אחד נתמלא העמק גופות של יהודים מתים... שני ההרים התחברו, הפאשיסטים כיסו אותם למעלה בחול.

בעמק זה, בין שני ההרים, מצאו את מנוחתם הנצחית כ־10,000 יהודים — ילדים, נשים וזקנים.

רק נערה קטנה אחת, בת דודתי היפהפיה רוזילה, הצליחה להימלט מגיטו וויטאֶבסק. תפסו אותה ורצו להרגה, אך יופיה הצילה. כפי שסיפרו אחר־כך, העבירוה כ„יפהפיה" לברלין... [27]

יעקוב שיינין, מוסקבה

הגרמנים בוויטאבסק

בתחילת יולי 1941 נכנסו הגרמנים לוויטאֶבסק. הרבה יהודים הספיקו להימלט. אך אני לא הספקתי לעזוב את העיר, וכך נתקעתי אצל הגרמנים.

הגיטו „מועצת־היהודים".

לאחר עשרים יום קם בעיר גיטו באיזור המועדון של פועלי המתכת ברחובות: יאֶלינסקאיא, קנטוניטשנסקאיא, רחוב חוף הנהר דווינה המערבית. כל היהודים נצטוו לצאת מדירותיהם ולהיכנס לגיטו עם חבילה קטנה ביד. לאזור הגיטו נכנסו כשלושים אלף יהודים. בדרך כלל מנתה האוכלוסייה היהודית בוויטאֶבסק כ־50,000 יהודים. 20,000 הספיקו, כנראה, לעזוב את העיר בעוד מועד.

הגיטו — גדר תייל סביבו, ומשמר גרמני על־יד שעריו; ובמשמר גם שוטרים רוסים וכן מתרגם יהודי — אברשקה (שם משפחתו איני יודע) מ„מועצת־היהודים". במקרה נמצאה הדירה שלי בשטח הגיטו ברחוב קנטוניטשנסקאיא 26. המשפחה שלי כללה את אבי משה, אמי זיסל, אחותי מינה עם בעלה אברהם גורביץ ובידיהם תינוק.

עד מהרה קמה „מועצת־יהודים". ארבעה יהודים היוו את המועצה.

באוגוסט התפרצו לדירתנו קצין גרמני וכן קצין מהגסטאפו בלווית שני שוטרים רוסים. הם ערכו חיפוש בכל פינות הבית, בחפשם זהב, אך לא מצאו כלום. דרך אגב, נחקרנו מי מהמשפחה שייך אל הקומוניסטים.

לא עבר זמן רב והגרמנים החלו לשלוח אותנו לעבודה בתחנת הרכבת של וויטאֶבסק. לכל העובדים תפרו מספרים על היד הימנית. רק האיש שעבד קיבל מנת לחם של 300 גרם. הודות ליציאה לעבודה יכלו היהודים לבוא במגע עם הרוסים, אשר מכרו להם דברי מזון תמורת חפצים שונים. מלבד זאת, יכלו העובדים במחסני־הגרמנים לגנוב דברים כל שהם למחיתם.

הנוער היהודי כמעט שלא יצא לעבודה. הכול התחבאו, בתוכם גם אני. ברחוב יאֶלינסקאיא נמצאה כנסייה עתיקה, עם פרוזדורים תת־קרקעיים, שהובילו

אל הנהר דווינה המערבית. שם היה מקלטנו. לעבודה נשלחו, איפוא, בעלי המשפחות והזקנים. הם סיפרו שנתנו להם אתים שטוחים לצורך מילוי קרנות בחול. החול לא החזיק, כמובן, מעמד על האתים השטוחים ונשפך. הדבר שימש עילה להכות את היהודים. כל יום חוסלו בדרך זאת 10—15 יהודים. גוויותיהם נשארו בתחנת־הרכבת. הזקנים נחלשו מהר בעבודה זו. תמכו בהם בידים ובדרך זאת הצילו אותם מאבדון.

בתחנה עבדתי בסך הכל יומיים. בימים ההם העמיסו על הקרונות אבנים גדולות, שלא לפי כוחם של העובדים. אחרי ימים אלה החלטתי לא להוסיף לצאת לעבודה וחזרתי למחבואי בכנסיה העתיקה. קבוצת הנוער שלנו כללה 15 איש, כולם בחורים חסונים. ביניהם: י. צ׳רנובורודה, י. גורביץ, שני בני אחי — אברהם ובוריס מירין ואחרים.

ביום מן הימים גילו אותנו השוטרים ואנשי ס. ס. גורשנו ממקום מקלטנו. בשעת מעשה הוכינו בשוטים. החל מחודש ספטמבר הועברנו לעבודה בנמל הנהר דווינה המערבית, תוך אזהרה, שאם נוסיף להתחבא, יומתו הורינו. כך נאלצנו לצאת לעבודה. בנמל היינו מטעינים ופורקים סירות־משא, נשאנו שקים מלאים קמח, ארגזי בגדים וכן מזונות בשביל הגרמנים, שרוכזו במחסן מיוחד לסיפוק צרכיהם. בעבודה זו עבדתי עד דצמבר 1941.

באותו זמן המשיכו הגסטאפו והשוטרים לסחוב יהודים קומוניסטים ממחבואיהם, הוציאום מהגיטו, בלי ששבו עוד. היו אומרים ששולחים אותם למינסק. פעם נתפס ממלא מקומו של יושב ראש המועצה העירונית גורודיאֶצקי, ובו במקום, בתוך הגיטו, על כיכר־הכנסיה, תלוהו.

ה„אקציות".

בסוף דצמבר נערכה האקציה ההמונית הראשונה, שבה הושמדו למעלה מ־1000 איש. האימהות עם ילדיהן וכן הזקנים הובלו מהגיטו אל חוף הנהר ושם, על גדת החוף, נורו. ימים אחדים לפני זה נשלחו כמה עשרות יהודים למקום זה כדי לחפור בורות. הגרמנים הם היו היורים והממיתים, והיהודים נצטוו לכסות את הגוויות באדמה.

בינואר 1942 נכנס החורף לתוקפו. הגרמנים קפאו, כנראה, מקור, ולא נערכו כל אקציות לא בינואר ולא בפברואר. האנשים המשיכו בעבודתם, ללא נגישות מיוחדות.

במארס 1942 היתה שוב אקציה, או „טיהור" בלשון אנשי הגיטו. 500 זקנים הושמדו. לאחר ששדדו מהם את כספם הוציאום מהגיטו, וירו בהם על יד הקלוב של פועלי המתכת. בחודש אפריל החלו לרדת הגשמים. האביב הגיע.

קבוצת הצעירים שלנו החליטה לברוח מהגיטו, ממוות בטוח. ב־5 באפריל ירד גשם שוטף. הצטרכתי להתגבר על היסוסי החברים כדי להשפיע עליהם להימלט בלילה. החזית היתה רחוקה על יד מוסקבה והגרמנים לא הקפידו בשמירתם על הדרכים.

נפרדתי מהורי, מאחותי ומגיסי. בעצם גם הם רצו ללכת אתי, אבל בגלל התינוק נאלצו להישאר. עם הפרידה אמר לי אבי: „בני שלי, אתה לך, החיים שלך לפניך, ובידך להציל את עצמך. אנו זקנים, ולנו אין לאן ללכת" — אלה היו המלים האחרונות של אבי.

היינו 15 איש. חתכנו במספריים את גדר־התייל. בסכין אשר בידינו הרגתי את השומר, לקחתי ממנו את הרובה שלו ובדרך זאת יצאנו לרחוב. אך כאן נתקלנו שוב בשני שוטרים. בקת הרובה הפלתי אחד מהם ואת השני הרג בן־אחי בוריס. לקחנו מהם את האוטומטים, ובדרך זאת היו כבר בידינו שלושה רובים. שמנו את פנינו אל חוף הנהר דווינה, שם מצאנו סירות דייג ובהן הגענו לחוף השני של הנהר. משם חתרנו להצטרף אל פלוגות הפארטיזנים שהתחילו להתארגן בסביבה. מפי איכרים שונים נודע לנו על הזוועות וההרג הרב של יהודים בידי הנאצים ועוזריהם מבין השוטרים הרוסים...[28]

אלכסנדר מירין

סיפורו של עד־ראייה

...על השמדת יהודי וויטאֶבסק אין כמעט חומר. על ווארשה בלבד יש יותר מ־1600 פרקי זכרונות של אנשים שונים וספרים שלמים. על ערים אחרות יש מאות פרקים וספרים. ואילו על וויטאֶבסק יש לנו מאמרו של הסופר דוד ברגלסון בשם „זכרו" („אייניקייט" מ־9.5.1942), שנכתב בימי מלחמת־העולם השניה. הידיעות הן בודאי מכלי שני — הוא קיבל אותן מפליטים שנמלטו מהעיר או מסביבתה ואולי הסתתרו זמן־מה ביערות.

רק כעבור עשר שנים נמצא עוד אדם, שראה את השואה בוויטאֶבסק במו עיניו. האיש לא־יהודי — הוא סוציאליסט רוסי ממוצא לאטבי, שפרסם את זכרונותיו בעתון הרוסי „סוציאליסטיצ'סקי וואֶסטניק" בפריס (1952). זהו העֵד היחידי והחשוב. שמו איוואן איוואנוב. השם האמיתי — אדוארד מרטינוביץ דונה.

אגב, בנוגע לחלק האכזרי ביותר של חורבן יהודי וויטאֶבסק, בנוגע למספר הקרבנות ותהליך ההשמדה — דאגו הנאצים בעצמם שלא יחסר חומר. חטיבות ההשמדה הגרמניות היו תחילה מוסרות לברלין דו"חות יומיים ואחר־כך — סיכומים חדשיים. הדינים־וחשבונות נשלחו במברקים בכתב־סתרים למרכז הגסטפו

בברלין. שם היו נערכים באגף מיוחד של המטה הראשי של ס.ס. העורך היה שר הגדוד קורט לינדוב. הדו"חות נשתמרו בארכיוני הגרמנים בהעתקים במכונת כתיבה.

*

וויטאֶבסק היתה עיר גדולה ברוסיה הלבנה הסובייטית ומנתה בפרוס הפלישה הגרמנית לערך 170—200 אלף תושבים. היו בעיר כמה בתי־חרושת גדולים וקטנים, כמה בתי־חולים ומרפאות. מספר היהודים בוויטאֶבסק היה לפי המפקד של 1926 — 43,180. ב־15 השנים שלאחר המיפקד גדל המספר בהרבה, אבל על כך אין לנו אלא הערכות. לפי הערכתו של ד"ר ש. שווארץ, מנתה וויטאֶבסק בשנת 1939 לערך 45—52 אלף יהודים. לפי הערכת „פלוגות־הפעולה" נמנו בוויטאֶבסק בערך 50—60 אלף יהודים. ייתכן שההערכה הגרמנית קרובה יותר לאמת משום שבשנים האחרונות שלפני המלחמה, בייחוד בשנת 1939, באו הרבה פליטים מפולין, שלא הוכנסו למחנות, אלא ישבו בדירות פרטיות. מובן מאליו, שחוץ מהיהודים היו גם פליטים נוצרים.

מיד עם ראשית המלחמה בין גרמניה ורוסיה הטילו מטוסים גרמניים כרוזים ברוסית, שבהם הפיצו תעמולה אנטישמית. בכרוזים נאמר שהכל יישארו על מקומותיהם והובטחה חירות ומשטר חדש לכול. חוץ מאשר ליהודים ולקומוניסטים. אבל המטוסים הללו הפילו גם פצצות. משרדי הסובייטים פינו באונס את כל בתי־החרושת על עובדיהם. לפי המקורות הסובייטיים, נמנו בין המפונים 76 אלף יהודים מוויטאֶבסק והסביבה. נראה שהמספר מופרז.

הטירור נגד היהודים התחיל, מלבד פרעות קטנות, בפעולה הגדולה הראשונה נגד הפליטים אור ל־24 ביולי 1941. אותו לילה נאספו הרבה פליטים, רובם יהודים, והוגלו לכיוון בלתי ידוע שמעולם לא חזרו משם. מיד התחילו לחטוף יהודים לעבודת־כפייה. החטיפה לא היתה מאורגנת. כל גרמני, אזרח או איש צבא או ס.ס., מי שרצה היה חוטף יהודים לעבודות צבאיות שונות, — לניקוי הרחובות מן החורבות, לשיפור התחבורה בביצות ובשדות של רוסיה הלבנה. מן היהודים החטופים בחרו 300 מן הצעירים והבריאים ביותר, נתנו להם כלי־עבודה ושלחו אותם, כביכול, לעבודה. לערב לא חזרו, אבל איש לא חשד בשום דבר רע. סבורים היו שנשארו ללון במקום העבודה משום שהדרך רחוקה. את האמת המרה ידעו רק למחר, כשהודיעו הגרמנים ששלוש מאות היהודים הוצאו להורג ביריות על שהבעירו את העיר הפורחת והרסו אותה.

לא עברו ימים מעטים ויצאה פקודה שגברים יהודים בגיל 16—56 צריכים

לעבוד למען הגרמנים. כדי להלך אימים על היהודים הוציאו הנאצים 27 יהודים, שלא הופיעו, כביכול, לעבודה מבתיהם וירו אותם בטבור העיר.

הגרמנים השתדלו לרכוש את לב האוכלוסייה הרוסית הלבנה. הם הסיתו אותה נגד היהודים. כנראה, לא הצליחו בזמן הראשון. הדו"ח של הפלוגות מ־23 ביולי שנת 1941 אומר בפירוש, כי „האמצעים הגרמניים החריפים נגד היהודים, ובייחוד ההוצאה להורג, חיזקו את מצב־הרוח האנטי־גרמני של האוכלוסייה".

הדו"ח מביע צער, שהרוסים הלבנים הם „פחדנים" ואינם נותנים לפתות אותם לערוך פרעות ביהודים. בדו"ח אחר נאמר: „אנו מרגישים שהאוכלוסייה מסתייגת מכל פעולה נגד היהודים. אמנם, חלקים מסוימים של האוכלוסייה מת־אוננים על הטירור היהודי בימי הסובייטים, בכל זאת אינם מוכנים להשתתף בשום פרעות נגד היהודים".

דו"ח משנת 1942 אומר: „בשביל הרוסים הלבנים אין בעיה יהודית. הם רואים בעיה זו כענין גרמני, שאין לו שום שייכות אליהם. החינוך הסובייטי נטע בלבבם את התפיסה שאין הבדלים גזעיים. בכל מקום רואים את היהודים ברחמנות ואת הגרמנים כברברים ותליינים. הם סבורים שהיהודים הם בני־אדם ממש כמו הרוסים הלבנים".

אולם במרוצת הזמן נעשתה גם התגובה של הרוסים הלבנים נגד האכזריות כלפי היהודים קהה יותר. דו"ח הפלוגות מ־14 בנובמבר שנת 1941 מספר איך קיבלה האוכלוסיה הרוסית הלבנה „את החיסול הגמור של כל היהודים בגיטו ויי־טאֶבסק". הדו"ח אומר שהרוסים הלבנים לא הביעו שום השתתפות בצער והיו אדישים. הם התרגלו לעובדה של היעלמות יהודים ולא הביעו שום תגובה לא בחיוב ולא בשלילה. מן הדו"ח יש לראות שעל־כל־פנים לא הביעו הרוסים הלבנים שמחה לאיד היהודים ויש לנו הרושם שהסתייגו שלא להראות לגרמנים את רגשו־תיהם לגבי פשע הזוועה.

*

עם ארגון שלטונות העיר־ייה של הרוסים הלבנים ארגנו הגרמנים גם את המועצה היהודית. בכל עיר מינו הגרמנים יו"ר של מועצת־היהודים וציוו עליו לצרף לעצמו משלושה עד עשרה חברים. כך היה גם בוויטאֶבסק. אבל אין אנו יודעים לא את שם היו"ר ולא את המספר והשמות של חברי מועצת־היהודים. אנו יודעים שהגרמנים דרשו שמועצת־היהודים תורכב מתושבי העיר ולא מן הפלי־טים. מראשיתה היתה מועצת־היהודים תלויה לגמרי בגרמנים כדי למלאות את פקודותיהם. בייחוד בולט הלחץ הגרמני בפקודה שמועצת־היהודים אחראית

אחריות קיבוצית להתנהגות האוכלוסייה היהודית. התפקיד הראשון של מועצת־היהודים היה לארגן את עבודת־הכפייה של הגברים היהודים בגיל 15—55. מועצת־היהודים צריכה היתה לארגן את הפלוגות, לצייד אותן במכשירים ובאוכל ולהביא אותן למקום העבודה. תפקיד שני היה לערוך הרשמה מלאה של האוכלוסייה היהודית ולהכניס לרשימה את כל היהודים לפי מוצאם, גם המומרים בעלי נישואי־תערובת וכן חצאי־יהודים ורבע־יהודים, לפי ההגדרה הגרמנית.

לפי ההרשמה נמנו בוויטאֶבסק 16 אלף יהודים. מכיון שמספר חללי היהודים עד ההרשמה לא יכול היה להיות יותר מאלף־אלפיים, בערך, יש להניח שרוב האוכלוסייה היהודית הספיק לברוח מוויטאֶבסק אם לרוסיה ואם ליערות הסביבה. אף ייתכן שמספר מסוים של יהודים בוויטאֶבסק השתמטו מן ההרשמה מפני שחשדו את הגרמנים בכוונות רעות. בהקבלה להתפתחות אזרחית שלֵיווה זאת, כביכול, נערכו כל הזמן מעשי טירור ורצח היהודים.

בתחילת אוגוסט מודיעה החטיבה, שבכל מקום חוסלו „עסקני המפלגה הבולשביסטית וסוכני הבולשת הסובייטית, משכילים, פעילים יהודים, גזלנים פלילים, חבלנים, מציתים, פארטיזאנים וכיוצא בזה".

משפת הדו"ח אפשר לחשוב, שהוצאו להורג רק אחוזים מועטים של יהודים, ובייחוד משכילים. אבל למעשה היתה הכוונה בסימונים הללו של עסקנים, חבלנים, גזלנים, פארטיזאנים — רק יהודים, שהיו נהרגים בכל מיני אמתלאות. הדבר בולט מדו"ח אחר מיום 12 באוגוסט: „הוצאו להורג 332 יהודים, וביניהם 5 עסקנים בולשביסטיים". אפילו פלוגות אלה שחיפשו בנרות בין היהודים סוכנים קומוניסטיים לא יכלו למצוא יותר מ־5 בולשביקים בין 332 יהודים חפים מפשע שנהרגו. בדו"ח אחר מיום 22 באוגוסט נאמר בפירוש: „בוויטאֶבסק נמשכה הפעולה נגד המשכילים היהודים".

התעודות הרשמיות נותנות קצת ידיעות על פעולות נגד הרופאים היהודים. לפי ידיעות אלה, נמנו בוויטאֶבסק לפני הפלישה הנאצית כ־200 רופאים, רובם יהודים. מהם נשארו בוויטאֶבסק רק 40, ביניהם 8 יהודים. גם בארבעת בתי־החולים ובארבע המרפאות שבוויטאֶבסק עבדו הרבה יהודים בצוות, וכמעט כל חברי ההנהלה היו יהודים. איש מהם לא נשאר בחיים.

ייתכן, שהטענה הגרמנית על התקוממות יהודית, אף־על־פי שהיתה מופרזת מאוד, היה לה יסוד מסוים. בדו"ח מיום 29 באוגוסט מספרים הגרמנים על אשה יהודיה בוויטאֶבסק ששמה בפתח ביתה מטען דינמיט. כשרצה חייל גרמני להיכנס לדירה התפוצץ הדינמיט וידו האחת של החייל ניתקה. האשה נאסרה ותלו אותה בפומבי ברחוב.

כדי שיהודי העיר לא יוכלו להימלט מהשמדה, הקימה המפקדה הגרמנית

גיטו. הדבר נעשה לאחר הרשמת היהודים על־ידי מועצת־היהודים. גיטואות כאלה הוקמו גם בערים ובעיירות אחרות של רוסיה הלבנה. הגיטו של וויטאֶבסק הוקם על שטח תחנת הרכבת והסמטאות שמסביב לו, שטח שנהרס לגמרי על ידי ההפצצות והשריפות. היהודים נצטוו לפַנות את דירותיהם ולעבור לגיטו, שהיה מדבר של חורבות־אבן־וברזל שרופות. רק בניינים מועטים היו להם בכלל גגות. הותקנו דירות מכל מיני לבנים, פיגומים וגזוזטראות. מסביב לגיטו הקימו הגרמנים גדר של תיל דוקרני. אסור היה לעזוב את הגיטו בלי רשיון מיוחד. הרשיונות היו ניתנים לאלה שעבדו בשביל התעשייה והצבא של הגרמנים. לחברי מועצת־היהודים הרשו הגרמנים לגור מחוץ לגיטו. רישיון כזה קיבלו גם שמונה רופאים יהודים לפי בקשת מחלקת־הבריאות העירונית. היהודים קיוו שיבלו איך שהוא את הקיץ בגיטו ועד החורף ודאי ינוסו הגרמנים. אבל הם חשבו וטעו. אמנם, הגיטו שוב לא היה צורך בו בחורף משום סיבה אחרת, — משום ההשמדה הגמורה של יהודי העיר.

למרות הטירור הקשה, לא עברו כל היהודים לגיטו. הדו"חות מספרים מזמן לזמן על יהודים שנתפשו בעיר והוצאו להורג, משום שלא עברו לגיטו והתהלכו בעיר במסווה של אריים. למשל, בדו"ח של 23 בספטמבר נאמר ששלושה יהודים נורו על חטא זה, וב־25 באוקטובר נורו ארבעה יהודים.

*

הרבה יהודים לא הסתתרו בעיר בבתי גויים או התחפשו לאריים, אלא ברחו ליערות ולביצות. מתחילה היה מספר היהודים ביערות גדול מאוד. כפי שמודיעים הגרמנים בדו"חות שלהם, ערכה כל פלוגה יהודית שירות איתות מיוחד. שומרים אלה היו עוקבים אם לא באה משטרה או פלוגה צבאית גרמנית, וכשהרגישו בדבר היו מזהירים את יתר היהודים שהיו בורחים ליערות ולביצות. מחבואים אלה ביער היו בטוחים כל זמן שהיה חם. בחורף גרמו הרעב והקור מחלות ומקרי מוות. רק חלק מסוים של המסתתרים ביערות הצליחו להקים פלוגות פרטיזנים או להצטרף לגדודים קיימים של פרטיזנים. מזמן לזמן היתה הפלוגה הגרמנית מצליחה לערוך מצור ולתפוס חבורת יהודים ביער. בדו"ח מיום 4 בספטמבר שנת 1941 מתפארים הגרמנים, שפלוגה צבאית תפסה חבורת 19 יהודים ויהודיות. הם נאשמו ביריות על שלושה חיילים גרמנים ובהבערת שריפות בעיר. כולם הושמדו.

בינתיים נעשה המצב בגיטו יותר ויותר רע. השתולל הרעב. התפשטו טיפוס ומחלות אחרות. הגרמנים השתמשו במחלות שנגרמו על־ידיהם כאמתלה לחסל את הגיטו. דו"ח של פלוגה ב' מודיע: „מחמת סכנת המגיפה הוחל ב־8 באוקטובר שנת 1941 בחיסול גמור של הגיטו בוויטאֶבסק".

החיסול נמשך ימים אחדים. כיצד נעשה הדבר — מתאר העד הלאטבי הרוסי איוואנוב בזכרונותיו, ואלה הם דבריו:

„במשך שלושה ימים היו מובילים יהודים על מכוניות־משא לגדות הנהר הקטן וויטבו. כאן היו מפרידים את התינוקות ומוליכים אותם לאיזה מקום אחר. את המבוגרים השמידו על המקום והשליכו אותם לנהר".

כל זה נעשה לעיני תושבי כפר סמוך לתחנת־הרכבת. עדים אלה סיפרו אחרי־כן, שהגרמנים רק השגיחו על פעולות הרציחה, ואילו הירויות עצמן בוצעו על־ידי שוטרים מקומיים. העד הלאטבי הרוסי איוואנוב מספר גם כמה מקרים מזעזעים של ההשמדה. את היהודים היו מובילים במכוניות פתוחות מלאות וגדושות. היהודים היו על־הרוב עומדים במכוניות. רק מועטים מהם בכו. על אחת המכוניות ראו מחזה כזה: ילדה במעיל קטיפה עמדה על שפת המכונית וחיוך־חדווה על פניה והסתכלה. הילדה לא הבינה כנראה לאן מוליכים אותה. היא שמחה שהיא נוסעת במכונית ורואה נהר, הרבה אנשים, עצים ושיצאה מן הגיטו החשוך.

הגרמנים ניהלו חשבון מדויק של שחיטותיהם. ב־19 בדצמבר הודיעו שב־פעולות אוקטובר נרצחו 4090 יהודים. זאת אומרת, שחלק גדול של אוכלוסיית הגיטו מת או נרצח לפני חיסול אחרון זה.

וויטאֶבסק היהודית כבר חוסלה, איפוא, בשנת 1941. אחרי־כן שוב אין נזכרים יהודים בדו"חות, חוץ מפעם אחת יוצאת מן הכלל. בפעם האחרונה נזכרים יהודים בדו"ח מיום 9 במארס שנת 1942. שם מסופר כי אור ל־30 בינואר נהרג ראש העיר השני של העיר וויטאֶבסק. האוכלוסייה היהודית פירשה את ההריגה הזאת כנקמה מצד היהודים או כפעולה של פארטיזאנים. אי־אפשר לדעת עד כמה נכונה השערה זאת, אבל על־כל־פנים יש ללמוד מזה, שהגרמנים פחדו מפני נקמת היהודים או פארטיזאנים, ומכאן ראיה בעקיפין שבסביבה היו פלוגות פארטיזאנים יהודים.

כשפינו הגרמנים את וויטאֶבסק לא היתה בה נפש חיה יהודית. שנתיים לאחר השחרור הופיעו יהודים אחדים בעיר. לפי ידיעות העתונות הרוסית, נמנו בוויטאֶבסק בשנת 1946 כחמש מאות יהודים. מי היו יהודים אלה? אנשים שחזרו מן היערות, חבורות פרטיזנים, פליטים שחזרו מרוסיה, או חיילים משוחררים, שחיפשו בחורבות זכר לקהילה היהודית ולמשפחותיהם? ידיעותינו כל כך זעומות שאין אנו יכולים לענות על שאלה זו.[29]

פ. פרידמן

וואֶליזש

הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי קיבל פרטים על השחיטות האיומות, אשר התליינים ההיטלריים ביצעו על האוכלוסייה היהודית בוואֶליזש, באיזור וויטאֶבסק.

מכל הישוב היהודי בוואֶליזש ניצלו במקרה 17 אנשים בלבד. היתר, גדול וקטן, הושמדו בידי הגרמנים חדלי־אדם. על זה מספרת במכתבה הבחורה הצעירה לידיה גריגוריאֶווא, בת לאב רוסי, אשר בחזית:

„אבי היקר! אני חיה ובריאה, למרות הפחד והעינויים, שעברו עלינו בזמן שהכובשים הגרמנים השתוללו בעירנו. ביתנו נשרף מפצצת־אש. מטר של פצצות־אש מ־14 אווירונים פאשיסטיים ניתך על העיר ועל תושביה השלווים.

כשהגרמנים כבשו את העיר, הם גירשו את היהודים לגיטו. לשם גורשה גם אמנו. בדיר־חזירים של הקולווירט העירוני לשעבר כלאו 900 יהודים. היתר התגלגלו ברחוב ובאורוות אחרות. אוכל לא נתנו להם. לצאת מהגיטו, אשר ברחוב זשנוטסקי, היה אסור. עשרות אנשים נספו יום יום מרעב ומקור. בגיטו נמצאו 1440 אנשים. הפאשיסטים גזלו מהם הכול, גם את מעט המזון אשר נשאר בידם. יום יום היו מוציאים מהגיטו קבוצות יהודים לחפור בורות, ושם נורו. באחד הימים הוציאו בין המובלים לטבח גם את הסבא שלנו והרגוהו.

לפני שהגרמנים נסוגו, הם כלאו את היהודים, שעדיין נשארו בחיים, בדיר־חזירים, שפכו עליהם בנזין והציתום. מי שניסה להציל את עצמו מהאש, נהרג ממקלעים. כאמור, ניצלו 17 אנשים בלבד מתוך 1440 יהודים, היתר נספו במוות איום. את חברך קאמקוב תלו הגרמנים. פעמיים נקרע החבל. הגרמנים ניקרו לו את עיניו, ותלוהו בפעם השלישית. אחדים מהנשארים בחיים נפלו בקרב בזמן שהגרמנים נסוגו מוואֶליזש.

תהיה בריא, ואל תיעף ידך מלהשמיד את הרוצחים הפאשיסטיים".[30]

בתך לידיא".

ז׳יטומיר

רדיו מוסקבה שידר ידיעה מפי שבוי גרמני על ליל־טבח, שערכו הנאצים ביהודי ז׳יטומיר. הגרמנים רצחו שם 24 אלף יהודים, בהם רבים מפליטי קיוב וברדיצ׳וב שנמלטו בשעתם לעיר זו.

(„דבר", א׳ בטבת תש״ב — 9 דצמבר 1942)

*

לפנים היתה ז׳יטומיר עיר בעלת מסורת של תרבות יהודית. מכאן יצאו אנשי־השכלה רבים ידועי־שם, בתוכם אברהם גולדפאדן — אבי התיאטרון היהודי. כאן בעיר האוקראינית השקטה, ישב זמן רב הסבא מנדלי מוכר־ספרים, לאחר שנכבדי ברדיצ׳וב גירשוהו בעד סיפורו „הטקסה".

סמוך למלחמה גרו בז׳יטומיר למעלה מ־30,000 יהודים, אשר היוו כשליש מכל האוכלוסיה המקומית. ז׳יטומיר היתה בין הערים הראשונות, שהופצצה על־ידי ההיטלראים הכובשים. ביולי 1941 נכנסו לעיר ההיטלראים, ומייד החלו לבצע את תכנית־הזוועה שלהם: הם השמידו כליל את כל האוכלוסייה היהודית, אשר לא הספיקה להימלט רק כמה עשרות אנשים ניצלו בדרכים שונות.[31]

אברהם קאגאן

מסחר בעצמות חללי השואה

מצב ההרס והחורבן הלאומי, שבו נתונה זה ארבעים שנה יהדות ברית־המועצות, חל לא על היהודים החיים בלבד. יחס הזלזול בכל מה שיקר וקדוש ליהודים לא פסח, לצערנו, גם על מתיהם. הכוונה לקברות־האחים היהודיים של חללי השואה בתקופת הכיבוש הנאצי באוקראינה וברוסיה הלבנה, קברים שנשארו אחרי השחרור בלתי־מוגדרים ולא מחוסמים, אלא פרוצים לתעלולים ולמעשי הפקרות. למשל, הפרבר „בַּאַבִּי־יַאר" שעל־יד קיוב, שבשטחו נערך הטבח הגדול ביהודי העיר, משמש כיום שדה־מרעה לבהמות, לפי עדות מהימנה של תושב קיוב ותיק.

הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי במוסקבה העריך בזמנו את מספר היהודים שהושמדו בשטחי הכיבוש הנאצי בברית־המועצות, בשני מיליון נפש בקירוב. על הערכה זו חזר פעמים מספר. כידוע, הצטיינה מלאכת ההשמדה הנאצית

בברית המועצות בקצב מהיר ובהיקף המוני. לפי עדויות שונות של לא־יהודים, נרצחו בימים ספורים למעלה משמונים אלף יהודים בקיוב („באבי־יאר"), כשלוֹשים אלף בברדיצ'וב („ההר הקרח"), כשמונה־עשר אלף בז'יטומיר („באגונין") ועוד ועוד. העדים מספרים כי המוני יהודים נורו והופלו לבורות עצומים שנכרו והוכנו מראש, וכן הושלכו לבורות יהודים פצועים, שעוד פרפרו וטרם הוציאו נשמתם, וגם ילדים חיים שלא נורו. אין, כמובן, אפשרות לקבוע מספרים מדויקים של יהודים סובייטיים, שהושמדו על־ידי הנאצים.

עד מה מצער ומכאיב הוא המצב העלוב של קברות היהודים, מושמדי הנאצים, שלא זכו אף לגדר־תיל, תעיד העובדה האיומה ששמעתיה פעם ופעמיים מפי עולה מהימן, לאמור: לפני שנים אחדות נודע ליהודים בז'יטומיר כי בין החפצים השונים הנמכרים למחסני־גרוטאות („אוטיל־סבור" — Утиль-сбор מובאות עצמות הנועדות לצרכי בתי־החרושת לסוכר אשר בסביבה. איכרים היו מספקים את ה„סחורה" הזאת בכמויות ניכרות. במרוצת הזמן נתברר, שאלה הן עצמות בני־אדם, שהוצאו מקבר האחים היהודי אשר במבוא־העיר, הנחשב לשטח הפקר. יהודי המקום נזדעזעו קשות לשמע הידיעה. אחרי פנייה אל השלטונות והעמדתם על העובדה המחרידה, הופסק המסחר הבזוי הזה. היתה ציפיה להענשת העבריינים, שמסתבר כי היו גם שותפים לנאצים במעשה ההשמדה, אך הם לא באו על עונשם.

שמעתי את הסיפור המזעזע הזה תחילה פעמיים מכלי שני. החלטתי, איפוא, לחקור ולבדוק את הדבר מפי איש שהיה באותו זמן במקום המעשה. נסעתי לעיר העולים, בה נמצא העד החי. שמעתי את הדברים בשלישית, עמדתי על פרטיהם, והנה לא נגרע מאומה מאמיתותם המחרידה.[32]

בנימין וֶסט

חמאֶלניק

חלקה הגדול של האוכלוסייה בחמאֶלניק (איזור וויניצה) היו יהודים, בערך 10,000 איש. הם התפרנסו ממלאכת־יד, עבדו בבתי־חרושת ובקואופרטיבים.

...16 ביולי 1941. בחוץ נשבה רוח וירד גשם. בשש בערב נכנסו לעיר אנשי יחידת־הסיור של הפאשיסטים השחורים, ובפיהם ביטויים רצחניים. מייד נשמע קול צורח: „יהודי, לעזאזל!" היהודים הסתתרו במרתפים. היריות היו חזקות, השמים האדימו כאש. נכנסו שני הרוצחים הראשונים. דפקו במגפיהם והגיעו עד הגשר ההרוס. שם נורו. יתר הגרמנים רצו הלאה. כך היה עד ה־18 ביולי, עד שכבשו את העיר כיבוש מלא.

ב־19 ביולי, בשבת כונסו כל היהודים בשטח השוק. קופרוביץ הבוגד ציווה לבחור ועד יהודי של ארבעה אנשים. בראש הוועד הועמד ברנברג. קראו לו ה„מוכתר" היהודי.

פעם בפעם קרא קופרוביץ פקודות חדשות: ליהודים אסור לקנות בשוק, חוץ מתפוחי־אדמה ואפונה. היהודים חייבים לעבוד עבודה שחורה, ואסור להם להתחמק ממנה. המסרב ייהרג! אסור ליהודים לצאת לרחוב לאחר שש בערב. אסור להם ללכת לכפר. עד ה־21 ביולי חייב כל יהודי, גברים ונשים מגיל 5, לענוד על היד השמאלית סרט לבן ברוחב 15 ס"מ ורקום עליו מגן־דוד כחול.

...החלו להוציא את היהודים לעבודות־פרך. היהודים פחדו להיראות ברחוב, דלתות הבתים היו סגורות, הילדים ישבו בבית. אוכל לא היה. אם פגשו יהודי בשוק, הלקוהו 25—50 מלקות.

...באחת השבתות, לפנות ערב, ישבו בסימטה שלושה ילדים. אחד מהם, מוסיה גארבאנאס, נקרא על־ידי שוטר: „בוא הנה!" הילד ניגש. השוטר ביקש ממנו „לעשן". גארבאנאס היה עוד נער צעיר, תלמיד מצטיין בכיתה השמינית. הוא ביקש תחנונים מאת השוטר שיעזבנו לנפשו — אינו מעשן ואין לו מאֶכורקה. והשוטר בשלו: „אתה נותן או לא נותן?" וירה בו במקום. מוסיה גארבאנאס היה הקרבן הראשון.

...עם השכמת הבוקר, ב־12 באוגוסט, נכנסו לעיר אנשי־הגסטאפו. הנהלת־העיר קראה לברנברג ופקדה עליו לאסוף אתים וגרזינים, וכן ציוותה שכל היהודים יבואו להירשם. את האתים והגרזינים הביאו למשטרה. מייד כונסו איכרים מהסלובודקה ונצטוו לחפור בורות. פרובוקטורים אמרו ליהודים: „אל פחד, הגרמנים נסוגים, חופרים חפירות־מגן". בתשע בבוקר הקיפו זורקי־רימונים

את העיר. היהודים הלכו להירשם. החלו לחטוף יהודים. הגרמנים בליווי המשטרה הלכו מבית לבית לקחת יהודים לעבודה, כביכול. עד השעה ארבע אחרי־הצוהריים אספו הרוצחים 365 גברים ושתי נשים. ברחוב הראשי היתה שדרה, שם התנוססה מצבת־זיכרון ללנין. לשם הוכנסו הנאספים. מכמה יהודים קשישים נגזרו הזקנים והשערות ניתנו לצעירים לאוכלן... תחת איומי מקלות ורצועות נצטוו היהודים להתחבר יד־אל־יד, לרקוד ריקוד שמח ולשיר את ה„אינטרנאציונל". כך עינו אותם שעתיים. אחר־כך גירשו את הקרבנות למחסן־זכוכית ודרשו מהם, שירקדו יחפים על־גבי זכוכית שבורה ועל קרשים מסומרים. ציוו עליהם לעמוד כשפניהם אל הקיר ולאכול מלח. מלבד היהודים אספו, לפי רשימה, גם 40 קומוניסטים ואוקראינים. ברחוב לא נראה איש, חוץ מגרמנים חבושי־קסדות ומשטרה.

על־יד המחסן, על עמוד־טלפון, תלו ילד.

בשש לפנות־ערב החלו לגרש את הקרבנות המעונים אל מאחורי העיר. יהודי אחד, אשר מרוב המכות אפסו כוחותיו, נישא על סדין. בדרך לאולנובה היו בורות מוכנים. אנשי־הגסטאפו ציוו על היהודים להתפשט ולרקוד. כך הרגו אנשי הגסטאפו הפאשיסטית, עם עוזריהם חדלי־האדם, 367 יהודים ואוקראינים.

*

לעיר הגיעו אנשי הגסטאפו „החקלאית". יום־יום דרשו 10 יהודים לעבודה. יום־העבודה ארך 12 שעות. העבודה לא היתה קשה ביותר, אך לאחר העבודה הוכנסו לחדר מיוחד, נצטוו להתפשט ערומים, השכיבום על ספסלים והיכום בצינורות־גומי עד שדם החל נוזל מגופם, ולאחר מכן הוסיפו ושיסו בהם כלבים.

...ב־29 בנובמבר 1941 הגיע לחמאלניק הרוצח הפאשיסטי, הקומיסר וויצרמן מיליטין. הוא קרא אליו את ה„מוכתר" היהודי ברנברג ופקד עליו לתבוע מהיהודים כופר־נפש. ובאותו יום נתן וויצרמן פקודה למפקד הצבאי, שישלח שבויים לחפור בורות: בור אחד 150 מטרים אורכו, 65 מטרים רוחבו וארבעה מטרים עמקו, ובור שני קטן יותר, ובו בזמן נתן פקודה נוספת: „כל היהודים הגרים ברחובות הראשיים חייבים לעבור לרחובות הצדדיים תוך שלושה ימים".

*

ביום הששי 2 בינואר 1942, עבר הקומיסר האזורי ביעף, במכוניתו הצהובה, קרא אליו את ה„מוכתר" היהודי והטיל שנית על היהודים כופר־נפש. היהודים

נתחייבו לשלמו עד ה־7 בינואר. נוסף על כך, הוציא פקודה, שכל היהודים, הגרים בעיר החדשה, יעברו לעיר העתיקה, עד ה־5 בינואר.

הפקודה זרעה בהלה בין היהודים, כל אחד הפסיק את עבודתו והחלו לעבור. מי שסחב את מטענו על עגלת־חורף, מי שסחבו על קרשים, מי על סולם ומי שנשאו על הכתפיים. אנשי־המשטרה בדקו את החפצים, וכל שמצא חן בעיניהם לקחו לעצמם. האיכרים, הגרים בעיר העתיקה, חויבו לעבור לעיר החדשה, שלא לגור עם יהודים ברחוב אחד. בין היהודים דובר, שהגרמנים יקימו גיטו.

כך זה ארך עד ה־8 בינואר. יום שישי, תשעה בינואר, השעה חמש בבוקר. השלג עמוק. בחוץ משתוללות רוח וסופות־שלג, העיר העתיקה מוקפת אנשי־גסטאפו חבושי־קסדות. אנשים אחדים, אשר הלכו לפנות־בוקר לנהר לשאוב מים, היו הקרבנות הראשונים. בין הראשונים נהרג ברייטמן, חבר המועצה היהודית. אחר־כך הועמדו שומרים בכל הרחובות. בשש בבוקר החלה שחיטת־הדמים. היהודים הורדו ממשכביהם ולא הורשו להתלבש. מי שלא קם מהר ירו בו במקום. גם זקנים וחולים נורו. הרוצחים הלכו מרחוב לרחוב, מבית לבית, וגירשו יהודים יחפים וערומים — מי בנעל אחת ומי ברגליים יחפות או בערדליים, מי בשמיכה על הראש ומי בכתונת בלבד. האנשים רוכזו בשטח שבין הכנסיה ובין הגשר אוגרי־נובקה. הכפור היה חזק מאוד. השלג כיסה את עקבות האנשים.

בשעה שש שמעתי יריות, אך פתחתי את הדלת, עמד לפני שוטר ונשק בידו וצעק: „צא!"

שוטר הרים אשה קטנת־קומה וסובב אותה באויר — הצעקות הגיעו עד לב השמיים.

משנתמלא השטח הריק יהודים עד אפס מקום, פקד הקומיסר להוציא את המומחים מהרשימה. יתרם הובלו כמו עדר ליער. שם כבר היו מוכנים בורות. הפרידו גברים מנשיהם, אימהות מילדיהן. ילד בן ארבע, אשר נשאר בלי אם ואב, צעד בדרך לבורות כאיש מבוגר.

ריכוז האנשים בשטח היעוד, ולאחר מכן הליכתם לבורות ארכו עד חמש בערב. כל הדרך היו אנשי הגיסטאפו מכים את האומללים מכות־רצח. אחד מהגיסטאפו היכה יהודי ישיש וצרח: „אתה רצית במלחמה!". שוטר הוביל שתי בחורות (מורות), וכל הדרך דקר אותן בפגיון בגבן. לברוח מהמקום היה מן־הנמנע. השטח היה מוקף גרמנים ומשטרה. קבוצות קבוצות הובלו לבורות, כ־500 איש בקבוצה.

...על סף הבור העמידו את האנשים בתור. במכות נמרצות הכריחו אותם ואת ילדיהם להתפשט ערומים ולעמוד 15—20 רגעים בכפור. אחר־כך נצטוו להיכנס לתוך הבור. הם שכבו זה ליד זה כשפניהם כלפי מעלה. הילדים הקטנים

צעקו: „אמא'לה, מדוע את מפשיטה אותנו, ובחוץ כל־כך קר?!". הגרמניות טזארנאיא, ז'אֶליי ואֶלזה עמדו ליד הבור וזרקו לתוכו ילדים חיים.

...כך הרגו ב־9 בינואר 1942 כ־6600 יהודים. גוויותיהם מוטלות בשני בורות. חלק מהיהודים הצליחו להסתתר במרתפים, בעליות־גג, אצל איכרים ובשדות. השלג היה עמוק והכפור חזק. האנשים הסתובבו בשדות כצאן תועה. רבים קפאו מקור. באביב, כשהשלג נמס, מצאו את גוויותיהם.

בין אלה שהצליחו להסתתר היו שלושה ילדים ממשפחת גולדמאן. הם שכבו כל הזמן עד שעה חמש מתחת למיטה. ילד בן 12 אמר, שהוא עולה לעליית־הגג, אולי ימצא שם את אביו. עודו מתחיל לעלות על הסולם, נכנס שוטר ותחב בו פיגיון. הילד הוציא את נשמתו. עם חושך לקחה הילדה את אחיה בן־החמש ויצאו מתחת למיטה. הם נאלצו לעבור מעל גופו של אחיהם ולברוח אל אחת השכונות, אל איכרים מכירים. כך נדדו שבועיים בכפור הגדול.

*

בשבת, 10 בינואר, הוציאו את המומחים עם משפחותיהם מהמשטרה. „יוּדאֶן שטראסאֶ" קראו לאותו רחוב. לאנשים ששוחררו הודיעו, שכל מי שאינו רשום חייב ללכת למשטרה ולהירשם. הגרמנים הבטיחו, כי לא יוסיפו לפגוע ביהודים. האנשים יצאו ממחבואם והלכו להירשם, אך אנשי המשטרה היכו בהם מכות רצח, דרשו מהם כסף, שעונים, טבעות ועוד, אחר־כך אספו את כל האנשים למרתף חשוך, אשר היה מלא מים. באותו זמן החלה המשטרה לחפש בבתים, לפתוח מרתפים, ולגרש את האנשים אל המשטרה. אלה שקפאו רגליהם ולא יכלו ללכת נורו.

...ב־16 בינואר 1942 פשטו אנשי־הגיסטאפו על העיר. האנשים שנאספו במשך 8 ימים גורשו אל הבורות. אחריהם נסעו עגלות, כדי לאסוף את בגדיהם. הרבה אנשים אפסו כוחותיהם מרוב עינויים ומתו בדרך. 1240 הרוגים נוספים מילאו את הבור של אותו יום השישי.

...רק חלק קטן מהיהודים נשארו ברחוב־היהודים, אשר בשכנות עם המשטרה. באותו זמן נתמנתה ז'נדרמריה גרמנית, בת שלושה אנשים, ראש הז'נדרמריה היה יאנקא. הוא בחר מבין הנשארים „מוכתר" יהודי, את החבר אֶלזאן.

היו עוד יהודים שהסתתרו בכפרים, בשדות וביערות. ראש־המשטרה נתן פקודה ל„מוכתר", שכל אלה, אשר לא נרשמו, יבואו אל המשטרה להירשם, כדי לקבל תעודות, ושוב נאמר, כי לא יוסיפו לפגוע ביהודים. אם ייתפסו יהודים בלתי־רשומים — דין־מוות למוכתר ולעוד שלושה יהודים מהרחוב היהודי. נמאס

על האנשים להסתובב בכפרים, בשדות וביערות, מבוהלים ואפופי־פחד, ונאלצו ללכת להירשם. הם קיבלו תעודות כחולות, וחייבים היו יום־יום, בשמונה בבוקר, להירשם במשטרה.

ב־25 בינואר 1942 גילה שוטר את מקום־מחבואו של הרבי שפירא מחמאֶל־ניק, הוציא אותו ממחבואו, היכהו בתחום הלב ותבע ממנו זהב. אחר־כך גורש הרבי החוצה, ועל־יד הסף נדקר בפיגיון, בלב. כך היתה הגופה מוטלת ימים אחדים, עד שהראש נקפא בתוך השלג. בקושי רב נתקבל היתר מראש המשטרה הצבאית להביא את גופת הרבי לקבורה.

ב־5 בפברואר 1942 נדרש ה„מוכתר" היהודי להמציא 24 אנשים, כדי לנקות את השלג מהאיצטדיון. הבחורות התחילו לנקות את השלג באתים, אך העבודה לא מצאה חן בעיני השוטר, והוא אמר לאנשים, שיש לו שיטה יעילה יותר, על הבחורות קודם־כל לרקוד יחפות, בתוך השלג העמוק, ואחר־כך לשכב על הבטן ולזחול על־פני השלג. ובעת ששכבו, בעטו בהן השוטרים, במגפיהם המסומרים.

ב־25 בפברואר יצאה שמועה, שהוכן בור חדש.

...ב־11 ביוני 1942, בחמש לפנות־ערב, נכנסו לעיר חיילים הונגרים. היהודים ידעו, כי ההונגרים לוקחים חלק בפעולות נגד היהודים. ברחוב היהודי קמה בהלה. ב־12 ביוני (יום שישי), בחמש בבוקר, הקיפו החיילים ההונגרים יחד עם המשטרה, את הרחוב היהודי. הם גירשו את היהודים למשטרה, לצורך רישום, כביכול. כל אחד היה מוכרח ללכת עם כל בני־ביתו, לרבות התינוקות. יהודי אחד, ורשבסקי, ניסה לברוח ולעבור בשחייה את הנהר. הרוצחים הגרמנים הבחינו בו, בהיותו כבר בנהר.

בבואם אל המשטרה הבדילו בין הגברים לבין הנשים עם הילדים. הילדים והנשים נכלאו בו־במקום. הנשים, הילדים והזקנים, אשר רוכזו במשטרה, הובלו במכוניות ובעגלות אל הבורות. הילדים הקטנים, שלא חשו ברוע־גורלם, התפזרו ביער על־יד הבור, קטפו פרחים ושיחקו. השמש זרחה, והרוצחים קרעו את הילדים לשניים וזרקום לתוך הבורות השחורים, רוויי־הדמים. וכך הרגו שוב 360 יהודים.

...ביום שלישי, בעשר בערב, יצאה שמועה, שמחר, השכם בבוקר, יהרגו את כל היהודים. בשבע בבוקר בא שוטר והודיע לשומרים: „אסור לתת ליהודים לעבור דרך הגשרים". אחדים הספיקו להסתתר, השאר שירכו דרכם למשטרה. מפקד המשטרה הגיע עם כלבו הגדול וקרא רשימה של כל המומחים. הפרידום מהקהל וגירשום למרתף של המשטרה, אחר־כך השמיע שריקה. כל המשטרה יצאה מייד עם נשק וגרזינים, הקיפו את האנשים והכריחום לעלות למכוניות; מי שלא עלה מהר, הוכה ברובה ובגרזן. האנשים שהיו בתוך המכונית קרעו וגזרו את בגדיהם, ואת כספם זרקו לתוך הנהר, שלא יפול לידי הגרמנים. היה זה מחזה

טראגי לראות ולשמוע כיצד נפרדו זה מזה לפני המוות. משנשלחו 2 המכוניות הראשונות, הלך המפקד בליווי שישה אנשי־משטרה לחפש בבתים את אלה שהתחבאו.

*

הפוגרום על היהודים ארך שישה שבועות רצופים. כל הזמן הביאו אנשים מהכפרים, מיערות ומשדות. מן המרתף הוצאו כל המומחים והובלו ל„מחנה" שהושכן בבית־הכנסת. כל החלונות שבבית־הכנסת היו חסומים בתיל.

מראה־אימים היה לרחוב היהודי. הרחובות היו לבנים מנוצות, אשר התעופפו באוויר, והבוץ היה אדום מדם.

כך הרגו, באותו יום, 1300 אנשים. לאחר השחיטה נשארו בעיר 127 גברים ו־8 נשים, אותם השאירו במיוחד לעבודה במפעלים ובבתי־חרושת. על־אף השמירה המדוקדקת של המשמרות, ברחו משם במשך שבועיים 67 אנשים.

...יהודים מספר הצליחו לעבור אל מחנה־הפרטיזאנים...[33]

חרקוב

ניצד ניצלתי

ב־24 באוקטובר 1941 נכנסו הגרמנים לחרקוב. קשה לספר על האימה שתקפה אותי, אך המצב ללא־מוצא הכריח אותי להישאר בעיר.

כבר ביום הראשון הראו הפאשיסטים את כוחם. על המגרשים היו תלויים אנשים סובייטיים. למחרת החלו הגרמנים לשדוד. בבית אי־אפשר היה לשבת. כל רגע נשמעה דפיקה בדלת: „פתח!" הם היו לוקחים הכל — מזון, בגדים. אחר־כך היו תופסים בני־ערובה. המלון „אינטרנאציונל" היה מלא וגדוש קרבנות אומללים. החלונות שם היו שבורים, החדרים גדושים, — לא לשכב ולא לשבת. בזמן החקירה היו מכים את האסירים. החזיקו אותם עשרה ימים ולאחר־מכן מתים־למחצה הרגום ביריה.

...ב־15 בדצמבר דרשו כבני־ערובה את כל היהודים בביתנו. החלטתי לאבד את עצמי לדעת, שלא ליפול חיה בידי הרוצחים. רעל לא היה לי, מצאתי סכין־גילוח. כעשר פעמים תחבתי את הסכין בידי, אך מחוסר־ניסיון לא יכולתי למצוא את הווריד. עקב איבוד־דם התעלפתי. לאחר דפיקה חזקה בדלת חזרתי להכרתי. הודיעו לי, שהיום הוא התאריך שכל היהודים חייבים לעזוב את העיר וללכת למחנה, אשר נמצא מאחורי בית־החרושת לטראקטורים — 15 קילומטר מחרקוב. מפצעי נזל דם. לא הבנתי בדיוק מה קרה. קשה לתאר את התמונה — 15 אלף ואולי יותר הלכו, דרך רחוב „סטאראיא מוסקובסקאיא", לבית־החרושת. רבים מהם סחבו חפצים. היו ביניהם חולים, אפילו משותקים, אותם נשאו על הידיים. הדרך מ„סטאראיא מוסקובסקאיא" עד לבית־החרושת היתה זרועה גופות של זקנים, ילדים וחולים.

עם ערב באנו למקום־מגורים חדש. נכנסתי לאחד הצריפים. במקום חלונות היו שם חורים גדולים, בלי זגוגיות. הדלתות לא נסגרו. לשבת לא היה על מה. רוח קרה מאוד נשבה. אבד לי הרבה דם, נחלשתי ונפלתי בלי־הכרה. התעוררתי מצעקה: זו היתה צעקה של אשה ותינוק. מדי־פעם הגיעו יותר ויותר אנשים, הצפיפות היתה גדולה. בחושך נפל משהו על האשה ותינוקה, התינוק צעק. משראתה האם, שהתינוק הפסיק להתנועע, החלה לצעוק: „הצילו!" „זה כל מה שנשאר לי — את בעלי ובני תלו". מה יכולנו לעשות? להדליק אור אסור היה. התינוק מת. נפלתי לתוך צריף רע. היו שם 50 איש. אחדים הצליחו לקנות

מיטות. על כל מיטה שכבו 5—6 אנשים. הכפור היה חזק מאוד. ישנתי על הרצפה. הרגליים והידיים קפאו מקור.

...הפצע ביד לא נרפא. סבלתי מקור ומרעב. הגרמנים היו נותנים לצאת לשוק או להביא מים תמורת שוחד. הגרמנים רצחו כל הזמן. ראיתי ילד קטן הולך לתומו ברחוב: הגרמנים קראו לו: „הי, יודאַ!" הילד ניגש. הגרמני השליכו לתוך בור ורמסו ברגלו, ולאחר־מכן ירה בו. לפני שיצאה הפקודה להרוג את כולם, היו הורגים יום־יום כ־50 איש. פעם אחת הודיעו: „אם יישמע בלילה בכי של ילדים, נהרוג את כולכם". ואיך אפשר לדרוש מתינוקות שלא יבכו?

הגרמנים רצו להוציא אותנו להורג במרמה. בשבוע השלישי הם הודיעו: „אלה הרוצים לנסוע לעבוד בפולטבה, בלובני, ברומני — יצאו קדימה". כאילו מחט דקרה את לבי. נרשמו כ־800 איש. ראיתי איך העלו אותם למשאיות, שום דבר לא הרשו לקחת. כעבור זמן קצר שמענו יריות. למחרת־היום כבר לא שאלו, מי רוצה לנסוע. תפסו נשים, ניתקו אותן מילדיהן וזרקו אותן לתוך המשאיות. את הגברים הוליכו ברגל.

...אז רציתי מאוד לחיות. קינאתי בכלב, בחתול — להם היתה זכות לחיות, איש לא רדף אותם — ואני, רק משום שאני יהודיה, הריני נדונה למוות.

*

...והנה בא היום שלפני האחרון.

...אותו לילה גמרתי אומר לברוח.

עם שחר התכוננתי לדרך. הכנסתי סדין בכיס המעיל. כדי לחבוש את הפצע. על כל צעד ושעל עמדו אנשי גסטאפו עם רובים ביד. מה לעשות? לאן ללכת? בין כה וכה איהרג... לא היה פנאי לחשוב, כל שנייה היתה יקרה. באותו רגע קרא הקצין את החיילים ונתן פקודה לאסוף את חפציהם של היהודים, אשר היו במשאיות. שכבתי על הארץ וזחלתי עד לגיא (יער). הגרמנים חזרו. נכנסתי לתוך השלג והתכסיתי בסדין. כך שכבתי בכפור הצורב עד הבוקר. עם שחר הגעתי בזחילה לצד השני של הגיא. בקושי רב עליתי. היה כפור חזק מאוד, התקרבתי ליישוב, פחדתי מכל מבט...

לאן ללכת? הלא יפחדו להכניסני אף לבית אחד. בעד הסתרת יהודי מגיע עונש־מוות! משפחת קיריל ארסאַנטיאַוויטש ראַדקו, ידידי הקרובים ביותר, סיכנו לא אחת את חייהם בהחביאם יהודים. והנה הלשינו עליהם, וכפסע היה ביניהם ובין המוות. ידעתי על כך ולא רציתי להעמידם בסכנה.

...מצאתי בית־שימוש, שהיה מחולק לשלושה חלקים. שם הסתתרתי שלושה ימים וארבעה לילות. קשה לתאר את האימה שאחזה אותי. היו אלה ימי כפור נוראים, רוחות חדרו לתוך תוכי, הייתי כולי קפואה. לא היתה לי חתיכת לחם ולא טיפת מים. כל רגע אפשר היה למצוא אותי. ביממה הרביעית הרגשתי שאני הולכת וקופאת מקור. לפתע פתאום נהיה לי חם, שמוע שמעתי מפי את המלים: „מים! מעט מים!"... אינני יודעת כיצד נשארתי בחיים עד הבוקר. במאמצים רבים התרוממתי מהרצפה המלוכלכת ויצאתי. כיוונתי את פעמי לקיריל ארסאָנ־טיאָוויטש. על כל צעד ושעל נפלתי. טוב שהם גרו קרוב למקום מחבואי. הם קיבלוני בחמימות. שהיתי אצלם שלושה ימים; שם שבתי קצת לאיתני, ושוב הרגשתי את עצמי כבן־אדם בין אנשים. הם נתנו לי צידה לדרך ובלב שבור נפרדתי מהם. רגלי לא נשאו אותי עוד, הן נעשו כבולי־עץ. הלכתי לכיוון ליו־באשין. דבר נורא הוא ללכת, בלי לדעת אל מי. מי יכניס אותי? מי צריך אותי? בקושי הגעתי עד קאראטיטש. נכנסתי לכמה צריפים, ביקשתי להרשות לי ללון, אך סירבו. החלטתי למצוא מקום, שבו לא ירגישו בי, ושם אקפא בקור. לפני זה נכנסתי שוב לצריף האחרון, שיחק לי מזלי, נתנו לי ללון. בבוקר היתה סופת שלג, בעלת־הבית ריחמה עלי ולא נתנה לי ללכת. גרתי אצלם שלושה שבועות. לצריף היו נכנסים גרמנים, הם חיפשו פארטיזנים, למזלי לא מצאו אותי.

לבסוף מוכרחה הייתי לעזוב גם אותם, אך ההליכה היתה קשה עלי. רגלי הפכו לגוש של פצעי־מוגלה. לפני שעזבתי אמרה לי בעלת־הבית: „חכי נא!" היא הובילה אותי אל הרופא באמבולטוריה אשר בביקתה. הרופא בדק אותי ואמר: „רגליך הן אבודות". ושוב היה זה בשבילי עונש־מוות. מה אעשה במצבי בלי רגליים?

רצוני לספר על אודות הרופא. לצערי, אינני יודעת את שם משפחתו, קראו לו פטרא. הוא שלח אותי לבית־החולים בליובאטוב. הוא היה בא לעשות לי תחבושות. היה איש סובייטי נפלא. הרופא הבין מי אני. כאשר האחות רשמה את שם משפחתי היא לחשה על אזנו דבר־מה, אך הוא ענה: „זה לא שייך לנו, אנו חייבים לעזור לאשה זו".

...כשהביאו חולים מחרקוב, הייתי מתכסה בשמיכה מעל לראשי, ובעין אחת מציצה אולי אראה פנים מוכרים.

...פעם אחת הביאו מחרקוב חולה אנושה, בת 38 שנים, אשר מתה אחרי זמן קצר. כל הזמן קיננה במוחי מחשבה, שהדרכון שלה יכול להצילני. השגתי את הדרכון.

בעזבי את בית־החולים, גרתי שבועיים אצל אחות של בית־החולים. אחר־כך יצאתי לדרך. החלטתי לחפש את אחותי. ניחשתי לאן עמדה לנסוע. הדרך לא

היתה קלה. הפצעים ברגלי טרם נרפאו. מוכרחה הייתי ללכת ברגל ובנוסף לכך הייתי רעבה. סוף סוף מצאתיה. איך לספר על פגישתנו? רציתי ליפול על צווארה, לנשק אותה, לחבקה, הן חשבתיה למתה, והיא חשבה אותי מזמן בין המתים. עשינו את עצמנו כאילו אנחנו מכירים מרחוק אשה את רעותה. השיחה ביניינו היתה קרה. היה צורך בסבלנות של ברזל, כדי להחזיק מעמד. שנה ושלושה חדשים גרתי בסמאראדינה. הייתי גם שפחה, גם מטפלת, גם מבקשת נדבות. כך נדדתי ממקום למקום.

החזית התקרבה. שבועיים ישבנו במרתף. בביתנו פגעו שני פגזים. סוף סוף נכנסו לסמאראדינה חיילים שלנו. הייתי כה מאושרת! שלנו![34]

מאריה מארקובנה סוקול

*

...לפני המלחמה מנתה האוכלוסיה היהודית בחרקוב כ־200.000 נפש. רבים יצאו את העיר בהתקרב החזית עם האוואקואציה הכללית. אך רבים לא הספיקו להימלט ונשארו בעיר.

עם כניסתנו לחרקוב המשוחררת, פגש את מכוניתנו ילד יהודי אחד ויחידי, שניצל בנס. היכן כולם? — שאלנוהו.

והנה סיפורו. באחד מימות החורף הקרים הודבקה פקודה גרמנית על קירות העיר, לאמור: „לכל הז׳ידים של העיר חרקוב! עליכם לעזוב את העיר תוך יומיים. אם ייראה יהודי בעיר, סופו מוות במקום. על היהודים לכוון דרכם לביתנים של בית־החרושת לטראקטורים, כ־15 קילומטר מאחורי העיר״.

החלה יללה בקרב היהודים. האוקראינים והרוסים גילו יחס של השתתפות בצערם של היהודים הצפויים לגירוש. רבים שלא מבני־ברית לקחו לבתיהם ילדים יהודים, אך להסתיר מבוגרים היה בלתי־אפשרי. על עזרה ליהודי נורה העוזר במקום.

ארבעה ימים ארך המסע של האומללים בשטח הכביש הצ׳וגוייבי ובידיהם חבילות — אם על עגלות־ילדים ואם על מזחלות. הם הולכים וליבותיהם שבורים מצער ויגון, מדוכאים עד עפר, חפציהם מתפזרים תוך ההליכה המבוהלת, והחל־שים נופלים ואינם קמים עוד. מפעם לפעם מופיעים גרמנים על מכוניות־משא, גוזלים מהיהודים את חפציהם וזורקים אותם אל המכוניות. זקנים שלא יצאו את העיר שלחו יד בנפשם — מי שתלה את עצמו ומי שקפץ מחלון ביתו. גוויות הזקנים התגלגלו ברחוב. הנה כאן על האבנים שכב זקן כשראשו מעוך.

...הרבה אנשים נסחבו למועדון היהודי ברחוב פושקין. למועדון זה, שבו נפגש לפני המלחמה הקהל היהודי עם משוררים וסופרים ועם שחקני התיאטרון היהודי, דחסו הגרמנים מאות יהודים והשמידום באכזריות־יתר.

המגורשים אל הביתנים של בית־החרושת לטראקטורים נוכחו לדעת כבר למחרת היום מה צפוי להם: אחד מהמשמר הגרמני זרק שלושה רימונים לתוך הקהל הצפוף וגרם אבדות רבות. בליל חורף קר, בביתנים ללא שמשות, לא ישנו האנשים. אך הרוצחים מצאו, כנראה, שהיהודים עדיין מחזיקים מעמד, בלי להיבהל ביותר, על־כן החליטו להביאם עד סף היאוש והביאו למקום זה את חולי הנפש מ„בית ההבראה סאבארובה". כאן, קרוב לחלונות הביתנים, היכו הגרמנים את החולים בקתות האוטומטים. הצעקות הגיעו עד לב השמים. היללות קורעות הלב היו מחרידות. ההתפרצויות של המשוגעים המוכים והבכי של הילדים היה בהם כדי להוציא את האנשים מדעתם.[35]

מ. בען

משפט בחרקוב

ב־15 בדצמבר 1943 החל בחארקוב משפט של שלושה גרמנים שבויים לפני טריבונאל סובייטי צבאי.
ברשימותיו בשם „המשפט אשר בחארקוב" כותב א. ארנבורג בפרק „עדים" בין השאר, לאמור:

„...עד מופיע אחרי עד. שוב שומעים אנו סיפורים על מעשי הרצח במכוניות הגאז — ב„דושיגובקות", מכוניות המוות. ושוב חיים אנו את כל עצמת הטרגדיה של שוכני בית־החרושת לטראקטורים, מקום שם נרצחו אלפי יהודים — רופאים חשובים, ובעלי־מלאכה צנועים, פועלים ומנגנים, זקנים שבקושי הגיעו אל הבור הגורלי. סבורני, שאילו נשאלו כל העדים על המעשים האכזריים של הגרמנים, היה נמשך המשפט שנים על שנים, כי אז היו דובבים הערים והעצים, הילדים והאבנים, האפר והאדמה. היו באים הפצועים, הנפגעים והרמוסים. היו קמים מהבורות והתעלות המתים שנשרפו ונחנקו. היו באים ילדי בילורוסיה עם עיני התכלת שלהם, היו באות נערות אוקראינה, היה בא היגון הרוסי, היגון של סמולאנסק ואוריול. היו באים היהודים שנקברו חיים. הם היו מצביעים ואומרים: „הנה הם אלה! הללו התעללו בזקנה שלנו. הללו הרגו את ילדינו. הללו הרגו אותנו". יחד עם העדים נכנס לאולם־המשפט היגון שלנו. הוא מצוי בכל מלה, בכל תנועת־יד. אינו יודע לדבר — היגון הרוסי הוא ביישן. אך הוא חודר לעומק הלב. אין להשתחרר ממנו. מי אשם בכך, שאמא זאת שוכלה מבנה? מי אשם בכך שב„יאר" מאחורי בית־החרושת לטראקטורים נמצאה ילדה בת שלוש מתחת לגופה של אמה המתה, ואחר כך נרצחה גם היא על ידי חבטת ראשה בעמוד עץ?

אכן, רבו השאלות. האומנם רק אלה השלושה נושאים באשמה? גם אלה, ואלה הממשיכים את מלאכתם..."[36]

טאטארסק

יחד עם חיל־המחץ נכנסתי לעיירה טאטארסק (יישוב חקלאי ותיק באיזור מוהילוב).

האדם הראשון שפגשנו היה אלכסנדר מאגיראוו. הוא בא במרוצה מהיער, שם הסתתר מהגרמנים. לאחר דקות אחדות הגיעו תושבים אחרים.

מהאוכלוסייה היהודית המקומית לא נשאר איש. הרוצחים הגרמנים השמידו כ־600 זקנים, נשים וילדים.

נעמדנו על יד שני בורות גדולים, שם מתגוללות הגוויות של הקרבנות החפים מפשע. פה מונחים, בין מאות אחרים, הישיש שאכנה כאזאנוב בן ה־70, יחד עם הישישה שלו, בתם עם ילדתה בת החמש, אברהם באלאנסקי, משה כאצמאן עם בני־ביתם, האחים יעקב ונח כאצמאן על נשיהם וילדיהם, יעקב שאכנין. כאן מונחת עיר שלמה על כל יהודיה.

הרבה פרטים נוראים נודעו לנו מפי תושבי־המקום (הלא־יהודים).

*

איוואן קאזאן מספר:

הקולחוז העירוני היהודי שלנו „טרודוֹביק" היה עתיר־נכסים. היהודים עבדו בחריצות ובהצלחה. חיינו עם היהודים בידידות, ביחד בנינו חיים חדשים ומאושרים. הכל היה בשפע.

בעיירתנו היו שני בתי־ספר יהודיים, בית־ספר רוסי אחד, טחנת־מים, בית־חולים, בית־כנסת, כנסייה ומועדון...

נו, כעת רואים אתם, איך החריבו הגרמנים את רכושנו, ריסקו את חיינו וחיסלו את אחינו.

*

אלכסנדר מגידו מספר:

לראשונה תפסו הרוצחים הגרמנים 75 יהודים, ריכזו אותם על־יד בור, לא הרחק מבית־החולים, העמידו אותם בשורה וירו בהם ממקלעים, וזרקו גם את המתים וגם את הפצועים לבור. בפעם השנייה הם גירשו לחצר־הקולחוז כ־200

איש. הם חבטו באומללים במקלות־ברזל. לבור זרקו למעשה לא אנשים, אלא נתחי־בשר. בפעם השלישית והאחרונה היה גרוע יותר. ככלבים מטורפים רדפו הגרמנים אחרי כל יהודי. בקבוצות של 10—15 סחבו את היהודים עד לבור, ושם הרגום.

*

פאטרא ראטושאָוו מספר:

— במו עיני ראיתי, איך רצחו הגרמנים ילדים יהודים. זה היה ביום קר וגשום. הם הוציאו מהבתים ילדים קטנים, קרעו מהם את בגדיהם, ערומים גירשום לרחובות־העיירה, ותוך הוליכתם היכום במקלות־גומי. על־יד בית־החולים הרים גרמני ילד ברגל אחת למעלה, בצעקו: „אחד", וגרמני שני היכה אותו מייד במקל על ראשו, והילד נפל לתוך הבור, מתבוסס בדמו. הילד עדיין חי היה, כיסוהו באדמה. כך נספו ילדים קטנים מתחת לאדמה הרטובה והקרה, בעודם בחיים...

*

וויאָרה איוואשקינה מספרת:

— כשהרוצחים הגרמנים היכו את התינוקות היהודים („יידישע עויפה־לעך"), מרטנו את שערותינו מראשינו. צעקות־הילדים קרעו את לב־השמים. שכנתנו, אשה רוסיה, לא עמדה בצעקות־הילדים ויצאה מדעתה. כאשר אני וחברתי רצנו החוצה, החלו הגרמנים לירות בנו.

*

איוואן טשרנישוב מספר:

— אצל שכנתי זלאטה חזנוב קרה אסון גדול. שעות אחדות רצופות התעללו הגרמנים בשתי בנותיה ובבנה. נחלי־דם נשפכו בביתה. מזלאטה ומילדיה נותרו נתחי־בשר — הם נספו במוות אכזרי ואיום.

לא אחד מהאזרחים הלא־יהודים ניסה להציל את שכנו היהודי.[37]

מאיור ס. רבינוביץ

טאראפאָץ

קורות משפחה יהודית אחת

...סמוך לכפר טראפאָץ, איזור וואָליזש, פגשתי את שארית המשפחה היהודית סאָרייסקי. ערב השואה היתה המשפחה מורכבת מאם, שלוש בנות ושני ישישים. כעת נשארו מהמשפחה רק האם עם בת הזקונים פריידעלע.

המשפחה סאָרייסקי לא הספיקה להימלט מטאראפאָץ לפני שהגרמנים נכנסו למקום. התחילו ימים של סיוט. כל יום — המתות ביריה. המשפחה נמלטה לאחד הכפרים, ומשם לכפר שני ושלישי. בכל מקום עזרה להם האוכלוסייה הלא־יהודית להתחבא, אף על פי כן נאלצה המשפחה היהודית לעבור היערה, לחפור להה בית־עפר. באחד הימים אזל כל מלאי המזון. ללקוט מזון הלכה תחילה הבת הבכירה. כמה פעמים הצליחה, עד... שפעם אחת לא חזרה. אז הלכה ללקוט מזון הסבתא הזקנה. משעברו ימים אחדים והסבתא לא חזרה, הלך הסבא. הוא אמנם חזר, אך את הקשישה שלו לא מצא. אחרי זמן קצר מת גם הוא.

הגיע החורף. בבית־העפר היה רטוב וקר. בהסקה היו צריכים להיזהר, כי העשן יכול היה לגלותם. הבת השניה חלתה. יום ולילה היתה שוכבת מכונפת בפינתה על עלים יבשים. האם היתה מחבקת את הקטנה פריידעלע והיתה מחממת אותה בנשימתה.

הבת השניה מתה, גוועה ביום־כפור. האם קברה אותה במו ידיה על־יד בית־העפר.

אומרים, שאֵם יהודיה חזקה מברזל. למעלה מארבעה חדשים גרה האם עם ילדתה הקטנה. מתחת לשלג היא השיגה כל מיני צמחים ובזה הזינה את עצמה ואת ילדתה. היא ציפתה והאמינה בגאולה, ואמונה זו הוסיפה לה כוחות.

סוף סוף היא זכתה לרגע המאושר, כאשר בליל־יער שקט קלטה אזנה הדי הפגזים הרחוקים. כשהיריות התקרבו, יצאה האם האמיצה עם ילדתה בזרועותיה לכפר הסמוך, שהיה כולו שמחה: „שלנו באים!" האם היהודיה היתה בין המון הנשים, שפגשו את פלוגתנו בכניסה לכפר.

— יהודי? — כן יהודי!

היא חיבקתני, נשקה אותי ובכתה:

— בני!...

פלוגתנו צעדה הלאה מערבה, שם חיכו לנו הרבה אמהות...[38]

חייל הצבא האדום **יעקב יאסאדה**

יאָסאָנטוקי

הגרמנים כבשו את יאָסאָנטוקי (קאָווקז) ב־11 באוגוסט 1942. ב־15 באוגוסט 1942 הוקם „ועד יהודי", והוא נצטווה לבצע את רישום האוכלוסיה היהודית. נרשמו 307 בעלי כושר־עבודה. יחד עם הילדים והזקנים נרשמו כ־2000 איש.

יום־יום, השכם בבוקר, היו היהודים נאלצים להתייצב לפני הועד. הם היו נשלחים לעבודות מפרכות. הגרמנים היו מתעללים בהם ומרביצים להם מכות־רצח. במיוחד היה מתעלל בהם „האחראי לענייני היהודים", הלויטננט פפייפאָר. אותו גרמני שמן, בעל הפרצוף האדום, היה בא ל„ועד" עם שוט ביד. הוא עמד בראש המענים.

ב־7 בספטמבר הוצאה פקודת המפקד פון־בק, שהיהודים יעברו למקומות „מעוטי־אוכלוסין". כל היהודים נצטוו לבוא לבית־הכנסת שמאחורי פסי־הרכבת, לקחת אתם דברים שמשקלם אינו עולה על 30 קילוגרם, כף וצלחת, ומזון לשלושה ימים. ניתנו להם יומיים, לצורך ההכנות לדרך. הרצברג, דוצנט של האוניברסיטה הלנינגראדית, איבד את עצמו לדעת, כשנודע לו על הפקודה ובהבינו מה משמעה. הפרופסור יאָפרוסי מהאינסטיטוט הלנינגראדי והדוצנט מיצ'ניק בלעו רעל, אך הם ניצלו בידי הרופאים הגרמנים, שכן הללו מצאו, כי את היהודים יש להמית לפי סדר קבוע, ולא לתת להם עצמם לבחור במוות הרצוי להם. כן נצטוו להביא לאותו בית־הכנסת את כל החולים, אשר נמצאו בבית־החולים.

ב־9 בספטמבר, בשעת־הבוקר, התחילו היהודים להתאסף בבית־הכנסת. רבים מהם היו מלווים על־ידי ידידיהם הרוסים. הם נפרדו ובכו. הבניין הוקף. אותו לילה „בילו" הנידונים בבית־הכנסת. הילדים בכו. חיילי־המשמר שרו שירים. ב־10 בספטמבר, בשש בבוקר, הושיבו את היהודים במשאיות, בלי הרשות להם לקחת אתם את חפציהם. המשאיות נסעו בכיוון ל„מיניראלניאָ וודי" (מקום בקאָווקז).

במרחק של 500 מטר מבית־החרושת לזכוכית נמצאו חפירות נגד־טנקים. המשאיות היו נעצרות על־יד התעלות. הגרמנים היו מפשיטים את היהודים ומכניסים אותם לתוך משאיות־גז, שבהן היו נחנקים. אלה שניסו לברוח הומתו בירייה. על שפתי הילדים היו מורחים ממרח של רעל ובדרך זו ממיתים אותם. את גוויות המתים היו זורקים לתוך התעלות שכבות־שכבות, ומשנתמלאו היו סותמים אותן באדמה וכובשים את המקום במכבשים.

בין המומתים היו חוץ מהנ"ל הרבה מלומדים ורופאים: דוצנט טינקר,

הרופאים ליפשיץ, זשיוואטינסקאיא, גולדשמידט, קוזניאֶוויץ, ליסיא, באלאבין, עורכת־הדין שאץ, הרוקח סוקולסקי.

לפני המלחמה עבד ביאֶסאֶנטוקי הרופא אייזנברג. הוא נבחר למנהל בית־החולים הצבאי. לאחר שהצבא האדום שחרר את יסנטוקי, חזר ד"ר אייזנברג לשם. נודע לו, שעל־יד בית־החרושת לזכוכית נהרגו אשתו ובנו בן העשר. ביחד עם נציגי הצבא האדום ועם הפועלים מבית־החרושת לזכוכית, הציב ד"ר אייזנברג, על־יד הגיא, מצבת־זכרון. שם נקברו לא רק יהודי יאֶסאֶנטוקי, אלא גם יהודים מפיאטיגורסק, מקיסלובודסק, מז'אֶלאזנובודסק — בסך־הכל למעלה מ־10,000 איש. כאן נקברו גם פועלי־רכבת שנרצחו והרבה נשים וילדים רוסיים.[39]

מונאסטירשטשינה

בעיירה מונאסטירטשינה, איזור סמולנסק, היה קולחוז יהודי. בנובמבר 1941 השמידו הגרמנים את כל היהודים — 1008 נפש. כולם הומתו בירייה מאוטומטים. את הילדים קברו חיים. במעשה־ההרג של הילדים השתתף גם איש־המשטרה דודין. כאשר שאלו את דודין, במשפט שנערך נגדו, אם באמת השליך ילדים חיים לבור, ענה: „לא השלכתי, אלא הנחתי"...

נהרגו גם ילדים מנשואי־תערובת. האשה הרוסייה, המורה ליובוב אלקסנדרו־בנה דוברוביצקאיה, היתה נשואה ליהודי. הגרמנים אסרוה וענוה. ילדיה בני 7, 4, ושנה אחת — נהרגו כולם.

העיירה מונאסטירטשינה נשרפה. מכל הבתים נשארו רק שרידי תנורים. הנה תנורו של בית יצחק רוזנברג. אשתו נאטאליה יאמאליאנובנה רוזנברג היא רוסייה מאיזור אוריול. יש לה 2 ילדים קטנים. הם נשארו בחיים הודות לכך, שהצליחה לשכנע את התליינים שילדיה הם מבעלה הראשון הלא־יהודי.

נאטאליה יאמאליאנובנה החביאה את בעלה מאחורי התנור, שם ישב למעלה משנתיים ימים. הוא ישב כפוף, בלי שיכול לעמוד או לשכב. לילדים לא סופר שאביהם מתחבא בבור.

פעם אחת הציצה בתו, בת החמש, בסדק של הבור ונתקלה בשתי עינים גדולות ושחורות. היא נבהלה והתחילה לצעוק: „אמא, מי זה שם". ונאטאליה ענתה בשקט: „כן, מזמן השגחתי בזה, זוהי חולדה גדולה מאוד"...

לעתים תכופות היה הבור מתמלא מים. השיעול חנק את גרונו, אך התאפק ולא השתעל. גם את זאת רשם. הבית היה במצב טוב, על כן חשקו בו הגרמנים. נאטאליה פירקה, איפוא, את גג הבית, כדי שיחדור לתוכו גשם. הימים היו ימי חורף והיה קר. אז חדלו הגרמנים להתעניין בבית זה. בינתיים חלתה נאטאליה במחלת הטיפוס ולקחוה לבית־החולים. בלילות היה יצחק רוזנברג יוצא ממחבואו ומאכלו היה הדבק של טפילי־הנייר שעל הקירות. כך הוא חי כשבועיים. נאטאליה החולה היתה שקועה במחשבה אחת, שאל תפליט מפיה בחום גבוה דברים על בעלה המתחבא.

בספטמבר 1943 התקרב הצבא האדום לעיירה. הגרמנים התנגדו שם בתוקף רב. היו קרבות קשים. נאטאליה לקחה את ילדיה וכמו תושבים אחרים ברחה היערה. היא חזרה כאשר הצבא האדום כבר היה בעיירה. את ביתה שרפו. אפשר היה עוד לראות תימרות־העשן שעלו מתוכו. יצחק רוזנברג נחנק מהעשן. הוא ישב בבור 26 חדשים ומת יומיים לפני שהצבא האדום שיחרר את מונאסטירטשינה.[40]

מ י נ ס ק

ל ו נ ד ו ן. בעתון הרוסי „מינסקויֶ סלוֹבוֹ", המופיע במינסק בפקודת הכובשים הנאציים, פורסמה הודעת הקומיסר הנאצי לרוסיה הלבנה קובא, כי בעיר הוקם גיטו וכל יהודי מינסק יועברו לשם.

קולחוזים יהודיים אחדים באוקראינה נקבעו כישובי־גיטו בשביל יהודים. כך מודיע העתון הרוסי הנאצי „נוֹבויֶ סלוֹבוֹ", היוצא בברלין.

בביצות פינסק יוקם מחנה־הסגר יהודי גדול (גיטו) בשביל 150 אלף יהודים מגרמניה ומצ׳כוסלובקיה.

ג׳ י נ י ב ה. רוב היהודים שגורשו במשך אוקטובר מעשרים ערים בגרמניה, אוסטריה וצ׳כיה הועברו למינסק. בעיר, שנחרבה בידי הצבא האדום עם נסיגתו, אין כל אפשרות של שיכון. והמגורשים שוכנים ברובם תחת כיפת השמים, על אף החורף והקור האיום. הגברים והנשים מועבדים בפינוי ההריסות ובתיקון הכבישים. („דבר", 4.1.1942)

המורה סופיה אוזרסקיה, מספרת:

בסוף יוני 1941, כשהפאשיסטים הקיפו את מינסק וסביבתה, הייתי אני, המורה סופיה אסיפובנה אוזרסקיה, מחוץ לעיר, יחד עם ילדי הגן, אשר בילו שם את הקיץ. יחד עם צוות עובדי־הגן התחלתי מייד לדאוג, שכל ילד ישולח להוריו. מסיבה זו לא הספקתי לעזוב את מינסק, לפני שהגרמנים כבשו את העיר. כמעט שנה, עד השישה במאי 1942, לא היתה לי האפשרות לצאת משם.

האוכלוסייה של מינסק הועמדה, למעשה, מחוץ לחוק. כל כנופיה צבאית היטלראית של שיכורים יכולה היתה בכל־עת לפתוח ביריות ברחובות ולהרוג כל מי שנזדמן להם.

בימים הראשונים של כיבוש מינסק קבעו הנאצים את איזור־הגיטו במקום של 12 רחובות קטנים וצרים. לשם גורשו כ־65,000 יהודים, אשר נשארו בעיר ובסביבה. לצאת מהגיטו אסרו עליהם. לא היה יום ולא היתה שעה, שהכנופיות ההיטלראיות לא התפרצו לגיטו כדי לסייר ברחובות השוממים, מקום מגוריהם של האומללים, ולסחוב משם כל שבא לידם. ב־7 בנובמבר 1941, יום מהפכת אוקטובר, בשעה 5 בבוקר, התפרצו קבוצות גדולות של פאשיסטים מזוינים אל הגיטו היהודי, הקיפו 5 מ־20 האזורים וגירשו מהבתים גברים, נשים, זקנים וילדים, בלי יוצא מן הכלל. פחד, אימה ויאוש שררו בגיטו. יללותיהם ובכין של האימהות בקעו מהבתים ונשמעו בכל העיר. את המון היהודים ריכזו ליד הגן הציבורי הקרוב, סידרו אותם בשורות, העלום למשאיות והסיעום אל מחוץ לעיר.

על־יד בית־הקברות הגרמני, מאחורי קאלבריה, הכינו מראש בדינאמיט בורות ארוכים ועמוקים. ימים אחדים קודם לכן נפוצו שמועות בעיר, שהגרמנים

מכינים שחיטה גדולה ולא לשוא חופרים בורות. אך מוחו של אדם לא יכול היה לתאר, שדבר כזה עלול להתרחש.

הרבה רוסים ובילורוסים, שהיו להם ידידים ומכרים בגיטו, התגנבו אל השכונות היהודיות, כדי להיוודע, אם השמועות שהגיעו אליהם נכונות הן. הם היו עדים לאכזריות האיומה, אשר ניתכה על היהודים חסרי־המגן. רבים מהרוסים, ביניהם אני, סופיה אוזרסקיה, הלכו אחרי המשאיות עד מקום־השחיטה. עד היום מזדעזעת אני בהיזכרי בזוועות שראינו שם. מייד, לאחר שגורשו המוני היהודים אל הבורות, התחילו החיילים הגרמנים לזרוק לתוכם אנשים חיים, תחילה את הילדים. את התינוקות סחבו מידי האימהות, תפסו אותם ברגליהם, קרעו אותם לשנים וזרקום הבורה. את גופת הילדים כיסו בגופות נשים, ועליהן גופות גברים, ועל כל ההמון הזה, הגוש החי־למחצה, אשר התנועע תוך גסיסת־זוועה, החלו לירות ממקלעים.

הטאטארים, שהתגוררו בקרבת מקום, סיפרו אחר־כך, שאחדים הצליחו באותו לילה להסיר מעליהם את האדמה ולצאת מהקבר האיום הזה. הטאטארים הסתירו אותם בגינות שלהם ועזרו להם להינצל מהגיהנום הפאשיסטי. באותו יום נהרגה גם אמי, יחד עם כל משפחתי — 9 אנשים.

אבי אוזרסקי הוא בילו־רוס. בתעודת־הזהות שלו רשום שאני רוסיה. תודות לכך יכולתי לחיות במינסק פרק־זמן ארוך, תחת המשטר ההיטלראי. אמי היתה יהודיה. בתעודת־הזהות שלה היתה רשומה כיהודיה. ההיטלריסטים גירשו אותה לגיטו, מייד עם בואם, והשמידו אותה יחד עם יתר המושמדים ב־7 בנובמבר 1941 במינסק.

באותו יום הושמדו במינסק כ־35,000 יהודים.

על אותו מעשה־הרצח חזרו הפאשיסטים ביום־השנה של הצבא האדום — ב־23 בפברואר 1942, אך באותו יום לא הספיקו להם המשאיות. האנשים האומללים הועמדו שורות־שורות והכריחום ללכת ברגל למקום־השחיטה, — לבית־הקברות היהודי. בו ביום הושמדו שוב, על־ידי ההיטלראים כ־18,000 יהודים אומללים ומעונים.

ב־8 במארס השמידו הכובשים שוב 5000 אנשים, בעיקר נשים. תחילה העלו אותן לקרונות והסיעון למאחורי העיר. הגרמנים לא הסתפקו בזה. ב־29 באפריל, ערב חג־הפועלים 1 במאי, שוב ארגנו שחיטה חדשה, ובבת־אחת השמידו כ־11,000 יהודים.

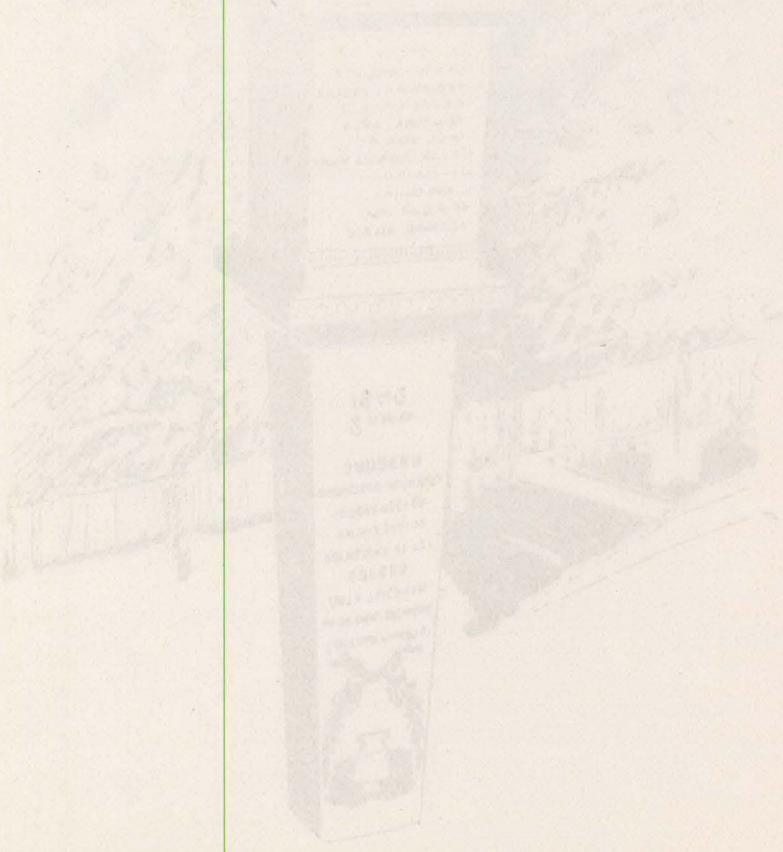
... ההיטלראים השמידו ברוסיה הלבנה גם אלפי פולנים. רוסים ובילו־רוסים. אל הפולנים התייחסו הגרמנים כאל עבדים מגזע נמוך...[41]

רשם פ. ראדוב

מצבת זכרון לקדושים במינסק והסביבה.

נר תמיד לזכר חמשת אלפים יהודים קדושים, שנרצחו בידי שונאי האנושות — הגרמנים־הפאשיסטים, הרוצחים והתליינים.
דעם 14 אדר תש"ב — 2 מארט 1942, מינסק. (תרגום מיידיש)

*

נולדתי במאזיר בשנת 1916. משנת 1933 עבדתי במינסק כמהנדס.

ב־25 ביוני 1941 יצאתי את מינסק, כשזו עולה בלהבות, בדרך למוסקבה. הדרך היתה דחוסת פליטים. עברתי כ־50 קילומטר, לאחר לינת־לילה המשכתי את דרכי. בדרך נראו מטוסים פאשיסטיים. הם הטילו עלינו מטר של פצצות וירו עלינו ממקלעים. היו הרבה קרבנות: זקנים, נשים וילדים. הסתתרתי. בלילה חדלו ההפצצות. יצאתי שוב לדרך, הרימותי את ידי וצעקתי: „חברים, קחו נא אותי אתכם!" מכונית אחת נעצרה. פתחתי את הדלת: „חברים!"... שמעתי תשובה: „רוס אַווּעק!" (רוס, לך־לך!).

ארבעה ימים שוטטתי ביער, בלי לחם ובלי מים. ביום החמישי הגעתי לכפר הקטן סקוראטי. היו שם פליטים רבים, באו הגרמנים וגירשו את כולם למינסק. בכניסה לעיר עצרו הגרמנים את כל הגברים.

את מינסק אי־אפשר היה להכיר. בכל מקום חורבות, גופות מפויחות. על הקירות היו תלויות פקודות: „כל הגברים, מגיל 16 עד 55, צריכים להירשם מייד במשטרה. כל שלא יירשם, יירה!".

את הגברים כלאו במחנה, אשר בתחילה נמצא בבית־הקברות הסטאראַ־זׄאַווי. שם החזיקום 12 יום, בלי אוכל ובלי מים. כשהיו מביאים חבית־מים, היו מתנפלים עליה, והגרמנים היו יורים בהם. אחר־כך העבירו את המחנה אל חוף הנהר סוויסלוטש. אך מים מן הנהר אסרו עליהם לקחת. את היהודים הפרידו מיתר העצורים, היכו אותם, ואחדים מהם שימשו להם מטרת־ירייה. ראיתי את הטכנאי ברנשטיין קשור לעמוד ומשמש לגרמנים מטרת־ירייה.

כעבור ימים אחדים יצאה פקודה: „על כל היהודים להירשם ולשלם כופר־נפש". ב־15 ביולי העבירו את היהודים לגיטו, על־יד כיכר־היובל. הודיעו, שהיהודים יצטרכו לבנות קיר־אבן, אשר יפריד אותם מהעולם החיצוני. כשהחלו לבנות את הקיר, יצאה פקודה להקיף את הגיטו בתייל. כן הודיעו, שכל יהודי, — גבר או אשה, כמבוגר כילד — אשר ייתפס מחוץ לגבולות הגיטו, יירה. מלבד זה, היו היהודים חייבים לשאת טלאי צהוב על־גבי החזה והגב.

במינסק נרשמו כ־75.000 יהודים. הושיבו את כולם ברחובות אחדים, בבתים קטנים. בכל חדר גרו 5 משפחות. אנשים ישנו בעמידה. יום־יום גורשו לעבודה, אוכל לא ניתן להם, ובלילה היו מכים אותם.

הייתי בגיטו שלושה שבועות. ב־6 באוגוסט עברתי מעל גדר התייל ונמלטתי למאזיר. הליכתי היתה אטית, נחלשתי מאוד. ב־30 לאוגוסט הגעתי סוף־סוף לעיר מולדתו מאזיר.[42]

בתיה פיקמאן

שחיטת ארבעת הימים במינסק

...על המצור שתוכנן על־ידי הנאצים על גיטו מינסק, לא ידענו בשלהי יולי 1942 ולא כלום. גם „המועצה היהודית", שכבר לא היו לנו אתה כל קשרים, לא ידעה על הצפוי לגיטו.

השכם בבוקר 28 ביולי, התפרצו אנשי ס״ס שיכורים לבתי־הגיטו והחלו לגרש את היהודים ולדחפם לתוך המשאיות השחורות שעמדו לרשותם. את הזקנים ואת החולים הם ירו במקום. כן עשו לכל החולים של המחלקה החירורגית בבית־החולים של הגיטו. אנו, קבוצת חברים, הצלחנו להתחבא במחבוא שנבנה במיוחד בשבילנו. הבנאי משה בויקין הוסיף במשך לילה אחד קיר שני אל קיר־היסוד של עלית־הגג של בית־החולים למחלות מידבקות. והנה כאן, בין ערימות הבגדים של חולי־הטיפוס עמדנו מזויינים ארבע יממות ונכונים כל רגע להתקיף את הרוצחים. מכאן השתרע הגיטו כולו, וראינו במו עינינו כל מה שהתרחש באותם הימים. האויב לא גילה מחבואנו.

בערוב היום חיכינו לשובן של פלוגות העבודה, שיצאו עם בוקר מהגיטו. ירד הלילה ובגיטו אין כל סימני חיים, גם פלוגות העבודה לא הופיעו. האם זה הסוף של הגיטו? לפתע פתאום נחרד האוויר ממטר של כדורים. מכל פינות הגיטו החלו קלעים לפגוע בבתים.

למחרת היום חודשה השחיטה ברציחות־יתר. כנופיות הגסטאפו זרקו רי־מונים על כל בית, שנראה בעיניהם חשוד בהחבאת יהודים. קולות חנוקים של אנשים גוססים, של פצועים שקראו לעזרה הגיעו אלינו, למחבואנו. ושוב בא לילה איום רצוף רקטות, אשר בקעו את חשכת הלילה. יריות מרובים וממקלעים, בלוית קולות של שיכורים נאצים, צמאי־דם, וכן אנחות של אנשים שנפצעו, גססו, שהתגלגלו בכל הרחובות של גיטו מינסק.

ביום הרביעי הופיע ברחובות משמר סדרנים, אשר אספו את גוויות המתים. היריות נמשכו. משמע שעדיין ישנם אנשים חיים בגיטו. כלבים מאומנים מרח־רחים על־יד כל בית. פה ושם מתגלה מקום מחבוא. כנופיות שוטרים עוסקים בשוד, ומחטטים ברכוש שבבתי יהודים.

השחיטה נגמרה. לפנות ערב הגיעו פלוגות העבודה. הן נכנסו בשקט וכמו אבלים פנו לבתיהם. אנחות־בכי החלו להדהד בכל פינות הגיטו. הילדה הלכה וגדלה — בפעם הראשונה לא דיכאו האנשים בקרבם את מרי ייסוריהם וסבלותיהם. קללות פרצו משפתינו הקמוצות — הן חזרו לגיטו אנשים שנתיתמו כליל — ללא אב ואם, ללא אשה וילדים...[43]

הירש סמוליאר

גיטו מינסק

שארית הישוב היהודי במינסק, שלא הספיקה או לא יכלה להמלט מזרחה בעקבות הצבא האדום שנסוג, נסגרה ע"י הנאצים בחודשי יולי־אוגוסט 1941 בגיטו. בספירה ראשונה נמנו בו 55 אלף נפש, אולם כשצורפו אליהם אחר כך פליטים ומגורשים מהעיירות הסמוכות, הגיע מספרם עד 80 אלף נפש. ביום 7 בנובמבר (מכוון ליום השנה של „מהפכת אוקטובר") ביצעו הנאצים את הטבח הראשון: 12 אלף נפש הוצאו מהגיטו ונטבחו בדם קר בכפר טושינקה. לדירותיהם הובאו משלוחי יהודים מן המערב (מהמבורג וכו'). הצפיפות האיומה והמחסור ההולכים וגדלים הביאו להתפרצות מגיפת טיפוס־הבטן (שתושבי הגיטו השתדלו להסתירה מעין הצוררים), מגפה שלמעשה לא חדלה מלעשות שמות בתושבים עד סוף המר של הגיטו. ב־2 למארס 1942 בוצעה האקציה השניה: למעלה מ־5000 יהודים הוצאו מהגיטו ונרצחו על־ידי אש מקלעים ונזרקו לתוך בור בסביבות העיר. מהזמן ההוא והלאה התנהל מאבק עקשני ומר בין תושבי הגיטו, המכירים את הגורל הצפוי להם ושואפים בכל הדרכים ובכל מחיר להיחלץ ממחנה־המוות שסגר עליהם, לבין הס.ס. והגסטאפו השואפים ל„פתרון הסופי" בשיטתיות שטנית. הכוחות הצעירים והפעילים בגיטו, המתארגנים במחתרת, שואפים להוציא מן הגיטו גדודי לוחמים לשם הצטרפות אל מחנות הפארטיזנים המתגוררים בתוך יערות רוסיה הלבנה, ומנהלים מלחמת גֶרילה נגד הגרמנים. במאמצים נואשים וקרבנות רבים מצליחים להעביר ליערות כמה אלפי אנשים (וגם נשים וטף) שרבים מהם זוכים סוף סוף להגיע לימי שחרור. הנאצים מצדם שואפים להשמיד את הנשארים תוך „אקציות" חוזרות ונשנות. מתחילות התקפות־לילה לשם „חיפושים" ושחיטת „חשודים" בקשרים עם הפארטיזנים — התקפות המגיעות לשיאן בטבח של 4 ימים בסוף חודש יולי 1942, כשהגיטו מותקף בידי חבורת שודדים ורוצחים היטלראים.

תלי קברות האחרים בכפר טרוסטיניֶץ, שלשם הובאו הנרצחים, הולכים ומתרבים. אחרי זה נשארים רק 9000 נפש משפחות עובדי הכפיה, המועסקים בבתי־המלאכה ובתי־החרושת, אך עם הנסיגה הגרמנית מרוסיה הלבנה ביולי 1944 מחוסלים גם השרידים המעטים הללו.

בכלי חייל נאצי נמצא תצלום מיום 2 במארס 1942 של בור־ההריגה לפני שכוסה. לבאן הושלכו גוויות אלפי ילדים שנורו על־יד הבור, וזוהי, כנראה, ה„אקציה" שעליה מספר אייכמן בזכרונותיו, כשהוא מוסר על „התרגשותו" כשניתז עליו מוח של ילד הרוג.

ב־6 באוגוסט 1946 הוקמה מצבת זכרון במקום הטבח הזה ועליה רשום ברוסית ובאי־דיש: „לזכרם הקדוש לדורי דורות של חמשת אלפים יהודים, שאבדו בידי אויביה האכזריים של האנושות, הרוצחים הפאשיסטיים הגרמניים ביום 14 באדר (2 במארס 1942)".

נודע שמספר הקבורים בבור הוא גדול בהרבה מהמספר הנקוב. כיום המקום מוזנח וברור שאין המצבה היחידה הזאת מספיקה להנצחת זכרם של רבבות אנשי מינסק והסביבה שנרצחו, ותלי קברות האחים שלהם פזורים בכל האיזור.[44]

מ. ע.

במשפט הויזר בקובלנץ

קובלנץ, 12 בדצמבר 1962. תיאורים מזעזעים על העלאתם למוקד של גברים ונשים יהודיים בקירבת העיר מינסק בתקופת מלחמת העולם השניה. ניתנו אתמול מפי עדי־ראייה במשפטו של גיאורג הויזר, בן 49, הנאשם בהשתתפות ישירה ברציחתם של יותר מ־30,000 יהודים בעת שהותו ביחידות גסטאפו במינסק.

העד, אדולף בן 66, מקארלסרוהא, סיפר: „ששה או שמונה יהודים, נשים וגברים, ערומים לגמרי וכבולים זה לזה, הובאו אל קירבת המוקד. אחד מעוזריו של הויזר, ארטור הארדר, בן 52 — היושב אף הוא על ספסל הנאשמים — ניצב על פסגת המוקד. היהודים נאלצו לשכב על זרדי האורן שפוזרו על גבי בולי־העץ, שמהם נבנה המוקד. הארדר קשר את היהודיות אל עמוד שניצב במרכז המוקד, ולאחר־מכן שפך פח בנזין על קרבנותיו האומללים. האש מיאנה להתלקח, האשה, שהיתה קשורה לעמוד ניתקה לפתע את החבלים וניסתה להימלט. היא נתפסה מיד על ידי אנשי הס.ס., שעמדו מסביב והוחזרה למוקד. שם קשר אותה הארדר מחדש אל העמוד, הוא חזר ושפך עליה בנזין ואז עלו הלהבות בהשמיעם קול נפץ. האשה הקשורה לעמוד נאבקה עם מר המוות במשך דקות ארוכות, אולם לבסוף התמוטטה. הנאשם הויזר נכח בשעת המעשה".[45]

מאריופול

קויבישאב, 25 באוקטובר 1942.

המועד היהודי האנטיפאשיסטי קיבל ידיעות על השתוללות הנאצים בעיר מאריופול (דרום רוסיה) מפי החייט אהרן בריגארניק, שהצליח להימלט מגיא ההריגה. ואלה דברי הנמלט:

ב־8 באוקטובר 1941 כבשו הפאשיסטים את העיר. מיד החלו לשדוד ולנצל את התושבים. ביום השלישי פורסמה פקודה שעל יהודי מאריופול לבחור „מועצה יהודית", שתפקוד את כל היהודים בעיר ותודיע את התוצאות למפקדה הגרמנית. היהודים נצטוו לקבוע מגן־דוד על השרוול השמאלי של בגדיהם העליונים. המיפקד הראה, כי באותו יום היו במאריופול תשעת אלפים יהודים. למחרת פירסמו הגרמנים פקודה חדשה, כי היהודים חייבים להמציא למיפקדה 13 פוד סוכר, 15 פוד קמח לבן ומאה ארגזים סיגריות. על אף הקשיים, הוצאה הפקודה לפועל. עבר יום אחד — והגרמנים דרשו מהיהודים 25 פטיפונים ו־5 כינורות. גם דרישה זו נתמלאה.

כך המטירו הכובשים פקודות ודרישות חדשות, עד שב־17 באוקטובר באה גזירת הגירוש. הפקודה חייבה את כל יהודי מאריופול לנעול את דירותיהם ועסקיהם ולמסור את המפתחות, בצירוף השם והמען, למשטרה החשאית. וכך נעשה. באותו יום ב־1 אחה"צ התייצבו כל היהודים ברחבה ליד הצריפים. שם הוכנסו כולם לצריפים וישבו שם כלואים בלי אוכל. ב־19 באוקטובר אחה"צ באו חיילים שתויים לשכרה וציוו על 500 מאתנו להסתדר בקבוצות למען הישלח מכאן. הביאו אותנו אל מאחורי העיר ליד בורות, ושם שלחו בנו הפאשיסטים אש ממכונות יריה. היהודים נפלו אל הבורות כעמיר אחר הקוצר...

אין מלים בפי למסור את האימים האלה. חיות הטרף עוד התעוללו בנשים. זקנים וטף נקברו בעודם חיים. הייתי בקבוצה השלישית. וגם אלי כוונה האש. אך איני יודע כיצד ניצלתי מגיא־ההריגה. הקיצותי — והנה לילה... אזרתי את שארית כוחותי, זחלתי ועברתי את המיתרסים של גופות המתים. הלילה היה לי לסתרה. איש לא ראני. התחלתי לרוץ כל עוד נשמתי בי. וכך עברתי, בעזרת נדיבי לב, את קוי החזית. איום ונורא![46]

נמירוב

בעיר נמירוב (פודוליה) היו ערב מלחמת־העולם השניה כעשרת אלפים נפש.

מכיון שהעיר רחוקה רק כמאתיים קילומטר מן הגבול הפולני, הנהר זברוץ, הצליחו הגרמנים עם בעלי־בריתם הרומנים לתפוס את נמירוב עוד בשבוע השלישי של המלחמה. רק יהודים בודדים הצליחו לברוח עם התקרבות האוייב.

הסוף של קהילה מפוארת זו הוא, — לפי מכתב שבא מרוסיה בשלישי לנובמבר 1946 מאת אחד מתושבי העיר, שהיה באַוואקואַציה:

„ראשית פעולת הגרמנים בבואם לנמירוב היתה בבית־הקברות. המנוולים הללו הורידו את כל אבני המצבות וריצפו בהן את מדרכות העיר. באורח־פלא נשארו בכל בית־הקברות החדש והעתיק שלוש מצבות.

הטבח הראשון התחיל בד' כסלו תש"ב (24.11.1941), בעשר בבוקר, ונסתיים בשעה 2 אחרי הצהרים. באותו יום נהרגו, נטבחו ונשרפו אלפיים ושמונה מאות קרבנות. הטבח השני היה ב־י"א בתמוז תש"ב (26.6.1942), והשלישי היה ב־י"ט אייר תש"ג (24.5.1943). הנרצחים נקברו ב־17 קברי־אחים. בסך־הכל נפלו בידי בני־העוולה הגרמנים כששת אלפים נפש, תושבי העיר, ועוד כ־2000 יהודים, שהגיעו לנמירוב מבסאראביה.

בקבר אחד נקברו על־ידי המרצחים הטמאים 600 ילדים חיים. קודם שהושלכו לקבר הגדול, הפשיטו הגרמנים את הילדים ערומים ושדדו כל מיני סמרטוטים. כל מיני דברים יקרי־ערך שהיו בבתים ואצל ההרוגים שדדו הקצינים והחיילים הגרמנים.

אחרי המלחמה הוקמו מצבות על הקברים ועליהן כתובת זו בעברית וברוסית: „תנצב"ה. הנהרגים והנשחטים שמסרו את נפשם על קדושת השם נהרגו על־ידי הרוצח היטלר."

בעיר גופה נשארו בחיים שתי נשים יהודיות. העיר נהרסה כמעט כליל. באחד הרחובות המרכזיים — רחוב השוק — נשארו שני בתי־אבן בעלי שתי קומות. כל בתי־התפילה נחרבו עד היסוד. בשאר רחובות העיר נשארו בתים בודדים. ניצלו רק שני רחובות: ליפקובאיא וקוסטיולנאיה, שבהם גרו על הרוב מעורבים נוצרים ויהודים. ה' ינקום דמם".[47]

יוחנן פוגרבינסקי

סטאלינודורף

...החיטה המצטיינת („אוקראינקה") והענבים המשובחים, שפע החלב, החמאה והבשר, וכל שנוצר ב„קריבוֹרוֹז'יֶא" — פרסם את שמו של סטאלינדורף, הורחק מחוץ לגבולות האיזור. שמו הלך לפניו, כאחד האיזורים החקלאיים המתקדמים באוקראינה, וזה נחשב למשובח שבחבל דניֶאפרוֹפֶאטרוֹבסק.

עם התקדמותו של הצבא האדום נכנסתי לכפרים השוכנים בשטח הדרומי של האיזור. והנה מה שסיפרו אנשי־הקולחוזים האוקראינים על הימים הנוראים, שעברו עליהם בקיץ ובסתיו של שנת 1941.

האוכלוסייה היהודית מרביתה לא הספיקה להימלט. הרבה משפחות יהודיות נתפסו על־ידי הגרמנים בדרכים, חלק מהם נהרג במקום, וחלק הוכרח לחזור הביתה.

לאחר שהגל הראשון של כנופיות השודדים ההיטלראים עבר לעבר יישובי־הדניֶאפר, הציפו פלוגות הס"ס את יישובי־האיזור, כשהם כבר שטופי־דם של מאות אלפי האנשים הסובייטיים, שנהרגו על ידיהם באזורים המערביים של אוקראינה.

אל הרבעים ה־20 וה־23 (קולחוז „אוריצקי") חדרו הגרמנים, בצהרי־היום, לתוך הבתים, ובהנאה סדיסטית שחטו את כולם, את כל מי שמצאו בבית, איש לא נשאר בחיים בכפר.

ברבעים ה־18, ה־19 וה־24 השתמשו השודדים הפאשיסטים בשיטה אחרת. תחילה שדדו את האוכלוסייה, לקחו מהם את כל רכושם הפרטי והקיבוצי, ובאיום של עונש־מוות אסרו על תושבי הכפרים השכנים מלבוא במגע עם היהודים.

הגרמנים היו חודרים ליישוב יהודי, היו נכנסים לכל בית של יהודי ודורשים צרכי־מזון, ובין שנתן ובין שלא נתן היו מכים ומענים אותו. ומשנסעו, באו במקומם אחרים. כך עברו על היהודים ימים נוראים של פחד ועינויים עד שבא המוות „הגואל".

בראשית ספטמבר הודיע המוכתר מוֹיקוֹבדוֹרף הגרמני ריץ, לכל הגברים של כל שלושת היישובים, להתאסף לשם נסיעה לעבודה בניקופול. בערב הגיעו משאיות אחדות והסיעו את כל קהל הגברים לאחד הבורות. שם נורו כולם. בין הקרבנות היו אנשי הקולחוזים: מאֶדוויאֶדיאוו, פורמן, גארדאוואֶר, אֶמאֶרמן, ואחרים.

לאחר יומיים, בחצות, באו לרובע ה־19 שתי מכוניות עם פלוגה של 35 אנשי ס"ס. כל הנשים והילדים נדחפו לאוירווה של סוסי־הקולחוז. גם להם הודיעו,

שיעברו לניקופול. במרחק של 400 מטר ממקום־האורווה, מאחורי הגנים של הקולחוז, כבר כרו בור, כדי לקוברם. הנאספים הועמדו 5 אנשים בשורה והובלו לטבח. בדרך היכום מכות־רצח. ליד הבור נדרשו להשאיר את הצרורות, לפשוט את הבגדים העליונים, את הנעלים. התליינים הובילום לבור, קבוצות־קבוצות של 10 אנשים, ושם ירו בהם. את הילדים תפסו בצווארים, היכום בראשיהם וזרקום לתוך הבור. בין הקרבנות היתה כל משפחת גנדלר — ישישה בת שישים, בתה חנה עם תינוקה על זרועותיה, וילדתה בת ה־5. בתיה גנדלר עם בנה בן ה־4. המשפחה פורר, בוריאק, גוטמן, רגינסקי, קאפלון, קאגאן, צירולניקוב ואחרים — יחד 98 איש. את הבור כיסו למעלה במעט עפר. אחר־כך הגיעו 4 עגלות, והועמסו כל החפצים.

וכך היה בוורקובדורף ובכל איזור ז׳יטומיר החדש, בוויטאַבסק החדשה, בסטאלינודורף, ב״טרוסטניק״ ובמקומות אחרים. בכל מקום נשפך דם יהודי כמים.

מהאוכלוסייה היהודית שבאיזור הוציאו הגרמנים את כל הגברים המוכשרים לעבודה וגירשום לסלילת הדרך דניאַפרופּאַטרובסק—קריווי־רוג. רעבים ובלויים נפלו ומתו. גוויותיהם התגוללו בדרכים...[48]

לויטננט ראשי **או. לעוו**

סמולנסק

...מה עוללו הגרמנים ליהודי סמולאֶנסק?

הם ריכזו את כל היהודים באחד הרחובות הרחוקים שבעיר. משמר חזק שמר את „רחוב הקרבנות". היו מכריחים אותם לעבוד כל־מיני עבודת־פרך. באחד הערבים הקרים ריכזו הגרמנים בנות יהודיות, העמידו אותן בשורה, הפשיטו אותן ערומות, ולפי פקודה התחילו להכות אותן. את כל הזקנים הכניסו בבית, שעמד בבית־הקברות היהודי, שם גוועו מרעב. כששכנים רוסים היו מביאים מעט אוכל לאומללים, היה המשמר הגרמני מכה אותם ואומר: „נחסל תחילה את כל ה„ז'ידים", אחר־כך את כל הרוסים".

הם כלאו אנשים במרתפים קרים, והטילו עליהם מס כבד: „במשך 24 שעות עליהם להביא 300 מחמים ומעילי־פרווה". גם לא־יהודים הביאו מחמים ופרוות, כדי להציל את היהודים.

עם סילוק המס שוחררו היהודים. אך למחרת הכניסום למשאיות, הובילום הרחק מאחורי העיר, הכריחום לחפור בור גדול, ולאחר־מכן המיתום ביריות.[49]

צעירה יהודיה, **בלה רוזיאנסקאיה**

פולטאבה

בימים אלה קיבלתי מכתב מאת בן־עירי, חברי מספסל הלימודים בגימנסיה, נוצרי המתגורר באמריקה, פרטים על מה שעבר על יהודי פולטאבה מיד לאחר הכיבוש הנאצי. הואיל והשלטונות הסובייטיים הטילו איפול בימי סטאלין על כל מה שעבר על היהודים בימי הנאצים, לא נודע עד כה מה היה גורלה של האוכלוסייה היהודית בפולטאבה, אף־על־פי שכבר עברו 18 שנה מאז הכיבוש. ידידי הנ"ל, יליד פולטאבה, היה שם בימי המאורעות, והיו לו הרבה ידידים מקרב היהודים, והנה מה שהוא כותב לי:

„ימי הנאצים עברו עלי בפולטאבה. מהימים הראשונים לכיבוש הגרמני גילתה המציאות את פרצופה האמיתי של הכובשים, אנשי־הדמים. מיד ניתנה פקודה ליהודים לענוד את „הכוכב הצהוב" ולהירשם כולם. בקרוב הובלו היהודים, לפי פקודתם של הנאצים, עם נשיהם וילדיהם, תחת משמר, לקצה הרחוב „הקוביליאקי" — כאן חיכו להם קבריהם — חפירות מוכנות מראש, וכאן נורו כולם. לילדים נתנו להריח אבקה מסויימת ומיד איבדו את הכרתם".

...„מספר קטן של יהודים עזב את העיר יחד עם השלטונות הסובייטיים. כך נסעו הד"ר גליזר (בנו של „הרב מטעם" גליזר), איזראילביץ ועוד. אולם שום פינוי אזרחי לא היה מטעם הממשלה. רק ע"י היכרות אישית וקשרים אישיים ניתנה היכולת לאנשים מספר להסתדר עם המוסדות הממשלתיים שעזבו את העיר. מקצתם הצליחו לחדור לקרונות משא, ולעתים לפלטפורמה, אולם אלה היו מועטים. הנה כי כן נשארה כמעט כל האוכלוסיה, ובתוכה גם היהודים, בפולטאבה.

„מספר יהודים מנשואי תערובת עם רוסים או אוקראינים, נשארו בעיר, בתקוה שהם יינצלו ממוות. אולם תקותם היתה מעל: תמיד הפרידו בין הזוגות, והגברים היהודים, או הנשים היהודיות, הוצאו להריגה. כך אבדה ואֵרה סוצ־קובר עם הילד, שהיתה נשואה לרוסי, מכירי הטובים, ואמה נרצחה בחצר מגוריה; הגברת סקורוחוד, שהצטיינה ביופיה, ובעל בית־מרקחת „אבן טוב" — סמוך לבית־המרקחת של קראפט ברחוב „קובילאקי"; החייט לויתן, החייט ארונוב, גברת מלצר, חברה לבית־הספר של אשתי; ולדאבסקי, הנשוי לרוסיה, האחים שיק מ„רחוב המנזר", והרבה יהודים מרחוב „נובופרולוז'נאיא". הרופא המהולל והאיש היקר אליהו רבינוביץ (בנו של אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ) הספיק להסתלק מהנאצים.

„רק מעטים מן המעטים מקרב היהודים ניצלו בעזרת הרוסים, מקצתם בכפרים, כגון הרופאה טלאי, שהיתה נשואה לרוסי, בולשביק אדוק. כל פולטאבה היתה מלאה נאצים, ובכל בית הוכרחו התושבים לאכסן חיילים.

„כל מה שיכולתי לכתוב לך, אני מוסר כאן עפ״י השמועה שהתהלכה בעיר: באופן אישי לא הייתי עד, בעיני לא ראיתי את הדברים, את מעשי הדמים האיומים שלהם השתדלו הנאצים לבצע בלי עדי ראייה — אסרו להתקרב לאיש וגרשו את כולם״.

„לעתים היו אוסרים הנאצים אנשים ברחוב רק עפ״י חשד, כך אירע עם אשתי, שיש לה מראה ברונטי. בדרך כלל היו מתפרצים לבתים ומחפשים להם קרבנות״.

אחרי נסיגת הנאצים בשנת 1943 היה רעב גדול באוקראינה. פולטאבה היתה הרוסה מהפגזות ומשרפות. הנאצים היו עורמים ערימות תבן ברחובות ומדליקים לפני נסיגתם. אחרי קרבות עזים נאלצו הנאצים לסגת, אולם השאירו אחריהם חורבן. נחרבו צינורות המים והתושבים הוכרחו לבנות צריפים ולהוביל מים מנהר אולסקבר.

באינסטיטוט של נשים ועל־יד התחנה הקיובית הוקמו מחנות־הסגר ורק ב־1943 התקיפו הפארטיזנים ושיחררו את כל האסירים.

כותב המכתב איננו מודיע מה היה מספר היהודים שהובלו לטבח — אולם מתוך הדברים האמורים לעיל יש לראות „שכמעט כל האוכלוסייה היהודית נכרתה. השמועה אומרת שבעיר פולטאבה בלבד, בבית־הקברות היהודי — נהרגו שנים עשר אלף נפש יהודים. מספר זה אינו מוגזם״.[50]

י. א. ע.

פרוסקורוב

עדות

עם כיבוש דרום רוסיה על־ידי הגרמנים, נפלה לידיהם גם העיר פרוסקורוב אשר בפודוליה, עיר ואם בישראל.

הדבר קרה במחציתה השנייה של שנת 1941. היהודים נצטוו להתרכז ברחוב נאבייריז׳ניא. נוצר גיטו. כל 3—4 משפחות נאלצו להתכווץ ולהתאכסן בדירה אחת — הנשים, הזקנים, הילדים והחולים גם יחד. כך חיינו בדוחק רב ימים על ימים, עד שהס״ס החלו בשלהי 1941 להוציא את היהודים מהדירות ולרכזם בבית־החרושת המקומי לטריקוטאז׳.

אני ובני ביתי החלטנו להתחבא. כ־30 איש וביניהם ילדים ירדנו למרתף שהיה בביתנו. מתוך צפיפות ואווירת־בהלה החל ילד לבכות. חרדנו כולנו פן יגלו אותנו הגרמנים. תוך מאמצים להשתיק את הילד שלא יבולע למתחבאים, נחנק הילד.

כך נמצאנו במרתף ימים אחדים נבוכים ודחוקים, בלי דעת כיצד להיחלץ מן המצר. אך לפתע גונבה אלינו ידיעה, כי ניתן ליהודים להתהלך בחוצות העיר. לפי פקודת הגרמנים, נאלצו היהודים לשאת טלאי צהוב על בגדיהם. יחד עם זה החלו הגרמנים לגייס יהודים לצרכי עבודה. אלה שלא גילו יכולת לעשות בעבודה הוכו קשה על־ידי הגרמנים, הם רמסום ברגליהם ושמו את היהודים ללעג ולקלס.

אחי האחד, אברהם קוואסניצקר, גוייס גם הוא לעבודה בתור חשמלאי. הוא סבל רבות מהגרמנים, שהציקו לו בעבודתו והאשימוהו בסאבוטאז׳ בעד קלקול כלשהו. לימים נאסר אחי עם עוד 34 גברים באשמת השתייכות לפארטיזאנים על־פי הלשנה של בחורה לא יהודיה, שהיתה נפגשת עם אחי. האסירים הוכו מכות־רצח ונאלצו להודות ולחתום, כי אכן השתתפו בפלוגות פארטיזאנים. הם נידונו למיתה.

אסון רדף אסון. הגיטו חולק לשניים. מקום הגיטו ברחוב נאבייריז׳ניא נועד לזקנים, ילדים וחולים, שלא היו מסוגלים לעבודה כלשהי. אלה הושמדו ימים אחדים לאחר חלוקת הגיטו. המוכשרים לעבודה הועברו לרחוב אחר — לגיטו העובדים. אך גם אלה נרצחו ב־30 בנובמבר 1942. הגברים והנשים נצטוו לצאת למקום מסוים כדי לנקותו, כביכול, מערמת השלג שנצטבר שם, ובו ביום נורו כולם.

אני עצמי לא לנתי בלילה ההוא במקום דיורי — עבדתי אז בביתה של אוקראינית ונשארתי אצלה ללון. בשעות הבוקר עברה שמועה שכל היהודים נרצחו.

לבסוף מסרה לי האוקראינית את הדרכון שלה וסייעה בידי לעבור לז׳מא־רינקה, שם שלטו הרומנים. וכך נשארתי בחיים יחד עם שישה יהודים נוספים.

דוניה קוואסניצקר

קיוב

„הנשארים בחיים היו מקנאים במתים"

לועד היהודי האנטי־פאשיסטי במוסקבה נכנס בן־אדם בעל קומה ממוצעת והציג את עצמו: — טנקלאָבסקי מיכאל, שמי. זה החודש השני מאז נמלטתי מן הצד ההוא — מאוקראינה הכבושה. כ־19 חודשים הייתי בידי הרוצחים, הלכתי ברגל כ־1900 קילומטר. עתה הנני בדרך לאלמה־אתה, לשם יצאה משפחתי. התעכבתי ליום בקויבישוב כדי לספר לועד היהודי האנטיפאשיסטי על רציחות היהודים בידי הגרמנים — שידע העולם! ייתכן, שאינו יודע די. „די לעבעדיקע האָבן מקנא געווען די טויטע".

אילו לא היה פונה אלינו באידיש, לא היינו מעלים על דעתנו, שיהודי הנהו. בחיצוניותו היה דומה לאיכר אוקראיני מרחבי ווהלין. הוא נראה כבן 50, ועל לחיו הימנית צלקת שטרם הגלידה.

הנני יליד קיוב. עובד רכבת. אבי, יוסף, עבד גם הוא כל שנותיו ברכבת. גרנו בפודול, וויאָרכני־וואל 13. לרגע נשתתק. — קשה עלי הדיבור, אתחזק. והוא המשיך: — תשעה ימים לפני כיבוש קיוב על ידי הרוצחים, שלחתי את משפחתי, אשה ושלושה ילדים, לבריאנסק. אני, אחי ואחיותי התעכבנו בעיר בגלל אבינו החולה, בן 72. כאשר הגרמנים היו קרובים לעיר, קם אבי, חולה אנוש, ממיטתו ויחד הלכנו ברגל לדארניצה. שם מצאנו מאות משפחות יהודיות, שלא הצליחו לצאת עם הפינוי. לאחר יומיים כבר היו הגרמנים בדארניצה. את כל היהודים גירשו אל השדה והקיפום בגדר־תייל. יחד אתנו גורשו גם שבויים רבים, חיילים פצועים ואזרחים שלווים.

ביום השני בבוקר, ב־20 בספטמבר, הוציאו הגרמנים מהמחנה את כל היהודים עד אחד, ואפילו את הנוצרים, שהיו דומים במשהו ליהודים, הפשיטו את בגדיהם וציוו עליהם לחפור לעצמם קבר. לנגד עינינו ירו בהם הרוצחים מנשק אוטומטי. בין ההרוגים היה גם אבי, בן ה־72. נשארתי בחיים, רק משום שאיני דומה ליהודי, כפי שהנכם רואים. אמת, החיים לא היו אז לרצוני. מה אומר לכם! השמים נקרעו מיללות האמהות ומבכי הילדים, שזרקום חיים לתוך הבור. רבים מאתנו, שהיו כלואים במחנה, יצאו מדעתם, בראותם את השחיטה האיומה.

שישה ימים רצופים ארכו עינויי השבויים במחנה דארניצה. במשך השבוע נתנו לנו לאכול פעם אחת ביום: פרוסת לחם שחור וחתיכת דג מלוח. יום־יום

מתו מרעב ומצמא עשרות אנשים. את המתים לא אספו. אני ועוד שני חברים רוסים החלטנו לברוח. באחד הלילות עברנו מתחת לתייל ושמנו פעמינו לקיוב. אך המשמר הגרמני פתח עלינו אש. שני חברי נהרגו. ניצלתי במקרה. הייתי לבוש ככל אחד במחנה, בלבנים בלבד, יחף. נראיתי כבר־מינן חי. דרך גינות וחצרות הגעתי לקיוב.

בלוקיאנובקה — השחיטה בבית הקברות

ברחוב איירובסקאיא גר מכרי הטוב, פועל רוסי. הוא קיבל את פני כפני בן־משפחה, נתן לי אוכל ולבוש וסיפר על הנעשה בעיר: הרחוב הראשי קריש־צ׳אטיק נחרב. רק בית אחד נשאר שלם. את בנין־הדומה לשעבר ואת הרחובות פרוריזנאיא וניקולאייבסקאיא הפכו הפאשיסטים לאפר. לאחר שהפארטיזנים פוצצו את המלון „קונטיננטל״, שם נהרגו הרבה גרמנים, הקימו בכל רחובות העיר תליות (עמודי תלייה). בוקר אחד בסוף ספטמבר, הופצה בעיר פקודה של הקומנדנטורה הגרמנית, לאמור: „תוך שלושה ימים צריכים כל יהודי העיר להתכנס בלוקיאנובקה, באיזור בית הקברות היהודי״.

שלושה ימים שררה אימה. עמדתי בחצר אחורית, ברחוב קוסטיולנאיא ועיני ראו אלפי יהודים — זקנים, נשים וילדים, וכן יהודים חולים מבתי־החולים משרכים דרכם האחרונה לבית הקברות. אחי לייב הלך אף הוא בלוויה האיומה, ואתו אשתו ריבה עם תאומים בידיה, וכן אביה העיוור, המחותן שלנו, שפירא. הרבה ידידים ושכנים, רוסים ואוקראינים, ליוו את היהודים בדמעות על פניהם. רק עד תל־וולאדימיר נתנו להם להתקרב, אך שם עצרו בהם. את היהודים הובילו עד לבית הקברות בלוקיאנובקה. שם נצטוו לפשוט את בגדיהם והם הובלו עד לגיא העמוק הסמוך. החלה ההריגה ממכונות ירייה. לפי הערכות שונות, נהרגו במשך שלושה ימים כ־56 אלף יהודים. פצועים נקברו בעודם חיים.

שלושה ימים הדהדו היריות משטח לוקיאנובקה. גם אנחותיהם של ההולכים למות נצטרפו ליללה כללית. שלושה ימים...

ב־30 בספטמבר פורסמה פקודה, שלפיה כל מי שיסתיר יהודי — אחד דינו למות, וכל מי שימסור יהודי לשלטונות יבוא על שכרו — מאה מרקים גרמניים לגולגולת. אחר כך נודע לי, שהרבה רוסים ואוקראינים הסתירו ילדי יהודים. בימים ההם הלכו הגרמנים מבית לבית, מחפשים אחרי יהודים.

במחנה־ריכוז

במחנה הריכוז שברחוב קירילובקה נמצאו שבויי־מלחמה, אזרחים סתם ואפילו נשים וילדים. ביום העשירי או האחד־עשר להיותי במחנה, בחרו הגרמנים

מתוך העצורים קבוצה גדולה, שנשלחה למקום ההריגה. גם אני נמניתי עם קבוצה זו. הובאנו לגיא בלוקיאנובקה. נזדעזענו למראה גחלי־הדם שזרמו מתוך האדמה. דמם של אלפי יהודים נרצחים זרם וזעק מתחת לפני האדמה. שערותי הפכו שיבה, שעה שהסתכלתי באותה תמונה נוראה. „לכסות את הדם היהודי הארור"— פקד הקצין. עבדנו שתי יממות רצופות. ביקשתי את נפשי למות. התעלפתי פע־מים אחדות. חברי השיבו את רוחי והמשכתי לעבוד.

בסוף ינואר הצלחתי לברוח. עברתי ברגל כ־1900 קילומטר עד שניצלתי.[51]

סופר על ידי הניצול מיכאל טנקלאֶבסקי

הע ד ה ח י

שריפת הגוויות

...על יענקעל קאפער עבר הרבה. שולית־נגרים פשוט זה מליובר (עיירה על יד ברדיצ׳וב) סבל הרבה עינויים. ישנם אנשים שסבלו יותר ממנו. אך מעשה־נבלה איום כזה, שנעשה לבני עמו, עוד לא ראה איש בעולם.

י. קאפער היה עד למה שקרה בשטח „באבי־יאר" במאי—יולי 1943, לאו דוקא בימי ההשמדה בסוף ספטמבר 1941.

סבל איום, השפלות ועינויים אכזריים — אלה היו מנת חלקו של יענקל קאפער בקיוב הכבושה במשך שנתיים. יחד עם עוד חיילים אחדים מהצבא האדום הוקף על ידי האויב, כשגבו אל הדניאֶפר. אלפי אירועים מסוכנים אירעו לו כחייל, ועל אף הכל נשאר בחיים. הוא ראה איך רומו אלפי יהודים, זקנים וצעירים, וכיצד הובילום ל„באבי־יאר", שם נהרגו כולם. רק בשל מקרה מוזר לא הובל גם הוא ל„באבי־יאר" ונשאר במחנה השבויים. הרבה פעמים הוא ברח מהמחנה, וכל פעם תפסוהו והיכוהו מכות־רצח. הנה חשדו בו שיהודי הוא, והנה חדלו לחשוד. במאי 1943 הובילו את יענקל קאפער יחד עם עוד 300 אנשים סובייטיים לקיוב כשהם כבולים, והביאום ל„באבי־יאר". המקום היה מוקף בגדר־תייל. הגר־מנים ציוו על האסירים, שנידונו למיתה, שהם יבנו בתוך האדמה תנורים ענקיים ויכסום בפסי־פלדה. אסירים אלה, אשר היו כבולים בשרשרות כה חזק, עד שלא יכלו לעשות צעד גדול מ־30 סנטימטרים, היו מוקפים משמרות של נושאי אוטו־מטים ומכונות ירייה. כאשר התנורים כבר היו בנויים, ציוו הגרמנים על האסירים הכבולים לחפור באדמת „באבי־יאר". משהגיעו לעומק של מטר, צצו מתוך האד־מה שלדים, עצמות, חלקי גוויות רקובים. האסירים נצטוו להמשיך לחפור. המתים היו רבים מאוד. זה על זה היו מוטלים ילדים, זקנים ונשים. הגרמנים לא

התרחקו מההוֹפרים ופקדו עליהם לסחוב את המתים אל התנורים ולסדרם בתוכם בצפיפות. גוף אל גוף, ראש אל ראש, רגל אל רגל. היו אלה היהודים שנורו בספטמבר 1941. בצבת מיוחדת חיטט גרמני בפיו של כל הרוג, בחפשו שני זהב. משהכניסו לתוך התנור הראשון כ־4000 גוויות, פקדו הגרמנים לשפוך נפט ולהציתי את העצים שמתחת לפסי הפלדה. פרצה להבה עצומה שדלקה במשך יממה. משנגמרה המלאכה בתנור הראשון נאלצו האסירים לנפות בנפות מיוחדות את האפר של האנשים השרופים, וכן לשבור ולפורר כל עצם שלא נשרפה כליל — שלא יישאר כל שריד. בתוך הנפות היו מוצאים עגילי זהב ששרדו, שרשרות וצמידים שלא הותכו בחום — כל זה הכניס גרמני לתוך תיק גדול. את האפר המנופה ערבבו בחול ויישרו בזה את הדרך הקרובה... ככה — תנור אחד, שנים, שלושה, עשרה, עשרים... כמאה אלף גופות נשרפו בתנורים אלה. חיים של מאות אלפים נכרתו בעמק האיום „באבי־יאר".

יענקל קאפער, שעליו למראית־עין אינו יכול עוד להשפיע דבר, מספר:

גוויות אחדות היו חבוקות ודבוקות עד שאי אפשר היה להפריד ביניהן. כך סידרו אותן בתוך התנור. היו אלה, כנראה, בני משפחה אחת שהתחבקו לפני המוות. על הרוב היו באמצע ילדים.

איום! איכה יכולה עין לראות זאת, פה לספר זאת, עט לכתוב על כך — כשהלב שותת דם.

שלושה חדשים רצופים עבדו כך הכבולים בשרשרות. לבסוף, פקדו עליהם הגרמנים לבנות תנור קטן בשביל שלוש מאות איש... עם פקודה זאת נתחוור לכולם, כי הגרמנים מתכוונים להשמיד את כל אלה שראו את מעשי ידיהם להתפאר... כשהתנור הקטן כבר היה מוכן וכבר לא היה ספק שהאסירים נדונים למוות, הצליחו י. קאפער עם חבריו, ביניהם אוסטרובסקי, ווילקינס ועוד, לברוח בדרך לא דרך. משלוש המאות השבויים נשארו בחיים 18 בלבד.[52]

גברדיה־קאפיטאן י. פאליקמאן

מסיכומי ועדת החקירה המלכותית

ועדה מלכותית יוצאת מן הכלל עשתה בקיוב חקירה יסודית בדבר החורבנות והאכזריות של הנאצים בימי היותם בעיר, ותוצאות החקירה נתפרסמו ב־29 בפברואר 1944 בכל העתונות הרוסית. כאן לפנינו תיאור רשמי, מתוך הסתמכות על עדים רבים, מתוך הסתמכות על גרמנים, על חתימות והדגשת עובדות ומתן תיאורים ריאליים ביותר. מסתבר, כי השחיטות של היהודים בממדים ענקיים כאלה התחילו קודם ברוסיה. בפולין קדמו לחיסול הסופי גיטאות ומחנות־עבודה ושלבים על שלבים. בפולין ניגשו הגרמנים להשמדה טוטאלית של היהודים בסוף 1942 בערך, ואילו ברוסיה התחילו בה מייד לכיבוש, ותאריך הרצח ההמוני בקיוב הוא כבר בספטמבר 1941.

והרי הקיצור של הדין־וחשבון הכללי, כפי שנמסר במסקנות הרשמיות של ועדת־החקירה:

בקיוב החריבו הגרמנים את בתי־החרושת למכונות ומתכת „בולשביק" ו„אוקטובר האדום", השמידו את כל הבניינים של הקו קיוב־דארניצה, את בית־החרושת לקטרים וקרונות, את גשרי הרכבת על פני הדניאֶפר. הם שילחו אש ושרפו כליל את תחנות־החשמל, החריבו את מפעלי־המים, השאירו את קיוב בלי מים ובלי לחם. מאות בניינים ציבוריים וממלכתיים, אלפי בתים פרטיים — שוב אינם קיימים. מאתיים אלף איש נשארו ללא גג על ראשם. עם הנסיגה החריבו הגרמנים 140 בתי־ספר. לגל עפר ואפר הם הפכו את האוניברסיטה הממלכתית על שמו של שֶבצֶ׳נְקוֹ, את התיאטרון הדרמטי של הצבא האדום, את הקונסרבטוריה, את התיאטרון היהודי, את בתי־הנכות, שדדו את הכנסייה הסופיית. וכמו בקראסנודאר, חארקוב, סמולֶנסק ועוד ערים — היו עוברות ברחובות קיוב מכוניות־המוות הידועות בשם „דושגובקי", שלתוכן היו דוחקים בזרוע את האנשים ומרעילים אותם בגאזים. מאות אלפי אנשים, נשים וטף, בריאים וחולים נרצחו ועונו; מאות אלפי איש נהרגו בבאבי־יאר, דארניצה, המחנה הסיריאֶצי. לפי הסיכום הראשון, שאינו מלא, נורו והורעלו בקיוב מאה ותשעים וחמישה אלף איש, אזרחים ושבויי מלחמה.

ואלה הם הסוגים של הקרבנות: ב„באבי־יאר" — יותר ממאה אלף גברים, נשים וילדים, בדארניצה — יותר מששים ושמונה אלף אזרחים ושבויי־מלחמה; על שטח המחנה הסיריאֶצי — למעלה מעשרים וחמישה אלף אזרחים ושבויי־מלחמה; בבית־החולים הקירילובי — שמונה מאות חולי־רוח; ב„לאוורה הקיוב־פאצ׳ֶרית" — כחמש מאות אזרחים; בבית־הקברות הלוקיאנובי — ארבע מאות אזרחים. הדין־וחשבון נותן פרטים של עדי־ראייה, מבסס את העדויות על־ידי תעודות רשמיות, ונותן, אגב, את שמותיהם של הגרמנים אשר היו בשלטון ונתנו את פקודות הרצח. לפנינו רשימה מלאה של האחראים לטבח, עם התליין אֶריך קוך בראש. קורא אתה דין־וחשבון זה, ושערות ראשך סומרות.

*

אשר לקטסטרופה האומית שלנו, אין לראותה מן התיאורים והמסקנות של „ועדת־החקירה" הנ״ל. רק מי שקורא את ה„אייניקייט" (ומי קורא בעם הרוסי את ה„אייניקייט", ומהו מספר היהודים הקוראים את העתון הזה?) — יכול לעמוד אולי על גודל האסון: ב„אייניקייט" מעשירי בפברואר 1944 פרסם י. פליקמן, הסופר, קאפיטאן של הגווארדיה בצבא האדום, את עדותו של חייל יהודי, יענקל קאפער, בן־עירו, אשר היה בקיוב בידי הגרמנים, וניצל לאחר שהתחפש לנוצרי (נזכור: בדו״ח הרשמי נאמר כי בבאבי־יאר נהרגו יותר ממאה אלף אזרחים) ופליקמאן מספר, כי היהודים נהרגו מתוך עינויים שאין דוגמתם. מספר האוכלוסייה היהודית בקיוב היה לפני המלחמה כמאה וחמישים אלף ומעלה. ועכשיו, עם כניסתו של צבא השחרור, לא נמצאו שם יהודים. כמה, איפוא, ניצלו? גם פליקמאן אינו נותן על כך תשובה. סיפורו המזעזע נוגע בכלל רק במה שקרה בעיקר במאי—יולי 1943. את בן־עירו ועוד מאות אנשים הביאו אז הנה, והם הם שצריכים היו לבנות את כבשני האש, שבהם שרפו את הגוויות, אשר הוצאו מן הקברים — כל פעם ארבעת אלפים גוויות — כדי למחות את עקבות הפשע הנורא.

פרטים ראה בסקירה „העד החי", עמוד 127.[53]

י. קלינוב

אחרי השואה

כבר מהיום הראשון להכרזת המלחמה, מ־22 ביוני 1941 — החלו להתגלות בעיר תופעות אנטישמיות. הדבר הורגש באופן בולט מצד האוכלוסייה האוקראינית. כך, למשל, צעקו אוקראינים בחשמליות: „זשידים, שלטונכם כבר נגמר". הם חרפו יהודים במקומות ציבוריים שונים באין מכלים.

יש להניח שמחצית האוכלוסייה היהודית בקיוב הספיקה להימלט. עם זאת נשארו בעיר הרבה יהודים. נתווספו גם יהודים רבים מהיישובים הקטנים, ולא הקטנים בלבד כגון מז׳יטומיר ומערים אחרות. אלה תפסו את הדירות שפונו ע״י היהודים, תושבי קיוב, שהספיקו לעזוב את העיר לפני כיבושה.

אני, אשתי ובתי הספקנו לצאת מהעיר ולהגיע עד לעיר בוזולוק, חבל צ׳קאלוב.

על ההרג ב„באבי־יאר" אין לעד להוסיף פרטים מיוחדים. הדברים שהגיעו אליו הם מפי פליטים ואין בהם משום חידוש כלפי הפרטים שפורסמו לא אחת.

יש ענין בזכרונותיו האישיים על המצב בקיוב עם שובו מבוזולוק.

„חזרנו לקיוב ביולי 1944. הנהלת הרכבת בקיוב דרשה את שובי. כעובד הרכבת קיבלתי רשות־כניסה לעיר לפני אחרים. תחילה נכנסנו לחצר, בה גרנו כ־15 שנים. את הרגע הזה לא אשכח לעולם. השכנים פגשו אותנו בחרון אף, גם אותם הגויים, אשר היו אתנו בידידות עד המלחמה, ואשר לאחדים מהם עזרנו לגדל ולחנך את ילדיהם. בראותה אותנו, צעקה הילדה לידיה: „אלך לומר לגרמנים שהז׳ידים באו"... גם אמה פגשה אותנו בפנים זועמות.

בדירתי מצאתי רוסי בשם קומפניציב. הוא סרב לפנותה, אף כי גרנו בה משנת 1930. אך הדבר נמצא בניגוד לחוק: ב־5 באוגוסט 1941 פרסם המפקד הראשי של הצבא האדום פקודה, שלפיה היו רשאים החוזרים מהצבא או מהאוואקואציה לקבל חזרה את הדירות אותן עזבו. פקודה זו חלה גם עלי.

בימים ההם היה בקיוב מחסור גדול בדירות, מאחר שהעיר היתה הרוסה ביותר. אחרי מאבק ממושך קיבלתי את דירתי חזרה ממש בכוח.

היו בקיוב הרבה מקרים מסוג דומה. ידוע לי מקרה קשה באיזור דימייבקה. קצין יהודי שחזר מהחזית נכנס יחד עם חברו אל דירתו מלפני המלחמה. באותו זמן היתה שם מסיבה, בה השתתפו רוסים ואוקראינים. בהשמע הדרישה לפנות את הדירה קפץ על הקצין היהודי בעל־הבית החדש בכוונה להרגו, אך הקצין הספיק להוציא את אקדחו והרג את הגוי בו במקום. קמה מהומה. המיליציה עצרה את הקצין היהודי, אך לפי פקודת השלטונות הוא שוחרר, בלי שנמסר למשפט.

קבוצת חוליגנים רצתה לסדר למת לוויה פומבית. היה ברור, שבכוונתם להתנפל באותו זמן על היהודים, שהספיקו לחזור לקיוב. לאשרנו, נודע הדבר ליהודים, שהודיעו על כך בעוד מועד לשלטונות, ואלו אסרו את עריכת הלוויה.

אחרי המקרה הזה שככה העיר קיוב, אך היהודים פחדו להתהלך ברחובותיה בלילות. מצב זה היה קיים גם בשנת 1945. הלכי־הרוח של אנטישמיות אקטיבית עדיין היו בתקפם".[54]

מפי **צבי פורטנוי**

קלימאוויטשי

מתוך העדות שנערכה ונחתמה על־ידי אזרחי העיר קלימאוויטשי (רוסיה הלבנה).

...שליחי הגסטאפו הגיעה לקלימאוויטשי. הרוצחים הגרמנים הלכו מבית לבית, שדדו ולקחו אתם כל שבא לידם (רהיטים, בגדים ואפילו כלי־משחק של ילדים), קרעו וילונות מהחלונות והורידו תמונות מהקירות. החיפושים היו מלווים מעשי־התעללות מיוחדים בזקנים, בנשים ובילדים. בכי ויללה נישאו באויר המקום.

לאחר השוד הגדול הוציאו הרוצחים פקודה, שלפיה תיבדל האוכלוסייה היהודית מהרוסית והבילורוסית לשם צרכים פרופילקטיים. מני אז מותר היה ליהודים לגור בעיר רק במקומות היעודים להם, כעין גיטו. אחר־כך החלו חדלי־האדם במעשים סדיסטיים — להשמיד את כל האוכלוסייה היהודית, כזקן כילד.

*

השמדת ההמונים החלה בחודש נובמבר 1941, ערב יום המהפכה האוקטוברית. לפי פקודה של ראש הגסטאפו רוכזו כל היהודים, בלי הבדל מין וגיל, ברחוב הסוציאליסטי, במוסך שעל־יד בית־החולים העירוני. תחילה הוציאו הגרמנים מביתו את הזקן ברוך בן ה־70, אשר לא יכול היה לבוא בזמן למקום־הריכוז. ההיטלראים הכניסו בידו הימנית דגל אדום, ולשמאלית קשרו תרנגולת חיה, וכך דחפו את היהודי במקלות והכריחוהו לרוץ ולצעוק: „אני, חזיר יהודי ארור, התכוננתי לחוג את חגיגות־אוקטובר". הגרמנים הריצו את היהודי על פני כל העיר, ולאחר מכן ירו בו לעיני כל, על יד הבית מספר 26, ברחוב „פרוליטאריאט", והשאירו אותו על האדמה מתבוסס בדמו.

*

הגסטאפו פנתה למקום המוסך שעל־יד בית־החולים. המקום דחוס בני־אדם. 100 אנשים הראשונים גורשו אל הבורות. באיזור „דולגאיא דוכראווא". את הקרבנות השכיבו אפיים ארצה וירו בהם בעורף. אחר־כך הביאו עוד יהודים. את הגופות שנורו זה עתה כיסו בשכבה שניה של בני אדם, ובשלווה של תליינים מקצועיים ירו גם בהם. פעמים רבות זרקו ילדים קטנים חיים לתוך

הבור. גם הפצועים מבין המבוגרים נקברו חיים. ההיטלראים הרגו באותו יום למעלה מ־750 יהודים. כדי שאיש לא יבוא לעזרת הקבורים חיים, העמידו משמר סביב לבורות. עבר שבוע. הגרמנים חיפשו במרתפים, בעליות־גג. הם חיפשו יומם ולילה. מצאו עוד כמה עשרות יהודים. גירשום לאיזור ה„מעל־בארג" ושם ירו בהם. 46 יהודים שנתפסו אחר־כך, נכלאו במרתף של הגסטאפו, שם החזיקו אותם כמחצית־השנה, עינום והתעללו בהם. באביב 1943 ירו בכולם, באיזור וויד־רינקה. בין הנורים בקלימאוויטשי היו המורה של בית הספר התיכון, ראיסה מארקובנה זארֶאלשאנסקאיא, הרופאה מבית החולים המקומי רוזה מארקובנה קאהאן, הרופאים ליטרמן, בעל ואשה ושני ילדיהם הקטנים.

*

משכילו ביהודים, החלו בנשואי־תערובת. לגסטאפו נודע, שמנהל המשק, באברוב, של התחנה הסניטרית נשוי עם אשה יהודיה. מיד אסרו אותה וירו בה יחד עם 4 ילדיה בגיל 2—8. אחר־כך נודע לגרמנים, שבקלימאוויטשי גרה פאלינה סטאלמאקובה — אשתו של הלוחם היהודי מהצבא האדום, ניימארק. למחרת היום מצאו את גוויתה של פאלינה סטאלמאקובה, ועל ידה היתה מונחת גוויתו של בנה מאראט...[55]

מ. צונץ

קיסלובודסק

על סבל היהודים בקיסלובודסק (קאווקז) בחמשת חדשי השלטון הנאצי בעיר והשואה שבאה לאחר מכן — נודעו פרטים אלה מפי מקור מוסמך.

בתחילה ניסו הגרמנים „לעודד" את היהודים, שרובם ככולם ברחו אל ההרים, או הסתתרו אצל משפחות גרוזיניות ורוסיות — לחזור אל מקומות מושבותיהם ואל בתיהם. כמעט יום־יום הופיעו הודעות מאת שלטון הכיבוש הגרמני, בהן הוזהרו התושבים היהודים לא להאמין „לשמועות הכזב", שהנאצים מתכוונים לחסל את העם היהודי — כוונתם רק להבדילו מן האוכלוסייה האַרית על־ידי סימון על הבגד, אך הם מוכנים להבטיח את קיומו „בכבוד ובשקט".

לאט לאט הושפעו היהודים מכוח התעמולה הזאת, יצאו ממקומות מחבואיהם וחזרו לבתיהם. בעלי המלאכה חידשו את עבודתם והחנוונים היהודים פתחו שוב את חנויותיהם.

אך ביום בהיר אחד, מספר חדשים לאחר כיבוש העיר על־ידי הנאצים, פרסם שלטון הכיבוש הודעה חדשה, לפיה הוזמנו היהודים להגר לגרמניה המזרחית כיוון שהולך ורע מצב התזונה בישובי קווקז, מאידך גיסא, זקוקה גרמניה לכוחות עבודה, והיהודים, תושבי המקום, היו יכולים להבטיח קיומם בתנאים קלים יותר. לפי הודעה זאת, הורשו היהודים לקחת אתם כמות מצומצמת של חפצים בלבד — המבצע בכללו הינו מבצע של „התנדבות", ללא הוראות מפורשות וללא קביעת עונש, אם הדבר לא יבוצע. כך הגדירו הגרמנים את אופי פנייתם אל התושבים היהודים, דבר שהיטעה אותם, כיוון שנתפרש על ידם כהוכחה בטוחה ל„כוונות הטובות" של הגרמנים. מרבית יהודי קיסלובודסק התנדבו, איפוא, לצאת לגרמניה.

למעשה קרה אחרת. היהודים הוסעו למרחק של חמישה קילומטרים מן העיר, לואדי בין גדות עמוקות בקירבת נחל פריקומוק, ונרצחו. הרוב בין החללים היו נשים וילדים. באותו יום נהרגו שלוש מאות ועשרים ושנים יהודים, ביניהם כשבעים ילדים קטנים. הגופות נזרקו לואדי וכדי לכסות עליהן פוצצה גדה אחת של הנהר. אך באביב, עם הפשרת השלגים, נתמלא הואדי מים מן ההרים, והגופות נסחפו שבועות על שבועות בכיוון לערים הקרובות.

במקום ההריגה הוצב פסל־אובליסק לבן פשוט עם כוכב אדום בפסגתו. ועל האובליסק כתובת המציינת, שבמקום זה נרצחו שלוש מאות ועשרים ושנים אזרחים סובייטיים, בלי שנזכר מוצאם היהודי.

קאמיניאֶץ־פודולסק

עדותו של יהודי הונגרי

...קאַמיניאֶץ־פודולסק היתה אי־פעם עיר ואם בישראל עם הרבה בתי־כנסיות, יהודים למדנים וסתם יהודים טובי־לב.

השיירה שלנו, של מגורשי הונגריה, אשר נשלחה משום־מה לאוקראינה בשלהי יולי 1941, התחילה לעלות במעלה־הרחוב שבידזמצ׳ה. פגשתי יהודי ובירכתיו בברכת „שבת־שלום". „אתם יהודים מהונגריה?" — שאל היהודי. כן — עניתי. „וכיצד הגעתם הנה?" — אין תשובה בפינו, יהודי יקר, מלחמה היא מלחמה, אבל הגד לנו, אולי נוכל להתאכסן אצלך? — אני מצטער מאוד, אצלי כבר נמצאים יהודים מהונגריה, אבל בגן־הילדים הקרוב, תוכלו למצוא קורת־גג.

כך הגענו בהדרכתו של יהודי זה עד לגן־הילדים. מצאנו שם יהודים, שגורשו אף הם מהונגריה, שישבו ליד שולחנות קטנים, שיירי־בצל על השולחנות, והנעימו זמירות: „יום זה מכובד מכל ימים"...

מצאנו סוף־סוף חדר, ניקינו אותו, ושכבנו לישון. למחרת היום נפל מבטי על אשה אחת ודלי־מים בידה, ובירכתיה.

— יואיל נא היהודי להיכנס אלינו לכוס טה ולכזית אוכל — פנתה אלי האשה. נכנסתי. היא הציגה אותי לפני בעלה זיידה: „גם זה יהודי מהונגריה". — מה קרה? מדוע גורשתם? האמנם קץ העולם הגיע? שאלני האיש. לא אדע מאומה, גורשנו, כי יהודים אנחנו.

לאחר שהתיידדנו, הביעו נכונות לאכסן בביתם ארבעה יהודים מיהודי הונגריה. ר׳ חיים קורמן איכסן בדירתו הצנועה זוג צעיר מבודפשט, אני ועוד יהודי מצאנו אכסניה אצל ר׳ שלמה ברדיקובסקי, חתנו של הרב מדונאייבצה.

— — — במרכז העיר העתיקה (סטאַראַיאַ־מיאסטה) נתקלתי במאות יהודים מגורשים, וביניהם מכירים רבים. הללו המטירו עלי שאלות על שאלות, כשהם מצפים לדברי־עידוד על תקוות־החזרתם המהירה להונגריה. בפגישה זו שמעתי שעומדת להתקיים אספה של המגורשים וכדאי להשתתף בה.

האספה ותוצאותיה

האולם היה מלא מפה לפה. האספה נפתחה ע״י אלברט מינצר, יליד צ׳אַר־נוֹביץ, שגורש בזמנו מווינה לטרנסילבניה. איש גבה־קומה, בעל הדרת־פנים, דיבר גרמנית צחה. בדבריו לא היה הרבה מן הנחמה למגורשים, לפי דעתו אין המצב

נראה כלאחר יאוש. הוחלט איפוא, למנות שלוש ועדות — האחת, שבראשה הדובר עצמו — שתקשר את המגורשים עם המפקדה הצבאית הגרמנית בעיר החדשה (נובי־באזאר); השניה — לקשרים עם המפקדה הצבאית ההונגרית, והשלישית תשמש ועדה מתמדת בשעת הצורך, שתפקידה לכנס את שתי הוועדות גם יחד. למחרת היום חזרו הוועדות ומסרו דו"חות. למינצר הוגד במפקדה הגרמנית, שזו אינה יכולה לעשות מאומה, בלי המנהל הכלכלי האחראי לענייני היהודים העומד לבוא ביום א'. הוועדה השניה מסרה, כי לא ניתן לגשת למפקד הצבא ההונגרי במקום. מינצר הוסיף ואמר, שבינתיים הצליח להתקשר עם המנהל הכלכלי, וזה אמר לו: „היהודים רצו במלחמה, והנה היא בכל אכזריותה, ועל היהודים להסיק את המסקנות הנובעות מכך".

העיר העתיקה (סטאראיה־מיאסטה) הוכרזה כגיטו והוקם „יודנראט".

כשבוע ימים התהלכנו באופן חפשי. היהודים, תושבי קאַמיניאַץ־פודולסק, ראו משום־מה סימן טוב בנוכחותם של היהודים המגורשים מהונגריה, ועזרו לנו בכל שעלה בידם. אמנם, לעשות הרבה לא יכלו, מאחר שהיו כמעט מחוסרי־כל. כשיצאנו יום־יום לכפרים הסמוכים לקנות אוכל, גילו האיכרים האוקראינים הבנה לצרותינו, וסירבו לקבל תמורה בעד האוכל שקיבלנו מהם. אולי לא ידעו שיהודים אנחנו.

באחד הימים נתבעתי על־ידי מכרי, הרמן ציגמן, לקבל על עצמי תפקיד של יושב־ראש ה„יודנראט", מכיון שהגרמנים ציוו להקים „יודנראט" תוך 24 שעות, ולא — יטילו עונש קיבוצי חמור על כל היהודים. הצעתי את אלברט מינצר, כמתאים ביותר לתפקיד זה. מינצר הסכים. מטעם יהודי־הונגריה נכנסו לוועד מינצר וד"ר אדלרשטיין, ומטעם יהודי המקום — העו"ד פסח אַמסטר ועוד יהודי, ששמו נשמט מזכרוני. לאחר מכן הופיעו מודעות ברחובות־העיר מטעם הגרמנים, בהן נצטוו יהודי קאַמיניאַץ־פודולסק והסביבה להתרכז בעיר העתיקה, בהכריזם על חלק זה של העיר כגיטו. פקודה שניה: כל יהודי ויהודיה, מגיל עשר ומעלה, חייבים לענוד על הזרוע השמאלית סרט לבן עם מגן־דוד כחול. פקודה שלישית: כל יהודי חייב להימצא רק בתוך הגיטו. רביעית: על היהודים להתקשר עם המפקדה הגרמנית רק באמצעות ה„יודנראט". ואחרון אחרון — כל מי שיעז לעבור על אחת מהפקודות האלה אחת דתו למות.

הגרמנים הבטיחו לספק מצרכי־אוכל לתושבי־הגיטו במחירים זולים; אך מלבד כמה מאות קילוגרם קמח שעורה לא נתקבל שום דבר. כל ראש־משפחה הכניס לקופת־ה„יודנראט" שלושה רובלים, ובכסף זה צריך היה לממן את הקניות, שנת־אפשרו בשעות 12—3 בלבד. הנשים שעסקו במכירה לא רצו לקבל כסף, אלא דברי הלבשה ווודקה. אך דברים אלה לא היו מצויים אצלנו.

לעתים הייתי מלווה את היו"ר של ה„יודנראט" מינצר בדרכו אל המפקדה

הגרמנית. איש זה שכל הופעתו אמרה כבוד, היה אחר לגמרי בשעה שהיינו לבדנו. שמעתי את נאקותיו ואנחותיו.

— מדוע אתה נאנח? — שאלתיו.

— ה־20 באוגוסט הולך ומתקרב, ואין יודע מה צפון בחיק העתיד, אולי היום אדע דבר.

הגענו לעיר החדשה אל המפקדה הגרמנית. מינצר נכנס פנימה. חיכיתי לו בחוץ. לאחר שעה ארוכה, ארוכה מדי, יצא מינצר.

— מה אמרו לך, דבר, דבר! — נטפלתי אליו. — הם אדיבים מאוד ויודעים להסתיר את כוונותיהם — ענני. תבין, אדיבות זו מבלבלת אותי, מטילה עלי אימים, ואינני יכול לבקש רחמים, כי, לדבריהם, אין נשקפת סכנה. חזרנו לגיטו בלא כלום.

לוקחים יהודים לעבודה

בין כה וכה לקח הצבא הגרמני יום־יום יהודים, בעיקר נשים, לעבודות שונות מחוץ לתחומי הגיטו. ממנותיהם הזעומות הביאו העובדים היהודים חלק למשפחותיהם בגיטו. הרעב החל לתת אותותיו. הרבה אנשים מבוגרים וילדים חלו מרעב. ילדים פשטו יד ברחובות העיר, אך בקופיקות שניתנו להם לא יכלו לקנות מאומה, כי בגיטו עצמו לא ניתן לקנות שום דבר.

ביום מן הימים עמדתי גם אני לפני בניין ה„יודנראט" כדרכם של יהודים רבים, שהיו מצטופפים שם יום־יום לשמוע על הנעשה בגיטו, אולי ינצנץ זיק של תקווה. הפעם נודע, כי השלטונות הגרמניים הכריזו על הרשמה כללית של היהודים, ושכל יהודי חייב להופיע במשרדי ה„יודנראט" עם ניירותיו ביד. יהודי המקום ציפו לנס, אך זה לא בא. עד מהרה הפסיקו הגרמנים את עבודת היהודים.

פעם, בעמדי לפני בניין ה„יודנראט", ניגש אלי סרג'נט הונגרי וביקש באדיבות שאעזור לו למצוא עשרה בעלי־מלאכה: 6 נגרים ו־4 ציירי שלטים. הצלחתי לאסוף את הנגרים המבוקשים, אבל ציירי שלטים לא היו בנמצא. הצעתי לו את שירותי. הזמנתי עוד שלושה יהודים ויצאנו לדרך בפיקודו של הסרג'נט אל הקסרקטינים של ההונגרים. התחלנו בעבודה וקיבלנו אוכל. כל מה שנשאר לנו ארזנו בנייר עתון, כדי להביא טרף איש איש למשפחתו.

בטרם סיימנו את העבודה, נכנס אל בית המלאכה קצין הונגרי ושאל: „מי מכם מתנדב לצאת מחר, ב־25 באוגוסט, בכיוון לחזית, כדי להתקין שלטים לסימון הדרך, ובשעת הצורך לצייר שלטים, שלא נעשו בבית־המלאכה. הקצין הוסיף ואמר: אין אנו מכריחים שום איש לצאת אתנו, הכול בהתנדבות. כל שיתנדב יעמוד תחת חסותנו, ויקבל את כל המנות והשירותים, שמהם נהנה החייל".

הודעתי: „אני מוכן".

אור ליום 25 באוגוסט 1941 יצאתי לדרך במשאית יחד עם הקצין ו־4 חיילים בכיוון לווינציה וגייסין, יישובים בפודליה. עברנו בדרכנו את דונאֵייבצה, פרוס־קורוב, מוהילוב־פודולסק, ווינציה, גייסין ועיירות אחרות. בכל המקומות האלה ראיתי יהודים מבוהלים, מביטים במורא וברטט אל עולמו של הקב״ה. בווינציה הצלחתי לחלק לכמה נשים יהודיות את מנות הלחם שחסכתי בדרך.

לאחר שבוע ימים חזרנו בכיוון לקאַמיניאֵץ־פודולסק.

חיסול הגיטו

לפי הרישום של היהודים שרוכזו בגיטו, נמצאו בעיר כ־10,000 יהודים סובייטיים, 6000 מגורשים מהונגריה ו־2000 יהודים מבסרביה. רבים מאנשי המקום הצליחו לברוח עם נסיגת הצבא האדום.

29 באוגוסט. בדרך לקאמיניאֵץ־פודולסק עלה על מכוניתנו חייל הונגרי. הסרג׳נט שאלו: — מה חדש בקאמיניאֵץ־פודולסק?

— בעיר הרגו 13 אלף יהודים.

— השתגעת, התפרץ הסרג׳נט, ובפנותו אלי אמר: „ראה נא כיצד מפיצים „גרויל־פרופוגאנדה". ייתכן שהרגו כמה יהודים, והנה מפריזים במספר".

שתקתי. נזהרתי מלהתערב בשיחה זו. החייל המבוהל התנצל.

בצהרי יום ה־29 באוגוסט הגענו לקאמיניאֵץ־פודולסק. בחוצות לא נראה איש. מכוניתנו עצרה ליד הקסרקטין של ההונגרים.

— מה קרה כאן? — שאל הסרג׳נט את החיילים שנזדמנו במקום.

— הקץ ליהודים — ענה לו אחד החיילים.

נצטוויתי להסתתר בגינה סמוכה.

לאחר שעה קלה בא אלי בחפזון הסרג׳נט ובשורה רעה בפיו — הגיסטפו עלולה לעקוב אחרי, על כן עלי להסתלק מהעיר במהירות האפשרית. אך עד שהצלחתי להסתלק מהמקום בעזרת קצינים הונגריים נודע לי מפי המהנדס שווארץ, ששירת בחיל־ההנדסה ההונגרי, לאמור:

מחוץ לעיר היתה חפירה נגד טאנקים, ולידה עוד שני קברים גדולים. ליהודי הונגריה הודיעו, שמובילים אותם הביתה. אך למעשה הובילום לטבח. ליד הקברות הפתוחים ציוו עליהם להתפשט. בקברים עצמם היו תקועים עמודי־עץ מזדקפים למעלה, וקרש היה מגשר בין ראש העמוד לבין שפת הקבר. היהודים נצטוו לעלות על הקרש אחורנית, כשממול הוצבה מכונת־יריה. וכך חוסלו.

חיסול הגיטו של קאמיניאֵץ־פודולסק נעשה בימים ג׳ ד׳ ה׳ באלול תש״א — 27 28, 29 באוגוסט 1941.[56]

משה דויטש

קרים

„...כשפרצו קלגסי היטלר כמים הזידונים לדרום־רוסיה (במחציתה השנייה של שנת 1941), הגיעו בזמן קצר לקרים. הפלוגות המיוחדות קיבלו פקודה להשמיד את כל היהודים. בשעה שנתקלו בקרימצ׳אקים ובקראים לא ידעו כיצד להתנהג ודרשו הוראות מברלין. ההוראה לא איחרה לבוא: הקראים, שהם, אמנם, בני דת משה, אולם אינם מזרע אברהם, יצחק ויעקב, קיבלו חנינה. ואילו הקרימצ׳אקים, שהודיעו בלי פקפוק, שהם יהודים גמורים לפי דתם וגם לפי מוצאם, נידונו למוות — הם ונשיהם ובניהם. הפקודה הוצאה לפועל. „מ־16 בנובמבר עד 15 בדצמבר 1941 נורו ומתו בקרים המערבית 17645 יהודים (אשכנזים), 2504 קרימצ׳אקים, 842 צוענים, 212 קומוניסטים ופארטיזאנים״ (דו״ח מספר 150 מן השני לינואר). בדו״ח שלאחר זה — מס׳ 153, מיום 9.1.42 — נאמר, שבתקופה האמורה, תוך שבוע ימים, נהרגו בסימפֶאֶרופול לבדה עוד 3176 יהודים. לא נאמר כמה קרימצ׳אקים. הדו״ח מסתיים במאמר אחד כולל: „בסימפֶאֶרופול — שאלת היהודים הקרימצ׳אקים נפתרה״

(קטעים מפרוטוקול רשמי)

סקירה כללית

עד ראייה בשם אנבול סיפר על עמודי הירחון הרוסי „סוֹציאַליסטיצ׳אֶסקי ואֶסטניק״ מס׳ 2 (605) מ־28 בפברואר 1948 את פרשת השואה בסימפֶאֶרופול, עיר הבירה של קרים.

„...כבר מראשית כיבושם את אדמת קרים, גילו הגרמנים יחס של חיבה ואהדה אל האוכלוסייה הטאטארית. לא כן היה יחסם אל האוכלוסייה היהודית: מעשי שטנה, איבה, רדיפות והרג ציינו את מדיניותם כלפי היהודים.

עם כניסתם לסימפֶאֶרופול פרסמה המפקדה הגרמנית פקודה על רישום־חובה של היהודים ועל חובתם לשאת טלאי צהוב על החזה. פקודה זו פגעה גם בנו הרוסים. יש להודות, כי התחיינו עם היהודים, יחד עבדנו ויחד שירתנו במוסדות שונים.

מתמיה, שלא רק אנחנו, אלא גם היהודים עצמם לא ידעו מה מעוללים להם הגרמנים במהלך התקדמותם בחזית המלחמה. רבים מהם שאלוני כיצד לנהוג, ואני בתומי יעצתי להם להישאר ולא לפחד. „הן אתם אינכם קומוניסטים, אלא פקידים רגילים, ומדוע ירע לכם?״ — כך אמרתי להם, כי האמנתי בצדקת דעתי.

לא כך רצה הגורל. זמן־מה התנהל משא־ומתן בין המפקדה הגרמנית והיהודים הקרימצ׳אקים על יחס מיוחד אליהם שלא כאל יהודים, שעליהם חלה חובת הרישום. הן הקרימצ׳אקים שמעו היטב את השפה הטאטארית ואחזו במנהגיהם,

ולאחר שהביאו מהעיר קיאֶרץ׳ ספרים ותעודות עתיקים, נוצר רושם שלא תחול עליהם חובת הרישום. אך עד מהרה התברר, שאין זו אלא אשלית־שווא, וכי רק הקראים הופלו לטובה. באותו זמן הופיעה גם פקודה, שתבעה מכל היהודים, בעלי שטיחים, להביאם למפקדה, ואנשי הגיסטאפו הזריזים ביותר החלו לבקר בבתי היהודים ובזזו מהם את בגדיהם החמים.

ב־11 בדצמבר 1941 הודבקה פקודה ברחובות סימפֶאֶרופּוֹל, שעל היהודים הרשומים להתרכז במכון לרפואה, ועל הקרימצ׳אקים — במקום אחר. יחד עם זה פורסמה הודעה שהיהודים יגורשו מהעיר ושעליהם להצטייד במזון לשמונה ימים. והנה התחילו התהלוכות עגומות: הלכו ביחידות, או לפי המשפחות, עם הזקנים והילדים. אין לשכוח תהלוכה איומה זו.

שלושה ימים נמשך ריכוז היהודים. אחרי זה החלו הגרמנים לחפש בדירותיהם של היהודים ולאסוף את המפגרים והמתחבאים. הדירות סוגרו ועל דלתותיהן הודבקה הודעה, האוסרת את הכניסה לדירות אלו באיום של עונש מוות בירייה.

גם כל היהודים הקרימצ׳אקים נורו, כשם שנורו יהודי סימפֶאֶרופּוֹל.

לאחר זמן נודעו פרטי ה„אקציה". אין זה אלא היתה תכנית מעובדת מראש בידי הגיסטאפו שבוצעה כהלכה: דרוש היה לפעול כך, שהיהודים יאמינו, כי אכן אוספים אותם לצורך גירושם בלבד, כדי שלא יטמינו חפציהם היקרים בדירות או בחפירות האדמה ויקחום אתם למקום הריכוז. קל יותר למצוא את הטמון במלבושי האדם מאשר בדירה או בחצר. תחבולה זו הצליחה. לפני צאתם לדרך השאירו היהודים אצל שכניהם ומכריהם הלא־יהודים חפצים שונים, חוץ מן התכשיטים שתפרום בתוך מלבושיהם, הכניסום לנעליים, לשערות וכו׳. כל זה ראתה הגיסטאפו מראש, וכאשר היהודים הגיעו למקום הריכוז נמסרה להם אזהרה חמורה תוך הודעה, שעוד מעט יתחיל חיפוש כללי, וכל מי שיימצא אצלו תכשיט טמון דינו מוות בירייה, ומי שימסרנו ברצון יצא נקי. מספרים, שנפרש סדין באמצע האולם, והאומללים הכניסו לתוכו כל התכשיטים, שהיו טמונים אתם.

השלל היה, כנראה, עצום. אך תאבונה של הגיסטאפו לא ידע שׂבעה. הגרמנים שוב לא האמינו שהכול נמסר להם; הם הניחו כי עוד דברי־ערך טמונים בבגדים. מלבד זאת לא רצו ללכלך בכתמי דם את בגדי היהודים, מעיליהם ונעליהם, כאשר האנשים יומתו. על־כן, בטרם הגיעו למקום הרצח, נעצרו המכוניות ונמסרה הודעה, כי היות שלא הכול מסרו את תכשיטיהם, ייערך חיפוש נוסף, ולצורך זה יש להתפשט. ברגע זה הוחוור לכולם מה צפוי להם. במצב זה, כשהיהודים נשארו בכותנות בלבד, הם הוסעו עוד מרחק־מה, ולאחר מכן נורו בנשק אוטומטי. את הילדים הרעילו במריחה ממיתה מתחת לאפו של כל ילד.

המשאיות ששוחררו הוחזרו לעיר, על מנת להביא קבוצה נוספת של יהודים נידונים למוות.

כך התנהלה ההשמדה כל הלילה, שלושה לילות רצופים. בסימפֶרופול בלבד נורו כ־13 אלף יהודים. לא נודע כמה יהודים נהרגו בקרים כולה.

המצוד על היהודים לא נפסק. כל הדרכים היו כשרות כדי למצוא יהודי מתחבא ומי שנתפס הוצא להורג ללא רחמים. ניצלו מעטים בלבד, אלה שהספיקו להימלט אל היער, אל הפארטיזאנים.

לפי החוק הנאצי ביחס לנישואים מעורבים, אם האב היה ממוצא רוסי, היה דינו ודין ילדיו להישאר בחיים, ורק האֵם היהודיה נידונה להשמדה. אך אם האב היה יהודי, הרי הוא וילדיו הושמדו, ורק האם זכתה להישאר בחיים. על רקע זה נתרחשו דברים מזעזעים. כך נורו בעלה ושני ילדיה של מכרה לא־יהודיה, שהת־הלכה לאחר מכן ברחובות העיר בלתי־שפויה בדעתה. או מקרה אחר: בקשות הרבה הוגשו לקומנדנטורה הגרמנית שלא להוציא להורג את הרופא הפסיכיאטר באלאבאנוב, שנודע לתהילה ברחבי קרים, אך כל המשתדלים העלו חרס בידם. אשתו, גרמניה לפי מוצאה, הלכה אחריו עת נאסר, ובמכונית שבה הובלו למוות קיבלו רעל ומתו. אין לספור מעשיהם האכזריים של הגרמנים־ביהודי קרים...[57]

ה ע ר ה: כמה פרטים לוקחו מן הספר הרוסי „במחתרת הקרימאית" לי. קוזלוב, מוסקבה, 1948.

יאֶוופאטוריה

ב־23 בנובמבר ברחתי מהמחנה היהודי ביאֶוופאטוריה, ב־24, המיתו הגר־מנים בירייה 603 אנשים. בנדודי כשנה על פני קרים ואחר כך על פני אוקראינה, ראיתי בורות דחוסים ביהודים, ראיתי יהודי אחד „מאושר", אשר הציל את עצמו מהגרמנים, אך קפא בערבה מקור, כי לא מצא מקום כדי להתחמם. על יד באר אחת, אשר נעשתה קבר למאות יהודים, ראיתי שְׁמלוֹנת של ילדה, מלוכלכת בדם. שמלונת בתחרים הנוגעת ללב... ראיתי הרבה בחיי אך את הכפר קארי איני יכולה לשכוח. שלושה ילדים בני 8—10—11 שנים ברחו בזמן שגירשו את הוריהם לבאר. זה היה בסתיו. בשלהי החורף הם חזרו לכפר קארי כי לא מצאו קורת גג לראשם. הם חזרו לבתיהם, אך שם כבר גרו דיירים חדשים. הילדים עמדו זמן רב על־יד הבית. הם לא ביקשו דבר ואפילו לא בכו. אחר כך הובילום לפריידורף ושם הרגום.

אותי הציל באוקראינה ניקולאי אַלקסנדרוביץ כאראֶנקו, אדם זר לי לגמרי, בגללי הוא סיכן את חייו.[58]

מינה מאיסייוונא פישחוט

יאַלטה

בשבעה בנובמבר 1941 הפליגה מיאלטה האנייה הסובייטית האחרונה. לא רבים הספיקו להימלט. ערפל שחור היה תלוי מעל העיר; שדה־הנפט בער. בשמונה בנובמבר נכנסו הגרמנים ליאלטה.

בחמישה בדצמבר גורשו היהודים לגיטו. היה זה מאחורי העיר, במקום גבוה, מגודר תיל. יום לפני זה ירד שלג, אחר־כך ירד גשם ובבוקר היה כפור. היהודים עם הצרורות שלהם החליקו על־פני הקרח. הגרמנים צחקו למראה היהודים, כשהם מחליקים ונופלים.

היהודים עונו ברעב. הגרמנים התעללו בהם. איש לא ידע מה ילד יום.

אל הגן הבוטני הניקיטסקאי הגיע מנהל האובסרבטוריום במינכן. אחד הרוסים שאל: „האם אמת הדבר, שבגרמניה מסרסים יהודים?" הגרמני ענה: „לא, כעת אין צורך בזה עוד".

ב־17 בדצמבר הוציאו הגרמנים את כל הגברים הבריאים, הובילו אותם בדרך לגן הניקיטסקאי, על יד הביתן האדום (ביתן־השמירה של כרמי־מאסאנדרא) נעצרה המשאית. ניתנה פקודה ליהודים לחפור חפירה עמוקה. משהושלמה המלאכה, הומתו היהודים ביריות.

ב־18 בדצמבר בבוקר הושיבו הגרמנים את היהודים — נשים, ילדים וזקנים במשאיות. אסרו עליהם לקחת אתם חפצים. האנשים הכניסו לכיסיהם פרוסת־לחם, תפוח. על־יד מורד־ההר נעצרו המשאיות. הנידונים נאלצו להתפשט, ובחרבות גורשו אל תהום־המורד. הילדים נותקו מאמותיהם והושלכו תהומה. כולם נהרגו ביריות ממרגמות.

היה זה יום־קיץ בהיר. כעשרים מטר מהכפר פכפכו בשלווה מי־הים. הפועלים ממאסאנדרא ומאהארטש עבדו בכרמים; הם ראו הכל. עם ערב תם הכול; הגרמנים כיסו בשכבת־עפר דקה את גוויותיהם של 1500 יהודים.

אחר־כך הלכו התליינים למאהארטש. בביתה של יאֶליזאוואֶטא פּוֹלטאוו־טשאֶנקא הם התפארו, שהרגו 1000 יהודים וכי בקרוב לא יישאר בעולם אף יהודי אחד. בין ההרוגים היו הרבה רופאים.

החורף של 1941—1942 היה קשה מאוד. שרר רעב. כלבים חסרי־בית חיטטו בקבר על־יד הביתן האדום וסחבו את הגוויות.

באביב, כאשר המים זרמו מההרים ושטפו את האדמה, התגלו הגוויות, כשהן רקובות למחצה. הגרמנים הרסו חלק ממורד־ההר וכיסו את הקבר.

ביום מן־הימים מצאו שוטרים גרמנים פרחים מפוזרים על־פני הקבר. החלה חקירה. אך הם לא הצליחו למצוא את ה„אשמים".[59]

סימפֶאֶרופול

„ב19401 כתב ביטאון ה־ס.ס.: „כשם שבגרמניה תיפתר הבעיה היהודית רק עם חיסול היהודי האחרון, כך צריכה כל אירופה להבין, שהשלום הגרמני הצפוי לה מוכרח להיות שלום בלי יהודים". והגרמנים לא הפסידו זמן בחיסול היהודים בכל ארצות־הכיבוש.

את חיסול 10,000 יהודי סימפֶאֶרופול בקרים תיאר אוטו אולנדורף, מפקד הפלוגה לפעולה מיוחדת — היינו פלוגה להשמדת יהודים.

פלוגת הפעולה המיוחדת השתדלה לכנס את כל היהודים על־ידי רישום כללי. הרישום נעשה על־ידי היהודים עצמם, לאחר שנאמר להם, כי הכוונה היא ליישבם במקומות אחרים.

לאחר הרישום, הם הוסעו למקום הקטל — לחפירה נגד טאנקים. היהודים נהרגו על־ידי פלוגות־ירייה בדרך צבאית. לפי פקודת אולדנדורף, הובאו למקום ההריגה קבוצות קבוצות של יהודים לא יותר משאפשר היה לקטול מהר, כדי לצמצם עד למינימום את הזמן שבין הרגע, בו נתברר לקרבנות מה סופם, ובין עצם הריגתם. היהודים נצטוו לכרוע על ברכיהם על שפת התעלה ונורו. לפני שנסתמו החפירות, היו מפקדי פלוגות הירייה מצווים לבדוק אם כולם כבר מתו, ולהמית את אלה שנפצעו בלבד, ועדיין חיו.

כל חפצי־הערך של הקרבנות הוחרמו לפני הריגתם, והועברו למיניסטריון הכספים הגרמני.

באביב 1942 הונהגה באוקראינה המתת היהודים בקרונות־גאז, שהוצגו במקומות מרוחקים מיישוב".[60]

פֶּיאודוסיה

על קיצם המר של יהודי פיאודוסיה בימי הכיבוש הנאצי פורסמו ידיעות ב„דבר" מ־26.7.45 לאמור: „יחזקאל קרן, תושב ירושלים, כותב לנו: קיבלתי ידיעות בדבר גורלה של קהילת פיאודוסיה. לפי הודעה מאת מוסד ממשלתי (מחלקת הבריאות שעל־יד מועצת העיר פיאודוסיה), שפניתי אליו בשאלה זו — „נספו הורי ביום 4.2.41 בשעת הרציחות ההמוניות של התושבים היהודים על־ידי הגרמנים".

לפי מכתב פרטי שהגיע אלי מאת מורה נוצרי, נספו בפיאודוסיה למעלה מ־2500 יהודים, כלומר כל יהודי שלא נמלט. אפילו ד"ר פידלוב הישיש, שבעדו

השתדלה העיריה (הממונה ע"י הגרמנים) נמצא עם אשתו מושלך בתוך באר".

על ההשמדה בפיאודוסיה מוצאים אנו פרטים ברשימה „בית הכנסת העתיק בפיאודוסיה" — „דבר" מ־4.10.62 —, לאמור: „...תייר יהודי ביקר גם בשדה ההריגה, שבו הומתו למעלה מ־2500 יהודים וכל הקרימצ'אקים שנשארו בעיר (לא ברור אם הם כלולים במספר הנזכר) — ביום י"ד בכסלו תש"ב (4 בדצמבר 1941). המקום הזה סמוך לכביש המוליך לעיר קיאֶרץ', ובו הוצבה מצבה בגובה של 2.5 מטרים בערך, ועליה הכתובת: „לזכר האזרחים הסובייטיים של העיר פיאודוסיה, שנהרגו בידי הכובשים הגרמנים הפאשיסטים בתקופת מלחמת המולדת הגדולה 1944—1941". באותו מקום נרצחו גם אלפי אזרחים לא־יהודים בשנות הכיבוש הנאצי.

במקום התעלה האנטי־טאנקית, שבה נקברו הקרבנות, משתרע עכשיו מאחורי המצבה כרם באורך 250 מטר וברוחב דומה.[61]

ק י א ֶ ר ץ'

המת החי מספר

— אני האיש שקמתי לתחייה... אני קמתי מהקבר, לאחר שירו בי וקברו אותי יחד עם אשתי ועם עוד הרבה יהודי קיאֶרץ בחפירה גדולה מאחורי העיר — כך התחיל לספר בקול שקט, אך בנימה שלא מעלמא הדין, הדייג מהעיר קיאֶרץ' יוסף ווייגגארטן.

וכך המשיך: כשהתחילו הסובייטים להוציא מן העיר את הנשים והילדים, לא רצתה אשתי לנסוע בלעדי. הייתי דייג, עבדתי בבית־החרושת לקונסרבים בשביל הצבא האדום. אך באין ברירה לקחה אשתי את הילד הקטן בן ה־4 ועברה אתו לכפר הסמוך, שם נפלו פחות פצצות גרמניות. כשהמצב בקיאֶרץ' החמיר מאוד, נתבענו לעזוב את העיר, אך הדרך היתה כבר מנותקת. לא רציתי לנסוע מהעיר לבדי, בלי אשתי וילדי.

לאמיתו של דבר, לא האמנתי לסיפורים על האכזריות של הגרמנים, ועם כניסתם לעיר, נסעתי לכפר והחזרתי את אשתי וילדי.

עד מהרה הודבקו הודעות ברחובות העיר, בהן נדרשו התושבים היהודים להירשם בלשכת הרישום — בעלי כושר עבודה יעבדו, לילדים ולזקנים יובטח מזונם. אלה שלא יירשמו יירו. בוקר אחד נכנסו לביתנו שני שוטרים וגרמני אחד. הגרמני קרא מהנייר את שמי ואת שם אשתי וילדי, הוא פקד לקחת אתנו את הדברים ההכרחיים ביותר, כי עומדים אנו להישלח לעבודה. דירתנו תימסר לתושבים אחרים. — קחו אתכם את הבנים, יעקב בן ה־14, ובן־ציון בן ה־4 — הוסיף

הגרמני. אמרתי שזו טעות, אין לנו ילדים. הילדים לא היו באותו זמן בבית. הגרמני רשם דבר־מה.

הוכנסנו לבית־הסוהר. שם פגשנו כל מכירינו וידידינו. איש לא ידע כוונת מאסרנו. היה צפוף מאוד. האנשים רעשו ויללו, הילדים בכו. לפנות־ערב בא מפקד בית־הסוהר ואמר: „אזרחים, אל לכם להתרגז, מחר נובילכם לעבודה בסוב־חוזים (חוות חקלאיות). כל אחד יקבל 2 קילו לחם ליום". דברי המפקד השקיטו במידת־מה את הרוחות. מכירים נדברו ביניהם לצאת לסובחוז במשאית אחת...

עם שחר הגיעו לבית־הסוהר 5 משאיות. היהודים הועמסו במהירות, והמ־שאיות יצאו לדרך. אני, אשתי עם ידידינו, לא יכולנו מרוב צפיפות לעלות באותו יום על המשאיות. נשארנו שם ללילה נוסף, למרות שהמשאיות חזרו כל 15 דקות. בבוקר הגיעו שוב. אנחנו וידידינו עלינו יחד על אחת מהן. מיד, עם צאתנו מן העיר, נפל עלי לבי. לפני שהתחלתי להבין מה מתרחש סביבי, ראיתי בורות, ועל ידם ערימות גדולות של בגדים וחפצים. במקום זה נעצרו המשאיות. נצטווינו לרדת. לפתע נוכחנו לדעת שאנחנו מוקפים חיילים, כשרוביהם מכוונים אלינו. מהבור שכוסה למעלה באדמה הזדקפו רגליים, ידיים וחלקים של גופות, גם אנשים שעוד התנועעו בגסיסתם. שוד ושבר. לא האמנו למראה עינינו. נערה בת 14־15 באה אלי במרוצה ופרצה בבכי מר: „אינני רוצה למות!" זעקתה זעזעה את לבנו. כל חיי לא אשכח את הילדה הזאת. בכייה מוסיף לחלחל בקרבי עד היום הזה.

החלו לקרוע מעלינו את הבגדים ולהריצנו אל הבור על ההרוגים הקודמים. קמה בהלה ויללה. הגרמנים הקיפו אותנו ברוביהם, עד שהדרך נעשתה צרה ביותר ונפלנו לבור מאלינו. באותו רגע החלו לירות בנו, ובעת ובעונה אחת זרקו עלינו אדמת־חול. נפרדתי מאשתי. היא עמדה על־ידי כל הזמן. ראיתי כיצד כדור פילח את ראשה. דמה החם ניתז על פני. תפסתי אותה בידי והשכבתיה על יתר הנופלים. והנה נפלתי גם אני, ועלי אחרים.

לא אדע כמה זמן שכבתי ללא הכרה. גופי התנועע על גופות הגוססים מתחתי. כשהתעוררתי לא ידעתי היכן אני. משא כבד היה מוטל עלי. פתאום נפקחו עיני והנה כוכבים בשמיים, כוכבים ממש בחשכת הלילה. נזכרתי בכול. אספתי את שארית כוחותי והורדתי מעלי את הרגליים והידיים של המתים. במא־מצים בלתי־אנושיים כשרוחי נכאה עלי התחלתי לחפש ביניהם את אשתי. כל פעם לקחתי בידי ראש של מת אחר, הסתכלתי בפניו היטב היטב — אולי אלה הם פני אשתי. היה חושך. העברתי אצבעותי על פני הפרצופים של המתים — אולי אוכל בדרך זו לזהותה. לבסוף מצאתי את גופה. היא היתה מתה...

סוף סוף יצאתי מן הבור. ברגליים כושלות התחלתי להתרחק מהמקום האיום, בלי לדעת לאן לשים פעמי...[62]

לייב קוויטקו

קיאַרץ

В этот ров немецкие фашисты свалили семь тысяч групов. зверски разстрелянных ими мирных жителей г. Керчи (Документы обвиняют)

לתעלה זו זרקו הגרמנים הפאשיסטים שבעת אלפים גוויות של תושבים שלווים, שנורו על ידם באופן אכזרי. גוויות אחדות של יהודים מכוסות בטליתות

В Память Советских граждан г. Феодосии разстрелянных немецко-фашисткими оккупантами в период Великой Отечественной войны

לזכר האזרחים הסובייטיים של העיר פיאודוסיה שהומתו בירות בידי
הכובשים הגרמנים־הפאשיסטים בתקופה של מלחמת המולדת הגדולה

כרם בשדה ההריגה בפיאודוסיה — כרם הקדושים

*

קטעים ממכתב פרטי מהעיר קיאֶרץ׳ מיום 22 ביוני 1945, המכיל קווים חיים מהטרגדיה של יהודי קרים. המכתב כתוב בשפה הרוסית:

„על כל היהודים, האשכנזים והקרימצ׳אקים, שלא הספיקו לעזוב את העיר מבעוד זמן, ניתך גורל איום — אבדו יותר מ־4000 יהודים (אשכנזים) ולמעלה מ־500 קרימצ׳אקים. אותו גורל פגע בכל היהודים (האשכנזים) ובכל הקרימצ׳אקים אשר בקרים בכלל זה — בסימפֶאֶרופול, באודיסה, בקראסנ־באזאר ובסֶאֶוואסטופול.

מתוך משפחתו של משה בן פנחס הספיקו אחדים לעבור לפלכי אסיה התיכונה, ואלה ניצלו. אחדים מבני המשפחה נפלו בהיותם בשירות הצבא האדום בהגנה על פֶאֶדֶאֶקופ.

המכתב נכתב על־ידי אחד מאלה שחזרו לעירם, קיאֶרץ׳, לאחר המלחמה. הקרימצ׳אקים מנו בקיאֶרץ׳ לפני המלחמה 150 משפחות שהם 750 נפש; בסימפֶאֶרופול, בירת קרים, גרו 2000 נפש, מלבד פליטים שנתווספו בימי החירום מערי־השדה; בקראסנ־באזאר — כ־2500 נפש. בסֶאֶוואסטופול — 250 נפש, ובפיאודוסיה — כ־700 נפש".[63]

*

רצח החקלאים היהודים

המורה ישעיהו שרייבשטיין מלוד, תושב סימפֶאֶרופול לפני מלחמת־העולם, כותב במכתב פרטי: „ידיעותי על גורל החקלאים היהודים בקרים הן מפי אנשים שביקרו שם אחרי המלחמה. חלקם הגדול של יהודי קרים לא הצליח להימלט. נסגרה עליהם הדרך משני צדדים — מצד דז׳נקוי־סיוואש וגם מצד קֶאֶרץ׳־קאווקאז. הרבה יהודים, וביחוד חקלאי הקולחוזים, הוכרחו לחזור למקומותיהם. עם הכיבוש החלו הנאצים במלאכת ההשמדה.

בקולחוזים טובעו היהודים בבארות הארטיזיות שבמשקים. בסימפֶאֶרופול נורו היהודים בתעלות, שהוכנו על־ידי אזרחי העיר נגד הטאנקים הגרמניים...

פארטיזאנים יהודים

מאז הכיבוש הנאצי התנהלה ברחבי קרים פעולה נמרצת של פארטיזאנים, שהתארגנו בימים האחרונים שלפני הכיבוש. מעידים על כך הספרים „במחתרת הקרימאית לי. קוזלוב (הוצאת „הגברדיה הצעירה", מוסקבה 1948) וכן הספר ב„הררי טאבריה" לאיליה וויארגאסוב (הוצאת „קרימאיזדאט" סימפֶאֶרופול 1959).

בשני הספרים האלה נזכרים שמות של אנשי מחתרת ופארטיזאנים יהודים, שתרמו את חלקם במאבק נגד הכובשים, וגם הצטיינו כחברי השורה וכן כמלאי תפקידים אחראיים בשטחי הפיקוח והתעמולה.

קרים הוכרזה כפנויה מיהודים ב־16 באפריל 1942 (לפי „לתולדות השואה והמרי" לשרה נשמית, הוצאת הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנלסון 1961).

קראסנודאר

זכרונות על ה„דושיגובקה" — משאית־חנאז

אדנרד (אליהו) בלזר נולד בשנת 1916 בעיר לבוב שבפולין. עם נשק ביד עבר את החזית הרחבה נגד הגרמנים — מגליציה התיכונית עד לגבול קאַווקז ולקח חלק במצעד־הנצחון של הצבא האדום בחזרה למערב, עד פראַג הצ'כית. בלזר הוא אדם פשוט וצנוע. שעה שסיפר את סיפורו הזכיר רק פעם אחת שקיבל אות הצטיינות בעד פעולת־גבורה וגילוי אומץ־לב בחזיתות.

הוא גוייס לצבא הסדיר של פולין שלושה חדשים לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה. בזמן הקרבות האכזריים עדיין היה טירון — הוא השתתף בהגנת עיר מולדתו. מלחמת פולין נגמרה, כידוע, בספטמבר 1939 בכיבוש שטחים גם על־ידי הצבא האדום. כאן השתתף בלזר שנית בהגנת העיר לבוב (הוא עשה גם מאמץ לפנות את בני משפחתו). אחר כך עבר העד את כל דרך־היסורים של הנסיגה הרוסית. בזמן המפלה הרוסית על־יד חרקוב הוא נפל בשבי הגרמני.

לאחר בריחה דרמטית מהשבי הוא נשפט על־ידי בית־דין סובייטי צבאי בעד ריגול ושיתוף פעולה עם האויב הגרמני... בנס ניצל בלזר ממוות ביריה. עמד לו המקרה שהממונה עליו הכירו בעת המשפט. — — —

במארס 1942 הוא נשלח שוב לחזית, בה השתתף בהתקפת הניצחון של הצבא האדום. בקרסנודאר הוא נפגש עין בעין בעובדת הרדיפות על יהודים. בלשון פשוטה מוסר בלזר על היסורים הנוראים של ילד יהודי בקרסנודאר — הוא מתאר את מעשה הנס שהביא להצלת הילד באמצעות מסכת־גז טבעית של שכבות־שתן, רעיון שצץ בראשו הנבון של אבי הילד, תושב קרסנודאר.

הטרגדיה של היהודים בקרסנודאר

חמישה קילומטר מקרסנודאר, בתחנת הרכבת של נובומאלורוסייסק, מצאנו ילד קטן יהודי, כבן 7—8 שנים. בחוץ היה כפור חזק מאוד, והילד היה לבוש קרעי כותונת ובכה מר, עד שקשה היה להבין אותו. כאשר התחמם קצת וכאילו נרגע, סיפר לנו הילד על הטרגדיה של משפחתו, ובכלל זה על גורלם של יהודי קרס־נודאר.

סיפורו היה כה מחריד עד כי תחילה לא הבינונו את דבריו. לבסוף הצגנו לילד שאלות והצלחנו לקבל ממנו תשובות כלשהן. וכך נודע לנו, כי הילד עבר ייסורי ה„דושיגובקה".

אתאר כיצד נראית מין „דושיגובקה" כזו שראיתיה במו עיני. בלי לראותה אין לעמוד על טיבה. „דושיגובקה" זוהי מכונית גרמנית שנועדה להשמיד בראש וראשונה יהודים. זו היתה מכונית רגילה סגורה באופן הרמטי. הדלת מאחור נפתחה לחצאין — לשתי דלתות עבות מצופות ברזל עם זכוכית כפולה בלתי־שבירה. בין השמשות במכונית היה חלל ריק. רשתות מצופות גומי. בפנים המכונית היו קירות רגילים וחלקים מצופי פח, בלי ספסלים. כאשר המכונית זזה, הותנע באופן אוטומטי מנוע, אשר הזרים פנימה דרך צינורות מהתקרה והקירות גז מחניק (גז זה הגיע לתא הגז במכונית דרך הצינורות). ה„דושיגובקה" היתה מין תא־גזים לשם חניקת אנשים, לאחר שהוכנסו לתוכו ערומים לחלוטין.

וכך המשיך בלזר:

„שעות אחדות לפני כניסתנו לקרסנודאר הוסיפו עוד הגרמנים להוציא את מכוניות ה„דושיגובקה" מחוץ לעיר על מנת להשליך את הקרבנות לתוך בורות. בין אלה היתה גם משפחת הילד — האם, האב, אחיותיו והוא עצמו. כאשר המכונית נעה מהמקום פקד האב על הילד להסתיר את פניו, לעצום עיניו וללחוץ חזק את העפעפיים ולאטום את האוזניים. הילד הרגיש במין ריח מחניק. אביו הקריב שפתיו אל אוזנו וקרא: „עשה מה שאני אומר לך, אחרת תיחנק". האב פקד על הילד להכניס את אפו לתוך כפות ידיו הפתוחות, כשהן מלאות שתן. הילד הרגיש מחנק, אך קיים את פקודת אביו. הוא הרגיש כי כפות ידיו המלאות שתן, לוחצות חזק את פניו. מה שהיה אחר כך — לא זכר.

כאשר הילד התעורר הרגיש חדירת אויר צח, בשמעו קולות־יריה חזקים. הוא הושלך יחד עם גוויות־אדם לתוך בור, שלא הספיקו לכסותו. הוא החל להזיז את עצמו וטיפס עד לפתח הבור. היה לו קר מאוד. הוא תעה בלילה בשדות ושכב אי־שם מתחת עץ.

הבינותי כי אבי הילד היה יהודי מלומד והבין בכימיה — הוא הציל את חיי הילד על ידי כך שהתקין לו במו ידיו, שהיו ספוגות שתן, מעין מסכת־גז. התפלאתי איזה כוח ורצון־הקרבה היו לו לאותו אב יהודי מקרסנודאר, שהצליח ללחוץ בכוח כזה את ידיו אל פני הילד האומלל ועל אפו.

חיממתי קצת את הילד, כיסיתיו בשמיכות, שאלתיו: „אמור נא, האם תכיר את האנשים, שהובילו אתכם במכונית ה„דושיגובקה"? — „כן, דוד!" — ענה לי באומץ. „תמיד אכיר אותם. לעולם לא אשכח אותם"... הובלנו את הילד אל מטה־יחידתנו, שם היו מומחים לחקירות מסוג זה.

עתה, לאחר סיפורו המחריד של הילד היהודי, הצגתי לעצמי מטרה דחופה — לחפש וללכוד את הפושעים הגרמנים, אשר, לפי השערתנו, עשויים היו להימצא עוד בתחומי קרסנודאר, הרי אך אתמול הובילו למוות יהודים רבים.

העיר הוקפה מכל צד. עם פלוגת־החבלה שלי סירקנו את כל העיר והסביבה וחיפשנו בתוך הבתים. מצאנו שלושה — גרמני אחד, רוסי אחד ועוד רוסי, מנהל התעמולה, נהג לפי מקצועו. לפי ההוראות של שלושת השבויים שלי גלכדו עוד שמונה אנשים. בסך־הכל גלכדו אחד־עשר איש, אשר ניהלו את מפעל ה„דושי־גובקה" בקרסנודאר.

כל האחד־עשר נתלו בכיכר הראשית של קרסנודאר.

יהודים מבוגרים לא פגשתי בכל הדרך הארוכה שעברתי במסעי הצבאי מגרוזני עד פולין.

העד השתתף בקרבות הדמים לשחרור רוסטוב וקיוב.[64]

אדגרד בלזר

רוסטוב על הדון

ב־4 באוגוסט 1942 הודבקו מודעות ברחובות העיר רוסטוב, בחתימת ראש הועד היהודי, לוריה, לאמור: „על כל היהודים להירשם; היהודים יכולים לגור בעיר בלי פחד; המשטר הגרמני יגן עליהם מכל צרה". כעבור חמישה ימים הופיעה מודעה שנייה חתומה על־ידי אותו לוריה לאמור: „כדי להבטיח את חייהם של היהודים מפני מעשים בלתי־אחראים של אלמנטים ממורמרים, צריך השלטון הגרמני לשלוח את היהודים אל מאחורי העיר, וכך יקל על הגרמנים להגן על האוכלוסייה היהודית".

ב־11 באוגוסט 1942 החליטו הגרמנים על ריכוז יהודים בכמה מקומות. הורשה להם לקחת אתם חפצים יקרי־ערך, בגדים והמפתחות של דירותיהם.

בעיר נשארו הרבה יהודים, אשר לא יכלו לעזבה: זקנים, חולים, קרוביהם, נשים וילדיהן. אחדים הבינו מייד את פירושה האמיתי של הודעת הגרמנים. העובד המדעי של משרד החקלאות, פיודר טשאַסקיס, התאבד. הוא חתך לו את הווריד, איבד הרבה דם, אך נשאר בחיים. על עגלת־יד הובילה אותו אשתו מבית־חולים אחד למשנהו, אך לחינם. פטרול גרמני עצר אותם והרג את טשאַס־קיס. אשתו (רוסיה) כלאו בבית־הסוהר. אשה אחת זרקה לתוך הנהר דון את שלושת ילדיה, אחר־כך קפצה גם היא לתוך הנהר. אותה וילד אחד הוציאו מן המים בעודם חיים, אך יתר שני ילדיה טבעו.

...שני רופאים ראשיים נרצחו: הרופא אינגאל והרופא מיטקין. ד"ר גור־קובי — אשה שנחשבה כמומחית למחלת השחפת נהרגה אף היא יחד עם בעלה, רוסי, אשר לא רצה להיפרד מאשתו היהודיה. שניהם הלכו יחד לקראת המוות.

...היהודים נצטוו להתפשט ערומים, ולסדר את בגדיהם בערימה. על־יד „ז'מיאַווסקאַר באלקאַ" היו יורים בהם, ומיד מכסים אותם בחימר. את הילדים הקטנים היו זורקים חיים לתוך הבור. חלק מהיהודים הומתו במשאיות־גז. קבוצה אחת הובלה, כשאנשיה ערומים, מגן־החיות עד ה„באלקאַ". ביניהם נראתה אשה יפה, כשהיא מחזיקה בידיהן של שתי בנות קטנות, ובשערותיהן סרטים. בנות אחדות הלכו בשירה כשהן אוחזות אחת בידי רעותה. אחד הזקנים ניגש לחייל גרמני והיכהו בפרצופו. הגרמני הוציא זעקה, אך מייד הפיל את הזקן ודרסו ברגליו. בליל ה־12 באוגוסט ראו תושבי המקום אשה ערומה יוצאת מהבור, עושה צעדים אחדים, אחר־כך נפלה ומתה.

למחרת יצא העתון הגרמני „גולוס רוסטובא" במאמר: „האויר טוהר"...[65]

כך משמיד היטלר את האובלוסייה היהודית

לוועד היהודי האנטיפאשיסטי הגיעו ידיעות ממקורות מוסמכים על מעשי האכזריות של הכובשים הנאצים נגד האוכלוסיה היהודית בכל מקום, שם הצליחו להקים את שלטונם.

מוקדי־אש ברוסיה הלבנה

בחודש אפריל הוציא הוועד היהודי האנטיפאשיסטי קול־קורא ליהודי העולם, בו סופר שבאיזור מינסק השמידו הגרמנים 86 אלף יהודים, ביניהם מספר גדול של נשים וילדים. אחרי עינויים נוראים קברו אותם בתעלות ארוכות. לפני שירו בהם מנשק אוטומטי, הכריחום להתפשט ערומים ולמסור את בגדיהם לגרמנים.

כעת נודע, שמספר היהודים המושמדים באיזור מינסק הוא גדול יותר, ומגיע עד ל־100.000. הרבה יהודים, מופשטים ערומים הושלכו בידי הפאשיסטים אל להבות מוקד בנוסח האינקוויזיציה בספרד. תזמורות צבאיות ניגנו סביב המדורות, בהן נצלו חיים גופות האומללים. תחת דגלי צלב־הקרס ערכו הפאשיס־טים, מעין טכס דתי לפיראָר שלהם אדולף היטלר...

כאן, לעיני אבות ואימהות ביצעו הגרמנים מעשי־אונס המוניים על בנות יהודיות. כאן הם השליכו עוללים ויונקים על עמודי טלגרף, על גגות ואבנים, והכריחו את האימהות לאסוף את גופות המתים של יקיריהן ולזרוק אותן במו ידיהן לאש המוקד. הגרמנים עברו בין השורות של הגברים והנשים, שעמדו ערומים, והיכום במקלות גומי. לפי פקודה כללית, ירו בשורות האנשים לצלילי פעמוני הכנסיות, ומוסיקה צבאית. הבילורוסים, שסירבו להפעיל את פעמוני הכנ־סיות, הכריחום הרוצחים לקבור עצמם חיים. ראשיהם נזדקפו אחר כך מהקבר...

אקסקוציות דומות על האוכלוסיה היהודית ערכו הפאשיסטים ב„ירחי־הדבש" של מלחמת „הבליץ" (הבזק) שלהם — במוהילוב, בהומל, בסמולאָנסק ובשורה ארוכה של עיירות אחרות. להיטלראים שיטה שלהם: תחילה הם מגייסים את האוכלוסייה היהודית, מגדול עד קטן, צעיר וזקן, נשים וילדים — לצורך חפירת תעלות נגד טאנקים. בכלל כולאים את היהודים במחנות־ריכוז, ומענים אותם בעבודות־כפייה. אחר־כך מוציאים אותם לאלפים לילה לילה למחנות אחרים כביכול, אך למעשה יורים בהם מאוטומטים ומכלי־נשק אחרים וקוברים אותם באותן החפירות והת־עלות, שהיהודים עצמם חפרו לפני־כן.

וויטאָבסק היתה אחד היישובים הגדולים ברוסיה הלבנה. רובה הגדול של האוכלוסייה היהודית הספיק בעוד מועד לצאת את העיר וכאשר הגרמנים כבשוה,

מצאו שם כ־22 אלף יהודים. מהם נשארו אחר כך 11 איש בלבד — רופאים שהגרמנים היו זקוקים להם בשל המחלות המידבקות שפרצו במחנות־הצבא הגרמני. כמעט כל היהודים על משפחותיהם הומתו ביריות. חלק גדול של הניצולים הלכו ליערות — למחנות הפארטיזאנים.

כ־200.000 יהודים הושמדו על־ידי הגרמנים.

שחיטות המוניות באוקראינה

כפי שמוסרים, נורו והומתו בקיוב בימים הראשונים של השלטון הגרמני, בבית־הקברות לוקיאנובה, בחצרות של בתי־כנסת ובבתים — 52 אלף יהודים. באודיסה הושמדו כ־25 אלף יהודים. השמדת היהודים אינה נפסקת. הגרמנים רודפים אחרי הנשארים בחיים, כמו אחרי כלבים מטורפים. בעיר בילוֹצאֶרקוֹב לא נשאר שריד מהאוכלוסיה היהודית, וכן בפאסטוֹב, ברדיצ'וב, ויניציה ועוד.

...בקיוב ובבילוצרקוֹב הקימו הגרמנים תליות ותלו עליהם יהודים...

קברים המוניים בקרים

...בקיאֶרץ' ריכזו הגרמנים את כל היהודים במקום אחד — גברים, נשים וילדים — העלום על משאיות, כמגוייסים לעבודה, כביכול, בקולווירטים שבס־ביבה, וציוום לקחת אתם מזון ובגדים. כשהובאו אל מאחורי העיר, הורדו כולם מהמשאיות, הוכרחו לפשוט בגדיהם, נצטוו לשכב כשפניהם אל האדמה, — וכך נורו. אחדים הצליחו להציל את נפשם. מאוחר בלילה יצאו הבודדים מתחת ערימות ההרוגים בעזרת השכנים הלא־יהודים, אשר הסתירום.

חורבן המושבות היהודיות

הגרמנים חרקו שיניים על המושבות היהודיות אשר בקרים, שאנשיהן נמלטו בעוד מועד ולקחו אתם את עדרי־הצאן והתבואה, שהספיקו להוריד מהשדות. מרוב כעס הציתו הגרמנים את בניני המושבות והתמוגגו מנחת, בראותם את האש שאכלה את הכול...

הם מרעילים את היתר

חלק מסוים מהיהודים שבמקומות הכבושים ברוסיה הסובייטית, נשלחים כאלמנט „מועיל" לגרמניה. לאחר שמעניק אותם בעבודת־כפייה, מנסים שם על גופם גזים מרעילים וממיתים.

זוהי אחת השיטות החדישות של ההיטלראים, שהם משתמשים בהז להשמדת היהודים.[66]

השמדת האובלוסיה היהודית ברוסיה הלבנה

כבר בימים הראשונים של כיבוש מינסק, בין חמישה לעשרה ביולי 1941, ערכו הגרמנים טבח־דמים בקרב יהודי העיר. כנופיות גרמנים התפשטו ברחובות מינסק, התפרצו לבתי יהודים, רצחו נשים, ילדים קטנים וזקנים. את הילדים השליכו מהקומות העליונות של בתי־המגורים. הרוצחים התלוצצו בשעת מעשה.

...על היהודים שנשארו בחיים ציוו הגרמנים לאסוף את ההרוגים ולהביאם לקבורה. הם העמיסו את גופות המתים על עגלות, רתמו אליהן יהודים והכריחום בשוטים להסיע את העגלות אל מאחורי העיר. שם עסקו זקנים ונשים בחפירת בורות. אלה שכוחותיהם עזבום ונפלו, השאירו הגרמנים באמצע הדרך.

כאשר הגיע מברלין למינסק פון־קובא, שנתמנה לשליטה של רוסיה הלבנה, נמשכה מלאכת ההשמדה ביתר שאת. היהודים נצטוו להירשם ואחרי זה רוכזו כולם ברובע סטאַראזשאַווסקי. כל רחוב של אותו איזור הוקף בגדר־תיל. ברחוב גורקי בנו היהודים עצמם קיר של לבנים ועצים עם שער גבוה בתוכו, וכך הוקם הגיטו. יומם ולילה נשמעו מתחום הגיטו יללות וקריאות לעזרה. הכלואים סבלו מרעב ומחוסר־כל. יום־יום נשלחו יהודים מהגיטו לנקות את הרחובות, שנחרבו על ידי ההפצצות הגרמניות. עייפים מרעב ומהמכות של הגרמנים נפלו ומתו מאות אנשים בשעת העבודה. כל ערב חזרו כמחצית המספר של היהודים, שיצאו לעבודה בשעות הבוקר. בין האומללים היו גם מלומדים ידועי־שם. אליהם התייחסו הרוצחים באכזריות־יתר. את הפרופסור לרפואה סיטאַרמאן רתמו הגרמנים יום יום אל עגלת־חבית, כדי להוביל מים בשביל החיילים הגרמנים. הם עינוהו איומות עד שנפח נשמתו.

לבסוף נמאס, כנראה, לפון־קובא „להתעסק" ביהודים. בסתיו גורשו כולם מהמחנה לקצה העיר בסביבת קאמארובקה. על יד פארק־התרבות היתה מוכנה מראש חפירה גדולה באורך של קילומטרים. רבבות אנשים, מבוגרים וילדים, הועמדו על־יד החפירות ונורו. היריות התערבבו בצעקות הבכי והאנחות של האנשים המומתים. עד מהרה נרצחו אלפי יהודים. כל החפירה, רחבת־הממדים, נתמלאה בגופות מתים. אחר־כך כוסתה זו באדמה, אך אנחות הפצועים, שנקברו בעודם חיים, עוד הדהדו בסביבה.

באותם הימים נרצחו במינסק כ־60 אלף יהודים.

...כל מה שקרה במינסק, קרה גם ביתר ישובי בילורוסיה. הגרמנים השמידו את כל היהודים שמצאו בחבל זה... [67]

קוזמא טשארני

אוקראינה בלי יהודים

כקורספונדנט של העתון „קראַסנאַיַא זוויאַזדאַ" נסעתי על פני השטחים המשוחררים של אוקראינה. נכנסתי לערים רבות וכפרים רבים. הייתי בסאראַוואַלסק, בסוואטוב, קופיאנסק, בוואליוקי, ווּרושילובגראד, קראסנאדון, בצ׳ארניגוב, בקוזלק, ובעוד מאות כפרים וישובים שונים.

...אילו נאספו כל הסיפורים ששמעתי, וכל התמונות שראיתי באוקראינה הכבושה בחדשים אלה, היה מתקבל ספר נורא על מעשי השוד והרצח, שעוללו הגרמנים בישובים אלה.

...אין עיר ואין כפר באוקראינה כולה, אין בית שעליהם פסח השוד והשבר. פגשתי אלמנות, יתומים, ראיתי דמעות ועינויים...

...הייתי בכפר אחד, קאזארי שמו, שם שרר שקט גמור, שם לא בכו אלמנות ויתומים. הגרמנים שרפו את הכפר כליל, על האנשים, הזקנים והילדים. הם לא השאירו שריד ופליט, וכל זה בעד „הפשע הנורא" — בעד הסתרת פארטיזנים בכפרם.

...וכמו ששותק הכפר קוזארי, כך שותקים גם היהודים באוקראינה. אין יהודים באוקראינה. בפולטאבה, בחרקוב, בקראַמאַנצ׳וג, באַרישפאל, ביאגוטין — בכל הערים, במאות עיירות ובאלפי כפרים אין לפגוש בעינים שחורות ודמעות של נערה יהודיה, אין לשמוע קול תוגה של ישישה, אין לראות פנים שחומים של ילד רעב. שקט מוחלט. העם כולו נרצח. נרצחו בעלי־המלאכות השונים: חייטים, סנדלרים, כובענים, שענים, צבעים, כורכי־ספרים, סבלים, מסגרים, טבחים; נרצחו כל הרופאים, טכנאי־שיניים, גניקולוגים, חירורגים; נהרגו מנהלי אוניברסיטאות, מורים להיסטוריה, דוצנטים, מנהלי־חשבונות, ארדיכלים, פקידים, מזכירים; נרצחו הסבתות שידעו לסרוג גרביים ולאפות עוגה טעימה, לבשל מרק זלעשות פרוכית (עוגת־„שטרודל") מתפוחים ואגוזים; נרצחו גם הסבתות שלא ידעו לעשות כל זה, אך ידעו כל כך לאהוב את ילדיהן ונכדיהן; נרצחו האימהות, הנערות היפות, סטודנטיות ותלמידות עליזות; נרצחו גם הלא־יפות והטיפשות; נרצחו הזמרים, הכנרים והפסנתרנים; העיוורים והאילמים; נרצחו ילדים בני שנתיים־שלוש, וזקנים בני שמונים, בעלי קולות שקטים; נרצחו התינוקות הבוכים שינקו בתיאבון את שד אמם עד הרגע האחרון של חייהם. כולם נרצחו, מאות ואלפים — מיליון יהודים באוקראינה. הם לא מתו במלחמה עם נשק בידיים. העם היהודי נרצח על תרבותו, על מסורתו, על האינטליגנציה שלו. זהו רצח של בני

העם, שישבו מאות שנים עם שכניהם האוקראינים, עבדו יחד, מתו וסבלו.

...היזכרו בימי השבתות, בזקנים עם סידורים בידיהם, בערבי־אביב השקטים, כשהם מנהלים ביניהם שיחות ומחליפים דברי חכמה.

...עברתי את כל השטחים האלה — מצפון דונאץ עד לדניאפר, מוורושילוב־גראד אשר על הדונבאס עד לצ׳ארניגוב השוכנת על יד הדאסנא. הגעתי לדניאפר והעפתי מבט על קיוב. במשך כל הזמן פגשתי אך ורק יהודי אחד. זה היה הלוי־טננט שלמה קופרשטיין. אשתו הנוכחית היא האיכרה וואסילינה סאקור. דיברתי אתו, ישבתי אתו ערב שלם. כולנו התפלאנו — גם אשתו וגם האיכרים השכנים, שקופרשטיין עודנו חי. יהודים באוקראינה לא פגשתי. הסופר איליא ארנבורג סיפר לי, שפגש אך ורק בחורה יהודית פארטיזנית באחד האזורים של צפון אוקראינה. יהודיה אחת בלבד...

*

...היכן המאות והאלפים יהודים, זקנים וילדים, היכן נעלם מיליון היהודים, אשר לפני שלוש שנים חיו ועבדו על האדמה הזאת!? ...

אין ביכולתנו לספור בשמותיהם את היהודים מושמדי הפאשיסטים. כל הנרצחים הם כולם חפים מפשע. גם המפורסמים ביניהם וגם היהודיות מהעיירות הרחוקות והנידחות.

אין גם ביכולת האדם לקרוא בשמות את המקומות, שבהם בוצע בסתיו 1941 עד קיץ 1942 רצח המוני של היהודים; בכל עיר ועיירה היו שחיטות, בכל מקום לשם הגיעו הרוצחים. הם לא השאירו אף יהודי חי. יש לציין שההשמדה בוצעה בדייקנות להפליא, לפי רשימות שהכינו מראש — הם לא פסחו על זקנים בני 100, ועל תינוקות ויונקים. בכל רשימות־המוות לא חסר אף אחד מהם.

הרצח על האוכלוסיה היהודית בוצע בכל מקום באותה השיטה. הם רצחו את הקשיש אשר סחב בקושי את רגליו, הם הוציאו את נשמתו של תינוק, שטרם הספיק לעשות צעדיו הראשונים על פני האדמה.

...הגרמנים השמידו באוקראינה עם שלם — מיליון של ילדים, נשים וזקנים, אך ורק על היותם יהודים.... [68-69]

וואסילי גרוסמן

האדמה זועקת ביישובי אוקראינה

לפנים היה היהודי שם אֶפר על ראשו, היה קורע „קריעה" בבגדו, ועתה מכסה אֶפר את אדמת הישובים היהודים שבורים ומעורערים. מהיכן לשאוב את שפת הנביאים כדי לתאר את גורל החורבן ומרי הדווי?!

דורות על דורות ישבו יהודים באוקראינה וברוסיה הלבנה. לא כאורחים חיו חייהם בחבלים אלה — הם היו תושבים מושרשים ומעורים באדמה זו. במקומות אלה חיו יהודים שונים — פילוסופים ומשוררים, חייטים וסנדלרים, בעלי־עגלות ופקידי משרדים. בערבי סתיו נאים היו יהודים זקנים, בעלי זקָנים אפורים מנהֲלים ביניהם ויכוחים מעמיקים, בשווקים היו מתהלכות נשים יהודיות וסלים בידיהן ועיניהן היו מלאות תוגה וצער. צעירים יהודים היו כאן תועים בדרכי החיים, בחפשם כניסה לשערי התורה והדעת. וברחובות היו משתעשעים ילדים וילדות — שחרחרים, אדמדמים עם פנים ענוגים כפרחי כנען. הבעל־שם שר כאן שירי תהילה לדלות ולעוני, והעריץ עד לב השמים את דבר החכמה והשמחה. כאן נולדו שורות הזעם של ביאליק והחיוך העמוק של שלום־עליכם. כאן גדל והתחנך הדור היהודי הסובייטי חהדש, כאן צמחה התרבות היהודית המחודשת.

האדמה הזאת לא היתה, איפוא, ליהודי אוקראינה ורוסיה הלבנה אכסניה מקרית, אלא בית ממש. ומי יכול לתאר את עריהם ועיירותיהם של חבלים אלה בלי יהודים?

ראיתי את כל השממה והחורבן האיום, שהשתרעו לנגד עיני, כשמאחוריהם ים של דם. ויסופר בכל חומרת הדין — אין עוד אף יהודי אחד באוקראינה. הגרמנים ביצעו את אשר זממו. מיותר למנות את מספר הנרצחים. אני חוזר ואומר — שם לא נשאר אף יהודי חי. ובל יעיז אף אחד בקרבנו להסיח דעתו מהתרחשות איומה זו.

שמעתי מאות סיפורים על ההרג הנורא. לא יכולתי להאזין אך האזנתי. אביא כאן דוגמה מזעזעת מפיריאטין. היום השני של חג־הפסח. מובילים את יהודי המקום אל מאחורי העיר — 1600 איש, נשים עם תינוקות בידיהן, זקנים, נכים, עיוורים, ילדה קטנה בשמלת־חג בהירה עם בובה בידיה, זקנה לא שפויה בדעתה המזמרת איזה שיר. הבורות כבר הוכנו. הגרמנים צועקים ופקודות בפיהם: „להתפשט!" מתחילה השחיטה. הרי זו עבודה ממושכת לרצוח 1600 אנשים חיים. באנשים המבוגרים הם יורים, אך על ילדים חבל לבזבז כדורים חיים; חבטה בראש אל עמוד עץ — והילד מת.

השחיטה נסתיימה. יש לכסות את הבורות. התושבים הפיריאטינים מצווים לעשות במלאכה. כך פוקדים הגרמנים. פיוטר לאווראַנטיאָוויץ׳ צ׳אָפוראַנקו עובד במעדר. הוא מסתכל ורואה כיצד מתנועעת האדמה. לפתע מגיח מתחת לאדמה אדם חי. זהו שכנו רודאַרמאַן, העגלון של בית־החרושת למגפי־לבד. עיניו של רודאַרמאַן זורות אימה ופחד. הוא צועק: „הרגו אותי". פה לא מפלצת, זהו רודאַרמאַן, הוא פצוע פצעים אנושים.

בפיריאטין התנועעה האדמה מרוב מתים ופצועים. האדמה זעקה...

האדמה זעקה מר גם בקוזלץ, בלובני, בפולטבה, גם בצ׳ארניגוב, הישנו אדם בעולם, שניתן לו לישון בשקט למשמע ידיעות מחרידות אלה? הישנו אדם באשר הוא אדם, שאינו שומע את זעקת האדמה?!

כאשר הובילו בקוזלץ את היהודים הערומים אל גיא־המוות, ניגש זקן חלוש אל אחד הגרמנים. ירק בפניו וקיללו קללות־התוכחה. מה בעצם יכול היה הזקן לעשות? פצצה לא היתה עמו, גם לא אקדח. על כן ירק בפרצופו של הנאצי, חרפו וקיללו.

ואלה שהרובה בידם, מצווים לנקום דמו של הזקן ההרוג, דמם של האם היהודיה הזקנה, של התינוקות והילדים, אלה חייבים לקחת נקם בעד קרבנות באבי־יאַר בקיוב, בעד בורות המומתים בוויטאַבסק ובמינסק — בעד כל השבר הגדול שלנו.

...האזינו לקללה, שהושמעה בפי הזקן מקוזלץ בדרכו האחרונה: „דמם של החפים מפשע יפול על ראשכם, רוצחים ארורים!"...[70]

איליה ארנבורג

רצח ילדים

מעשה הרצח של ילדים יהודים בימי השואה בברית־המועצות עובר כחוט־השני בכל הסקירות על פעולות ההשמדה של הנאצים. ביחס לילדים גילו הגרמנים אכזריות יתר: הם קרעוּם לגזרים מעכוּ ראשיהם, וזרקוּם חיים לתוך בורות. אין זה אלא חסו „לבזבז" עליהם כדור חי.

רבגונית היא יריעת ההשמדה של דור־העתיד היהודי בידי רוצחיו נפש. כאן מסופר כיצד נחטפו תינוקות מזרועות אימהותיהם והוּמתוּ לנגד עיניהן; כיצד נחבטו ראשיהם של עוללים ויונקים בעמודי חשמל וב... ראשי זקנים; כיצד הושלכו נפשות רכות מחלונות בתים אל מדרכות שעל פני הקרקע, ואלה האדימו מדמם של ילדי ישראל טהורים וזכים; כיצד שיחקו ילדים תמימים, קטפו פרחים בדרכם אל בורות חפורים, בלי להרגיש כי עוד מעט יימחקו מספר־החיים, ועוד ועוד.

„מדוע אתה זורק לי חול בעיניים?" — שאל לא ילד אחד את הגרמני הרוצח, עת הושלך על־ידו חי לתוך בור וכוּסה ברגבי עפר.

זוהי מסכת איומה על ילדי ישראל, שטרם טעמו טעם החיים, מומתים ומושמדים בידי אדם, על היותם ילדים יהודים.

מדור זה נפתח בשירו של המשורר ש. האלקין „נקמה", שיר המספר על אחד אמצעי ההסוואה, שבו אחזו קצינים גרמנים — אולי בעצמם אבות לילדים — בבואם לקטול נפשות ילדים יהודים, בהגישם לפיהם דברי מתיקה מוּרעלים.

אכן, „נקמה כזאת, נקמת דם ילד קטן, עוד לא ברא השטן" — (ח. נ. ביאליק, בשירו „על השחיטה").

הֵם, יַלְדֵי יִשְׂרָאֵל, הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ כֻּלָּם לִגְזַר־הַדִּין וְלָאָסוֹן

— — — — — — — — — — — — — — —

הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ לְקוּחִים לַמָּוֶת, רִאשׁוֹנִים אֶל הַקָּרוֹן —
כֹּה הָשְׁלְכוּ לַעֲגָלוֹת, כַּעֲרֵמוֹת אַשְׁפָּה, כְּדִלְמֶן־אֲדָמָה —
וְהַסִּיעוּם, וַהֲרָגוּם, וְהִשְׁמִידוּם, לְלֹא שָׂרִיד וְזִכָּרוֹן...

יצחק קצנלסון

מתוך השיר „על העם היהודי שנהרג".

שמואל האַלקין

נקמה

דער אומגליק געקומען, דאָס בייז איז געשען
ביי אונדז אויף דער ערד דאָ, אין שטעטעלע נ.

מע האָט זיי די קינדער אין שטיבל געבראַכט —
פאַראורטיילטע קינדער — פון דריי יאָר ביז אַכט.

לענג אויס ביי דער וואַנט לויטן עלטער צעשטעלט;
דער בלאָנדער יעפרייטאָר ער שיינט הייבט, ער קוועלט:

דאָס מזל דעם פירערס האָט אים הינט באַשערט
פון יידישע קינדער באַפרייען די ערד.

מע האָט זיי אַהערצו געבראַכט אונטער וואַך,
די שולדיקע קינדער פון דריי יאָר ביז אַכט.

א רויטקייט פאַרפלייצט אים דאָס בלאָנדע געזיכט:
פון פליכטן פון אַלע אָט דאָס הייסט א פליכט.

א נאַכט מיט א טאָג און א טאָג מיט א נאַכט
דער בלאָנדער יעפרייטאָר געקלערט האָט, געטראַכט,

געטראַכט און געקליגט זיך, געבראָכן דעם קאָפּ:
וואָס טוט מען אַזעלכעס מיט זיי עפעס אָפּ?

פון שפּיצלעך פון אַלע זאָל דאָס זיין דער שפּיץ!...
וועג ער איז א גאָט — וואָלט ער שיקן א בליץ,

וועג ער איז א טייוול — דעם גיהנום צעפראַלט:
זיי זאָלן אי ברענען, אי זיין זאָל זיי קאַלט.

ניט צוטראַכטן קענען אַזוינס זאָל א צווייטער —
~~זיי זאָלן אי ברענען, אי זיין זאָל זיי קאַלט.~~

שמואל הלקין

נ ק מ ה

הַשּׁוֹאָה – הִיא הַגִּיעָה, הַזְּוָעוֹת – עֲשָׂאוּן
פֹּה אֶצְלֵנוּ בָּאָרֶץ, בַּעֲיָרָה שֶׁשָּׁמָה נ.

הֶבְיאוּם אָל הַחֶדֶר הַסַּפָּל בּוֹ חוֹנָה, –
הַיְלָדִים שֶׁנֶּאֶשְׁמוּ, מִשָּׁלוֹשׁ עַד שְׁמוֹנָה.

אֶל הַקִּיר כָּל הָאֹרֶךְ הִצִּיבוּם לְפִי גִיל:
הַסַּפָּל הַבְּלוֹנְדִינִי – הוּא זוֹרֵחַ מִגִּיל:

פְּקֻדָּתוֹ שֶׁל הַפִּירֵר זֶה הַיּוֹם לוֹ גָּרְמָה
מִיַּלְדֵי הַיְהוּדִים פֹּה לְשַׁחֵרֵר הָאֲדָמָה.

הֶבְיאוּם כֻּלָּם הֵנָּה, בְּמִשְׁמָר מְמֻנֶּה
הַיְלָדִים שֶׁנָּדוֹנוּ, מִשָּׁלוֹשׁ עַד שְׁמוֹנָה.

אַדְמוּמִית מְצִיפָה לוֹ לַלֶּבְקָן הַפַּרְצוּף:
מִבֵּין כָּל תַּפְקִידָיו זֶה הַתַּפְקִיד הֶחָשׁוּב.

יוֹם תָּמִים וְעוֹד לַיְלָה וְעוֹד לַיְלָה וָיוֹם
הַסַּפָּל הַבְּלוֹנְדִינִי לֹא חָדַל מִלְּזֹם.

וְהִרְהֵר בְּלִי־הֶרֶף וּמָחוֹ לוֹ יֵבֵשׁ:
מַה חִדּוּד יַעֲשֶׂה בָּם, מַה חִדּוּשׁ יְחַדֵּשׁ?

מִבֵּין כָּל מַעֲשֵׂי־חֶדֶד שֶׁיִּהְיֶה הֶחָזָק!..
לוֹ הָיָה הוּא אֱלוֹהַּ – וְשָׁלַח בָּם בָּרָק,

לוֹ הָיָה שַׂר־הַתֹּפֶת – הַתָּפוּחָה הוּא פָּצַר:
יִבָּעֲרוּ שָׁם בְּלַהַט, גַּם יִהְיֶה לָהֶם קַר!

בַּל יוּכַל לְהַמְצִיא זֹאת זוֹלָתוֹ אָדָם כֻּלּוֹ –
שֶׁיִּהְיֶה בֶּן־אַלְמָוֶת, הַלֶּבְקָן הַסַּפָּל.

הַיְלָדִים נִצָּבִים שָׁם בְּהוּלִים כְּצֹאנָה,
הַיְלָדִים שֶׁפָּשָׁעוּ – מִשָּׁלוֹשׁ עַד שְׁמֹנָה.

אוֹן קינדער — זיי שטייען דערשראָקן, פאַרשמאַכט,
די זינדיקע קינדער פון דריי יאָר ביז אַכט.

די ענטלעך אַהינטער פאַרקניפּטע ביי זיי —
דער בלאָנדער יעפרייטאָר פאַרליבט איז אין זיי;

די וועלט דעם יעפרייטאָר וועט אייביק געדענקען —
די קינדער אים וועלן אומשטערבלעכקייט ברענגען.

אַהין אוֹן צוריק שפּאַנט אַ גליקלעך־דערפרייטער
דער הויכער, דער דאַרער, דער בלאָנדער יעפרייטאָר.

צוריק אוֹן פאָרויס אַ צופרידענער שפּאַנט,
אַ פלעשל ער האַלט אין דער לענגלעכער האַנט.

שטעלט אָפּ זיך אַקעגן אוֹן דעקט אָפּ די פלאַש,
אַ שניי־ווייסן פעדער דערלאַנגט ער פון טאַש.

אוֹן קינדער — זיי קוקן מיט שרעק אוֹן פאַרדאַכט, —
פאַרמשפּטע קינדער — פון דריי יאָר ביז אַכט.

— נו, וואָס? — האָט ער פלוצים געטאָן זיך אַ רוק
אַ קוק אויף די קינדער, צום פלעשל אַ קוק.

„איר האָט זיך נאָך זיסן פאַרבענקט שוין געוויס,
דער האָניק אין פלעשל איז ווונדערלעך־זיס,

אוֹן ווייל ס׳איז די פליסיקייט קאַרג, אויפן דעק,
זאָלט איר אָט דעם פעדער בלויז געבן אַ לעק!

אוֹן ס׳וועט די זיסקייט אַליין זיך צעגיין,
צעגיין וועט די זיסקייט אין מאָרך אוֹן אין ביין“...

אויף הימל אוֹן ערד איז געפאַלן אַ שרעק —
דער בלאָנדער יעפרייטאָר איז האָסטיק אַוועק,

יָדֶיהָ לְאָחוֹר הֵן כְּפוּתוֹת עַל הַגַּב –
הַסַּפָּל הַבְּלוֹנְדִינִי בָּהֶם מַמָּשׁ מְאֻהָב.

הָעוֹלָם עַד עוֹלָם עוֹד הוּא יִזְכֹּר הַסַּפָּל –
הַיְלָדִים הֵם אַלְמָוֶת לוֹ יָבִיאוּ לְלֹא־עָמָל.

מְלֵא־גִיל וְרַב אֹשֶׁר הוּא פּוֹסֵעַ לוֹ כָּאן,
הַסַּפָּל הַגָּבוֹהַּ, הָרָזֶה, הַלַּבְקָן.

מְהֻלָּךְ וְחוֹזֵר לוֹ, בְּבֵת־שְׁחוֹק מְתוּקָה,
וּבַקְבּוּק הוּא מַחֲזִיק בָּהּ, בְּיָדוֹ הָאַרְכָּה.

הוּא נֶעְצָר מִמּוּלָם וְהַבַּקְבּוּק מְגֻלֶּה,
וְנוֹצָה צַחַת־שֶׂלֶג מִכִּיסוֹ מַעֲלֶה.

הַיְלָדִים מַבִּיטִים בּוֹ, מַבָּטָם מְעֻנֶּה,
הַיְלָדִים שָׁפָדוּנוּ, מִשָּׁלוֹשׁ עַד שְׁמוֹנֶה.

– וְכֻלָּן מָה? – הוּא לְפֶתַע מִתְקָרֵב בְּצַחְקוּק,
לַיְלָדִים מַבַּט־עַיִן וּמַבָּט לַבַּקְבּוּק.

– "בְּוַדַּאי תִּתְגַּעְגְּעוּ – הוּא אוֹמֵר בְּבֵת־שְׁחוֹק
לְמַעַט מֶתֶק, וְיֵשׁ לִי פֹּה דָּבָשׁ מַה־מָּתוֹק!

אַךְ מִפָּנַי שֶׁמַּעַט הוּא הַנּוֹזֵל בַּבַּקְבּוּק,
כָּל אֶחָד בְּנוֹצָה זוֹ יְלַקֵּק רַק לְקוּק.

אַחַר־כָּךְ תִּתְפַּשֵּׁט לָהּ הַמִּתִּיקוּת מֵעַצְמָהּ
וְשָׁבָה מְרֻבָּה עוֹד תִּטְעֲמוּ אֶת טַעְמָהּ".

עַל שָׁמַיִם וָאָרֶץ אָז הַפַּחַד יָרַד –
הַסַּפָּל הַבְּלוֹנְדִינִי בְּחֻפָּזוֹן הוּא צָעַד,

וְאֶל סוֹף הַשּׁוּרָה הוּא הִתְקַדֵּם קַל־וָרִיז –
עִם חִיּוּךְ בַּשְּׂפָתַיִם וְעִם מָוֶת בַּכִּיס.

הַיְלָדִים – הֵם עוֹמְדִים שָׁם צְמוּדִים, אֵין פּוֹנָה:
הַפּוֹשְׁעִים מִנִּי־בֶטֶן, מִשָּׁלוֹשׁ עַד שְׁמוֹנֶה.

צום עק פון דער ריי זיך געלאָזט מיט דער פלאַש —
מיט שמייכל אויף ליפן, מיט טויט אינעם טאַש.

אוּן קינדערלעך שטייען באַהיט אוּן באַוואַכט:
די פרעכע פאַרבּרעכער פון דריי יאָר ביז אַכט.

פון איינעם צום צווייטן — אַ דורך איז אַ פיבּער,
אוּן קליינע מיט גרויסע זיי קוקן זיך איבּער,

אוּן קינדער מיט קינדער זיי קוקן זיך אָן,
אוּן דאָרטן דער אומגליק זיין אַרבּעט הויבּט אָן...

— — — — — — — — —

די וועלט... איז געבּליבּן, ווי ביז איצט אוּן ווי שפּעטער;
די ערד האָט געטריבּן איר זאַפט אין די בּלעטער.

די זון האָט באַלויכטן, דערוואַרעמט די ערד,
דער האָניק אין פּלעשל אַלץ ווייניקער ווערט.

אַ קינדעריש מיילכל עס דאַרף דען אַ סך?
עס לאַכט דער יעפּרייטאָר אוּן ווינקט צו דער וואַך.

די וואַך האָט זיך הילכיק אוּן גרויזאַם צעלאַכט,
נאָר ס'שווייגן די קינדער — פון דריי יאָר ביז אַכט.

די זון איז זיך ווייטער געגאַנגען איר גאַנג,
ביים בּלאָנדן יעפּרייטאָר עס דויערט ניט לאַנג —

ביז דורך איז אַ וואָרעם אַ שפּאַן אינעם זאַמד,
עס האָט דער יעפּרייטאָר זיי אַלע פאַרסאַמט.

אוּן קינדער — וואָס ווייסן? דער האָניק איז זיס
אוּן ס'גיסט זיך די זיסקייט אַריין אין די פיס.

דו בּלאָנדער יעפּרייטאָר, אומשטערבּלעך דו ביסט!
אין אָדערן אַלע די זיסקייט זי פּליסט.

וּמִיָּלֵד אֶל יָלֵד הִתְגַּנֵּב הַחָשָׁשׁ,
וְקִטֵּן אֶל גָּדוֹל שָׁם בָּעֵינַיִם לָחַשׁ.

וּמִיָּלֵד אֶל יָלֵד עָבַר רַחַשׁ בְּחִיל,
בַּקָּצֶה הָאָסוֹן אֶת מַעֲשֵׂהוּ הִתְחִיל...

הָעוֹלָם... הוּא נִשְׁאַר לוֹ מְתָקִים בְּשִׁלְוָה;
הָאֲדָמָה... הִיא הִזְרִימָה לְשַׁדָּה בָּעֲלָוָה;

וְהַשֶּׁמֶשׁ חִמֵּם אֶת הַשָּׂדוֹת וְנָרַח,
וְהַדֶּבֶשׁ בַּכַּוָּרִים – הוּא הִתְמַעֵט וְהָלַךְ.

פִּי־תִינוֹק, הַאִם רַב לוֹ לִטְעִימָה מִצְטָרֵךְ?
וְצוֹחֵק הַסַּפָּל וְלַמִּשְׁמָר מְחַיֵּךְ.

הַמִּשְׁמָר בְּקוֹל צַחֵק מְהַדְהֵד לוֹ עוֹנֶה,
אַךְ שׁוֹתֵק פֶּה כָּל יֶלֶד, מִשָּׁלוֹשׁ עַד שְׁמוֹנֶה.

וְהַשֶּׁמֶשׁ הוֹסִיפָה לְהַלֵּךְ מַהֲלָכָהּ,
פְּעֻלַּת הַבְּלוּנְדִינִי לֹא הָרְבֵּה נִמְשְׁכָה –

עַד הִסְפִּיקָה הַשֶּׁמֶשׁ מִצַּט־קַט לְחַמֵּם,
וְהִסְפִּיק הַסַּפָּל אֶת כָּל־כָּלָם לְסַמֵּם.

וִילָדִים, מַה יוֹדְעִים הֵם? הֵן הַדֶּבֶשׁ הוּא סָתוֹק,
וְיוֹרְדָה הַמְּתִיקוּת אֶל הָרַגְלַיִם עָמֹק.

הַסַּפָּל הַבְּלוּנְדִינִי, בֶּן־אַלְמָוֶת אַתָּה!
בְּעוֹרְקָיו שֶׁל כָּל יֶלֶד הַמְּתִיקוּת מִתְפַּשְׁטָה.

הַסַּפָּל הַבְּלוּנְדִינִי הוּא רַב־חֶסֶד, בַּבִּיר
חַיַּלֵי מִשְׁמָרוֹ הוּא מְשַׁחְרֵר בְּאַבִּיר.

הַמִּשְׁמָר כְּבָר יָצָא לוֹ, אֶת הַדֶּלֶת סָגַר,
הַסַּפָּל הַבְּלוּנְדִינִי עִם הַטַּף הוּא נִשְׁאַר.

שׁוּם אָדָם בְּתַעֲנוּג זֶה עִמּוֹ לֹא יִשְׁתַּף –
הַמִּשְׁמָר זֹאת יוֹדֵעַ, זֹאת לְדַעַת חַיָּב.

דער בלאָנדער יעפרייטאָר איז גנעדיק אוּן גרויס!
אוּן איינער, אַ צווייטער פּוּן שטוב גייט אַרויס.

אַרויס איז די וואַך אוּן די טירן פאַרמאַכט,
דער בלאָנדער יעפרייטאָר באַפרייט האָט די וואַך.

ס׳טאָר קיינער ניט טיילן מיט אים זיין גענוס —
די וואַך האָט פאַרשטאַנען, די וואַך האָט געווּסט.

אוּן ווייטער?... דער טויט איז אַריין דורכן מויל
די קינדער, ווי שלענג, אין גענקוילט אין אַ קנויל.

געטייט אויפן מויל אוּן פאַרשאָלטן די טראַכט,
וואָס האָט אויף דער פינסטערער וועלט זיי געבראַכט...

ערשט דאָן איז אַרויס פּוּן שטוב אַ באַגלייטער
דורך ליפּעלעך שוואַרצע דער בלאָנדער יעפרייטאָר...

דאָס בלוט איז פאַרגאָסן, דאָס בייז איז געשען
ביי אונדז אויף דער ערד דאָ, אין שטעטעלע נ.

דאָס אָרט, וואָס דאָס שטעטעלע פאַרנעמט אויף דער ערד —
אַ שטאָך פּוּן אַ שפּיז, נאָר דער שטאָך מיר געהערט

אוּן וויפל דאָס האַרץ אוּן דאָס אויג נאָר פאַרנעמט —
ניטאָ מער קיין גרעסערס, קיין בעסערס פּוּן דעם...

געווען איז אַ שטעטל אַזאַ מין געווען,
דאָס שטעטל אין פייער אוּן פלאַמען געווען.

אויף ברעג פּונעם דניעפּר דאָס שטעטל געשטאַנען;
געבליט האָבן דאָרטן אין פרילינג קאַשטאַנען.

אוּן קינדער געשפּילט האָבן זומער אין זאַמד —
די בוימער פאַרברענט, אוּן די קינדער פאַרסמט,

דאָס שטעטל פאַרוויסט, נאָר געבליבן דער נאָמען,
אויף אייביק אוּן אייביק — דער נאָמען: נ ק מ ה![71]

וּמֶה הָלְאָה?... הַמָּוֶת בְּגוּפָם הוּא הָמָה,
הַיְלָדִים הִתְפַּתְּלוּ, כִּנָּחָשִׁים בְּעַרְמָה.

וְרָמְזוּ עַל הַפֶּה וּבַצַּוִּית יְסוּרִים
קִלְלוּ הוֹרֵיהֶם, שֶׁיְּלָדוּם אֲרוּרִים.

וְרַק אָז מִן הַחֶדֶר הוּא יָצָא מְלֵאָה
פְּיוֹת־טַף שֶׁהִשְׁחִירוּ, הַסַּפֶּל הַמְרֵאָה.

זֶה הַדָּם מְשֻׁפָּךְ הוּא, הָרָעוֹת – עֲשָׂאוּן
כָּאן אֶצְלֵנוּ בָּאָרֶץ, בַּעֲיָרָה שֶׁשָּׁמָה נ.

הַמָּקוֹם שֶׁעֲיֶרֶת זוֹ תּוֹפְסָה בָּעוֹלָם –
כְּדֻקִּירָה שֶׁל כִּידוֹן הוּא, כִּנְקֻדָּה שֶׁל חוֹלָם.

וְאוּלָם דְּקִירָה זוֹ – כָּל־כָּלָה מְקוֹמִי,
וּנְקֻדָּה־שֶׁל־חוֹלָם זוֹ – כָּל כָּלָה חֲלוֹמִי.

וּבָכָל מַה שֶּׁהָעַיִן פֹּה רוֹאָה מְסָבִיב
אֵין גָּדוֹל עוֹד מִמֶּנָּה וְאֵין טוֹב וְחָבִיב.

כֵּן, הָיְתָה פֹּה עֲיֶרֶת שֶׁכָּזֹאת, וְעָלְתָה
הָעֲיֶרֶת בְּאֵשׁ וּבְשַׁלְהֶבֶת כָּלְתָה.

עַל שְׂפָתוֹ שֶׁל הַדְּנֵיפֶר הָעֲיֶרֶת יָשְׁבָה
וּבַסְּתָו וּבַחֹרֶף בָּהּ הָרוּחַ נָשְׁבָה.

בָּאָבִיב צַרְמוֹנִים בָּהּ לִבְלְבוּ וּפָרְחוּ,
בִּימוֹת־קַיִץ שִׁמְשׁוֹת הַחַמָּנִיָּה בָּהּ זָרְחוּ.

וִילָדִים שָׂחֲקוּ בָּהּ בְּחוֹלוֹת חַמּוּמִים – –
הָעֲצִים שָׂרוּפִים הֵם, הַיְלָדִים סְמוּמִים.

הָעֲיֶרֶת מְחֻרֶבֶת וְנִשְׁאַר רַק שְׁמָהּ,
לְעוֹלָם וְלָנֶצַח זֶה שְׁמָהּ: נ ק מ ה!

מיידיש: שמשון מלצר

בקיוב

„מדוע אתם זורים לי חול בעיניים?"

ב־28 בספטמבר 1941 הוציא מושל העיר הגרמני פקודה: „על כל היהודים להופיע ב־29 בספטמבר 1941 ברחוב מאַלניק — עליהם לקחת אתם חפצים בעלי ערך ובגדים חמים."

כשהגיעה הפקודה לידיעת האוכלוסיה, נמצאו כמה יהודים שהתאַבדו. ברחובות לנין, קורולינקו ואחרים התגוללו גוויות האנשים, שהשליכו עצמם מן החלונות של הקומות העליונות. תחילה השליכו ההורים אל המדרכה את הילדים, אחר־כך הפילו את עצמם.

ב־29 בספטמבר משעות הבוקר המוקדמות החלו לנהור המוני יהודים בשטח לוקיאנובקה. הזקנים נישאו על כתפיים, על אלונקות ועל שמיכות. אימהות הובילו ילדיהן בעגלות־יד.

על שולחן אחד אספו הגרמנים את הכסף ואת החפצים בעלי־הערך, ועל שולחן אחר אספו את הבגדים החמים. פאול ראדומסקי, מפקד מחנה־הריכוז וחבר עוזריו השגיחו על איסוף החפצים.

במידה שהתקרבו לבאַבי־יאַר נעשה השטח צר יותר ויותר: משני הצדדים עמדו חיילים, הם ירו באנשים במקלעים. את הגוויות זרקו לתוך היאַר (בור).

תחילה לא הבינו היהודים בעיר מה צפוי להם, אך עד מהרה הגיעו אליהם הדים על השמדתה של הקבוצה הראשונה. אנשים ניסו לברוח, אך כל האיזור היה מוקף חיילים. היהודים, שבאו אחרי הראשונים, השאירו את חפציהם בשדה, כדי שלא יפלו בידי הגרמנים. אחדים גילו התנגדות, אך נהרגו בו במקום.

פאול ראדומסקי שלח את כלבו ראַקס נגד בני הנוער. את הילדים השליכו לבור בעודם בחיים. ילדה אחת צעקה לעומתם: „מדוע אתם זורים לי חול בעינים?"[72]

ביאַלטושקוב

מפי השכנים, שניצלו בנס באזור וויניצה, נודעה לי כל האמת.

את הגיטו הקימו הגרמנים על־יד השוק וגדרוהו בקיר גבוה של גדר־תיל. האנשים רעבו. עינו אותם ארוכות.

ב־20 באוגוסט 1942 גירשו את כל היהודים לתחנת־הרכבת. הם הלכו ברגל 4 קילומטרים. את הילדים ואת הזקנים גירשו בפיגיונים ביד. כולם נצטוו להת־פשט. ראיתי בגדים ולבנים, שהנשים קרעו מעליהן.

הגרמנים חסו על הכדורים, לכן סידרו את האנשים ב־4 שורות, ירו בהם וכיסום באדמה, כשהם עודם בחיים. את הילדים הקטנים קרעו תחילה לגזרים, אחר־כך השליכום לבור. כך הרגו גם את בתי הקטנה ניוסאַלאַ. ילדים אחרים, ביניהם בתי הבכירה, נדחפו חיים לבור וכוסו באדמה.

אחרי חדשיים הובילו הגרמנים את אשתי האהובה טאניה עם אנשים אח־רים לכפר יאקושינצי, מקום שם היה מחנה־הסגר — התעללו בהם, ואחר־כך הרגו את כולם.

בשני קברים, זה על־יד זה, נקברו 1,500 אנשים מבוגרים, זקנים וילדים.

לי נשאר רק דבר אחד: נ ק מ ה![73]

קרווצוב

גיבור ברית־המועצות

בציבוליוב

בציבוליוו (איזור ויניצה) גרו כשלוש מאות משפחות יהודיות. החורף של 1941—1942 היה קשה. הגרמנים הוציאו נשים רומות, זקנים יחפים לעבודה, פעם אחת בחרו כמאה ילדים והובילום לשדה. כעבור זמן קצר חזרו „השוטרים" והודיעו לאימהות: „לכו ותקבלו את הממזרים שלכן"... בבכי מר רצו האמהות אל השדה, שם ראו את גופותיהם המתות של ילדיהן.

באביב 1942 הרגו את כל היהודים. הובילו אותם מחוץ לכפר, הפשיטו אותם והרגום ביריה. ילדים קטנים הושיבו בלולים, הובילום בעגלות וקברום חיים. תמרה ארקאדיאֶוונא ראזאנאווא החביאה יהודי במרתף. הגרמנים שרפו את ביתה. תמרה ניצלה בנס.

נאדיא ראזאנאוונא מספרת: „את דוסיה קאפיטוֹוסקי הובילו לשחיטה יחד עם ילדה. בעלה של דוסיה, קצין, נמצא בחזית. בנו היה בן שמונה חדשים. דוסיה זרקה את ילדה מעל ראשיהם של הגרמנים, ולעוברים צעקה: „הצילו את בני! יחיה הוא!"... הילד נפל על הכביש, ניגש אליו גרמני, לקח את התינוק ברגלו, וחבט אותו בראשו אל המכונית..."[74]

סיפורו של מארק שכטמאן

...לפני כ־8 חדשים חדרו הפאשיסטים הגרמנים פתאום לעיירה האוקראינית של מארק אהרונוביץ שאֶכטמאן. מארק שאֶכטמאן היה מורה להיסטוריה בבית־ספר תיכון מקומי. בעיירה זאת הוא נולד, גדל, בנה משפחה. למארק שאֶכטמאן בת ובן. הבן — בוריס הוא כעת מפקד בצבא האדום. הבת רוזה, — נערה יפה, צמותיה נפלאות ועבות יותר משל כל בנות העיר, תלמידת הכיתה העשירית. אמם מורה, ניהלה קאבינט פיסיקלי בעיירה.

מארק, אשתו ובתם לא הספיקו להימלט, וכבר בערב הראשון לכיבוש באו לביתם הרוצחים. הם היו חמישה. ארבעה קצינים ואשה אחת, טייסת.

„ובכן, קומיסאר, הגד לנו איפה נמצא בנך, ותראה לנו את כל מכתביו!"

שאֶכטמאן מספר: „אחד מהם תפס אותי בעורף, השני כיוון אלי את אקדוחו, השלישי תקף אותי בשיניים. אשתי הקימה צעקה, בתי רייזאֶלה רצתה להגן עלי... אחד הקצינים דחף אותה ממני. היא נפלה על הרצפה. עד היום עודני

שומע קולה: „אבא שתוק, בל תגלה להם". כשהרוצחים נוכחו לדעת, שאינם יכולים להוציא הגה מפי, פקד אחד מהם: „לכבול אותו! נחפש בעצמנו..." והם כבלו אותי. מארק שאַכטמאן הוציא מכיס החזה חבילה קטנה עטופה בנייר עתון. בידים רועדות הוא הוציא צמה נפלאה, ארוכה ועבה, שהיתה במקומות שונים קרושה מדם... — אחד הרוצחים גזר בחרבו את צמתה של רייזאַלה"...

כל מה שהתרחש אחר־כך, ראה מארק שאַכטמאן כשהיה כבול. בצמה השניה של רייזאַלה הם קשרו את אמה. את רייזאַלה עצמה לא קשרו. רגעים אחדים היא התרוצצה מאביה לאמה וחזרה. היא התאמצה להגן עלינו בגופה. הקצינים הרוצחים לא פסקו מלהמטיר עליה מכות.

פתאום לחשה האשה שבמדים משהו לאחד הקצינים. לרייזאַלה היה גוף תמיר ויפה. האשה במדים אמרה שבגוף כזה יכולה רייזאַלה לשמש כדוגמנית... הם פתחו את הארונות, הוציאו משם מעיל קיץ, הכריחו אותה ללבוש, ובאמתלה, שהמעיל מלוכלך התחילו באגרופיהם „לנקות" אותו... רייזאַלה לא צעקה. בפה מלא דם נפלה על הרצפה. הם הרימוה שוב, וזרקו עליה עוד מעיל ושוב „ניקו" באגרופיהם את האבק ממנו... עד שהרוצחים לא יכלו להקים עוד את רייזאַלה על רגליה... אז הרימותי צעקה נוראה — מספר האב — באותו רגע ניגש אלי אחד הקצינים והכה אותי במגפו בראשי. איבדתי את הכרתי...

כשמארק שאַכטמאן התעורר היה חושך בחדר. בחוץ ירד גשם. במאמצים גדולים הצליח לשחרר את ידיו ואחר־כך את רגליו... ראשו היה עליו סחרחר. שותת־דם התחיל שאַכטמאן לזחול על ארבע על רצפת החדר ונתקל בגוף רטוב, כולו דם... כשעיניו התרגלו לחושך הבחין שזו רייזאַלה, ערומה, קרועה לגזרים... על ידה — אמה, גם היא באותו מצב. שוב איבדתי את הכרתי... כשהתעוררתי שוב, יצאתי ברגלים כושלות את הבית, נדדתי דרך דרכים ושבילים עד שהגעתי ליער.[75]

ה. בלושטיין

א. גאנטאר

לאה'לע

דריי סאָסנעס האָבן עס געזען,
דריי שלאָנקע סאָסנע־ביימער.
איצט וויגן זיי די קרוינען
אויף אַ גרויב מיט ביינער.

לאה'לע די לאַכערקע
האָט דעם קאָפּ פאַריסן,
ווער עס שיט דאָס זאָמד אויף איר
וויל די קליינע וויסן.

מ'האָט געבראַכט פון שטאָט אַהער
קליינע קינדער, שטילע,
אויסגעטאָן זיי נאַקעטע,
די העמדעלעך אפילו.

און גענאָגט האָט לאה'לע
צו דעם דייטש פונאויבן:
— פעטערל, וואָס שיט איר עס
זאָמד מיר אין די אויגן?

און אַ גרויב פאַר אַלעמען
איז שוין גרייט געשטאַנען,
און די קלענסטע, לאה'לע,
האָט גאָרניט ניט פאַרשטאַנען.

ס'האָט דאָס „פעטערל" געקייכט
און געשאָטן פלינקער.
מיר פאַר לאה'ס אויגעלעך,
מיר פאַר אירע פינגער.

ניט קיין פּעך פון ביימער טריפט, —
בלוט אויף נאָדל־בלעטער.
קינדער מיינע, טייבעלעך,
אייביק לעבן וועט איר.[76]

לֶאָה׳לֶה

שְׁלוֹשָׁה עֵצִים אָת זאת רָאוּ, וְלֶאָה׳לֶה הַצַּחֲקָנִית
עֵצִים זְקוּפֵי־קוֹמוֹת. הֵרִימָה אֶת רֹאשָׁהּ,
עַתָּה יָנִידוּ צַמְרוֹתָם מִי שׂוֹפֵךְ עָלֶיהָ חוֹל
עַל בּוּר שֶׁל עֲצָמוֹת. לְדַעַת הֵיא רוֹצָה.

הוּבְאוּ לְכָאן מִתּוֹךְ הָעִיר פּוֹנָה אוֹמֶרֶת לֶאָה׳לֶה
וַאֲטוּטִים בְּנֵי־תֹם, לַגֶּרֶמָנִי מֵעָל:
וְהֻפְשְׁטוּ גּוּפֵיהֶם הֵי, דּוֹד, מַדּוּעַ חוֹל תִּשְׁפֹּךְ
עֲדֵי תַכְלִית עֵירֹם. לְתוֹךְ עֵינַי בְּכָלָל?

וּבוֹר חָפוּר בְּשִׁבְיל כֻּלָּם גָּעָה בִּצְחוֹק הַ„דּוֹד" הַלָּז
חֻכָּה, מוּכָן זֶה כְּבָר, וְעוֹד הַרְבֵּה לִשְׁפֹּךְ.
וְלֶאָה׳לֶה הַקְּטַנְטַנָּה אֲבוֹי לִי, אוֹי לִי עַל לֶאָה
לֹא בֶּנָה שׁוּם דָּבָר. וְעַל עֵינֶיהָ־זֹךְ.

לֹא שָׂרַף נוֹטֵף מִן הָעֵצִים,—
דָּם עָלַי כָּל בַּד.
בָּנַי שֶׁלִּי, יוֹנִים זַכּוֹת,
חַיִּים אַתֶּם לָעַד.

עברית: יחיאל חגיז

במאריופול

...ב־9 באוקטובר 1941 פרסמו הגרמנים הודעות שבהן נדרשו היהודים לשאת מגן דויד על הצד השמאלי של החזה. בלי האות אסור היה לצאת אל הרחוב. אסור היה ליהודים לעבור מדירה אל דירה.

ב־11 בחודש הודבקו מודעות, כתובות ביד, שקראו לפרוץ פרעות ביהודים. אנשי „המאה השחורה" קמו לתחייה.

ב־12 באוקטובר נצטוותה האוכלוסיה היהודית לבחור קהילה בת 30 איש, שנתחייבה לשמור על „התנהגות טובה של היהודים". לראש הקהילה נבחר ד"ר אֶרבּאֶר. היהודים נתבעו להירשם בקהילה.

לפי פקודה זו נרשמו תשעת אלפים איש.

עד 17 באוקטובר התקיפו פלוגות־גרמנים בתי־יהודים וגזלו כל אשר בא אל היד — דברי אוכל ומלבושים גם יחד. היהודים נשארו בעירום ובחוסר־כל. ב־17 בחודש הוכרז, כי על היהודים להופיע למחרת היום בתחנות שסומנו מראש ולהביא אתם כל החפצים היקרים. ב־18 רוכזו היהודים בתחנות ונכלאו במרתפים חשוכים וקרים. ב־20 בחודש התחיל ההרג הרב של יהודי מאריופול.

והנה קטע מעדות.

„...התאוששתי עם רדת החשכה. גופות המתים ששכבו עלי נרעדו מהיריות של הגרמנים, שירו על היהודים הפצועים לפני לכתם מגיא־ההריגה, כדי שהפצועים לא יוכלו בלילה לעזוב את המקום. הגרמנים חששו שנשארו רבים לא הרוגים. הם לא טעו. היו רבים שנקברו חיים, אך איש לא יכול היה לעזור להם, על אף זעקתם בבקשת עזרה. אי־שם מתחת גופות המתים בכו ילדים, ביחוד התינוקות, אשר האימהות נשאום על זרועותיהן (ירו בנו בעורף). התינוקות נפלו מידי אמותיהם ההרוגות, כשהם עדיין שלמים, והם נקברו חיים..." [22]

מתוך יומן

ב ג ו ר י

...ב־10 לאוקטובר 1941 נכנסו הגרמנים לעיירה גורי (רוסיה הלבנה). קצין גרמני ראה על הכביש ילד בן 6, ומיד ירה בו. זו היתה ההתחלה.

אל ביתו של אפרת הישיש בן ה־80 חדר חייל גרמני. הזקן עמד והתפלל. הגרמני תפסהו בידו: „בוא!" אפרת ענה: „אל תגע בי, יספיקו לי כוחותי אני, אלך בעצמי לקבר". מהבית הסמוך הוציאו הגרמנים את הנכה גורביץ. אשתו בכתה. גורביץ ביקש לא לבכות. את היהודים הובילו אל בית־החרושת, שם היה מוכן קבר ענק. רחלין הישישה קראה: „דמם של התינוקות לא יישכח! אתם עוד תתנו את הדין!"... אותה רצחו הגרמנים ראשונה. את היהודים הפשיטו ערומים. „קר!" קראו הילדים הקטנים. חנה גורביץ זעקה: „לא אתן להתעלל בילדי!" היא חנקה במו ידיה את בתה. האחרון בין הנרצחים היה אפרת הישיש.

ב־21 למארס 1944 שיחרר הצבא האדום את העיירה גורי. השלטונות פתחו את הקבר על יד בית־החרושת, ושם נתגלתה תמונה זוועתית — בין מאות הגוויות נמצאה אשה עם תינוקה בזרועותיה, כשהיא חובקת את צווארה של אשה זקנה, בוודאי היתה זו סבתא...[78]

הנער שנשאר בחיים

...קרבות קשים עברו עלי ועל פלוגתי במאות כפרים. סוף־סוף הצלחנו לעקור אזורים שלמים מידי הרוצחים, שטופי דם יהודי. כחייל יהודי של הצבא האדום חיפשתי בכל מקום יהודים שניצלו אך לדאבון־לבי מצאתי בודדים בלבד.

בכפר המשוחרר קראֶסטי (איזור וואֶליז') פגשתי נער אחד ויחידי, בן 15. כפי שנודע לי מפי הראש של מועצת־הכפר שמו של הנער — משה'לי כהן. לדבר עם הנער לא יכולתי — מרוב פחד וזעזוע נפשי אבד לו כושר הדיבור. רק עיניו השחורות, מלאות צער עמוק, סיפרו על העינויים האיומים שעברו עליו.

ראש מועצת־הכפר הוא שסיפר לי את קורות יסוריו ואסונו של הנער. כאשר הגרמנים נכנסו לוואֶליז', הספיק הנער יחד עם אחותו, בת 15, לברוח מהעיר. אך טרם עברו כ־20 קילומטר נתגלו על־ידי קבוצה קטנה של גרמנים. החלה חקירה: „מאין ולאן?" לאחר שהרוצחים נוכחו לדעת, שאלה הם ילדים יהודים, החלו לענותם: בצהרי היום, אנסו שישה גרמנים את הנערה עד כדי אבדן הכרתה. את האח קשרו והיכוהו מכות־רצח. וכך השאירום על הכביש.[79]

יענקל יאסאדא

במחנה בראצלאב

במחנה בראצלאב־טראַנסניסטריה ריכזו הגרמנים אלפי יהודים מאוקראינה, בסראביה ובוקובינה.

...ביום מן הימים יצאה פקודה, שילדים עד גיל 16, גברים ונשים מעל גיל 40, חולים ותשושי־כוח, רשאים להישאר במחנה, ואינם מחויבים לצאת לעבודה. פקודה זו עוררה חשד אצל כל היהודים. והם לא טעו. שבועיים לאחר מכן, כאשר נשארו במחנה הרבה ילדים, זקנים ואנשים חולים, הגיעו למחנה מספר רב של משאיות. התליינים הגרמנים הוציאו באותו יום למעלה מ־200 ילדים עד גיל 16, ביניהם גם מגיל 2—3, ולמעלה מ־100 קשישים וקשישות. רק ילדים אחדים הוסעו יחד עם הוריהם. הוריהם של רוב הילדים היו באותו זמן בעבודה. קשה לתאר את צעקות־היאוש של הילדים כאשר הוכנסו לאוטומובילים, ועוד יותר קשה לתאר את יללות ההורים, כאשר חזרו מהעבודה ולא מצאו את ילדיהם. אחר כך התברר, שכולם הובאו לרייגורוד בקרבת בראצלאב.

החיילים השבויים של הצבא האדום, שעבדו ביערות הסמוכים, סיפרו על האכזריות שגילו הרוצחים הגרמנים בהשמידם ילדי היהודים. הם קשרו את התינוקות ברגליהם והיכו בהם בראשיהם של הזקנים. הגברים והנשים הקשישים נורו במקום. כאן, ביער, סודרה מדורה ונשרפו גופותיהם. הילדים המתים והחיים הושלכו לתוך 2 בורות, ושם נורו. שלוש פעמים רצופות, כאשר האנשים היו בעבודה, הוצאו מן המחנה ילדים וזקנים להשמדה. באחד הימים, בשעות הבוקר המוקדמות, גורשו כולם מהביתנים. מפקד המחנה קראמאר, קרא פקודה, על המתת שישה יהודים לעיני כל. אשמתם — נסיון לברוח מהמחנה. הם נתפסו במרחק של שישה קילומטרים מהיער ונורו באותו בוקר: רוזנבאך רבקה (את בעלה הרגו הגרמנים מקודם), שפיגלבלאט פאניה, גולדשמיד גוסטאב, גאַנזאַר ואשתו, והאשה גוטאַסמאן. אחר־כך בחרו הגרמנים בשני המחנות כ־600 איש, והעבירו אותם לקראפיבנה לסלול כביש חדש. 5 שבועות רצופים עבדו האנשים 16—18 שעות ליום. הם לא קיבלו כמעט כל אוכל. מישכנם היה בדירי־חזירים הרוסים, בלי שיותר להם לנקותם.

האיכרים של איזור בראצלאב סיכנו את חייהם ורכושם והיו נוקטים כל מיני טכסיסים, כדי להביא ליהודים מזון והלבשה. כשעבודת הכביש נסתיימה, פקדו ה־ס.ס. על היהודים להסתדר ארבעה בשורה ולצעוד בשירה חזרה למחנה בראצלאב. כאשר היהודים עברו קילומטרים אחדים בשתיקה, החלו לפתע פתאום

מכל הצדדים, ובמיוחד מהיער, לירות בהם ממקלעים. מטר הכדורים היה כה חזק, שאי־אפשר היה לפרוץ דרך ולברוח. בכל זאת הצליחו אחדים להימלט. האי־כרים הבראצלאבים קיבלו אותם ברצון והסתירו אותם. המפלצות הגרמניות היו עורכים פעם או פעמיים בחודש ציד על יהודים, — הם היו מארגנים את הציד ביום השבת מ־10 בבוקר עד 3 בצהריים. היהודים גורשו לשדה. מסביב הועמדו אנשי ס.ס. עם כלבי ציד. היהודים נצטוו לרוץ וה־ס.ס. ירו עליהם ממקלעים. אלה, שניסו להישמר מפגיעות הכדורים, השתטחו על הארץ, אך כלבי הציד אשר שוסו בהם, קרעו את בשרם.

המנהל החדש של המחנה, איש הגיסטאפו פאול ריינינגאר, אשר עמד בראש הציד, הסתכל בשעון־היד שלו, ובראותו שהשעה היא כבר שלוש, צעק: „מספיק, רבותי!" הוא קרא אליו את היהודים שנשארו בחיים, כיבד אחד מהם בסיגריה, ואמר: „כעת יכולים אתם ללכת לנוח, תורכם יגיע בפעם הבאה, בשביל היום מספיק!" פאול ריינינגאר היה מרים את ידו הימנית והיה מתפאר:

— יד זו ירתה ב־2300 יהודים.

...119 ניצולים — אלה הם שארית הפליטה מאלפי יהודים, אשר התליינים הגרמנים השמידום במחנה בראצלאב. הם הצליחו להימלט עם התקרב החזית.[80]

רשם נ. ה. קאן

מפי ברנרד גרוס, סאלי גרוס וסאלי גוטאסהאמא

רוצחים מספרים

הקצין פטר מייגוארט, עובד קרקס, היה עד המלחמה, הוא מספר:

בחודש אוגוסט 1941 הגענו להאדיאטש, חבל פולטבה. ביום מן הימים העמיד אותנו הקצין כאזגראָבאָ בשורה, ואמר: „האדון המאיור הטיל עלינו עבודה אחראית. היות שהצטיינתם כחיילים טובים, עליכם, איפוא, להצדיק את האֶמוּן". הלכנו בכיוון הכביש האדיאטש—לאכוֹביץ. כ־500 מטר מהעיר נמצא מחנה של יהודים, שמנה כ־200 נפש — גברים, נשים, ילדים וזקנים. מול המחנה היה מוכן בור, 7 מטר אורך ושלושה מטר עומק. אנשי המשטרה החלו להוביל את היהודים אל הבור. יחד עם 4 חיילים בפיקודו של כאזגראָבאָ ניגשתי לעבודה. העמדנו את האנשים כשפניהם אל הבור. הקנים של הרובים נגעו בראשיהם של היהודים. תחילה היינו הורגים את הילדים.

בחלקי נפל לירות בנערה צעירה. היא אמרה לי בגרמנית: „איך יכולים אתם להמית אנשים?" עניתי: „פקודה", ויריתי. ביום ההוא יריתי כ־25 איש, אולי יותר, איני זוכר בדיוק. אחרים הרגו יותר...[81]

מתוך „וידויו" של א. אייכמאן

...בסוף 1941, ראיתי את ההוצאות־להורג הראשונות של יהודים. הייתי במינסק, שנמצאה זה מקרוב בכיבוש הגרמני. נשלחתי על־ידי מפקדי הישיר, גנראל מילר. הוא אהב לשלוח אותי למקומות שונים בשמו. למעשה הייתי סוכן־נוסע למען הגסטאפו.

מילר שמע שמוציאים להורג יהודים ליד מינסק והוא רצה לקבל דין־וחשבון. נסעתי לשם והראיתי את הפקודות שבידי למפקד ס"ס במקום. „באת בדיוק בזמן", אמר האיש. „מחר יקבלו חמשת אלפים מהם את המגיע להם"...

כאשר באתי למקום למחרת בבוקר, כבר התחילו בפעולה. אף שלבשתי מעיל־עור ארוך עד לקרסולי, היה קר מאוד. ראיתי את קבוצת היהודים האחרונה מתפשטים עד לכותנותיהם. הם הלכו את מאה או מאתיים המטרים האחרונים. אנשי היחידה פתחו ביריות לתוך הבור ברובים ובנשק אוטומטי שבידם.

...סצינה זו נשארה זמן רב בזכרוני אולי משום שאני עצמי היו לי ילדים. ובתוך הבור היו ילדים. ראיתי אשה מחזיקה באוויר ילד, בן שנה או שנתיים, ומתחננת. באותו רגע רציתי לומר רק דבר אחד: „אל תירו, תעבירו את הילד"... ואז נפגע הילד.

הייתי קרוב כל־כך לנעשה, שאחר כך מצאתי פתיתי־מוח דבוקים למעיל־העור הארוך שלי. הנהג שלי עזר לי לסלק אותם. חזרנו אחר־כך לברלין...[82]

התליין קובא

...ביום הדמים, 2 במארס 1942, מתנהל הכול בדייקנות ובשיטתיות גרמנית: פלוגות העבודה, שהוגדלו במיוחד ביום זה, מסתלקות לעבודתן. והנה באים אנשי הגסטאפו אל „המועצה היהודית" במינסק ודורשים להמציא להם חמשת אלפים יהודים, שנדרשו על־ידם ימים אחדים קודם, מאחר „שהרכבת מוכנה לצאת לדרכה"... הם תוקפים את חבריה של „המועצה היהודית", שולחים את שוטרי הפלוגה להביא את האנשים, אך השוטרים מעלים חרס בידם. רוצחי הגסטאפו מתרתחים, והם מתפזרים ברחובות הגיטו, תוך יריות מאקדחים ואוטומטים, אך רק לעתים רחוקות הם מצליחים לתפוס אדם.

והנה הם התנפלו על בית־הילדים, היכו את הילדים והרגום. גורל זה טרם פגע בתינוקות. אנשי הגסטאפו פוקדים לערוך שורה של תינוקות, בראש עם המנהלת פליישר והרופאה צ'ארניס. שתיהן נושאות את התינוקות הרכים בידיהן. לא רחוק מ„המועצה היהודית", ברחוב ראטמסק מס' 35, זרקו הגרמנים את הילדים חיים לתוך בור וכיסו אותם בחול. אלה שהתחבאו במסתרי הגיטו זועזעו מהצעקות האיומות של התינוקות, שהושלכו חיים לתוך הבור — צעקות שהגיעו מכל פינות הגיטו.

התליין הראשי של רוסיה הלבנה, קובא, עשה אף הוא במלאכה — הוא זרק סוכריות לילדים, שהושלכו חיים לתוך הקבר...[83]

הירש סמאליאר

התער האנגלי

גשם מהול בשלג ירד כל הלילה. רוח צפונית שרקה בין גבעוליו הרקובים של התירס. הגרמנים שתקו. לעתים ירה טאנק שלנו לצד מאריופול. רעם שחור הרעיד את הערבה. הפגזים הבקיעו את שחור הליל.

עם אור השחר הביאו שני חיילים לביקתת המאיור איש זקן נמוך־קומה. מעילו הרטוב נדבק לגופו. רגבי טיט דבקו לרגליו. בלי אומר ודברים שמו החיילים על שולחן המאיור דרכון, תער וכן מברשת גילוח — כל מה שנמצא אצל הזקן, — והודיעו על מעצרו בגיא על יד הבאר.

החלה חקירת הזקן. הוא קרא לעצמו הסַפר של התיאטרון במאריופול, הארמני אַווייטיס, וסיפר דברים, אשר נמסרו אחר־כך מפה לאוזן ביחידות הצבא הקרובות.

הסַפר לא הספיק להימלט ממאריופול עד בואם של הנאצים. הוא התחבא במרתף של התיאטרון יחד עם שני ילדים קטנים, בני השכנה היהודיה. אמם יצאה לפני זה לקנות לחם, אך לא חזרה. ייתכן, שנהרגה בזמן ההפצצה מהאוויר.

הספר עשה במרתף יחד עם הילדים יותר מיממה. הילדים ישבו, לחוצים זה אל זה, לא ישנו והאזינו כל הזמן למתרחש מסביב. בלילה פרץ הילד הקטן בבכי. הסַפר גער בו. הילד נשתתק. אזי הוציא הספר מכיס מעילו בקבוק עם מים חמים. הוא רצה להשקות את הילד, אך הילד לא שתה והסב פניו הצידה. הספר לקח את הילד בסנטרו — פניו הרטובים בערו מחום — והשקהו בכוח. הילד רעד בשעת מעשה ובלע יחד עם המים הדלוחים את דמעות עצמו.

למחרת היום הוציאו שלושה גרמנים — סמל ושני טוראים — את הילדים ואת הסַפר מתוך המרתף, והביאום אל מפקדם, הלייטננט פרידריך קולברג.

הלייטננט גר בדירה עזובה של רופא שיניים. החלונות ללא מסגרות היו מוגפים בעצי־לביד. בדירה שררו חושך וקור. על פני הים האזובי עבר סער־קרחי.

— מה הצגה זו?

— שלושה, אדון הלייטננט, — הצביע היאַפרייטור.

— למה תשקר? — אמר הלייטננט בנימה רכה — הילדים הם יהודים, אך הדחליל הזקן הזה הנהו יווני טיפוסי, מצאצאי ההאַלאַנים. מוכן להתערב.

— אתה ארמני? אך במה תוכיח לי את אמיתות דבריך?

הסַפר שתק. הלייטננט דחף לתנור את החתיכה האחרונה של מסגרת החלון ופקד להוביל את השבויים לדירה סמוכה, ריקה מאדם.

עם רדת הערב בא הלייטננט עם ידידו הטייס, ארלי השמן, ובידיהם שני בקבוקים גדולים עטופים בנייר.

— התער עמך? — שאל הלייטננט את הסַפר. — כן, — ענה, — ובכן תגלח את ראשי הילדים.

— לצורך מה, פרידריך? — שאל הטייס בעצלתיים.

— הילדים יפים — אמר הלייטננט. — האם לא כך? רצוני לכערם קצת, כי אז פחות נרחם עליהם.

הסַפר גילח את הילדים. הם בכו בהרכינם ראשיהם. הספר הצטחק. עם בוא אסון היה הספר נוהג לצחוק, כשפניו מתעקמים. הגיחוך הזה הטעה את הלייטננט קולברג, אשר גמר בנפשו, שהמשחק התמים הזה משעשע את הארמאֶני הזקן. הלייטננט הושיב את הילדים על־יד השולחן, הוציא את הפקק מהבקבוק ומילא ארבע כוסות וודקה.

— אותך אינני מכבד — אמר הלייטננט בפנותו אל הספר, — תצטרך לגלח אותי הערב. אני מתכונן ללכת אל היפיפיות שלכם.

הלייטננט פתח את פיו של כל ילד ונסך לכל אחד מלוא־כוס של וודקה. הילדים נשימתם כבדה ודמעות זלגו מעיניהם. קולברג הקיש כוסו בכוסו של הטייס והוסיף:

— תמיד נקטתי אמצעים רכים, ארלי.

— לא לשוא נושא אתה את שמו של פרידריך שילר, הטוב שלנו — ענה הטייס — עוד מעט הם ירקדו אצלך ‚מה־יפית'.

— עוד איך!

הלייטננט נסך בפיו של כל ילד כוס וודקה שנייה. הם ניסו להתחמק, אך הלייטננט והטייס לחצו את ידיהם, נסכו את הוודקה אט־אט, בהשגיחם על כך, שהילדים ישתוהו עד הסוף. ובשעת מעשה לא פסקו מלצעוק:

— כך, כך! טעים? עוד פעם, מצוין!

הילד הקטן התחיל להקיא. עיניו הסמיקו. הוא נתדרדר מהכסא ושכב על הרצפה. הטייס הרים אותו, הושיבו על הכסא ונסך לפיו עוד כוס. אז פרץ הילד הבכור בצעקה. הוא צעק בקול צורמני והביט אל הלייטננט בעינים מלאות אימה.

— שתוק, חזן! — התפרץ הלייטננט. והוא תפסו בראשו ונסך בפיו וודקה ישר מהבקבוק. הילד נפל מהכיסא וזחל אל הקיר. אין זה אלא חיפש דלת, אך, כנראה, התעוור, ראשו נחבט במשקוף, נאנח ונשתתק.

לעת הלילה — אמר הספר בנשימה עצורה — מתו שניהם. הם נראו קטנטנים ושחורים, כאילו ברק העלה אותם באש.

— ספר הלאה — אמר המאיור, כשידיו רעדו. — כרצונך, — אמר הספר.

הלייטננט פקד לגלחו. הוא היה שיכור, אחרת לא היה עושה שטות כזו. הטייס הלך. הלכתי עם הלייטננט לדירתו המוסקה. הוא התישב מול הראי. הדלקתי נר בפמוט הנחושת שלו, חיממתי מים והתחלתי לסבן את לחייו. את הפמוט הצבתי על כסא מול הראי. ראית בודאי פמוטות כאלה: אשה ושערותיה מפוזרות מחזיקה בידיה שושן ובגביע שלו תחוב נר. תחבתי בעיני הלייטננט את המברשת עם קצף הסבון. הוא הוציא קול צעקה. אך אני הספקתי להכותו ברקתו בכל כוחי בפמוט הנחושת.

— למוות? — שאל המאיור.

— כן. אחר־כך פילסתי לי דרך אליכם במשך יומיים.

המאיור הסתכל בתער.

— אני מבין מדוע אתה מסתכל בתער. לדעתך, צריך הייתי לפעול בו, הרי זה היה בטוח יותר. אך חסתי על התער. הרי זה תער אנגלי, ואני עובד בו זה עשר שנים...

המאיור הושיט ידו לספר.

— תאכילו את האיש ותנו לו מלבושים יבשים — פקד על החיילים.

הסַפר יצא. החיילים הובילוהו אל מטבח השדה...[84]

ק. פאוסטובסקי

בכינוס הוועד היהודי האנטיפאשיסטי ב־2 באפריל 1944

„ילדי יהודים מושמדים עד אחד"

...מלבד כל שמות הגנאי לגרמנים, אשר יירשמו לדראון־עולם בהיסטוריה של האנושות, ילווה אותם עוד שם נוסף — „רוצחי־ילדים".

ילדי יהודים מושמדים על־ידי הגרמנים עד אחד.

נאצי אחד התפאר: „אני עצמי רצחתי 14 ילדים, מזה ידי עוד התחזקה".

אין ביכולת אדם לתאר את הזוועות האיומות הבלתי־אנושיות, אשר עברו על הילדים!

באומאן חי לו רופא ילדים, מכובד ע"י תושבי העיר, אשר הציל חייהם של ילדים רבים. כשנודע לו שהגרמנים מחפשים אותו, בלע הוא, אשתו וילדו סם־מוות. כשנכנסו הגרמנים לביתו מצאו את שלושתם במיטתם כשהם גוססים. המפקד הגרמני פקד מיד להוביל את הגוססים לבית־החולים ולהציל את חייהם. לצורך זה הועמדו הרופאים הטובים ביותר, שריפאום ברפואות הטובות ביותר, וגם האכילום מכל טוב, עד שכל השלושה הבריאו. ואך אז הובילום ברחובות העיר על מנת לתלותם לעיני כל.

את מאניה בת החמש, ריבלה קאהאן, זויה אלאקסייאווא, שרה גולדברג, ריטה מאנטשולין, קוליה באזפומילני ורבים אחרים, הוציאו אנשי הצבא האדום מיערות בריאנסק, מקומות אשר שם הסתתרו. אחרים אסף הצבא האדום בדרכים, בשדות ובכפרים שהגרמנים שרפום...

...להציל ילדים ולהחזיר להם ארחות־הילדות — כלום יכול להיות מעשה גבורה גדול מזה?!...[85]

לייב קוויטקו

דוד האָפשטיין

עֲקֵדָה

אָט זע איך: זי שטייט בּאַ דעם ראַנד פּון דעם גרוב מיט איין קלייד אויף די לענדן. זי׳ז שיין, ווי דער טאָג, ווי דער לויטערער טאָג, און די גלידער — זיי בלענדן. זי שטייט און זי טוט זיך ניט אויס, און אָט גייט שוין צו איר אַ רוצח... זי זוכט עפּעס מענטשלעכס אין אים, מיטן לעצטן אומענטשלעכן כוח...

און ער איז צום זויבער פון אומשולדיק לייב א צען שפּאַן ניט דערגאַנגען — אַ פֿאַרהאַנג א שוועריר פֿאַר אים איז געפּאַלן און האָט זי פֿאַרהאַנגען... זי שטייט בּאַ דעם ראַנד, און אָט שיקט מען צו איר שוין א מערדער א צווייטן. געלעכטער און שפּאָט און באַפּעלן, ווי בייטשן, דעם מערדער באגלייטן... אַ רגע געווארן איז שטיל — ער איז אויך צו דער שטעל שוין געקומען, פּונוואַנען אַוועק איז דער ערשטער, דאָס מיידל מיט בליקן מיט שטומע אים צווינגט דעם פֿאַרשיפֿורט׳ן קאָפּ אויפצוהויבן, איר וועזן דערשפּירן, געהיים אין געראַנגל צו ברענגען דעם מאָרך אין פֿאַרגרעבטע געהירן...

און ער, ווי דער ערשטער, איז אויך אָט די זעלבע צען שפּאַן ניט דערגאַנגען, אויך אים האָט די קראַפט פון איר אומשולדיק וועזן געהאַלטן אין צוואַנגען... דאָס ווילדע געשריי פון דעם שיכורן הייפל געהילכט האָט נאָך העכער, אין גרימצאָרן האָט זיך געזידלט דער יינגסטער — דער עלטסטער פֿאַרבּרעכער... ווי הינטישע וועזנס געשלאָגענע, שטייען ניט ווייט אָט די ביידע, און דאָס אומבאַוועגט שטייט דאָס נאַקעטע קינד, וואָס פֿאַרהאַלט די עקדה... [86]

עֲקֵדָה

אָרְאֶנָּה עוֹמְדָה עַל פִּי בּוֹר, הִיא עוֹמְדָה וּכְסוּתָהּ עַל מָתְנֶיהָ.
נָאוָה כַּחֲמָה הַבָּרָה, כַּחַמָּה, בְּסַנְוֵר אֲבָרֶיהָ.
עוֹמְדָה בְּלִי הֶסֵּר לְבוּשָׁהּ, וְהִנֵּה הוּא נִגָּשׁ הָרוֹצֵחַ...
בְּכֹחַ בִּלְתִּי־אֱנוֹשִׁי, זִיק־אֱנוֹשׁ בּוֹ תֹּאמַר לְלַקֵּחַ...

וּלְטַהַר הַתֹּם שֶׁל גּוּפָהּ יו״ד פְּסִיעוֹת הוּא נִלְאָה מַהֲגִיעַ –
פָּרְכֶּת־סָתֶר בֵּינוֹתָם אָז יָרְדָה כְּעָנָן בְּמַפְגִּיעַ...
עוֹמְדָה עַל פִּי בּוֹר, וְשֵׁנִי בָּרוֹצְחִים לְקָרְאָתָהּ מִשְׁתַּלֵּחַ.
קוֹל צְחוֹק, וְקוֹל בּוּז, וּפְקֻדּוֹת, כִּצְלִיפוֹת, מְלַוִּים הָרוֹצֵחַ...
וּלְפֶתַע – דְּמָמָה. הוּא נִגַּשׁ עַד מְקוֹם הָרִאשׁוֹן־מִן־הַשָּׁנִים
הֵרְתִּיעַ מִשָּׁם וָחָזַר. וּמִגֶּגֶד, בְּאֵלֶם־עֵינַיִם,
רֹאשׁוֹ הִיא זוֹקָפָה הַשְּׁכוֹר, כִּי יָחוּשׁ יֵשׁוּתָהּ וְיָסִיחַ
בַּסֵּתֶר לְבָטֵי עֶשְׁתּוֹנָיו בְּמוֹחוֹ הֶעָרֵל, הַמַּקְשִׁים.

גַּם הוּא, כָּרִאשׁוֹן, לֹא יָכֹל אָז אֶת יו״ד הַפְּסִיעוֹת לְהַגִּיעַ.
גַּם הוּא תֹּם גּוּפָהּ הַטָּהוֹר הֶנִיאוֹ מִלְּקָרֵב בְּמַפְגִּיעַ...
גָּעָה בַּחֲלַל־הָאֲוִיר קוֹל מִצְרַח־שְׁכוֹרִים שִׁבְעָתַיִם,
טִמְאוּ זֵדוֹנִים שְׁפָתֵיהֶם בְּגִדּוּף וַחֲרוֹן־הָאַפַּיִם...
עוֹמְדִים לֹא־הִרְחִק שְׁנֵי כְּלָבִים, שֶׁהֵכִּיו לָאָחוֹר מִלְּפְשֹׁעַ,
וּבְנֵס שֶׁל עִכּוּב־עֲקֵדָה הִיא עוֹמְדָה עֵירֻמָּה וּבְלִי־נוֹעַ..

עברית: א. שלונסקי

ВЕЧЕР

Вечер ясный. Не видно ни зги. Лишь иногда освещает
Свет фонаря. Ветер. Один. Сильно метет.
Кажется, что нет больше, кроме меня на свете
Всех автомобилей, трамваев и людей больше...

Можно сесть на край чьей-нибудь пустой судьбы –
Автомобиль вывезет за город, куда захочу...
Вечер не то зол, не то ласков, будто обещает
Сна крепкий, злой, без сновидений, бодрое пробужденье...
Идешь – глядь, пока тебя не было, изменилось
Вокруг тебя Время, теперь, существуешь
Разве тем лишь, что ты – это ты, и больше
Ничего. Ты будешь спать, и снова увидишь утро
Такое же, как вчера, и сегодня, и завтра.

То ли, сумерки, так уже и нет никакого будущего у тебя.
То ли ты видишь сквозь туман вокруг себя тысячу...
Этот существующий для каждого человека
Один, который вокруг него, и больше никого...
Можно сказать, что это – Время, Время сейчас...
Тебя ли это вовлекло или сама ты вовлекла...

Поэт: Н. Матвеев

גילוי התנגדות
ופארטיזאנים יהודים

במדור זה מסופר על אירועי התנגדות של יהודים נגד נאצים שעמדו עליהם לכלותם. יש להניח שמקרים דומים היו גם ביישובים אחרים, במקומות שהאוכלוסיה היהודית הושמדה בהם כליל, אך, לצערנו, לא פורסמה על־אודותם כל ידיעה, ואפשר שלא נשתמרה עליהם עדות כלשהי (ראה הפרק על נושא זה במאמר „הפתרון הסופי בביצוע" לב. וסט — בראש הספר).

כן מובאות כאן סקירות על פעולות נועזות של פארטיזאנים יהודים בערפו של האויב ורשימות ביאוגראפיות אחדות על קצינים יהודים בצבא האדום, שהצטיינו בחזיתות השונות בקרבות נגד צבאות הגרמנים — קצינים שהמפקדה הסובייטית הראשית העניקה להם את אות־ההצטיינות הגבוה ביותר — האות של „גיבור ברית־המועצות". בחרנו בכמה בעלי תואר זה לפי חטיבותיהם הצבאיות מתוך רשימה גדושה.

מחנה הפארטיזאנים היהודי־הלאומי מס׳ 106

למעלה משנתיים ימים לחם חיים פויגלמן ביערות רוסיה הלבנה שבסביבות מינסק. שם היה קומיסאר של מחנה הפארטיזאנים המהולל מס׳ 106 — „מחנה־הבית", כפי שכינוהו.

חיים פויגלמן הנהו פועל־עור, עסקן ציבורי פעיל ומכובד. הוא היה נשוי לאשתו אנה, ואב לבת קטנה — נאֶלי. החיים פתחו לפניו את כל השערים, אך לפתע הכל נמוג... עטו עופות־הטרף, ומינסק בערה מכל עבריה. אחר־כך בא משהו איום יותר, שאין לשכחו כל החיים: הארבה הפאשיסטי פשט בעיר והתחיל לשדוד, להצית ולרצוח. וכמו בכל מקום, עשו זאת גם כאן באכזריות רבה לגבי יהודים.

יהודי מינסק, יחידים ואחר־כך קבוצות, התחילו לברוח מהגיטו אל היערות — אל הפארטיזאנים. המארגן של מחנה־הפארטיזאנים היה הנגר המינסקאי שמעון זורין. עזרו לידו בעצה ובהדרכה שבויי מלחמה סובייטים לשעבר, ומפקד מחנה פרטיזאנים לעתיד, סימון גאנזינקה והמאיור וואסילייביץ. שמעון זורין היה המארגן הראשי והמפקד הקרבי של המחנה — הרוח החיה בכל המבצעים. באחד הקרבות נגד הגרמנים ביולי 1944, זמן קצר לפני שמחנהו נפגש בצבא האדום, נפצע זורין קשה והיה הכרח לקטוע רגלו. עוזרו הקרוב של זורין היה חיים פויגלמן. המחנה כלל 568 איש. הם היו חדורים הרגשה של בנים למשפחה אחת, קשורים לא רק בסבלותיהם ותלאותיהם, אלא גם ברצונם העז לחיות ולהוסיף להילחם בצורר הנאצי.

המחנה ידע הרבה התנגשויות עם הגרמנים. נרדפים על ידי ההיטלריסטים, הם נאלצו לעשות את מסעם דרך ביצות וחתחתים.

הגרמנים הציקו לפארטיזאנים בכל דרכם. 14 ימים ולילות צעדו הפארטיזאנים בביצות עמוקות. מזונם היה עשב וסוסים מתים. אך כל הזמן הם עקבו בעירנות אחר התנועה של הגרמנים. הגברים התארגנו בתור קבוצת חבלנים. הקבוצה פוצצה שני אוטומובילים מלאים גרמנים והציתה שלושה גשרים חשובים. בפעם אחרת הורידו הפארטיזאנים מן הפסים רכבת גרמנית, עמוסה טאנקים, אוטו־מובילים וחיילים. מבין החבלנים הצטיינו במיוחד מישה תמרקין, פקיד־מסחר לשעבר בוויטאֶבסק, והפועלים ליב צ׳אֶרניאק ומישה גוראֶליק. בקרבות עם הגר־מנים, נפלו בניו הנאמנים של העם היהודי — יעקב פפר, מינדל, ונפצע קשה אייזיק מאראשיק, אחד מטובי הלוחמים של המחנה.

שטח של 50 קילומטר הפכו אוכלי האדם ההיטלריסטיים לאיזור מדבר. כל הבתים נשרפו והתושבים הוגלו לגרמניה. היבול העשיר של שנת 1943 נשאר בשדה ולא נאסף. הגרמנים היו בטוחים שהיבול כולו ילך לאיבוד. אך המחנה

היהודי, לפי יזמתו הוא, שמר תחילה על היבול ואחר־כך אסף את היבול המבורך. לקציר יצאו צעיר וזקן, אפילו ילדים קטנים הצטיינו בעבודה. הפארטיזאנים היהודים בנו טחנת־קמח ואסמים, כנהוג אצל חקלאים ואצל חברי קולחוז מסודרים.

מול התנאים הבלתי־אנושיים מסביב, אורגנו החיים בפנים המחנה כסדרם, תוך מחשבה שכוח העבודה ינוצל בחסכון וביעילות. 20 איש עבדו בסנדלריה בהנהלתו של יעקב האֶלפאנד. הוא בא למחנה יחד עם אשתו ובתו. במתפרה עבדו 35 אנשים. המנהלת היתה רוזה ליפסקאיה. כאן במחנה היו בעלה ובנה בן־השמונה.

בבתי־המלאכה שרר סדר חמור. הם מילאו הזמנות מועילות והכרחיות. מונחת לפנינו פיסת־נייר צהובה — זוהי פקודה למפקד מחנה מס' 106, חתומה על־ידי האחראי על התנועה הפארטיזאנית ברוסיה הלבנה — דובּוֹב. „תוך שלושה ימים — נאמר בפקודה — לתפור 70 זוגות לבנים בשביל הבטליון הפולני. בעבודה זו להעסיק את כל החייטים". פקודה כגון זו ניתנה לא אחת.

את המאפיה ניהלה אנה סגלצ'יק. אשה צעירה זאת סידרה יפה את עבודתה. המאפיה שירתה לא רק את המחנה מס' 106, אלא גם את מחנות הפארטיזאנים השכנים.

המסגר המינסקאי זיאמה אֶלקין מצא לו עבודה במחנה לפי מקצועו ולפי טעמו. ביקתת החומר שלו כונתה בשם „בית־המלאכה לנשק". פה היה מתקן רובים אוטומטיים. בבית־המלאכה „המיכאני" שלו היה מתקן אפילו מכונות כתיבה. במחנה היתה מרפאה. בראשה עמדה הרופאה המינסקאית הידועה רוזאליה ליפשיץ. לעזרתה עמדו בנה והרופאה פאניה בוסקוביץ. בכלל היה גדול כושר־החיים של היהודים הלוחמים.

הנשים היו מלקטות עשבי־רפואה. פעלם של הילדים היווה פרשה מיוחדת בחיי המחנה. הם הצטיינו בשירותי־הריגול. סימקה, בת העשר, הבריחה מגיטו־מינסק מאות אנשים והובילה אותם אל היער. מולה וולובצ'יק בן 12 הוציא לפועל משימות אחראיות שהטיל עליו המפקד.

*

תוך אכזריות איומה חיסלו הפאשיסטים את ילדי מינסק. באפריל 1943 הם רצחו 350 ילדים יהודים, שהיו בבית־ילדים. נשארו בחיים רק 3 מהילדים שנמצאו בין ילדי מחנה הפארטיזאנים. מתוך 130 האנשים, שהגרמנים ירו בהם, נשארה בחיים רק הילדה רמה בת 13. בין ההרוגות היתה גם אמה. מתוך המון ההרוגים שנורו ב־7 בנובמבר 1941, נחלץ יאשקה הקטן. יחיד מבין אלפי חללים הוא חימם את גופו הקטן הקפוא והמכוסה דם על־יד אש המוקד של אנשים בוערים.

במחנה היה קיים בית־ספר של 4 מחלקות. בכל בוקר היתה המורה רחל הוכמן באה לביקתה (שם היה בית־הספר), כשהיא מסורקת, מצוחצחת, מחייכת, כשם שהיתה באה בכל בוקר במשך 15 שנים אל החדרים הגדולים והמרווחים, רוויי אור השמש, של בית־הספר במינסק. במחנה הפרטיזנים היה גם מחנה צופים ל־80 ילד. פתיחת המחנה עברה בחגיגיות. דיבר הקומיסאר חיים פויגלמן. הוא עצמו שכל בגיטו את הוריו, את אשתו, את ילדו, את קרוביו ומכריו.

אחרי הפתיחה החגיגית הלכו כולם לדודה צוקרמן ב„גאַרקיך" (המטבח), „בעלת־הבית", כפי שקראו לה הפארטיזאנים מתוך חיבה, כיבדה היום במיוחד את ביקתת החימר. הטבחית הראשית אַטל האַלפאנד אמרה: „לא יהיה שמי אַטל, אם לא אאכיל היום את הילדים באופן שטעם המאכלים לא יפוג מפיהם זמן רב"... אפילו האחראי על מחלקת הנקניקים, הרגזן התמידי אברהם לונין, היה נראה היום חביב יותר והכין הפתעה נאה לילדים.

כאשר אַטל הגישה לשולחן קערה גדולה עם בולבוסים ונקניק, שאיד סמיך וריח נעים עלו מהם, בהזכירם את נועם הבית וסדריו, הרגישו כולם בעליית נשמה, וגברה בלב התקווה ליום הנצחון כי קרוב, היום בו ישובו לביתם היקר והאהוב.

מחנה הפארטיזאנים בהרכבו המלא חזר לביתו למינסק המשוחררת.[87]

ר. קאוואנטאר

הפארטיזאנים בחבל מינסק

...בסוף יולי 1941 פרסמו הגרמנים פקודה במינסק על ריכוז היהודים בגיטו וכן על חובת הטלאי הצהוב. הגרמנים תפסו יהודי אחד — אליהו מושקין, שידע גרמנית, ומינוהו ליושב־ראש ה„יודנראט". על הגיטו הוטלה קונטריבוציה. היהודים הכלואים היו מצטופפים ליד ה„יודנראט", שומעים חדשות ומנחמים את עצמם... היסורים והצרות הכשירו את הלבבות לכל צל של תקוה ואשליה.

...בסוף חודש אוגוסט התכנסו לישיבה בתחומי הגיטו קבוצת חברים, והחליטו להקים אירגון במחתרת כדי לצאת מהגיטו. לשם כך הוחלט לארגן רשת־תאים ולקשור קשרים עם אנשים מחוץ לגיטו. למזכירות נבחרו: קירקישטו, ווייניהויז וסטולארבין. על המזכירות הוטלו התפקידים להשיג ידיעות מהחזית ולהפיצן בקרב האוכלוסיה, להשיג מכונת־כתיבה ולהקים תאים של אנשים נאמנים. לעת סכנה היתה הסיסמה — „אין נופלים חיים בידי האויב".

באותו זמן קמה במחתרת קבוצה שניה — נחום פלדמן, אופנהיים, יוסלביץ, לנה מייזלס ועוד. הקבוצה הצליחה להתקשר עם כמה פועלי־דפוס יהודים שעבדו בבית־דפוס גרמני. יום יום העבירו הפועלים בכיסיהם אותיות דפוס והצליחו להרכיב דפוס בזעיר־אנפין בתוך הגיטו. האירגון הקים גם תאים של בני־נוער. בקרב הנוער פעלו החברים אמה רודובה, זאֶנקה וניונקה מארקביץ'.

לימים גבר הצורך לקשור קשרים עם האיזור הרוסי... באמצעות שליח בא הארגון במגע עם יחידה לוחמת ביער.

מדי יום ביומו נרצחים יהודים בגיטו. חבר המזכירות קירקישטו נהרג, ובמקומו בא מיכאל גבלייב, פעיל־מחתרת מסור. הארגון מחפש מקום־מחבוא לחבריו לעת צרה. והנה צפה ועלתה הצעה להתקשר עם מנהל בית־החולים למחלות מידבקות ד"ר קוליק. ד"ר קוליק נענה ברצון להצעה, ובית־החולים נהפך למחבוא מרכזי לאנשי המחתרת והפרטיזאנים שהגיעו לגיטו.

בסוף אוקטובר הגיעה ידיעה, באמצעות חברים של סדנות המשטרה הגרמנית, שהגרמנים מתכוננים „לצמצם" את שטח הגיטו ולפנות את הרחובות שלו — נימיגה ואוסטרובסקי — מאוכלוסייתם היהודית.

ב־7 בנובמבר בשעות הבוקר הוקף איזור הרחובות הנ"ל, וכל היהודים במניין 12 אלף איש „הועמסו" על מכוניות גרמניות והובלו לטוטשינקה (איזור מינסק) — לבורות מוכנים...

לאחר הטבח ב־7 בנובמבר הובאו למעלה משבעת אלפים יהודים מהאמבורג לרחובות המפונים בעיר. גדר־תיל הפרידה בין הרחובות ה„האמבורגיים" לבין שאר רחובות הגיטו. רק לעתים רחוקות הגיעו אליהם הדי הפעולות של הפארטיזאנים.

בגיטו של יהודי מינסק נעשו „העברות". בעלי־המקצוע רוכזו באיזור אחד והשאר באיזור שני. המחתרת הכינה תעודות מזוייפות של בעלי־מקצוע וחילקה אותן בין חבריה.

*

בקרב אנשי המחתרת בגיטו ניקרה כל הזמן שאלה מרה: היכן היא המחתרת העירונית הכללית? היכן הפעילים, שחונכו עשרות שנים על ברכי המשטר הסובייטי? לפעמים מנסה אחד התמימים „להסביר", שהמחתרת היא מוסווית ופועלת „עמוק" וקשה להתחקות על עקבותיה. בעולם האשליות של הגיטו נראתה לפעמים גם „סברה" זו כמרגיעה ומניחה את הדעת.

ב־20 בנובמבר התחוללה על ראשו של הגיטו סופה שניה: השמדת 5000 איש, שהובלו במכוניות לעבר טוטשינקה... השחיטה והידיעות על התנגדות יהודים בעיירות סמוכות, כגון: אוזדה — ליד בורות ההשמדה הפתוחים — המריצו את היהודים בגיטו לפעול בכיוון אחד ויחידי: להזדיין. גברה ההכרה כי יש להוציא את האנשים מהגיטו, כדי ללחום, לנקום, להינצל ולהציל. אמנם, לא היה מדובר על התקוממות, כי אירגון המחתרת היה משוכנע, שמאבק מזויין ימיט כלייה על הגיטו כולו.

אז החל חיפוש קדחתני אחר נשק. אנשים עשו חליפין — מסרו תכשיטים, שעונים תמורת אקדח, רימון וכדורים. אנשים החלו לאגור אף נשק קר.

באחד מימי נובמבר הגיע נציג „האיזור הרוסי" סלאבק לתוך הגיטו. בבית־החולים של ד"ר קוליק התקיימה פגישה. סלאבק סיפר על הקשיים הרבים בהשגת קשרים סדירים. עם זה הוא הציע, שהאנשים המרכזיים בארגון יחלו להבטיח לעצמם דירות ב„איזור הרוסי", לשם יימלטו בעת צרה. מזכירות הארגון דחתה הצעה זו — „אין אנו רוצים לנהוג כעכברים, המצילים עצמם ראשונים כשהאניה טובעת, אין זו שאלת יחידים, אלא של הגיטו כולו".

בפגישה תוכננה פעולת הארגון לתקופה הקרובה — לבחור את האנשים בעלי הכוננות הקרבית ולהכינם ליציאה ליער, לאגור נשק, שלפחות מחצית היוצאים ליער יהיו מזויינים, לגייס רופאים ותרופות ועוד. בין השאר דנו על ה„יודנראט", שבתוכו ישבו גם אנשים נאמנים.

למרות יתרונות רבים, התנהלה המחתרת מעבר לגדרי־התיל באיטיות ובקצב רפה למדי. המגע עם מחתרת זו לא גרם שינוי כלשהו במצבה הממשי של המחתרת היהודית בגיטו, ולא היה בו משום עידוד ליציאה ליערות. אמנם פה ושם בתוך החומה העבה של התנכרות ושנאה מצד האוכלוסיה, נתגלו אי־אלה בקיעים של יחסים אנושיים. אך היו אלה מקרים בודדים ומעטים. איכר הגיע לגדר התיל והשליך לעברה תפוחי־אדמה, ילד יהודי ניצל מבית־יתומים ע"י מחיקת מוצאו היהודי, וכן נעזרו יהודים אחדים מבורחי המחנה ומצאו מקלט ארעי באיזור הרוסי.

...התכניות החלו להעלות גידים ועור. הארגון התחיל להתקדם לקראת ביצוע תפקיד של יציאה ליערות. לראש הקבוצה היוצאת נבחר בוריס חיימוביץ, הפרטיזאן הראשון מגיטו מינסק, שקשר קשרים להשגת נשק באיזור הרוסי. אליו הצטרפו חמישה חברים מהארגון: שניטמן, גינזבורג, רודיצר, אברשה ורלקין. שתי קבוצות של חברים חצו מספר רחובות של העיר והגיעו ליערות בוברוביץ. שם הם הצטרפו ליחידת הפרטיזאנים בראשותו של סרגייב.

הידיעות על החברים הלוחמים ביער עודדו והגבירו את פעולת הארגון בגיטו. היה זה בראשית 1942. בחדשי ינואר—פברואר 1942 מנה ארגון המחתרת כ־300 איש, מאורגנים בעשרות. חברי הארגון בגיטו, שהיו להם קשרים עם „האיזור הרוסי" נשלחו לעזרת המחתרת במינסק, שבראשו עמד הוועד העירוני.

הוועד העירוני עמד בקשרים הדוקים עם ה„יודנראט" בכל הדברים הנוגעים לעזרה בשביל הפרטיזאנים. אליהו מושקין, יו"ר ה„יודנראט", נתן את מלוא עזרתו לארגון המחתרת וליוצאים היערה. מנהל המחלקה הכלכלית של ה„יודנראט" רודיצר, מפקד המשטרה סרבינסקי, מנהל מחלקת הדיור דולסקי ומנהל הסדנות בגיטו גולדין, עמדו בקשר עם הגרעין המרכזי של ארגון המחתרת. רודיצר וגולדין דאגו ללבוש ונעלים ליחידות הלוחמות ול„עשרות". סרב־רינסקי הכניס למשטרה חברים רבים מהמחתרת למען יקלו על הפעולות. דולסקי סיפק דירות בלתי ליגליות ותעודות־זהות מזויפות. כל המאמצים הללו צריכים היו לשמש את המטרה

המרכזית — היציאה ליער. היהודים שנקבעו ליציאה היו יוצאים מהגיטו בשיירת־עבודה, חומקים לכל העברים ומגיעים למקום המיועד, ולפי סיסמה חשאית מתקשרים עם „האיזור הרוסי" ועם מורה־הדרך.

באותו זמן, תוך ההכנות להוצאת פלוגה ליער, נפל מיכאל גבלייב, שהיה הרוח החיה במחתרת. היתה זו מהלומה לא רק לארגון בגיטו, כי אם לכל המחתרת העירונית. תמיד אפשר היה לראותו, כשהוא נושא עמו תחת בית־שחיו את צרור כלי־הנגרות (היתה לו תעודה מזויפת של נגר העובד במוסד עירוני). כלים אלה שימשו לו הן כהסוואה והן כנשק, בעזרתו חשב להתגונן בשעת צרה. בגיטו היה לבוש מעיל עם טלאי צהוב, ומדי חמקו לעיר היה מסתיר את המעיל עם התעודה ולובש בגדים נאים, כשברשותו תעודת־זהות ארית. גבלייב נתפס בגבול הגיטו ונהרג.

הגסטפו החלה לחדור לעורקי המחתרת בגיטו ממש — למחסני הנשק. ברחוב זמקובה היה מחסן הנשק של הנוער בגיטו. שם היו בני הנוער, שבראשם עמד וואליק זיטלזייף, המסור ללא גבול. אנשי הגסטפו הקיפו את המערה והציעו לחברים הצעירים לצאת ולהיכנע. איש לא זז. החל קרב רימונים. שנים־עשר הצעירים שהיו במערה היו מצוידים ברימונים וברובים. הקרב בין הכוחות הבלתי־שווים נמשך שעה ארוכה. איש מהצעירים לא נכנע, וכולם נספו, חוץ מאחד — זיאמקה, שבא לגיטו כמקשר של היער על־מנת להוביל את קבוצת הנערים. זיאמקה נפצע, הועבר לבית־חולים ובחזרו ליער נספה.

היה זה קרב הגבורה של יהודי מינסק בתוך הגיטו.

*

אחד הדברים המופלאים בכל קורותיו של הגיטו היו הילדים והילדות בני 12—14 אשר נעשו מורי־דרך לקבוצות רבות של יהודים וגילו אומץ־לב להפליא, אחריות מבוגרת ונאמנות יהודית ללא גבול. ואכן, פלא הוא כיצד נתקפלו לתוך חיים קצרים כאלה כל כך הרבה התמצאות, תבונה מבוגרת ותחושה לגורל היהודי. איך נגדיר אותו גורל, אשר הטיל על ילדים אלה את כל הכובד המחריד של השואה והכריחם להחזיק רובה, לירות ולהגן על חייהם וחיי קבוצותיהם, ובמקרה האיום ביותר — להיתפס ולעמוד בכל העינויים האכזריים, ולא לגלות דבר ? !

למעלה ממאה איש הציל פרדק בן ה־12, ובנשק ביד נפל בקרב עם הגרמנים. סימה־לה פיטרסון, בת 11, יצאה בשליחות לגיטו חמושה אקדח. היא ישבה במחבואה עם אקדח ולא ירתה. עליה היה למלא את הוראת המפקד — להביא יהודים לוחמים אל היער.

דוידקה קליבנסקי הגיע לגיטו כשתים־עשרה פעם והוציא קבוצות יהודים. הנערה פאניצקה גימפל הוציאה רופאים יהודים. גם רחלה פרחקלר ורוזצ'קה רובנצ'יק פעלו רבות.

*

פרידה סקורוכוד, בת 15, מספרת :

עבדתי מחוץ לגיטו עבודת־פרך. חפרתי אדמה כל היום. את המרק הייתי אוכלת. אולם ב־260 גרם לחם לא הייתי נוגעת. היה זה קודש לאמי ולאחותי הקטנה. אמא נרצחה ב־1 בפברואר

1943. אותו יום נהרג קצין גרמני בעיר, והגרמנים מילאו חמש מכוניות ביהודים ורצחום. ביניהם היתה אמי. למחרת יצאנו צעירים אחדים אל היער, כשבידנו אוטומט.

...שבעה ימים שוטטנו עד שפגשנו חמישה פרטיזאנים. הם אמרו לנו שהם סימיונוביצים, ולא הסבירו לנו פנים. שאלו למה היהודים אינם מתקוממים בגיטו. אחד מאתנו ענה, ששבויי מלחמה אינם יכולים ללחום. הן גייסות שלמים הלכו לשבי ולא לחמו. הפרטיזאנים המשיכו לקטרג: היהודים שולחים מרגלים ליער.

„לא נכון!" — צעקנו. „אין מרגלים יהודים. הרי אנחנו לוחמים נגד אויב משותף".

„נשק יש?" — שאלו.

„כן, אוטומט"! — ענינו.

אז החלו לדבר אתנו ביתר רכות. הגישו לנו אוכל, לחם ובשר.

„מחר נביא אתכם אל הפלוגה" — אמרו. „אולם בלילה צריך לעמוד על המשמר עם האוטומט שלכם". לא נענינו ברצון להצעתם. הצענו שאנו בלבד נשמור. אך באין ברירה השלמנו ומסרנו את האוטומט לצורך השמירה. שמרנו לסירוגין, אך אחרון השומרים היה משלהם. ואשר יגורנו בא. למחרת נעלם האוטומט.

בבוקר נצטווינו לחלוץ את המגפיים. הבינונו פשר הדבר. לקחנו בידינו את הרימונים שהיו ברשותנו והתייצבנו מולם. „אנו לא נצא חיים, אך גם אתם לא תחיו". ארבעה פארטיזאנים היו מרוחקים מאתנו, ואילו הפרטיזאן, שהתקרב לבצע את פקודת מפקדו, סיפר לנו, שציוו עליו להוריד את מגפינו ולירות בנו. אין להם אימון ביהודים. הם מצאו אצל יהודי רעל, ומטרתו היתה ודאי להרעיל את היחידות הלוחמות. הפרטיזאן הוסיף: „חבל לי עליכם, אתם עדיין ילדים. לכו ליחידת פרחומנקו. אני אירה ארבע פעמים באוויר למען ישמע המפקד שירית. הסתלקו מהר, פן יוודע „פשעי" לחברי, ויהרגו גם אותי".

היה זה ב־1943, כשבשורות הפארטיזאנים שלטה כבר משמעת. הפארטיזאן הורה לנו את הדרך לכפר, שבו נמצאים אנשי פרחומנקו, ואמר לפני הפרידה: „אל תספרו על האוטומט"!.

*

אלפים יצאו מהגיטו, אך מרביתם נפלו בדרך. רבים ליד בית־החרושת ללבנים בקצה העיר. קרבנות רבים נפלו בייחוד בקרב אלה שיצאו לבדם, ללא קשר עם ארגון המחתרת. את הקשר עם המחתרת קשה היה להשיג.

שוטרים יהודים, שהיו חברי המחתרת, שמרו על מקום היציאה מהגיטו.

יהודי מינסק היו מארגניהן של שבע יחידות פרטיזאניות.

הגרמנים נכנסו ליערות נאליבוקי והתקרבו לאזורי הפרטיזאנים. זורין, מפקד יחידת 106 (יחידה של יהודים, שלא נתקבלה ליחידות הקרביות הכלליות), אסף את האנשים ואמר: „חברי הפרטיזאנים! הצבא האדום אינו רחוק מאתנו. היום ניתן לנו לנקום ברוצחים. לנו כיהודים יש חובה נוספת. אסור לנו לשכוח, שעל־ידנו נמצא מחנה משפחתי — נשים, זקנים, ילדים. הצלחנו לשמור עליהם עד כה. עלינו להמשיך לשמור עליהם, עד שנביאם בשלום העירה. לכן נתפוס עמדות מסביב למחנה המשפחתי, ולא ניתן לגרמנים להתקרב". המחנה המשפחתי הועבר לעבר

הנהר, והלוחמים, כששים איש, תפסו עמדות. הגרמנים עלו בכיוון למחנה בכוח של כמה מאות איש. אש הלוחמים אילצה את הגרמנים להיסוג, בהשאירם הרוגים ופצועים.

לאחר שעות מספר נתגלו הטאנקים של הצבא האדום.

בראשית יולי 1944 התקיים במינסק מצעד הנצחון של הפרטיזאנים מבילורוסיה. במצעד צעדו גם הפרטיזאנים היהודים. עיניהם לא נוצצו בברק הנצחון, ומבטם לא נפגע במבטי המריעים בקהל. היה מצעדם מצעד־אבל דומם וגאה.

היהודים, לאחר כל מה שעבר עליהם, לאחר שראו את יחסם של רובם הגדול של הבילורוסים אליהם, לא יכלו להמשיך לחיות ביניהם — לא יכלו לסלוח להם. חלק נדד לערים אחרות בפנים רוסיה, מוסקבה ועוד, חלק — המשיך בעל כרחו בחיי אנוסים על החורבות, ובודדים פרצו והגיעו לישראל.[88]

ש. חולבסקי

יהודים חרדים בין הפארטיזאנים

קוֹיבישוב, 25 בנובמבר. המשורר האוקראיני הנודע ניקולה באז׳אן הודיע לוועד האנטי־פאשיסטי היהודי, לאמור: באחת הערים ששוחררו לא־מכבר ע״י הצבא האדום בא יהודי בשנות העמידה אל המפקדה הסובייטית וביקש שישלחו אותו אל פלוגה פארטיזאנית בעורף האויב. כשנשאל על מקצועו השיב: „לפנים הייתי רבי בעיירה הזאת. במשך השנים עסקתי בגידול ירקות. עתה רצוני להצטרף לפלוגה פארטיזאנית כדי לנקום את נקמת דם היהודים וכבוד ספרי־התורה הקדושים. לעולם לא אשכח את חילול ספרי התורה! לא אשקוט ולא אנוח עד אשר ארחץ בדמם את הלכלוך שבו לכלכו את הספרים הקדושים״.

יהודי זקן אחר, שהצטיין בהצלת ספרי־תורה מבית־כנסת בוער, בא גם הוא לבקש ש־ספחוהו אל אחת מפלוגות הגאֶרילה. על שאלת המפקד הסובייטי, מה ראה בימי זקנתו להצטרף לפארטיזאנים, ענה: „או שהיטלר ישמיד אותנו או שאנחנו נשמיד אותו. רצוני להשמיד אותו״.

באז׳אן מוסיף, כי שני היהודים החרדים צורפו לפלוגה פארטיזאנית ומצטיינים בה.[89]

„למות בירייה היה חסד"
בעיירה איזדשאָקובה

...בתוך יער גדול צפונה מאיזדאָשקאווא בדרך לסמולנסק פגשה פלוגתנו קבוצת צעירים, ביניהם כמה ילדים יהודים. כולם, הן הנערים והן הנערות, נשאו רובים על כתפיהם, גם מתוצרת גרמניה: זה היה שללם. בעת שהסתתרו מפני האויב הם גם ארבו לו על שפת היער, וכך הרגו אחד אחד מהם — בסה"כ כמה עשרות גרמנים.

...עיכבתי אחד הנערים היהודים, בפרווה קרועה, עם נשק אוטומטי על חזהו, ושאלתיו: „איפה קרוביו?" הוא הוריד את ראשו וענה: — „הם שם, יחד עם כל היהודים מאיזדאָשקאווא — הם שוכבים מתים מתחת לשלג".

הנער סיפר לי פרטים מחרידים על־אודות העינויים, שעברו על האוכלוסייה היהודית שבעיר. למות בירייה היה חסד גדול. בעיקר, המיתו הפאשיסטים את היהודים בתלייה, או קברו אותם חיים. הרוצחים הציתו בית על שפת הנהר, וזרקו תינוקות לתוך הלהבות לעיני אמהותיהם. נערות לעשרות גורשו למחנות הצבא שלהם, ולמחרת הושלכו מעונות אל מאחורי הגדר.

הוא עצמו ניצל בנס וברח ליער — הוא נמצא בשירות הפארטיזאנים.[90]

פרג'נט י. לרנר

דם תחת דם

...את כל יהודי העיירה ליגויסק (עיירה בדרך הרכבת קיוב־בריאנסק) 2000 איש בקירוב — הובילו הרוצחים עד לפני הבור הפתוח. במקלות הם שילחו 15 איש קדימה והמיתו אותם ביריות. אחר כך עוד 15, ועוד ועוד...

את הילדים והחולים ריכזו הרוצחים לחוד וזרקום לתוך בור־הדמים בעודם בחיים. רוצח אחד בא במרוצה אל חנה, ניתק את ילדיה מזרועותיה והשליך אותם לקבר הפתוח...

פתאום בקע קול צלול, — יהודים לקרב! עשרות בני־נוער התפרצו לקראת אויביהם והחלו להיאבק עמהם, להוציא את נשקם מידיהם. 80 השוטרים לא יכלו לעמוד בפני ההתקפה הפתאומית של היהודים הנידונים למוות. משה ב. חתך בתער את גרון רוצחם של ילדי חנה אחותו, ואחר־כך הצליח לברוח אל כפר סמוך אל מכר בקולחוז.

...לאחר ימים אחדים יצא משה ב. לפעולה חשובה. הוא שם מוקשים על פסי־הרכבת קיוב—בריאנסק, התחבא ביער הקרוב וחיכה לשעת־הכושר של התפוצצות המוקשים. עקב ההתפוצצות נותקו והתרסקו 30 קרונות עם 1200 גרמנים. התלקחה שריפה. בערו שלוש מיכליות־בנזין, שהיו מיועדות לחזית. בפעם הראשונה, לאחר השחיטה הנוראה בליגויסק, השתפך חיוך על פניו של משה. הוא נקם לראשונה את נקמת דמם השפוך של אחותו וילדיה.

הגיבור הפארטיזאן נמצא עתה שוב בחזית. הוא מוריד רכבות מהפסים, הוא מחבל גשרים וממלא בנאמנות את השבועה הקדושה, לקחת נקם מהאויב, עד הסוף.[91]

מירה ז'אלאזנובה

ההתנגדות בצ'רניגוב

הקצין יענקל שפטל, איש צ'ֶרניגוב, השתתף בקרב על שחרור העיר. הוא היה בין הראשונים שנכנסו לצ'ֶרניגוב עם הצבא המשחרר.

הוא סיפר: אני עובר ברחובות של עיר מולדתי, בה חייתי 36 שנים, ואיני מכיר את רחובותיה — חורבות על גבי חורבות. רובע העיר, שם גרו לפנים יהודים, נמחק לגמרי מעל פני האדמה. בלב רועד אני מתקרב לביתי, אשר ברחוב שֶאֶבּצ'ֶנקו. במקום בתים אני רואה שדה שומם.

השכנים הלא־יהודים מסביב סיפרו: ימים אחדים לאחר שחדרו הגרמנים לצ'ֶרניגוב הציתו את הרחובות המרכזיים של האיזור היהודי. השרפה ארכה 15 יום. בעלי־הבתים החדשים לא נתנו לכבות את השריפה, באמרם שבבתי־היהודים מתחבאים פארטיזאנים וקומוניסטים.

אני הולך אל בנין בית־החולים העירוני. לפנים עבדו שם מכירי. בית־החולים הוא אחד הבנינים הגדולים בעיר, שהגרמנים לא החריבוהו. הגרמנים השאירו בכוונה את בית־החולים על האולמות הגדולים והבהירים, כדי לחלל אותם בדמם של המעונים והנרצחים — של היהודים החולים קשה ושל חיילי הצבא האדום. פה על־יד בית־החולים עומדים שני עצים. עליהם תלו הגרמנים שני רופאים יהודים קשישים מפורסמים — את ד"ר הופמן ואת ד"ר גינזבורג. שומרי בית־החולים שנשארו בחיים סיפרו על המוות האכזרי של שני הרופאים, שהואשמו בגרימת מגיפת הטיפוס, אשר התפשטה בעיר. הרוצחים ערכו סביב התליות טקס ברברי, שהזכיר את תעלולי ימי־הביניים.

החלק הגדול של האוכלוסיה היהודית בצ'ֶרניגוב הספיק לעזוב את העיר בעוד מועד. עם זאת נשארו בעיר כ־800 יהודים. הגרמנים ריכזו את כל היהודים בשטח השוק הישן, ושם נורו כולם.

יהודי צ'ֶרניגוב רשמו פרק היסטורי בהתנגדותם לצוררים הנאצים התנגדות ממשית. בין המתנדבים להגנת העיר, שלחמו בגרמנים בכל רחוב ורחוב, וירו עליהם מהגגות, מהחלונות ועל־יד כל בית — היו הרבה יהודים.

עם הלוחמים היהודים, שהצטיינו בגבורתם, נמנה אברהם אניקוב, מנהל חשבונות של מפעלי הבשר בעיר. הוא ניהל במחתרת תעמולה אנטי־נאצית נמרצת, ובגלל סכנת־הלשנה נמלט בבגדי כומר לצד החזית הסובייטית.

בין מגיני העיר היו גם הרופא הידוע ד"ר פייגין, הפועלים היהודים דאוויש ומאסלוב. האחרון נפל אחר־כך בידי הגסטאפו ועונה עינויים אכזריים. אחרי ימים אחדים הוציא את נשמתו על עץ־תליה בשוק העירוני הגדול.[92]

סמואל רוכלין
גיבור ברית המועצות

הפארטיזאן סמואל רוכלין

העלונים שהגרמנים פירסמו והפיצו בעיירות ובכפרים של איזור הומל בישרו את הבשורה „הטובה", שהם תפסו את הקומנדיר של פלוגות החבלה, את היהודי שמואל רוכלין ותלוהו בשוק של הומל. הקהל הנכבד נתבקש לבוא אל המקום כדי להסתכל בתלוי.

אך לילה לאחר מכן הוריד רוכלין ה„תלוי" מפסי־הרכבת שני טראנספורטים של חיילים גרמנים על ציודם הרב.

אין פלא, שהמפקדה הגרמנית חלמה על תלייתו של רוכלין. דמותו „האיומה" לא נתנה להם לישון בלילות והדריכה את מנוחתם ללא הפוגה. הגרמנים הפסיקו, איפוא, להסיע את רכבותיהם בלילות מתוך הנחה, שבימים לא יעיזו הפארטיזאנים היהודים לחבל בהן. אך הם טעו. שמואל רוכלין לא הסכים להרשות לרכבות הגרמנים לעבור ללא הפרעה דרך השטח, שעליו הוא היה ממונה כמפקד פלוגת פארטיזאנים. ואם רוכלין אינו מסכים אין זה דבר קל־ערך. רצונו העז הוא ביטוי לכוח העקשני של עם שלם, כוח היודע לעקור הרים וליישר בקעות, המגיע בהתלהבותו למדרגה של „תמות נפשי עם פלשתים".

ואכן, שומרים הגרמנים על כל מטר של פסי־הרכבת ושמים עין על כל הדרך לאורכה ולרוחבה. הנה רצה הרכבת בצהרי־היום בביטחון ובמהירות, ולפתע מופיע, כמו מתחת לאדמה, — לנגד עיני המשמר הגרמני — בן־אדם, שרץ אל הפסים, מניח פצצה, כמעט על יד קרון־הקטר, נרתע חזרה ומשתרע על פני האדמה. ברק מפלח את האוויר — תחילה נשמעת התפוצצות חזקה, אחר־כך מפולת של קרונות שבורים והמון הרוגים ופצועים. האיש שגרם למפולת, הוא עצמו, הושלך מכוח הדף־ההתפוצצות אל קרבת היער. וכאן התאושש, קם על רגליו, ובטרם הספיקו הגרמנים לרדוף אחריו נס אל היער. ואם הוא כבר ביער, ממילא הוא כבר בבית.

הבה נאזין מה כותבת המפקדה של פלוגת הפארטיזאנים על שם קאטאווסקי על אודות סמואיל רוכלין: „הלויטננט סמואיל רוכלין הוא איש־מלחמה מצויין. בכפר פאראסאפני, בקרב בו נפצע, הוא גילה מסירות־נפש, אומץ־לב ויזמה. לפי רצונו, הוא נשלח בראש שלוש פלוגות־חבלה לאיזור של מסילת הרכבת זשלאבין־הומל. הודות להתמצאותו הורידה פלוגת־חבלה בהנהלתו 21 טראנספורטים של צבא גרמני על ציודו, השמידה 8 טאנקים, והוציאה מכלל שימוש 8 אוטובוסים, תוך השמדת כ־1000 חיילים וקצינים גרמניים. על חשבון רוכלין עצמו יש לזקוף השמדת 13 טראנספורטים גרמנים".

ביוני 1943 המליצה המפקדה של פלוגת הפארטיזאנים להעניק לו בעד מעשי גבורתו את אות־ההצטיינות הגבוה ביותר — „אות לנין".

*

ועתה מי יושב לפני?

לפני יושב בחור צעיר הנראה כבן 23 שנים. בחור צנום, זקוף, לא גבוה ביותר. פניו השלווים — פנים מחייכים של צעיר לימים, שגדל בביקתה. מתקבל הרושם שהפארטיזאן „האכזרי" סאמואיל רוכלין, שהגרמנים נרתעים מפני מעשי החבלה שלו, יכול היה להיות, למשל, מנהל חשבונות באיזו נקודה מרוחקת באחד ממפעלי טריקוטאז'. הוא נולד בעיירה אנופריווא, באיזור מוהילוב, גדל בקולחוז „רויטער שטערן", מקום שם היו הוריו חברים של הבריגדה הקולקטיבית היהודית. בתחילה למד בבית־הספר היסודי במקום, אחר־כך בבית־הספר במוהילוב. בראשית המלחמה לקח חלק בקרבות שהתנהלו על־יד הגבול, אך כאשר הפלוגה שלו הוכתה על־ידי הכוחות המרובים של הפאשיסטים, הצליח יחד עם עוד חמישה חיילים של הצבא האדום, רוסים ובילורוסים, להימלט אל היער הקרוב, על מנת לארגן שם פלוגת־פארטיזאנים. מאז עברו עליו ימים ולילות של גרימת מוות לאוייב, יממות של סכנות ושל מסירות־נפש, של מעשים גדולים שסייעו לעקור ולהשמיד כוחותיו של האוייב — אלה היו חודשים ארוכים של הליכה דרך יערות וביצות, תוך היתקלות בפלוגות־עונשין של הגרמנים, ושל פגישות פנים־אל־פנים עם כוחות האוייב, שעלו בגדלם על כוחות אנשיו בתחום חנייתם של הגרמנים.

סמואיל רוכלין עצמו נשאר בעצם הבן הצנוע, עתיר־החן, מקרב היהודים שבקולחוז „רויטער שטערן". שתי אחיותיו ובנה של אחת מהן לוחמים גם הם בפלוגות־פארטיזאנים. אחיו הבכור חייל בצבא האדום ונמצא כל הזמן בחזית.

כבוד לעם אשר כאלה הם בניו, כבוד לבנים החדורים רוח העם קשה־העורף. אלה ינצחו כל אוייב על דרכם.[93]

לייב קוויטקא

חיים אהרון חזאנוב מקלימאוויטשי

ממחנה הפארטיזאנים שבלב בילורוסיה הובא באווירון למוסקבה הפארטיזאן חיים־אהרון חזנוב מקלימאוויטשי, בן ה־68, לצורך רפוי והחלמה. כחדשיים היה בידי הגרמנים ועבד שם עבודת־פרך. מן ה־13 יהודים, שהובילו הגרמנים לבית־הקברות בשבוע הראשון לכניסתם לעיר כדי להמיתם, היה חזנוב היחידי שניצל במקרה. בקלימאוויטשי היתה השחיטה בכל תוקפה. בין 700 הרוגים היתה גם אשתו של חיים־אהרון בגיל שלמעלה מ־60, ובתו בת ה־15; יחד עם בנו בן ה־20 החליט לברוח ליערות. בדרך ירו בהם ובנו נפל. בעזרת הקולווירטניקים הבילורוסים הצליח להגיע למחנה הפארטיזאנים.

קרוב לשנתיים היה פעיל בין הפארטיזאנים נגד האוייב האכזר. בזמן הראשון נמנה עם קבוצות־הריגול. הוא הכיר את הסביבה מקרוב, דבר שהקל על פעלו. היו לו הרבה ידידים בקרב האוכלוסיה המקומית. אנשי הסביבה עזרו לו הרבה בעבודתו. לעתים היה מתחפש לעני מבקש נדבות, ולעתים — לסתם אילם נודד. כך היה מביא מפעם לפעם ידיעות על צבאות האוייב וציודו. הוא מילא גם שליחויות אחרות, בייחוד — ביצירת קשרים בין הפארטיזאנים ובין התושבים במקומות הכיבוש.

כשחיים־אהרון לא יכול עוד, בגלל מצב בריאותו, להוסיף ולהשתתף בפעולות־הריגול, גם אז לא ישב בחיבוק ידיים. היהודי הזקן והחולה בנה תנורים בביקתות־האדמה במחנה שלו וגם במחנות־הפארטיזאנים הקרובים. הוא הופיע בכל מקום שהיו זקוקים לעזרת ידיו, הוא גם ליווה את פלוגות הפארטיזאנים בקרבות הקשים נגד הפאשיסטים. בקיץ האחרון, בהיותו רועה צאן, טיגן והכין שומן לחורף בשביל המחנה.

„הרחק בעורף עזרנו בכל כוחותינו לצבא האדום, — מספר הפארטיזן הזקן. — בין הפארטיזאנים הגיבורים ביערות בילורוסיה נמצאים לא מעט יהודים, גברים ונשים, שהצליחו להציל את עצמם מהשחיטות בעיירות ובכפרים. הם רוצים להילחם, הם לא בין האחרונים לפוצץ גשרים ולערוך תאונות לצבאות האוייב ולהשמיד את הדיוויזיות שלו."

„טרם הגיע הזמן לקרוא את הגיבורים בשם — אמר חזנוב. — אך ידעו־נא היהודים הפליטים מבּוֹבּרוֹיסק, מרוֹטימסק, מקלימאוויטשי, מסוּאַטשאָ, מהוֹמל ומבוריסוב, — שבני־עירם לוחמים בגבורה בעורף, ומקריבים את חייהם למען הניצחון של הצבא האדום".[94]

ה. ארלאנד

מהגיטו עד ליערות בריאנסק

בספטמבר 1941 התפרצו הגרמנים לזשודילוֹוֹ, איזור אוריול. עם בואם ריכזו זקן וצעיר, ילדים ותינוקות מכל האיזור — כשלושת אלפים איש גורשו לעיר אוניאֶצ'ה ונכלאו במחנה. רבים נספו שם מעינויים איומים ומהקור הגדול שהיה בחורף 1941—1942. כולם נמצאו בהסגר של גדר־תייל יומם ולילה, ללא קורת־גג.

במארס 1942 החלה השחיטה ההמונית. הקרבנות הוצאו מהמחנה ונרצחו בירייה בו במקום. בין המובלים לטבח היתה גם מאֶיה — נערה יהודיה בת 16. באותו זמן היו שני אחיה של מאיה בחזית — אחד בחיל־השריון, השני חובש. הוריה ואֶחיה, בן אחת־עשרה, נמצאו יחד אתה במחנה. אביה לא יכול להתאפק וצעק לעֶבר הגרמנים, כי יבוא יום־שילום בעד מעשיהם. הנאצים המיתוהו במקום.

מאיה ירשה מאמה השקטה והעמלה את כשרון ההתגברות על כל מכשול. היו לה, למאיה, צמות־זהב ועיניים כחולות, טובות. זה כל מה שנשאר לה, לבת ה־16, מילדוּת־הזוהר, היתר הלך עם הרוח. היא ראתה כיצד אביה הגוסס גילה אומץ־לב וירק לתליין בפנים.

כשהוציאוה יחד עם אחרים למוות, היא זחלה מתחת למטר־הכדורים לבית הקרוב, ובלילה ברחה משם ליערות בריאנסק, אל הפארטיזאנים.

מאיה הצליחה למצוא את מקום הפארטיזאנים ולהצטרף אליהם. המפקד הציע לה לעבור אל מאחורי קו־החזית, לעורף. אבל מאיה סירבה — היא דרשה בתוקף להימנות עם הפארטיזאנים.

סוף־סוף הסכים המפקד. מאיה נשארה עם הפארטיזאנים.[95]

חנה לוין

פארטיזאנים בסביבת דובוסארי (טראנסניסטריה)

משטר הכיבוש הגרמני שלא היה שיעור לאכזריותו וכן תנאי החיים הבלתי אנושיים בגיטואות — הקשו ביותר על הקמת ארגון בלתי־ליגלי, מתנגד ולוחם בנאצים. איכזבה גם האוכלוסיה הלא־יהודית, שגלתה יחס עויין אל היהודים הנתונים במצור. גם המטות של צבאות הפארטיזאנים שפעלו בשטחי טרנסניסטריה העלימו עין מהמצב הטרגי של הישובים היהודים הכבושים. אף על פי כן קמו ונחלצו מבין עדת המדוכאים והמיואשים גיבורי־רוח, שלא נרתעו מלהשיב התנגדות שערה. יהודים ממקומות שונים התחמקו מעין הצורר, הקימו פלוגות עצמאיות או התחברו עם קבוצות פארטיזאנים קיימות.

אפשר לציין כמה פלוגות־פארטיזאנים שלחמו בסביבת דובוסארי־טראנסניסטריה.

מלבד הפלוגה בראשותו של יעקב גוזניאצקי, האיש הנודע לתהילה מבין יהודי דובוסארי, פעלו עוד ארבע פלוגות, שכללו בעיקר יהודים. בפלוגות אלו היו גם חיילים רוסים, שהצליחו לברוח מן השבי. הגדולה ביניהן היתה הפלוגה הטולצ'ינית בפיקודו של סטודנט מאודיסה, תלמיד האינסטיטוט לקמחים — נפתלי גרינשפון. פלוגה זו הצטרפה בשנת 1943 לצבאו של הגינראל פיודורוב ופעלה באיזור הקארפטים. נ. גרינשפון בדרגת מפקד גדוד נפל בשנת 1944 לא הרחק ממוקצ'יבה.

פלוגה אחרת בשם „סבובודה" („חרות") פעלה באיזור קאמינקה־סורוקי בראשותו של המורה סוניה שאפיר. פלוגה זו הורכבה ברובה מיהודים, שנמלטו ממחנות־המות. בשיחות אתי ספרה סוניה על הקשיים המרובים, בהם נתקלה פלוגתה בשל סכנת הלשנה מצד רבים מקרב התושבים הלא־יהודים.

באיזור ליובאשבקי (דרומית־מזרחית מבאלטה) לחמה הפלוגה של ליונה זלצמן, טייס צבאי לשעבר. בתחילת המלחמה כותרה יחידתו בשעת קרב אויריי, אך הוא הצליח להתחמק ולברוח. בספטמבר 1942 הצטרפה פלוגתו אל צבאו של הגינראל קובפאק. על אף הקרבות הקשים עם הגרמנים, הוא נשאר בחיים ונמצא עתה בברית־המועצות.

הפלוגה בפיקודו של זלמן ברנשטיין, בן הששים, מי שהיה פקיד הדואר בוויניצה, פעלה באיזור „ליפקאני נוביא". בנובמבר 1942 היו הפארטיזאנים למשיסה בידי האוייב, וז. ברנשטיין נפצע קשה, נפל בידי הגרמנים ונתלה.

לוחמים שלא מבני־ברית מעידים, כי היהודים תרמו תרומה ממשית גם ביחידות פארטיזאניות אחרות, שפעלו בשטחי טראנסניסטריה.

א. קטבי

באוקראינה הכבושה
(קטעים מסיפורה של פארטיזאנית)

לפני עשרים שנה הייתי תשעה חדשים בשטח הכיבוש הגרמני בברית־המועצות, לבושה כאוקראינית, כשצלב ענוד לצווארי, מזוהמת, מלאת כינים, נפוחה מרעב וקור. עברתי ברגל באופן בלתי־ליגלי את אוקראינה וחלקים דרומיים של רוסיה. נדדתי על־פני מחוזות קיוב, פולטבה, קירובוגראד, ניקולאיאֶבסק, חרקוב, דניאֶפרופּיאֶטרובסק, סומי, קורסק ווורוניאז'.

הייתי עדת־ראייה לרציחת יהודים חפים מפשע בהמוניהם — לרציחת זקנים וילדים, אחי ואחיותי. בעד סבלם רציתי לחיות ולהינקם בפראים אלה.

אמי וילדתי נרצחו על־ידי הגרמנים בבאבי־יאר על יד קיוב. אחי יענקל'ה שירת בצבא האדום. בשנת 1941 הוא מת מות־גיבורים במצור על לניגרד ונקבר בקבר אחים לנשק בפושקין־סיאֶלו.

...בשנים 1932—1935 עבדתי כפדגוגית ומדריכה במקצוע זה. ב־1934 נישאתי לאפרים קרייז בן ישראל ממוהילוב. נולד לנו בן, וולוולי (וואלנטין).

עם עזיבת קיוב

בפרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה ב־22.6.41, גרתי בקיוב עם אמי בת הששים ותשע וילדי בן השש. בעלי היה אותה שעה בצבא בשירות הרפואי. לאחר מכן נודע לי, כי הוא נפל בחזית קיוב. ב־18 בספטמבר, כשהתקרבו ההיטלריסטים עשרה קילומטר לקיוב, עזבתי את העיר לפי פקודת המיניסטריון לחינוך. נפרדתי מאמי וילדי היקר. הפרידה קשתה עלי מאוד, לא יכולתי להעלות על דעתי, כי מישהו יעז לנגוע בזקנים ובילדים.

...במשך ששה ימים הצלחנו, אני וקבוצת פליטים, לפרוץ חמישה קווי חזית, עד שבסוף כותרנו בלא אפשרות לפרוץ את הכיתור. היה זה ב־24 בספטמבר 1941, ואנו בתחנת ברז'ק, מחוז פולטבה. העלינו את המכונית באש, פיצצנו את התחמושת שלא תיפול לידי האויב. סביבנו גיהינום: התפוצצויות של פגזי תותחים. מרגמות ופצצות. הרוגים ופצועים רבים. התפזרנו לכל עבר, ואיש איש חיפש דרך להתקדם. הצבא האדום חנה בפולטבה וכל אחד עשה מאמץ להגיע לשם.

...כדי להגיע לכפר ז'לנובקה הקרוב, היה עלינו להתגבר על המקלענים הגרמניים, שתפסו חלק מבתי הכפר שניצלו מהשרפה. הם חוסלו, ואנו נכנסנו לכפר הבוער. קידמונו כרזות: „הכו ביהודים, הצילו את רוסיה". „הכו בקצינים יהודים". ואמנם הרגו, ירו בגבם, ורבים הקצינים היהודיים שנפלו חללים בכפר זה.

התרחקתי מהכפר והסתתרתי באחת החפירות עד עלות השחר. הגעתי לכפר לא הרחק מפולטבה. אך הגסטפו כבר היתה במקום, התגנבתי לביקתה שבה התגוררה זקנה. אמרתי לה את „שמי" — לידיה ולדימירובנה טישצ'נקו, וביקשתי בגדי איכרה ואוכל. היא נתנה לי והפצירה בי להישאר אצלה ולעזור לה בניהול המשק. הסכמתי למראית עין, אך כל מחשבותי היו למאבק, לנקמה... לא יכולתי להשתחרר מן התמונות המזעזעות שראיתי במו עיני.

...החלטתי להימלט, ובהזדמנות ראשונה הסתלקתי.

הביקתה עמדה לא רחוק מבית ועד הכפר. כאשר יצאתי נתגלתה לעיני תמונה מחרידה. הגרמנים הורידו בכוח מעל קבוצת בחורות את בגדיהן ומסרום לקבוצת־בחורות אחרת. הקבוצה הראשונה — חובשות יהודיות, שהגרמנים רצחון אחר־כך, והקבוצה האחרת — חובשות לא־

יהודיות. על הירצחן של החובשות היהודיות נודע לי מפי אחת החובשות הרוסיות שהגרמנים שיחררו. פגשתיה בדרך לאחר שהסתלקתי ממקום־זוועות זה. היא סיפרה לי, שהגרמנים צרחו „יודֶע קאפוט" והתפארו שבקיוב הורגים את כל היהודים, ואף את הילדים קוברים חיים. אסור היה לי לתת ביטוי לכאבי, לבל תרגיש החובשת שיהודיה אני...

אלינו הצטרפו עוד שמונה בחורות ובחור לבושים בגדי איכרים. הכיוון היה פולטבה, שבה חנה הצבא האדום, אך לא הרחקנו לכת. הגרמנים תפסו אותנו והובילונו למטה שלהם. הם ערכו חיפוש אצלנו ולא מצאו דבר. שמעתי את הקצין אומר למשמר שהיה עליו ללוותנו, כי במקרה שנלך לכיוון פולטבה עליו להרוג אותנו, ואם נפנה לכיוון אחר, ישחרר אותנו. מכיוון שכך, אמרתי לקבוצה לחזור לקיוב.

...היה זה ב־29.9.41. לפתע באים לקראתי שני ילדים יהודיים. מיד הכרתים. מצבם היה איום: פצועים, מלוכלכים בבוץ, בגדיהם קרועים ובלויים. אף הם הכירוני: „אידה ולדימירובנה! לאן את הולכת? לגיהנום?" צעקו בצוותא. „אנו לסיביר", אמרו, ופתחו לספר סיפור מזעזע: הם היו במחנה־נופש לילדים. לאחר מחלת־ילדים, שפקדה אותם, לקחום הגרמנים לבאבי־יאר. בדרך הם נמלטו מגיא המוות.

שוב בקיוב

...הצלחתי להגיע לקיוב. שירכתי דרכי בסימטאות ויצאתי לרחוב קורולֶאנקו. לפתע רואה אני כ־12 איש בליווי משמר גרמני, ובידיהם מעדרים ואתים. שמעתי אומרים, כי היהודים מובלים לכרות לעצמם קבר. היה זה באחד באוקטובר 1941, — שלושה ימים לאחר הרצח ההמוני, שנערך ביהודי קיוב, בז' תשרי תש"ב—28.9.1941.

פניתי מהר אל הרחוב שבו גרתי, והנה על הקירות מודעות, קריקטורות ופקודה ש„כל היהודים מחוייבים להתרכז על־יד בית־הקברות בלוקיאנובקה, ולהביא אתם צרכי אוכל ודברי־ערך... שם יקבלו עבודה... בעד אי־מילוי הפקודה — כדור בראש"...

...אותה שעה עברה סאמשקו, שכנתי. קראתי לה, והיא סיפרה לי בדמעות בעיניה: „אידה ולדימירובנה! הגרמנים לקחו את ילדך ואמך לבאבי־יאר"... „אלפיים ילדים נקברו שם חיים.. שלושה ימים זעה האדמה מעל הילדים המסכנים!..."

תקפה אותי צמרמורת למשמע דברים אלה. מיהרתי לעזוב את קיוב. בפרבר העיר פגשתי איכרה שהלכה מקיוב לכיוון בילֶאיא־צֶארקוב ואתה חפצים רבים, כנראה רכוש יהודי שדוד. בדרך כלל מלאו אז ידי כולם רכוש יהודי. נתלוויתי אליה. בהיותי קטנת־קומה חשבוני לבתה, הדבר עזר לי להתחמק מעיני הגרמנים, שדרשו תעודות רק ממנה. משהגעתי לשדה פתוח, „נפרדתי" מעל האיכרה והמשכתי דרכי לבדי.

משוט בדרכים

...בשעות הערב המאוחרות הגעתי לבילֶאיא־צֶארקוב. לפתע הבחנתי בצילם של שני אנשים. נרעדתי. הזהו הסוף? שמעתי: „יקירה שלנו". האנשים ניגשו אלי ומסרו לי כרזה. מפני החשיכה לא יכולתי לקרוא בה. הם אמרו לי ללכת בעקבותיהם. בדרך פנה אלי אחד באידיש. הוא סיפר לי, כי הוא מאודיסה וכי שמו מטרוסוב אליושה. משפחתו נשארה באודיסה. חברו גריגורי מאסייב, שתק כל אותו זמן.

נתברר, שנלכדו בכיתור ועתה הם מארגנים קבוצות פרטיזאניות. בכרזה קראו לשבויים

לברוח ולהתארגן ביחידות פרטיזאניות. הגענו לבית שבו נמצאה אשה בגיל בינוני. האכילו אותי ולאחר קבלת מפה טופוגרפית, מספר כרזות וכן הוראות המשכתי דרכי בחשיכה. כשכבר הייתי מאחורי העיר הגיע לאוזני קול יריות. והנה השיג אותי גריגורי (גרישה) מאסייב וסיפר לי, כי לאחר שעזבתי את הבית שמו הגרמנים מצור עליו. הם ירו באלישוה מטרוסוב, והוא עצמו הספיק להתחמק. החשתי את צעדי. הלילה העיק עלי. מצעי היה השדה או עצי היער. ומאכלי — היגון והכינים...

...בקירבת אומאן פגשתי בחורה בת ט"ז, שעיניה שוטטו באי־בטחון ובאי־שקט לכל עבר. משהבחינה בי ניסתה להעמיד פנים של שקטה, שלא ירגישו בה שהיא יהודיה, אך לאחר כמה שאלות לא עצרה כוח ופרצה בבכי. גיליתי לה שגם אני יהודיה, והיא גוללה לפני דבר התעללותם האכזרית של הגרמנים ביהודי אומאן. הם השמידו אותם בגאזים בתוך מכוניות מיוחדות — („דושגובקי"). גם הוריה וחמשת ילדיהם מצאו מותם בדרך אכזרית זו. היא ניצלה משום שלא היתה בבית, שעה שבאו לקחתם.

...שוטטתי בלי תעודות. הסכנה היתה כפולה, אפשר היה לחשוד בי גם כיהודיה וגם כפארטיזאנית. בכפרים ניהלתי תעמולה נגד הגרמנים ועוזריהם. וכך בלבוש אוקראיני וצלב על צווארי שוטטתי ברגל על־פני שטחי הכיבוש.

בדרך נדודי הגעתי לפיארבומאיסק. נקלעתי לבית הרוס, שבו התגוררה משפחת מנהל החשבונות של משרד הכספים. בבית זה מצאתי את אשתו הפצועה וילדו בן העשר. היא הציעה לי להישאר אצלם ; „גורל כל היהודים יהיה גם גורלך". בגיטו נשארו בסך־הכול אלף יהודים. עניתי לה כי פני לפרטיזאנים. אמרה לי כי אפס כוחם מרוב יסורים וסבל ועתה נשאר להם רק לחכות לסופם המר. כשהחשיך עזבתי את המקום והלכתי לכיוון הכפר הקרוב, מגיה. היה זה ליל ה־17 באוקטובר 1941. כאן נתפסתי על־ידי נוביקוב, מוכתר הכפר, ששיתף פעולה עם הגרמנים. הוא הוביל אותי למחנה־שבויים בשטח הסובחוז. השבויים עבדו בשטח. מי שלא ידע לעבוד, הוכה מכות רצח. יום יום גוועו כ־15־20 שבויים והובאו חדשים במקומם. היו שברחו ונתפסו שוב. אני הייתי נושאת ומביאה מהשדה אלומות־קש לחימום המשרד. עצים לא היו.

הבוגד נוביקוב הופיע לעתים קרובות במחנה זה. ב־12.12.41 הרג קבוצת יהודים שתפסם בעצמו. לאחר מבצע זה בא למחנה שיכור ומצא אותי מסיקה את התנור במשרד. הוא ציווה עלי לעמוד אצל הקיר, הוציא אקדחו וצרח : „היום יריתי ביהודונים, עתה תורך !" והתחיל לספור : אחת שתיים, עד שבע. כשנוכח כי האקדח אינו טעון כדורים, זרק אותו והוסיף : „אם כן, יבוא תורך עם הפארטיזאנים".

פגישה עם פארטיזאנים

...ימים אחדים לאחר שנוביקוב ביקש להרוג אותי פניתי, כרגיל, לבית־השימוש בסובחוז, שנמצא הרחק בשדה על גבעה ליד הנהר בוג. בית־שימוש זה שימש בשבילי גם למטרות אחרות. לעתים קרובות מצאתי שם לחם וחמאה. היה זה ב־16 בדצמבר 1941. בתוך חבילה עם לחם מצאתי פתק ובו כתוב : „הימלטי, נעזור לך". למחרת הייתי בין האחרונות שהובלו לבית־השימוש. בחוץ כבר החשיך, ועד שהשוטר הדליק לו סיגריה, פתחתי מיד את הדלת, הפלתי עצמי במורד הנהר. הנהר היה קפוא. עברתי לגדה השניה ושם הבחנתי בדמות. מיד הגיעני קול אשה : „שלנו". האשה הובילה אותי אל גוש־אבן גדול ושם מצאתי את הגב' מוסיינקו, אשת פרטיזאן. היא נתנה לי אוכל ובגד ללבוש לאור פנס־כיס. האשה הדריכה אותי כיצד להתקדם

וגם מסרה לי כתובת הורי בעלה אשר בצ׳ארקאסי. נודע לי כי בעלה של מוסייניקו הנו פארטיזאן הלוחם בסביבות אודיסה. היא נפגשת אתו במקומות סתר. הוא הורה לה לעזור בהצלת שבויים וזה עיסוקה העיקרי. היא יעצה לי לנוח אצל הורי בעלה, ולאחר מכן להצטרף לפארטיזאנים. ספק אם ידעה שאני יהודיה...

...בדרכי הארוכה מלאת הסכנות נזדמנו לי פגישות מקריות עם איכרים ואיכרות. הוזמנתי לבתיהם, עזרתי להם בעבודתם וכך נחתי והמשכתי בדרכי. עברתי כמעט את אוקראינה כולה ותעודת השבוי שבידי שימשה כתעודת־זהות טובה. פגשתי בדרכי אנשים טובים שלא שאלוני רבות, אך לא מעטים היו בוגדים. אצל אחד האיכרים ראיתי תמונתו של היטלר. הוא סיפר, כי אחיו נמצא בצבא האדום והוסיף: „אם הוא עוזר לסטאלין, מוטב שייהרג עם היהודים והבולשביקים ביחד".

הדבר קרה במחוז קירובוגראד בקולחוז ע״ש לנין. לא רחוק מהקולחוז השתרע יער עבות, בו פגשתי את השומר הנכה של היער והוא הזמינני לביתו. בביתו הכרתי שני אנשים שסיפרו לי על הבוגדים הרבים ועל הצרות שהם גורמים. אף אני סיפרתי להם מה שראו עיני במקומות שעבדתי וגם על האיכר הבוגד שנתקלתי בו באחרונה. כאן שיסעני הנכה ושאלני:

„שמא תרצי לעזור לנו במשהו?"

„הרי לכך אני מצפה: לעזור לאנשים טובים, ולהינקם בגרמנים ועוזריהם".

הם נתנו לי שני רימוני־יד וביקשו שאסתירם תחת ערימת הקש בביתו של הבוגד שהיה בכלל קן בוגדים. מילאתי תפקידי. באותם הימים עברה במקום שיירה גרמנית. הם היו עורכים חיפושים מדוקדקים. באחד החיפושים מצאו את שני הרימונים שהסתרתי והבוגדים נתלו על־ידי הגרמנים עצמם.

המשכתי בדרכי כאילו אין הדבר נוגע לי... בכפר סמיונובקה נתקלנו במנהל בית־הספר לשעבר שהיה בוגד. הוא פחד מפני הפארטיזאנים פחד מוות. נכנסנו לביתו וביקשנו אוכל. לאחר שגמרנו לאכול, עברו השניים לחדר הסמוך ואני נשארתי עם המנהל. הוא הוציא תצלומים ממגרת שולחנו. תצלום אחד היה דומה לי. הוא סיפר שהגרמנים מחפשים פרטיזנית זו ושאני היא הפרטיזנית. המנהל הבוגד מסר כנראה לגרמנים עלי ועל חברי. התקדמנו במפוזר לעבר הכפר הסמוך. כל אחד חיפש בפני עצמו דרך להימלט בה.

„סיירים גרמנים"

...הלכתי בכיוון לקורסק. בחוטור (כפר קטן מרוחק מיישוב) התעכבתי כדי לנוח קימעה, נקלעתי לשבועיים למשפחת וורוביוב, משפחה טובה, עבדתי ולמדתי לטווית חוטים והרגשתי עצמי טוב.

בתחילת מארס 1942, שעה שישבתי כרגיל ועסקתי בטוויה, נכנסו לפתע „סיירים גרמניים". הם חקרו את בעלת הבית על החיים בכפר, על אנשיו וכו׳. היה זה לפלא בעיני, הרי הגרמנים אינם שואלים הרבה, הורגים ורוצחים. עברה כמחצית השעה. לפתע רמז לי המתורגמן לצאת מהבית. רעד אחז בי. הגהו הסוף. הוא הלך בעקבותי ופנה אלי באידיש.

התרחקתי מהבית. נעצרנו בדומיה והסתכלנו איש בפני רעהו. עתה הוא גם קורא לי בשמי: „אידה קצנשטיין? הפסנתרנית מקולנוע־תיאטרון במוהילוב־פודולסק? גרת עד לפרוץ המלחמה בקיוב, לא כן?"

נענעתי בראשי לאות הסכמה. הוא המשיך:

„אני שלמה גרינשפון, מהנדס אני, קוראים לי עכשיו סמיון גריגורוביץ גריניוב... כל מטרת חיי רק לנקום בגרמנים בעד הורי, בעד כל היהודים החפשים מפשע... !"

סוכם בינינו להיפגש שנית במקום סתר ולקבוע את תפקידי במאבק נגד הגרמנים. „הסיירים הגרמנים" עזבו את המקום. נדמה היה לי שמישהו סיפר להם שאיש זר נמצא בכפר, לכן באו לחפשו.

בענין „הסיור הגרמני" נודעו לי מפי גרינשפון, לאחר שרכשתי את אמונו, הפרטים הבאים: הוא שירת כקצין בצבא הסובייטי. באחד הקרבות, לאחר שיחידותיו כותרו, נפל בשבי. בהיותו במחנה שבויים במחוז קורסק, הכיר זקיף גרמני בשם ארנסט, ולאחר זמן מה התקשר עמו. בשיחות המרובות שהיו לו עם הגרמני הגיע למסקנה, שהוא אנטי־נאצי. גרינשפון הצליח לשתף את הזקיף בפעולות אנטי־גרמניות.

פעם, כאשר ארנסט עמד בשמירה במחנה, התנפל גרינשפון באופן פתאומי על קצין גרמני והפילו מן הקומה השניה. שניהם, גרינשפון והגרמני במדים עם רובהו, הסתלקו מן המחנה והצליחו להגיע לקווי החזית.

...גריניוב־גרינשפון הציג אותי לפני הסיירת נחמה סליז׳אֶבסקאיא, אף היא יהודיה. התחלתי לקבל תפקידים שונים, הגשת עזרה (גם רפואית) לשבויי מלחמה, שהסתתרו בבתי איכרים בכפרים. תפקידים מסוכנים יותר היה עלי לבצע יחד עם סליז׳אֶבסקאיא. היא הגיעה ברגל ממינסק למחוז קורסק, לאיזור סולנצ׳בסק — לכפר וורוביובקה, שבו היה קן הפארטיזאנים כחודש לפני בואי. היתה זו קבוצת מחתרת. חבריה היו פזורים בכפרים ובחוטורים של הסביבה. גרינשפון היה פעיל ביותר ביחידה מחתרתית זו.

סליז׳אֶבסקאיא היתה מורה לשפה הרוסית בבית־הספר במינסק. היא נשארה במינסק עד הכיבוש הנאצי ועברו עליה כל התלאות והזוועות, שעברו על יהודי העיר תחת ידם הרצחנית של הגרמנים. היא היתה בקבוצת היהודים האחרונה, שהגרמנים רצחום ביריות. היא היתה אז בחודש השמיני להריונה, דבר שהגדיל פי כמה סבלותיה בדרכה האחרונה.

לפני ביצועו של גירוש נהגו הגרמנים לרמות את האנשים באמתלה, שמובילים אותם לעבודות. היהודים נצטוו לקחת עמם את חפציהם היקרים ביותר. בהיותה כבר בדרכה האחרונה נדברה עם שתי בחורות לקפוץ לקבר הפתוח, שעה שהגרמנים יפתחו ביריות. היהודים רוכזו מאחורי מינסק בבית־הבראה לשעבר. עם בואם הוציאו הגרמנים קבוצות קבוצות להורג. בבית־הבראה זה מצאה נחמה חפצים רבים קרועים ושבורים. מסתבר שהיהודים בהיוודע להם שרומו, כי מובילים אותם למוות, השמידו חפציהם כדי שלא יפלו בידי הרוצחים. נחמה מצאה שם את תצלומי הוריה, שהומתו בטרנספורטים קודמים.

והנה מובלת הקבוצה האחרונה, הקבוצה בה נמצאה נחמה סליז׳אֶבסקאיא, אל עבר פי הבור. עם היריות הראשונות הפילו עצמן הבחורות אל הקבר. בינתיים החשיך. על גבי גוויות רבות הצליחו לצאת מקברן והגיעו ליער בקירבת מקום. כל אחת נמלטה אל אשר רגליה נשאוה. נחמה ילדה תינוק מת לפני הזמן. אין לתאר סבלה עד שהגיעה למקום שבו נפגשה אתי. את תעודת־הזהות שלה שינתה לשם רוסי — נאטאשה. השתדלנו להסתיר מוצאנו היהודי לא רק מפני הגרמנים, אלא אף מפני חברינו הרוסים, שעמהם לחמנו שכם בשכם... נחמה היתה לנאטאשה, גרינשפון לגריניוב ואני לטישצ׳אֶנקו.

אני וסליז׳אֶבסקאיא ארגנו קבוצה קטנה של בנות בכפר וורוביובקה, שמתפקידן היה

לאסוף ידיעות על בסיסים גרמניים, וידיעות חשובות אחרות, והעברנו אותן לגרינשפון־גריניוב. גם גרינשפון קיבל ידיעות חשובות מארנסט, שהיה משיגן ממקומות מרוחקים יותר, שאליהם לא יכולנו להגיע. הוא היה מקבל את הידיעות מנשים ש„התידד" אתן. פעם בשבוע הגיעו סיירים מהצד השני של החזית, ולהם נמסרו הידיעות שנאספו.

...תפקידנו העיקרי היה לאסוף שבויי מלחמה ולהעבירם אל עבר קווי החזית. אנו, שלוש הנשים, כולנו יהודיות, אספנו כחמישים שבויים. החלה הכוננות למעבר אל העבר הסובייטי של החזית.

... הבחורה השלישית היתה בחיל־הקשר. נזכרתי שבזמן נדודי על פני אוקראינה נפגשתי אתה בכפר לא הרחק מדניאֶפרופיאֶטרובסק. היא סיפרה לי, שנפגשה עם אשה מבוגרת שהצליחה לברוח מקיוב שעה שכותרו. שלושת ילדיה נקברו חיים על־ידי הגרמנים בבאבי־יאר, ואילו היא הצליחה להימלט ממקום ההרג.

...ההעברה לעבר השני של החזית החלה ב־3 במאי 1942. היה עלינו לחצות כביש מרכזי, שבו נסוגו באי־סדר חיילות גרמניים מחרקוב בכיוון לדונבאס. עבר זמן רב עד שכל הקבוצה חצתה את הכביש. לאחר לילה של מאמץ מצאנו את עצמנו עם עלות השחר בשדה. החלטנו להישאר עד הערב ואחר־כך להמשיך בדרכנו. לפנות־בוקר קלטנו שיחה בגרמנית ונביחת כלבים. חשבנו שזהו הסוף שלנו. שכבנו בלי נוע כמתים...

...אור ליום החמישי במאי 1942 הגיעה קבוצתנו הנשית הראשונה למטה. לשמחתנו לא היה גבול. לאחר סבל לא־יתואר, ניצלנו מכלייה.

...הפנו אותנו לעורף לנופש קצר.[96]

אידה פינקרט

עם המאבק ביער

ב־2 בספטמבר 1941 נתפרסמה פקודה מאת ה„מפקד הגרמני", בה נאמר בין היתר: — כל יהודי מגיל 12 ומעלה חייב לשאת טלאי לצד שמאל של החזה ושל הגב. טלאי זה נשאתי עד שיצאתי מן הגיטו. כשאני ובני עברנו את הנהר, סילקנו זה מזה את הטלאים והכנסנו אותם לכיסים.

הפארטיזאנים במחנה

...כבר עברו שבועיים מאז הפעולה המוצלחת בעיירה רוזוואזשוב, שם השמדנו את המשמר הגרמני, ולקחנו ממנו שלל של מזונות: כמה קרונות קמח, בשר וסוכר. היינו מובטחים במזון לזמן ארוך. ניצלנו את מזג־האוויר הקשה, ששרר בימים ההם. 24 שעות ירד שלג סמיך וכיסה את עקבותינו, התרחקנו כ־70 קילומטר מהמקום. נכנסנו ליער עבות והתחלנו להקים מחנה.

...שני פארטיזאנים עמדו על המשמר, אחד בחוץ והשני בפנים. מתפקידו של האחרון היה להחזיק אש תמידית ולהרתיח כל הזמן מים לטה. בלילה, עת ישנו הפארטיזאנים, — היה עליו להשגיח שהמגפיים לא יתלקחו באש. כרגיל יָשנו בבגדים ובנעלים.

לתלות את הבוגדים

...ישבנו שבועיים ללא מעשה. החלטנו אפוא לצאת שוב לפעולה. לא יכולנו לבצע התקפות־פתע בגלל מחסור בחומר־נפץ, לכן התחלקנו לקבוצות קטנות ויצאנו לאיזור. כדי להעניש את ראשי הכפרים הבוגדים, את סוכני הבולשת ואת השוטרים האוקראינים.

רצינו להשיג 2 הישגים: ראשית להעניש את הבוגדים ושנית להטיל אימה על אלה שעזרו לגרמנים. לנו היהודים היתה מטרה נוספת — לקחת נקם מן האוקראינים, ששיתפו פעולה עם הגרמנים בזמן היותנו בגיטו.

יצאנו ב־4 קבוצות, הלכנו לכיוונים שונים. נדברנו להיפגש לאחר 5 ימים, בשבת, בכפר יאנקוויאץ, בגבול זשיטומיר. עמדתי בראש 30 פארטיזאנים; בראש קבוצה פארטיזאנית שניה של 25 איש עמד בני „ליונקא" (שם כינוי); 2 ראשי קבוצות אחרות היו דימיטראֶנקו וסובולאֶוו.

צללים בין העצים

בשבת לפנות־בוקר הגעתי עם קבוצתי לכפר יאנקאוויאץ. דימיטראֶנקו וסובולאֶוו כבר היו שם. חסרו עוד „ליונקא" עם פלוגתו. סיפרנו בינינו על פעולותינו בחמשת הימים האלה: תלינו עשרות ראשי־כפרים, שוטרים ושוטרי־חרש. הטלנו פחד על הגרמנים ועל עוזריהם באיזור של מאות קילומטרים.

...בלילה ההוא לא יכולתי להירדם — חרדתי לבני שלא הגיע עוד למקום הנועד. כל רגע ניגשתי לחלון שיצא לכיוון היער. פתאום הבחנתי בצללים רצים ומתחבאים מאחורי העצים.

...נתתי פקודה: „לנשק"! כהרף־עין היו הפארטיזאנים במצב הכן. בהתקרבנו לחלונות, ירד עלינו מטר של כדורים. שלחתי פארטיזאן לסקור את המצב. הוא חזר וסיפר שעל פני

הנהר הקפוא נמצאים כ־50 גרמנים, בו בזמן עוקפת קבוצה שניה את הכפר, כדי להתנפל עלינו מן העורף.

המצב היה חמור מאוד. אך לפתע קרה נס — ליונקא בני עם קבוצתו הגיעו ברגע הנכון לאחר שהיכו בגרמנים, ולקחו בשבי 23 נאצים על קציניהם.

...עם החקירה שערכתי בין הגרמנים השבויים נודע על השמדת יהודי נובוגראד־וולינסק. בעיר זו היו לי הרבה מכרים וידידים. הכרתי בפני הנאצים השבויים שלהם חלק־ארי ב„אקציה" זו. פקדתי להעמידם אל הקיר ולהמיתם בירייה.

הקצין ראה את סופם של חייליו. הכרחנו אותו לדבר. הוא סיפר ששמו אוּבאֶרלוּיטננט קנאפך מהעיר שטוטגארט. אחרי שהחלים מפצעיו בחזית מוסקבה, נתמנה למפקד ראשי על פלוגות־המחץ נגד הפארטיזאנים באזורים זשיטומיר — קיוב.

עד כה וכה נתקל בני בטלאים הצהובים שנשאנו אותם בהיותנו בגיטו. ליונקא שאל את הקצין אם ידועה לו משמעותו של הטלאי. הקצין הגרמני ענה בשלילה. „מיד אסביר לך" — אמר בני. „הפירֶאר שלכם, ברצותו להשפיל את היהודים, גזר עליהם לשאת על בגדיהם טלאי צהוב, נשאנו אותם על החזה ועל הגב". וכדי להמחיש את הדבר, קרע ליונקא את כותנתו של הקצין ובסיכות תקע את הטלאים על חזהו וגבו. כל הפארטיזאנים עמדו והסתכלו ב„מחזה". „כעת תתפשט ערום — גם את אמי ואת אחותי בת ה־13 הפשטתם ערומים, ולך קדימה !"

באקדח ביד הראה ליונקא לגרמני את הכיוון אל קבוצת הגרמנים המומתים.

...„שכב ופניך למטה !" הוסיף לצווח בני. „מה שעובר עליך כעת, עבר ב־22 במאי 1942 על 2.200 יהודי קוֹרֶץ, ביניהם היו גם אמי ואחותי היקרים. בזמן שהובילום ערומים לבור, הכריחום ליישר את גופות החללים, שנהרגו לפניהם, לשכב עליהם כשפניהם למטה, וגרמני ירה בהם".

במלים אלה ירה ליונקא בראשו של הקצין שני כדורים.

„הוא יכול להישאר כאן"

לאחר ימים אחדים סיפרה לנו איכרה מאותו כפר יאנקאוויֶץ: „למחרת עזיבתכם את המקום, הגיעו אלינו גרמנים רבים. הם שאלונו על מעשיכם ודרשו לספר להם היכן משכנו של „דיאֶדיֶא מישא" עם הפארטיזאנים שלו. אחר־כך נצטוו האיכרים להעמיס את גוויות הגרמנים ההרוגים על עגלות. כשראה המפקד של הגרמנים את גופו של הקצין המת, כשהטלאי הצהוב מתנוסס על גבו ועל חזהו, דחפהו במגף ואמר ברוגז: „זהו יהודי, הוא יכול להישאר כאן".[97]

„דיאדיא מישא" (משה גילדנמאן) ז"ל

המפקד של ה„יאָווגרופה" — דיאדיא מישא

... משה גילדנמאן נולד בשנת 1898 בעיירה קוראָץ ובה עברו עליו רוב ימיו. זמן־מה עבד שם בתור מהנדס העירייה, אך רוב שנותיו היה קיומו על בית־החרושת למוצרי מלט שהקים. הוא היה הכוח המתסיס בחיים הציבוריים והתרבותיים שבעיירתו.

... אחרי השחיטה הראשונה בקוראָץ, שבה נרצחו 2200 יהודים (21 במאי 1942) וביניהם אשתו וילדתו בת ה־13, עלה גילדנמאן על הבמה בבית הכנסת אחרי אמירת ה„קדיש" הראשון, והכריז:

„שמעו האומללים, הנידונים למוות! כשאני מסתכל בפניו השלווים של מפקד הגיסטאפו מהרהר אני, אם זהו אדם: אם כך — הרי אני מתבייש להשתייך לגזע האנושי. כשאני מסתכל בתגובותכם אתם על הפשע הגורא, שביצעו בנו הגרמנים והאוקראיניים, מתעוררים בי ספיקות אם אנחנו הננו ניני המכבים — ואני מתבייש... דעו! כולנו נועדנו למוות, מי במוקדם ומי במאוחר! אני לא אתן את צווארי לשוחטים! לפני מותי „מוכרח אני לעשות נקמה בגרמנים, ורק אז אמות במצפון טהור". „תמות נפשי עם פלישתים!"

מעטים שמעו לקריאתו והתארגנו בארגון הפארטיזאני. ב־23 בספטמבר 1942, לפני חיסולו המלא של גיטו קוראָץ, התחמקו 16 יהודים, ובראשם גילדנמאן ובנו שמחה (לונקא), כשבידם אקדח אחד עם 5 כדורים משטח הגיטו המגודר והגיעו ליערות שמעבר לנהר סלוץ. קבוצה זו שימשה גרעין ל„יאָווגרופה", (פלוגה יהודית), שקמה לימים בפיקודו של „דיאַדיא מישא" (הדוד משה). כדי לרכוש נשק פשטו על שומר יער ורכשו להם רובה רוסי ורובה ציד. אח"כ ערכו מארב על קבוצת שוטרים, ליד הכפר ילנה, ולידם נפל שלל: 6 רובים, 2 אקדחים ו־3 רימוני־יד. פשיטות על תחנות משטרה קטנות בסביבות העיר ויסוצק העשירו את מלאי הנשק שלהם. כעבור שבועות מספר היה אתם מלאי נשק ניכר והם קיבלו ליחידתם יהודים רבים ששוטטו ביערות הסביבה.

מאחר שביערות הסביבה עדיין לא נמצאו פארטיזאנים רוסיים, ורק כנופיות פארטיזאנים פאשיסטיים אוקראינים השתוללו שם, נדדה הקבוצה לפוליאָסה. בדרך כותרה ע"י גרמנים (בין קלוסוב לרוקיטנה), רבים קיפחו את חייהם. מתי מספר מהם הצליחו להימלט. אחרי פעולות בסביבות ויסוצק עברו ליערות של מחוז ז'יטומיר. כאן נוצרה (13 בינואר 1943) ה„יאָווגרופה", שנקראה בכינויו הפארטיזאני של מפקדה — „דיאדיא מישא". אחרי פגישתם עם חטיבת סאבורוב, הועברו מרבית היהודים מיחידה זו ליחידת „הדוד מישא". באותה השנה קיבל פקודה ממוסקבה לגייס לגדודו גם את הנוער האוקראיני. לבסוף היוו הלא־יהודים רוב ביחידתו, ואחוז היהודים לא עלה על 30—35. גדודו של „דיאדיא מישא" ערך קרבות רבים ופיזר חילות־מצב קטנים בעיירות ובכפרי הסביבה (אלכסנדרובקה, מוכאידה, נורינסק, וילדניק וכו'). אנשיו פוצצו את הגשר שעל נהר טיאָטיראָב ליד העיירה ברוסילוב (בפברואר 1943) ואת בניין הקולנוע בעת הצגה חגיגית לחיילים גרמניים בעיירה נארובלה (21 ביוני 1943). הם הוציאו להורג את קומיסאר המחוז הגרמני בצאפוביצי (אפריל 1943), וביחד עם חטיבת קובפאק פוצצו גשר ליד העיר אוליאָבסק בקו מסילת הברזל אוברוץ־קאלינוביץ־מינסק (מארס 1943). לפני השחרור התקיף הגדוד את העיירה נובושיפליצי. הקרב נמשך 6 שעות והעיירה שוחרר.

לניצחון זה היה ערך רב, באפשרו לחצות במקום זה את הפריפאַט ולהבטיח את ההתקדמות של הצבא האדום המתקיף, בעזרת נער יהודי בשם מוטלה, שנשלח לעיר אוברוץ למטרות סיור ובילוש והצליח להתקבל כמוסיקאי (כנר) במועדון החיילים הגרמניים, פיצץ את בניין המועדון ומאות חיילים וקצינים נהרגו. קצרה היריעה לפרט את כל פעולותיו של פיצוץ רכבות, חבלה בכבישים ובמוצבים איסטראטאגיים, מארבים ומבצעי נקמה במשתתפי פעולה ורוצחי יהודים, וכו׳. הלא הם כתובים בספריו של דיאדיא מישא שהופיעו אחרי המלחמה בפאריז.

אחרי השחרור נתקבל גילדנמאן לראיון אצל וורושילוב, שהציע לו עבודה הנדסית אזרחית בעורף. „דיאדיא מישא״ ענה, שמגמתו להמשיך במבצע הנקמה ולהגיע כמנצח לברלין: „את שטרי האחרון אגבה מהיטלר בברלין״... הוא גמר קורס קצר של קצונה בפאוולובסק, התגייס לחיל־ההנדסה וסיים את המלחמה בדרגת סרן בברלין הכבושה, ביחד עם בנו שמחה, ששירת גם הוא בצבא.

במאורת ראש הרוצחים בבאַרכטאַסגאדן חרת גילדנמאן על הקיר באותיות עבריות כתובת זו: „אני משה בן אשר הלוי נשארתי בחיים אחריך, אחרי שדנת אותי למוות. עם ישראל חי!״

אחרי המלחמה פרסם משה גילדנמאן באידיש שורה של ספרים על שנת השואה, המלחמה והנקם באויב, כלהלן: „דרך לנצחון״ (טיפוסי פארטיזאנים יהודים), „חורבן קוראָץ״, „בנות יהודיות״ „פארטיזאנים צעירים״.

משה גילדנמאן היה עטור אותות הצטיינות גבוהים ומדליות על פעולותיו ביערות ובצבא האדום, ביניהם: אות מיסדר „הכוכב האדום״, „מלחמת המולדת״ וצלב „גרונוואלד״ הפולני.

אלה שלחמו בגדודו ביערות אוברוץ וז׳יטומיר לא ישכחו את „דיאדיא מישא״.

משה גילדנמאן ז״ל עלה לארץ בשנת 1951 והתישב בנס־ציונה. זמן־מה עבד ב„יד ושם״. הלך לעולמו בט״ו תשרי תש״ב—10 באוקטובר 1957 אחרי מחלה ממושכת.[98]

משה כהנוביץ

כך נלחמים יהודים

א

היטלר התפאר בנצחונותיו על היהודים. חיל־המחץ שלו הצליח לרצוח יהודי קשיש בן שבעים ב„אינוואַלידענשטראסע". האין זה נצחון של הנשק הגרמני? הגרמנים ארגנו פרעות באמת־מידה עולמית. הם עינו יהודים באמסטרדם ובסַלוניקי, בליוורנו ובווארשה. בסערה כבשו צריפים דלים של יהודים. הם ביקעו כריסותיהם של יהודים, חתכו תינוקות יהודים לגזרים. כשעמד כבר הסגן מטירול עד צוארו בדם, קרא בגאון: „יהודים פחדנים הם!"

הגרמנים פרצו לתוך רוסיה שיכורי־נצחונות. הם שרפו, אנסו, פצעו ותלו, מתוך עונג מיוחד עינו יהודים זקנים ודקרו בחרבותיהם פעוטים יהודים. קיוב, ברדיצ'וב, וויניצה, בוריסוב, הומל, קאַרץ', פיאוֹדוסיה, סמולאַנסק — את השמות האלה יזכור העם היהודי עד עולם. האדמה קרעה קריעה והתפלשה באפר. והטירולי הקטן, בעל שפם של זבן ובעל־לב של חית־טרף, הזיל רירו מתוך הנאה וטען: „הכול רואים כי יהודים פחדנים הם"...

במארקובה, הכפר שעל־יד רז'אַוו, נודע לי על ניצחון נוסף של היטלר. באותו כפר גר מורה רוסי, יהודי לפי לאומיותו, אוֹפיזפ איזראילאַביץ' איזראילב. הוא היה בן 56 והיה אהוב מאוד על האוכלוסיה. אשתקד תפסו הגרמנים לפתע את הכפר הזה. המורה נפרד מידידיו ואמר: „לבי כואב על דבר אחד בלבד, שאין לי נשק", ותלה את עצמו ביער הסמוך. בלילה קברוהו האיכרים. עליתי על קברו. הוא מקושט בעלי־סתיו. הצבא האדום עבר על־יד הקבר, בלכתו להסתער על העמדות הגרמניות. אשתקד חגג הטירולי את נצחונו: „כלום אין רואים כי המורה איזראילב היה פחדן? הלוא הוא תלה את עצמו, את השאר אתלה אני"...

על יד רז'אַב הרג בירייה חייל הצבא האדום אוֹסיפ רבינוביץ', — מי שהיה סטודנט — את הגרמני ה־48. האם חשבו גם ה־48 הנאצים שהיהודים הם פחדנים? כעת נרקבים הם באדמת רוסיה.

סבור היה היטלר, שיעשה את היהודים מטרה לחיציו. כעת רואה הוא, שהמטרה מתנקמת בו — זו יודעת לירות! היהודים לא שימשו ולא ישמשו מטרה ליריות. היהודים היו עם של מלומדים ופועלים, פילוסופים ומוסיקאים, רופאים וסבלים. היהודים אהבו את הרעיון הנאצל ואת המלה הנאצלת, את האדם באשר הוא אדם. אך לא פחדנים הם — נכדיהם של המכבים. לא נעניק, איפוא, לשום איש את זכותנו למלחמה ונקמה. יד ביד עם רוסים, אוקראינים, בני רוסיה הלבנה, נלחמים היהודים.

דיאדיא מישא — משה גילדענמאַן ז״ל

ישראל פיסאנאָוויטש —
קפיטאן הצוללת „מאלי־וטקה"
גיבור ברית המועצות

חיים דיסקין —
תותחן, גיבור ברית־המועצות

לייזר פאפערניק — גיבור ברית המועצות

מישע ספיוואַק — גיבור ברית המועצות

הגרמנים כתבו: „יהודים מוגי לב הם". אולי הכירו הגרמנים אך ורק יהודים ממושקפים, כפופים על ספריהם? אמנם, כן, באותיות הקטנות כוחנו רב. אבל בכוחנו גם להשיב מלחמה שערה. הגרמנים הכירו עכשיו את היהודים על מגלשים. ליזר פפרניק, יליד העיירה סלאוויטה שבווהלין, היה פועל לפני המלחמה. הוא בא למוסקבה ב־1932 לצורך לימודים. היה מוכשר מאוד ועבד בבית־חרושת גדול. כשהגרמנים התנפלו על רוסיה, הוא הלך אל החזית כמתנדב. היה תמיד ראשון בקרבות. ביום חורף של חודש ינואר גירשו 25 רוכבי מגלשים את הגרמנים מכפר על יד סמולאֶנסק. כ־400 גרמנים מצוידים בטאנקים, בתותחים, עמדו על נפשם בעקשנות. לייזר פפרניק קצר בגרמנים על ימין ועל שמאל. כשהגיע עד הכפר, התחיל מפיל חללים בגרמנים באוטומט שלו. כמה מ־25 בני המגלשים כבר היו מוטלים מתים. כדור פגע גם במפקד. את הפיקוד על שארית החיילים קיבל על עצמו לייזר פפרניק. הגרמנים הקיפו את הלוחמים: „היכנעו!" אך לא כאלה ייכנעו. רק פפרניק נשאר בחיים. פצוע קשה נפל על פני השלג. הגרמנים עטו על החללים. אז קם פפרניק מעל פני השלג וזרק רימונים אל עֵבר הגרמנים. פצוע פצעי מוות הוא נלחם יחידי במאות גרמנים. והנה נשאר אצלו הרימון האחרון. ברימון זה פוצץ לייזר הגיבור את עצמו...

כך נלחמים יהודים![99]

ב

...אלי פאלקוביץ נכנס לעשור החמישי. הוא היה פילולוג. חייו עברו ליד שולחן הכתיבה. יהודים כאלה חומדים הגרמנים לתפוס ולתלות. אך לא הצליחו. פאלקוביץ התנדב לחזית. בהיותו מנותק מהיחידה שלו ליקט שמונה־עשר לוחמים, הם נתקלו בפלוגת גרמנים. פאלקוביץ פקד: „לקרב!" שמונה־עשר הנועזים לקחו בשבי שלושים וחמישה פריצים. הפילולוג הרג במו ידיו שמונה גרמנים.

לפני שנה עלו הגרמנים על מוסקבה. חיים דיסקין — בן לקולחוזניק בקרים — למד במכון לספרות. כשפרצה המלחמה היה דיסקין בן שבע־עשרה. הוא הלך לחזית כמתנדב. ליד מוז׳איסק הוא הבחין בטאנקים של הגרמנים. התות־חן דיסקין הרס את הטאנק הראשי בקליעה ישירה. הגרמנים עזבוהו בריצה. הקרב נמשך. דיסקין פקד לעצמו: „אש על הפאשיסטים!" הוא נפצע, אך נשאר ליד התותח. הוא נפצע שנית. כשדמו ניגר, המשיך לבדו להדוף את ההתקפה. וזהו הסיכום: ארבעה־עשר פצעים בגופו, כוכב־זהב על חזהו של הגיבור, חמישה טאנ־קים גרמנים הרוסים — על־ידי חיים דיסקין בן השבע־עשרה.

ואולי חשבו הגרמנים, שהיהודים אינם ימאים? גיבור ברית־המועצות קפיטאן הצוללת „מאליוטקה", ישראל פיסאנוביץ הראה לגרמנים, כיצד יהודי מטביע רוצחים נאצים. הגרמנים הטילו על הצוללת שלוש מאות עשרים ותשע פצצות, אך הצוללת חזרה לבסיסה. היא הטביעה ארבעה טראנספורטים גרמניים. הדגים שמחו, אך ספק הוא, אם שמחו האדמירלים האריים.

ליד לניגראד שרף ליב שפייאר טאנק גרמני והשמיד עשרה מחייליו. הגרמנים חשבו שזכותם הקדושה היא לפרום בטנן של נשים בלתי חמושות. ליב שפייאר תקע כידון רוסי בבטנם של שלושה שודדים גרמניים, שלא ידעו שובע. שפייאר נפל בקרב. הלוחמים כתבו מכתב להוריו: „הורים יקרים ואהובים של לייב שפייאר! בנכם היה גיבור החזית שלנו. הוא ידע שמאחורי גבו לניגראד, גאוות העם הרוסי. אנו נזכיר לגרמנים את לייב, את מפקדנו הגיבור. אנו ננקום את דמו".

ליד סטאלינגראד יצאו הטאנקים של הגרמנים להתקפה. בחפירה ישב דוד כץ. הוא זרק בטאנק־הדגל בקבוק מלא חומר־נפץ. הטאנק נדלק. הטאנק השני רצה לסוב אחור, אך כץ זרק רימון תחת שרשרת הגלגלים. הטאנק נעצר, אולם האוטומאט המשיך לירות בחיילינו. אז הצליח כץ לסתום את פי המקלע. בהיותו פצוע המשיך להיאבק. רק לאחר שנפצע בשנית, ניאות כץ שיובילוהו לתחנת־העזרה הרפואית.

ואיך לא להזכיר כאן את האגדה העתיקה על גלית הענק ועל דוד הקטן וקלעו בידו![100]

איליה ארנבורג

גיבורים יהודים של ברית־המועצות

...בין הבנים הגיבורים המפוארים של העם הסובייטי הגדול, בולטים הגיבורים היהודים בהצטיינותם במלחמה נגד הפאשיזם הגרמני.

...כשאנו מקבלים ידיעה מהאינפורמביורו הסובייטי על טביעת טראנספורטים מוצלחים של גרמנים, מופיעה לפנינו דמותו הנפלאה של גיבור ברית־המועצות ישראל פיסאנוביץ, החותר ב„מאליוטקה" שלו מתחת למים, ועוזר להיטלר להקים את „המשטר החדש" על קרקע הים.

כאשר אנו קוראים על הריסת טאנקים גרמנים, קמה לפנינו דמותו של הקפיטן בורים כיגרין, גיבור ברית־המועצות, מפקד דיוויזיה של ארטילריה כבדה, המדבר עם הפאשיסטים בשפת־רעמים של פצצות כבדות.

בשפת „המוסיקה" של הארטילריה הרוסית המפורסמת, השרה שיר־ערש בשדה־הקרב למיליונים תליינים פאשיסטים, ב„תזמורת" המנגנת כבר את מארש־האבל לפאשיזם ה„בלתי־מנוצח", שומעים אנו גם את קולו הרועם של הגנרל יעקב קרייזר היהודי, גיבור ברית־המועצות.

בין ה־28 גיבורים הגרמנים, הרסום וקברום מאחורי סטלינגרד, רומזת אלינו דמותו הצעירה של חיים דיסקין, בן ה־17, (יליד „קדימה", היישוב החקלאי היהודי בקרים), שלחם יחידי נגד 3 טאנקים גרמנים — בכך הסביר להם, שאת העם היהודי אין להשמיד.

אנו רואים את פניו הזוהרים של לייזר ספרניק, המַחליק על מגלשים בראש קבוצתו קדימה על פני משטח של שלג עמוק. הנה הוא נפרד מקבוצתו, והנה הוא מתייצב יחידי נגד כנופיה גדולה של תליינים פאשיסטים. הם חמושים באוטומטים ובשנאת־אדם — והוא חמוש בחדוות־נעורים, באומץ־לב ובאהבת המולדת. כל זה מחשל ומחזק אותו מול המוות עצמו.

אלה הם רק חלק קטן של גיבורים יהודים של ברית־המועצות, ששמותיהם ייחָרתו באותיות זהב בקורות המלחמה נגד הפאשיזם, בקורות המאבק לחופש עמים.

כך לוחמים הגיבורים היהודים בשדות־הקרב בדומה למסורת של העם בעבר. הם עונים באש ובחרב על הכרזת היטלר — להשמיד את העם היהודי בעולם כולו. אך גיבורינו עוזרים להשמיד את הדיוויזיות של הרוצחים בערבות רוסיה בשלג העמוק שלה... [101]

פרץ מרקיש

מישא ספיוואק

מישה ספיוואק נולד בעיירה נאדאוולינא, פולין־אסיה. ביוני 1941 גויס לצבא האדום, ומאז השתתף בקרבות רבים נגד הגרמנים. לא אחת לחם באוויר פנים־אל־פנים.

כשנפל מפקד פלוגתו גראניאב באחד הקרבות, נטל ספיוואק מיד את הפיקוד בידיו, ובו במקום ערך את החיילים להתקפה. בהעזת־גבורה חדר בראש חייליו לעמדות האוויר, הרג 10 גרמנים ולקח בשבי שישה על כלי־זינם.

כשהשגיח באחד הקרבות ביחידה גרמנית העוקפת את פלוגתו, שינה ספיוואק כהרף־עין את כיוון ההתקפה על האוויר ופתח אש חזקה מהמקלע שלו. באותו לילה הדף בהצלחה 3 התקפות של הגרמנים. הוא עצמו הפיל בקרב זה למעלה מעשרים קציני וחיילים גרמנים.

בחודשי החורף של שנת 1942 גירש ספיוואק פעמים רבות יחידות גרמניות משדות־הקרב. באחד הקרבות לקח בשבי קצין גרמני, שמסר למפקדה הסובייטית ידיעות חשובות.

בקרב קשה ביולי 1943 נפל ספיוואק מכדור האוויר.

על אומץ לבו כחייל וכמפקד בהתקפות נועזות על הגרמנים הוענק לו אחרי מותו התואר הרם „גיבור ברית־המועצות".

כך סופר על מ. ספיוואק בגליון־ההענקה, שהוקדש לפעלו.

העתון המרכזי של המפלגה הקומוניסטית במוסקבה „פראוודה" פרסם ברשימה מיוחדת את מעשי גבורתו של מ. ספיוואק בקרבות שונים. בין השאר נאמר: „האדיוטאנט ספיוואק נקרא בפי כל „מישה". זריז ועליז, מעשי ואמיץ־לב. תמיד היה מופיע כלוחם נועז בקטעי החזית, אשר שם התנהל קרב קשה, בגררו אחריו למעשים נועזים את חיילי פלוגתו".[102]

הדים בקיוב הכבושה על מרד גיטו ווארשה

בסוף דצמבר 1942 ברחנו, אחי בנימין ז"ל ואני, מגיטו לבוב, בעזרתה הפעילה של האשה האוקראינית מארינה ק., עוזרת ביתנו לשעבר. השגנו תעודות אישיות של פולנים „אריים" בשם ברוניסלב ומייצ'יסלאוו זאיונץ והצלחנו להתקבל אל הארגון הגרמני הידוע „טוֹדט", לשם נסיעה לעבודה לקיוב. אחר תלאות והרפתקאות שונות הגענו לעיר זו בתוך קבוצה של 40 פועלים צעירים.

בהיותנו בגיטו לבוב, היתה מכרסמת בלבנו, כמו בלב רבים מן הנוער היהודי, בעיה מרה וכאובה: למה הולכים המוני היהודים לקראת המוות כצאן לטבח? מאין ומידי מי יבוא סו"ס האות למאבק? לא נמצאה לנו תשובה. אחת המטרות של נסיעתנו לקיוב היתה, איפוא, לחפש קשר עם הפארטיזאנים ולהצטרף אליהם, כדי להילחם עם הצורר הנאצי. ואכן, בסופו של דבר השגנו מבוקשנו.

רצוני לספר על אפיזודה אחת, שאירעה לנו בקיוב ושמילאה אותנו גאווה ורוממות־רוח. כוונתי להדים שהגיעו אלינו כבדרך נס, על אודות המרד בגיטו ווארשה.

בקיוב עבדנו בשורות הארגון „טוֹדט" כפועלים מקצועיים בהקמת הגשר על הדניֶאפר, שנהרס בזמן ההפצצות. לא קל היה לנו להחזיק מעמד בין אנשים, שרובם ככולם היו עוינים את היהודים, וכל מלה וכל תנועה בלתי זהירה עלולה היתה לגלות סודנו ולהמיט עלינו אסון. אולם הודות למראה פנינו ה„מצויין", הדומה לפני פולני טיפוסי, וכן הודות לזהירותנו ולמזלנו הצלחנו להישמר מכל צרה, ובסופו של דבר אף להשיג קשר עם הפארטיזאנים.

המקרה שבאתי לספר עליו אירע ב־8 במאי 1943. הימים היו חמים ויפים ובלבות תושבי קיוב האוקראינים והרוסים עלו וגאו תקוות מרגינות לשיחרור קרוב בעקבות הניצחון הסובייטי על יד סטאלינגרד. אולם יהודי קיוב, תושבי העיר בעבר, לא יכלו ליהנות מתקוות אלו: העיר היתה כבר אז „יודנריין" — כידוע הושמדו יהודי קיוב מיד עם התחלת הכיבוש הנאצי. יום אחד, בשובנו, כנהוג, מעבודה קשה ומפרכת אל מקום מגורינו, מגורי קבוצות העובדים הפולניים, שהיינו שייכים אליהם, נכנסנו אל חדר־האוכל כדי לקבל שם את מנות המזון הקצובות. והנה ישב בין האחרים אחד מחברינו לעבודה, צעיר פולני מווארשה, שאך זה חזר מעיר מולדתו, שם בילה את חופשת הפסחא. כרגיל במקרים כאלה, היה הוא אותה שעה מרכז ההתעניינות הכללית וניתך עליו מטר של שאלות: מה נשמע בווארשה, מה מצב ההספקה שם? מה בדבר בחורות? מה פני השוק השחור? ההביא איזו סחורה למכירה? ועוד.

כתום השאלות והתשובות, סיפר הוא פתאום, כלאחר־יד, כדברים האלה: „שמעו, חבריא! בווארשה שוררת עכשיו „שמחה" גדולה. היהודונים התקוממו שם ויורים על השוואבים. יש הרוגים בין הגרמנים, הושמדו גם כמה טאנקים, שהגרמנים שלחו נגדם". לרגע נשתררה דומיה בחדר־האוכל, אחר כך פרצו צעקות וויכוחים. היה אי־אימון כללי: „איך העיזו היהודים ללחום נגד הגרמנים?". אך הצעיר שבא מווארשה חזר על סיפורו, ונשבע בכל הקדוש לו, שהוא משמיע דברי אמת. הוא גם הגדיר בדיוק את המקומות, אשר שם התנהלו הקרבות. רק אז האמינו לו. עד מהרה עברה השיחה לעניינים אחרים, כגון עניני מסחר, בילוי וכו'. אך אחי ואני — היינו מזועזעים. המון שאלות הטרידו אותנו, אלא מטעמים מובנים לא העזנו להעלותן על שפתינו. בלית ברירה נאלצים היינו להסתפק במלים הספורות ששמענו. כל אותו היום התהלכנו כחולמים

בהקיץ. הנה נתמלאה כמיהתנו, בא חלומנו: סוף־סוף התקוממו יהודים נגד הנאצים.

גם בין שאר העובדים, ששמעו על התקוממות היהודים בווארשה, הורגש שהסיפור השפיע עליהם. הפולנים הללו, שבאו משורות הנוער של פרברי הכרכים, היו אכולי שנאה ובוז ליהודים. אחד הנושאים החביבים עליהם תמיד היו בדיחות והלצות על פחדנותם של היהודים, והנה עתה, במשך כמה ימים, לאחר ששמעו את הדברים, ירדו מסדר־היום סיפורי־הם הרגילים בגנות היהודים.

אישור נוסף לידיעה על התקוממות יהודים בווארשה קיבלנו לאחר יומיים מצד אחר, צד שממנו לא פיללנו לקבלו — מחיילים גרמניים. אחי בנימין היה מתורגמן בפלוגת־העבודה שלנו, ומטעם זה נהנה מכמה יתרונות וזכויות, — בין השאר היה רשאי לנסוע בחשמלית ברחובות קיוב, בקרון הנוער לבני „הגזע העליון". שם היה עֵד־שמיעה לשיחה שהתנהלה בין שני חיילי הצבא הסדיר הגרמני („וואֶרמאכט"). אחד סיפר לחברו: „עברתי בימים אלה בווארשה ושמעתי שהיהודים הארורים נלחמים שם באנשי הס.ס. „האמיצים". מה תאמר? ה„גיבורים" הללו אינם יכולים להם, ליהודים. המלים „אמיצים" ו„גיבורים" נאמרו באירוניה ובבוז, שכן חיילי הצבא הסדיר, שאנוסים היו להילחם בחזית, היו עוֹיינים את אנשי ס.ס. ש„לחמו" בעורף נגד היהודים ו„עשו חיים". בנימין לא שמע, לצערנו, את המשך השיחה, כי החשמלית נעצרה והחיילים ירדו. אך היה זה אישור נוסף של הסיפור על המרד מפי האויב.[103]

ע. ברנד

מפעולות
הוועד היהודי
האנטיפאשיסטי

לקורות הוועד היהודי האנטיפאשיסטי

הוועד היהודי האנטיפאשיסטי הוקם בקויבישב על־ידי השלטונות הסובייטיים המרכזיים באוגוסט 1941, חדשים אחדי התקפת גרמניה הנאצית על ברית־המועצות. תפקידו של הוועד היה לעורר את הקיבוצים היהודים בתפוצות להתעניינות־יתר בגורל היהדות הרוסית — עם המסע האכזרי של הנאצים נגד היהודים במקומות הכבושים ולהושטת עזרה ממשית לצבא האדום במערכותיו.

בראש הוועד הועמדו: אמן התיאטרון הנודע שלמה מיכאֶלס, הסופרים והמשוררים דוד ברגלסון, שמואל האלקין, פרץ מארקיש, איליה ארנבורג, איציק פפר ועוד, וכן אנשי מדע ואנשי־צבא ידועי־שם.

בשידורי הוועד היהודי האנטיפאשיסטי אל יהודי העולם, ביידיש, שולבו גם קריאות נרגשות בעברית: „לא אמות כי אחיה", „באו מים עד נפש". קריאותיו של הוועד מעל גלי האֶתר מצאו הד נרחב בקרב יהודי ארצות־הברית, ארץ־ישראל, אנגליה וארצות אחרות, — נוצרו בהן וועדים מיוחדים לעזרת ברית־המועצות במלחמתה — בהשתתפות ראשי המוסדות הלאומיים והציוניים הארציים. לצורך גיוס־יתר של עזרת היהודים בארצות־הברית, קנדה, ובריטניה יצאו במיוחד לארצות אלו ש. מיכאלס וא. פפר באוקטובר 1943 והקהילו בהן אסיפות המוניות, בגוללן את מסכת ההשמדה הנאצית של המוני יהודים.

מאז החלו להיטוות קשרים תכופים בין הוועד היהודי האנטיפאשיסטי במוסקבה ובין נציגי הקיבוצים היהודים בחו"ל, אשר רצו לראות בוועד היהודי הסובייטי — נציגות היהדות הרוסית. אך למעשה היה הוועד היהודי האנטיפאשיסטי מעין מרכז לבדי במוסקבה הבירה, ללא כל סניפים במקומות אחרים ברחבי ברית־המועצות.

..בימים ההם נקשרו קשרים בין הוועד היהודי האנטיפאשיסטי במוסקבה לבין הוועד הלאומי בירושלים והוסכם להוציא במשותף „ספר שחור" על תעלולי הנאצים ביהודי רוסיה והשמדתם בשנות הכיבוש. אולם תכנית זו בוטלה על־ידי אנשי מוסקבה עוד בימי המלחמה, כאשר החלה להתמוגן מפלתם של צבאות היטלר.

בשנות המלחמה ריכז הוועד היהודי האנטיפאשיסטי חומר רב על השואה הנאצית בברית־המועצות, והוא נעשה לכתובת היחידה של היהודים, — שארית הפליטה במדינה הסובייטית. סייע לכך גם עתונו של הוועד — ה„אייניקייט", שראשית הופעתו היתה בקויבישב ולאחר זמן קצר במוסקבה. בייחוד נתרחבו הקשרים בשלהי המלחמה ולאחריה. כאשר הפליטים היהודים החלו חוזרים למקומות מושבותיהם הקודמים. לראשי הוועד מיחסים גם את יזמת הפנייה אל השלטונות המרכזיים בדבר מלחמה בנגע האנטישמיות, שפשטה בקרב האוכלוסייה בתקופת המלחמה ולאחריה. מצד הוועד נעשו נסיונות שונים לקיים את עצמו גם אחרי מלחמה כמוציא לאור של העתון „אייניקייט" וכן ספרים ביידיש.

אך בתקופת השלום חדלו השלטונות המרכזיים לראות את הוועד היהודי האנטיפאשיסטי

כמוסד חיוני, שיש בו צורך ליהודי ברית־המועצות. א. ארנבורג, מראשי הוועד, שהצליח לפרוש ממנו זמן־מה לפני שפוזר במחצית השניה של 1948, אמר גלויות באחד מביקוריו בחו״ל, כי „הוועד לא נוצר אלא לצרכי המלחמה בהיטלריזם בלבד, שמטרתו לא היתה אלא תיאום הפעולות היהודית למען הניצחון, אך עם תום המלחמה שוב אין צורך בו״.

זו היתה פרשנותו של איליה ארנבורג לאחר תקופת המלחמה על שליחותו של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי, אך בעצם ימי המלחמה היתה, כנראה, דעה אחרת בקרב חברי הוועד. נאומיו של שלמה מיכאלס, שליח הוועד היהודי האנטיפאשיסטי, במקומות שונים בארצות־הברית, — מוכיחים בעליל, כי בתחילה חתר גם הוועד ככלל לקיים קשרים עם היהודים בארצות שונות, ולאו דווקא לימי המלחמה בלבד. אך עם הניצחון המלא על היטלר, סר, כנראה, חינו של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי בעיני הקרמל. בינואר 1948 נרצח ראש הוועד שלמה מיכאלס, ובנובמבר אותה שנה הופעלה התכנית לביעור כל מוסדות היהודים והתרבותיים היהודיים. בין היתר בא גם קיצו של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי — המוסד נסגר וחבריו נאסרו. ב־12 באוגוסט 1952 הוצאו להורג מיטב האמנים והסופרים היהודים, רובם חברי הוועד האנטיפאשיסטי.

עם פיזורו של הוועד נפסקו כל הקשרים שהיו לו גם עם מוסדות יהודים שונים בחו״ל בשנות המלחמה ולאחריה — לחיפוש קרובים, להבטחת עזרה לניצולים מידי הנאצים ועוד.

במדור זה מובאות סקירות על הכינוסים, שכונסו ע״י הוועד היהודי האנטיפאשיסטי בשנות המלחמה, כרוזים וגילויי־דעת שונים, וכן חומר אחר מפעולתו של הוועד בשנות קיומו.

העצרת הראשונה של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי (24.8.1941)

הכינוס הראשון של באי־כוח העם היהודי התקיים במוסקבה ב־24 באוגוסט 1941. נאמו: השחקן העממי של סס"ר ש. מ. מיכאלס, המשורר היהודי פרץ מרקיש, הלוחם בפאשיזם הגרמני בשורות הצבא האדום — יאָרונים קוזנאָצוב, הסופר היהודי דוד ברגלסון, חבר האקדמיה המדעית של סס"ר, חבר החברה האנגלית הממלכתית, בעל פרס סטאלין, פרופ' פ. ל. קאפיצה, במאי הקולנוע המפורסם, ס. מ. אייזנשטיין, בעל פרס סטאלין, הארכיטקט האקדמאי ב. מ. יאפאָן, הסופר ס. יא. מארשאק, הסופר איליה אָרנבוּרג, העתונאי הידוע, משתתף בעתונות האידית באמריקה, שכנא אָפשטיין.

במדור זה אנו מביאים תמצית דבריהם של שלמה מיכאלס, פרץ מרקיש, דוד ברגלסון ואיליה אָרנבוּרג.

שלמה מיכאלס

„התגייסו ראשונים למלחמה בפאשיזם"

יהודים, אחים שלי!

עליכם ועל בשרכם הרוטט של בניכם ובנותיכם השחיז היטלר את סכינו הרצחני. על גורלם של רבבות ומאות אלפים יהודים כבר ניסה היטלר את כוחו ההרסני.

באכזריות־יתר חרת היטלר על דגלו — השמדה מלאה של העם היהודי.

אין בכוח אנוש לתנות את דבר האמצעים האיומים, שהתלייניים הפאשיסטים, צמאי הדם, משתמשים בהם לשם עקירת קרבנותיהם. היטלר ומשרתיו הניחו ביסוד הפרוגרמה שלהם את צו השנאה אליכם, בני העם העתיק, בני העם המעונה מדורי דורות. עד מהרה התגלתה תכונתו הקאניבלית של היטלר ביחס לעמים הסלאביים הגדולים, ביחס אל כל העמים שוחרי החופש.

הכנופיה הפאשיסטית משתוללת באכזריות ובלי עונשין. היא לא נתקלת בשום התנגדות בכל מקום, שם נשאר העם בלי הגנה. העולם נאנח וסובל קשות מחמת השתוללות השיכורים, תלייני־הדמים האלה.

והיום, כשהעם הסובייטי הגדול עומד בקרב עם כנופית הרוצחים הפאשיס־טים, היום, כאשר העולם כולו גמר אומר לקחת תחת חסותו את העמים המשועב־דים והמדוכאים — היום באה גם שעתך, העם המעונה הקדוש! הסכת ושמע! די לך לשמש רק קרבן המציג בפני העולם את פצעיו הפתוחים, בעוררו על־ידי כך רגשי רחמנות מצד הזולת.

במדינתנו הסובייטית קם דור חדש, דור גאה, דור שירש את אוצרות התר־בות של עמו הוא ושל האנושות כולה, דור שתפס בכל מהותו מולדת מהי, כי ברית־המועצות נעשתה מולדתם של כל העמים השוכנים בתוכה.

דור כזה בז לפחד, דור כזה לא יסכים להיות קרבן!

בנינו נלחמים יד ביד עם כל אזרחי מדינתנו הגדולה במלחמת השחרור של מולדתנו. אמהותינו עצמן שולחות את בניהן למלחמה הצודקת על שליחותה של המולדת הסובייטית החופשית. אבותינו נלחמים שכם אחד עם בניהם ואחיהם באויב הנושא בחובו השמדה כללית של עמי העולם.

יהודים, אחים שלי, זכרו! כאן, בחזיתות המלחמה שלנו גורלכם, גם גורל ארצותיכם! אל תאמרו בלבבכם שהיטלר הרוצח יחוס עליכם. במעשי ערמימותו הוא מתכוון רק להרדים את עירנותכם. שנאתכם להיטלר צריכה להיהפך לנשק אקטיבי בקרב. יימחק מעל פני האדמה כל זכר לפאשיזם!

יהודים־אחים מאנגליה! אני מאמין, שאתם תימצאו בשורות הראשונות של מלחמת ארצכם הדימוקראטית יחד עם ברית המועצות לעקירת הפאשיזם!

יהודים אחים של ארצות־הברית ושל אמריקה כולה! ארצות־הברית עוזרות הרבה לארצות הדימוקראטיות במלחמתן באויב הנורא ביותר של האנושות — נגד הפאשיזם הגרמני. מובטחני, שאתם תצטרפו הראשונים להחשת העזרה הדרושה!

ואת, אֵם יהודיה! אפילו אם בן יחיד לך, תלווה אותו ברכותך במלחמה נגד המגפה החומה.

יהודים, אחים שלי, הבה נהדק שורותינו במלחמת השחרור הגדולה של ברית־המועצות, מלחמת כל העמים הנרדפים והמעונים!

פרץ מרקיש

„כבוד עמנו המושפל תובע תגובה"

יהודים אחים!

דם עמנו שפוך על פני הערים והדרכים המובילות מארץ לארץ, וכן בכל מקום, שם דרכו רגלי־־התלייניים הפאשיסטים.

טרם הספיק להתייבש הדם היהודי מההריגות האיומות בגרמניה, עדיין לא השתתק הבכי המר של רבבות הפליטים השדודים והאנוסים, אשר חיפשו להם מחסה ביערות — והנה פרץ מרחץ־דמים חדש באוסטריה, שם השתלט ומשתולל צלב־קרס כעניבת־תליה מחניקה. אחר כך החלו רציחות־דמים בפולניה, אשר האכזר הפכה לבית־קברות של מיליוני יהודים ופולנים. ערימות הרוגים ואפר

נשארו מכל עיר ועיירה, שם בנו להם יהודים קנים משלהם במשך אלף שנים בקירוב. תחת צלילי הצעקות החנוקות של רבבות יהודים קבורים־חיים, עברה המפלצת ההיטלראית השיכורה לצרפת, בלגיה, הולנד, נורבגיה ואל ארצות הבל־קנים. לכל מקום באה כשבידה הגרזן והתלייה, פיזרה בדרכה חורבן ומוות, בזרעה יאוש ואבדן־תקווה. היא קצרה חיי־ילדים, נשים וזקנים כעשב בשדה, והעם האומלל התגולל באפר כמו איוב, אשר כבה אור עיניו למראה הזוועות, שעברו לנגד עיניו. ובטרם הספיק העם להתאושש ניחתה עליו מכה שנייה — מאות אלפי פליטים אומללים הציפו את הדרכים והשדות. הם קפאו מקור — ערומים, יחפים ורעבים, שדודים על־ידי הכנופיות של ההיטלראים, נושאי „הסדר החדש" והתרבות הטאֶב־טונית באירופה.

כאן בברית־המועצות מצאו היהודים, אחרי אלפי שנות נדודים, בית ומולדת. כאן קמה מחדש שפת־האם שלו הנרדפת, ונוצרה ספרות יהודית גדולה וכן תיאט־רונים למופת. במשך חצי יובל שנים טיפח העם היהודי דור חדש של פטריוטים סובייטיים, שהנחילו כבוד לעם היהודי ולברית־המועצות כאחד בעיני העולם כולו.

עתה התנפל היטלר עם כנופיות השיכורים שלו על אדמתנו הקדושה, שנעשתה עריסתו של בית, של יושר אנושי מחודש, לכל העמים המדוכאים.

יהודים אחים! ידוע לכם, כי בשורות הצבא האדום נמצאים מיטב הבנים והבנות של העם היהודי. הם מגינים לא רק על כבוד עמם ועל כבוד ברית־המוע־צות, אלא גם על כבוד האנושות כולה.

יהודים אחים! בנשק ביד מוסרים טובי בנינו את חייהם בחזיתות המלחמה נגד הוואנדאלים הפאשיסטיים, אשר חרתו על דגל הקרס שלהם, דגל הדמים, את דבר עקירתו הפיסית והרוחנית של העם היהודי — לשחטו ולתלותו, וכן לפגוע בו בדרך הסטאֶריליזציה (עיקור).

ההיסטוריה הטראגית של עמנו העתיק דנה לכף חובה את ההליכה להשמדה כצאן לטבח. מובטחני, שלא תיאותו להכתים את דברי ימי עמנו ע"י חוסר מעשה והמתנה למלאך־המוות. והרי מלאך־המוות מסתופף על סף ביתכם, כשם שהוא הסתופף ביישובי הארצות הכבושות.

יהודים אחים! אין חיץ בין נהרות וימים. במלחמה זאת נבחן כל עם, ובאופן טראגי ביותר — העם היהודי המעונה. במאבק סופי זה חייב העם היהודי לשוב ולכבוש את זכותו לחיים ולקיום. הצטיידו בכל אשר בידכם, כדי לשמש חיילים נאמנים גם בעורף הרחוק.

הננו עם אחד, ועתה הננו גם צבא אחד. הים המפריד ביניכו לא הפריד ביניכו אף לרגע קט!

דם אחינו השפוך וכבוד עמנו המחולל צועק אליכם ומצפה לתגובתכם!

דוד ברגלסון

„לא אמות כי אחיה"

אחים ואחיות יקרים, יהודי כל העולם!

...אחד הרוצחים מכנופית היטלר פגש את נציגה של הקהילה היהודית בלודז', שהובא פצוע קשה אל הקומנדטורה הגרמנית, בדברים אלה: „אתם גאים פחות מאשר היהודים שנשארו בחיים בברלין ובווינה — ההם מתאבדים לדעת בהמונים".

בשברון־לב יש לציין, שבמידה מסויימת כבר הגשים היטלר את תכניתו. תוך שגים אחדות הוא שם קץ כמעט לכל היהודים בגרמניה ובאוסטריה. אין אנו יודעים כמה יהודים נשארו עוד כיום בגרמניה, צ'כוסלובקיה, פולין, צרפת, בלגיה, הולנד, דניה, רומניה, בולגריה, יוגוסלביה, יוון וכן בחבלים, אשר הפאשיזם כבש זמנית בשטחי ברית־המועצות. אך אנו יודעים שבכל הארצות האלה נמצא הרוב של היהודים בעולם. עומדת השאלה על עצם קיומו של העם היהודי בצורה חריפה ביותר, כפי שלא עמדה אף פעם בחייו של העם המעונה הזה. מעולם לא שתת העם היהודי דם כה רב, כמו מידו האכזרית של היטלר. והנה ברגעים אלה, כאשר אתם מאזינים לדברי, נקברים חיים מאות יהודים נשים וילדים, או ששופכים עליהם נפט, והם נשרפים חיים.

עם זאת אין אנו מסיחים דעתנו מן העובדה המקילה על אסוננו וממלאת לבנו תקוות בזמן הזה. בתקופות קודמות היו היהודים משוללים כל משענת כדי להילחם באויבם בנפש, הם היו חלשים מכדי לעמוד נגד משנאיהם. אך עתה עוברים זמנים חדשים על העם היהודי. אויבו האיום הוא גם אויבם האכזרי ביותר של הצרפתים, הפולנים, הצ'כים ושל עשרות עמים אחרים, שהפאשיזם כבשם ושעבדם — ממילא גם אויבם של העם הסובייטי הגדול ושל העם האנגלי הנעזר בידי ארצות־הברית. המאבק מתנהל לחיים או למוות. מאבק העם נגד הפאשיזם מעורר תקוות אצל האנשים בארצות הכבושות ומעודד אותם למלחמת־גרילה בערפו של האויב. גורלו של הפאשיזם נחרץ לכליה. מפלתו בטוחה. אך כל זמן שכוחו עדיין עמו, הריהו משמיד כל מה שבא לידיו — הנפש והרכוש, — ובתור הראשון הוא משמיד את העם היהודי.

מה צריכים, איפוא, היהודים לעשות בכל אשר הם?

לא אמות כי אחיה! האמנם נגזרה גזרת כיליון על העם הזה, אשר בכל הנסיבות של יסורים ותלאות, לא פס כוחו הרוחני, והוא נתן לעולם אישים דגולים

כמו שפינוזה, היינה, מנדלסון, ברנה, ביקונספילד, אופנבאך, בראנדס, לויטן, ריינהארט, איינשטיין, וכן הוגי־דעות רבים ולוחמים לצדק ולחופש.

לא, בשום פנים ואופן! לא ולא!

הסאדיסטים הפאשיסטיים מציעים ליהודי לודז' ללכת בעקבות אחיהם בברלין ובווינה ולהתאבד בהמונים. נטולי־בושה וחדורי רגשי אכזריות הם תובעים, שהיהודים עצמם יעזרו להם בהשמדת העם היהודי. אך היהודים הם עם קשה־עורף. אנו בוחרים בדרך הקשה והארוכה ביותר, הדרך המובילה אותנו לחיים ולא למוות. לא ניקח דוגמה מיהודי ברלין, שמרוב יאוש הם מאבדים עצמם לדעת, אלא מאחינו בארצות הסובייטים, הלוחמים בשורות הצבא האדום ובפלוגות הפאר־טיזנים — להכות באויב ולהשמידו.

אחים ואחיות יקרים, יהודים באמריקה! מצבו של העם היהודי קשה ומסוכן בשעה זו. בל ישכח זאת כל אחד מכם אף לרגע קט!

על היהודים בעולם, ללא הבדל דעה והשקפת־עולם — להצטרף עד מהרה אל חזית המלחמה הקדושה בפאשיזם — לכלותו ולהשמידו. יש לקרב את קיצו של ההיטלריזם. על היהודי בכל אשר הוא להטות שכם. ירים נא קולו ויתריע ברבים: לא אמות כי אחיה!

יקר כל יום: על הפרק — עצם קיומו של העם היהודי כולו!

איליה ארנבורג

„לא נשלים עם אדישות"

בימי ילדותי הייתי עד לפרעות ביהודים. זה היה מעשי־ידיהם של המשטרה הצארית ושל כנופית יחפנים. אך הרוסים החביאו אז יהודים. העם הרוסי לא נשא באשמת הפרעות. היהודים ידעו זאת. מעולם לא שמעתי מפי יהודים דברים ממורי־מרים על העם הרוסי, ולא אשמע זאת גם בעתיד. בהשתחררו מעול הצאר, שכח העם הרוסי את דבר רדיפת היהודים. קם דור חדש שאינו יודע כלל את עצם המלה „פוגרום".

גדלתי בעיר רוסית. שפת האֵם שלי היא רוסית. הנני סופר רוסי. עכשיו מגן אני יד ביד עם כל הרוסים על מולדתי. אך הנאצים הזכירו לי עוד דבר מה: את אמי קראו חנה. הנני יהודי. אני אומר זאת בגאווה. אותנו שונא היטלר יותר מאשר כל עם אחר. זה מוסיף לנו הוד ותפארת.

האמנם יש עוד צורך לספר מה שהחיה האֵרית מעוללת ליהודים? הנאצים הורגים ילדים לנגד עיני אמהותיהם. הם מאלצים אנשים זקנים במצב של גסיסה

לרקוד ריקוד „מה יפית". הם אונסים נערות. הם מענים, הם שוחטים, הם שורפים. שמות הערים ביאליסטוק, מינסק, ברדיצ'וב, ווניצה יישארו שמות־אימים בדברי הימים של הדור. אין להרבות במלים. דרושים כדורים. הם העליבו לפני מותו את הפילוסוף הצרפתי ברגסון — לגביהם, הפראים, הוא יהודי בלבד. הם פקדו לזרוק לבית־הכיסא של החיילים את ספרי השירה של המשורר הפולני טוביס: „יהודי הוא". איינשטיין? — „יהודי הוא". שאגאל? „יהודי הוא". האם בכלל אפשר לדבר על תרבות, כאשר הם, הנאצים, אונסים ילדות בנות עשר, וקוברים אנשים, בעודם חיים?!

אני פונה עתה אל היהודים בארצות־הברית כסופר רוסי ובתור יהודי. אין ים כזה שאפשר יהיה להסתתר מאחוריו. האזינו לרעמי התותחים מסביב להומל! האזינו לצעקות־הדוויי של הנשים המעונות בברדיצ'וב! לא תוכלו לאטום את אוזניכם, לא תוכלו לסגור את עיניכם. ללילותיכם, לתוך שנתכם, שהיא לעת עתה שקטה, יגיעו אליכם קולותיהן של האימהות מאוקראינה, מינסק וביאליסטוק, המקוננות על ילדיהן המעונים.

אצלנו עתה שעת ערב. אווירוני הנאצים הורגים עתה ילדים וזקנים בעיירות אוקראינה. השומעים אתם את קולות גסיסתם? יעשה כל אחד כל אשר בידו נגד האויב המשותף.

בקרוב יישאל כל אחד: מה פעלת? והוא יצטרך לתת תשובה לאנשים החיים, גם לאלה שאינם עוד בחיים, ואף למצפונו הוא.[104]

קריאת העצרת היהודית במוסקבה אל יהודי כל העולם (24.8.1941)

אחים יהודים ברחבי העולם!

עמים ומדינות רבים באירופה רמוסים ושותתים דם תחת מגף־השודדים של ההיטלריזם. הפאשיזם הפך עמים שלמים לעבדים. כל ארץ, שנכבשה כיבוש־מרצחים ע"י הגרמנים הפאשיסטיים, נעשתה קרבן בידי שודדים ומענים. פולין השדודה, צ'כוסלובקיה מוקזת־הדמים, צרפת עטופת־הקלון — כבולות בשלשלאות כבדות. אותו גורל טראגי מונה לבלגיה, הולאנד, לנורווֶגיה, ליוון, ליוגוסלביה ולארצות אחרות. העמים הסלאוויים מושמדים ללא רחם. בסאֶרביה בלבד טבחו קלגסי היטלר מאה אלף סאֶרבים. מאות ערים ואלפי כפרים נהפכו לעיי חרבות ותלי אפר. ואת הפירוט האיום הזה של מעשי אונס, רציחות ושריפות מכנים הוואנדלים הפאשיסטיים בציניות שאין לה דוגמה בשם „סדר חדש" באירופה, ואת הפורעים אנשי הדמים — בשם נושאי הציביליזציה החדשה.

אחים יהודים בכל העולם! אם פאשיזם־הדמים קבע את "הסדר החדש" בארצות המשועבדות אש ואונס, הרי לגבי העם היהודי ערך ההיטלריזם תכנית־דמים להשמדה גמורה ומוחלטת של היהודים בכל האמצעים שישנם בידי התליינים הפאשיסטיים. בפולין בלבד עינו אנשי היטלר עד מוות וטבחו באופן אכזרי משתולל למעלה משלושה מיליון פולנים ויהודים, באנסם בנות לעיני הוריהן, ובנפצם ראשי עוללים בנוכחות אימהותיהם. האומללים שנשארו בחיים מצווים לשלוח את בנותיהם לבתי־בושת לחיילים, ואת בניהם לעֶקר.

אחים יהודים! לפי רצון גורל ההיסטוריה, קשר העם היהודי המפוזר על פני כל העולם את תרבותו בתרבות עמי העולם הגדול. בארצות הכבושות והמשועבדות היו אחינו האומללים קרבנות ראשונים. קול דמי היהודים, שעונו בבתי־הכנסת ברוטרדאם, שהועלו באש, קורא לכל העולם כמו אלפי קברים אלמוניים בעריה ובעיירותיה של פולין, שבהם קברו מטורפי־הפאשיזם את קרבנותיהם בעודם בחיים. קול הדם השפוך אינו דורש צום ותפילה, כי־אם נקמה. לא נרות אזכרה, אלא שלהבת, שבה יושמדו תלייני האנושות. לא דמעות אלא שנאה עזה והתנגדות לאוכלי האדם הפראים. ולא במלים אלא במעשים. ואם לא עכשיו — אימתי!

בכל דברי הימים הטראגיים של עמנו רב־הסבל — מימי שלטון הרומאים ועד ימי־הביניים — אין למצוא בשום תקופה אימים ופורעניות דומים לאלה, שהפאשיזם הביא לכל האנושות — ובהשתוללות מיוחדת לעם היהודי.

שיכורים מדם ושוד התנפלו אוכלי האדם המשתוללים על ארץ, אשר עמיה מצאו בה אם־מולדת, שנתנה להם חיים נאים, חופש, אושר ופריחת התרבויות הלאומיות. ביניהם גם העם היהודי הרגיש את עצמו — בפעם הראשונה באלפי שנים — „שווה בין שווים". על פני השדות הפורים של הברית הסובייטית הגדולה יושב יוגב יהודי ליד הגה הטראקטור, יהודים עומדים ליד מכונות בבתי־חרושת ותעשיה. לפני היהודים נפתחו דלתות האוניברסיטאות. הם הלכו לצבא, למכרות, למעבדות. במשפחת העמים של ססס"ר מצא העם היהודי את מקומו. באחווה אמיתית עם עמי הברית הסובייטית בונים הם זה חצי־יובל שנים את רווחתם, את עתידם, את חירותם הלאומית.

השדות השקטים של העם הסובייטי רב־הלאומים האדימו עתה מדם. נחרבים כפרים וערים, שנפלו זמנית לכפות־הדמים של המפלצות ההיטלריות. דרכים ושבילים זרועים קברים

של אזרחים שלווים שעונו עד מוות ונתלו. אולם העם הסובייטי הגדול שוחר־החופש והצבא האדום האגדי שלו מראים נסים ונפלאות של אומץ לב וגבורה. בשדות הקטל הסובייטיים נלחם הצבא האדום לא רק למען העמים היושבים בסס״ר, אלא גם לכבוד האנושות כולה. בשדות הברית הסובייטית האדומים מדם מן ההכרח שהדבר החום, שהנחיל לעולם דמעות ויסורים ויאוש, יכרה לו כאן קברו לעולמים. הצבא האדום מקים, בהיאבקותו עם תליין העמים, גיבורים שאין להם אח ודוגמה בתולדות האדם, וברשימת הראויים לתהילה אנו קוראים בגאווה שמות של יהודים, שיצאו בהכרת־כבוד סובייטית להגן על תרבות האנושות מפני הבארבארים הפאשיסטיים. אנו מתגאים לציין את שמות בני עמנו בין אלה הנאבקים עם הבאנדיטים ההיטלריים באוויר, בים וביבשה; ברגש התפעלות עמוקה אנו מוצאים את שמותיהם גם בין הפארטיזאנים. שכם אחד עם הגברים נלחמות גם בחירות הבנות של עמנו.

אחים יהודים במרחבי העולם! הם מוסרים את עלומיהם גם למען שלומכם וטובתכם שלכם. הדבר החום, המרבה לזעוף עם התקרב קצו, חותר להגיע גם לעבר האוקיינוס. כל עוד משתולל הפאשיזם — כל אדם בסכנה.

הקול־הקורא שלנו נישא אליכם עם כל הדם השפוך של מיליוני יהודים חפים מפשע. דברנו שלוח אליכם כאות אזעקה הקורא להתנגדות ולנקמה. יקרב נא כל יום אותנו למועד השילומים. עם כל שעה תוסיף ותתלבה בלבכם אש הקודש של הנקמה. כל רגע שלכם יהיה נא גדוש נכונות לפעולה.

ערערו בכל האמצעים את האוצרות הכלכליים של הפאשיסטים בכל חלקי העולם. חדרו לתוך הענפים החיוניים ביותר של חרושת המוות ההיטלרית ושתקו אותם בכל מחיר. החרימו את תוצרתם באשר היא שם. פרסמו בכל מקום ובכל לשון את מעשי האכזריות שלא היו דוגמתם הנעשים על־ידי האספסוף הקאניבאלי בנתיב־הדמים שלו. פעלו במסירות נפש קדושה של פארטיזאנים בלתי־נרתעים. שום יהודי אל ימות בטרם יגמול לתליינים הפאשיסטיים בעד הדם השפוך של חפים מפשע. פתחו תעמולה רחבה בעד סולידריות ועזרה ממשית לברית הסובייטית, העומדת בהתנגדות גבורה לנושאי מוות וחורבן.

האנושות תשתחרר מהדבר החום! חובתכם לעזור לביעורו. יהי חלקכם אתם במלחמת מצוה זו!

על החתום: פרופ׳ ש. מיכאלס, שחקן עממי של סס״ר; המשורר פרץ מרקיש; הסופר דוד ברגלסון; פרופ׳ י. נוסינוב; ס. סאמוסוד, שחקן עממי של סס״ר; יעקב פלייר, חתן פרס בתחרות פסנתרנים בינלאומית; אמיל הללס (כנ״ל); י. יופאן, אקדמיק לאדריכלות; הצייר י. רבינוביץ; הצייר א. טישלר; במאי הקולנוע ס. אייזנשטיין, עסקן האמנות רב־הפעלים; הסופר ש. מרשק; המשורר ש. האלקין; מ. רייזן, שחקן עממי של סס״ר; הסופר איליה ארנבורג; ד״ר בומאש; פרופ׳ ד. אויסטראך, כנר; י. ז׳ק, פסנתרן; הסופר א. קאפלר; העתונאי ד. זאסלבסקי; ו. זוסקין, שחקן עממי של סס״ר; הסופר ש. גורדינר; פרופ׳ פ. קאפיצה, חבר האקדמיה למדעים של סס״ר, חבר לחברה המלכותית הבריטית; העתונאי שכנא אֶפשטיין; השחקנית קלארה יונג.[105]

שידור ממוסקבה אל יהודי העולם

„באו מים עד נפש"

זו היתה הסיסמה העברית של השידור היהודי השני ממוסקבה בח' סיון תש"ב—24.5.1942. השידור נפתח בדברי אמן התיאטרון שלמה מיכאלס.

מיכאלס אמר בין השאר: „אני מדבר אליכם, בני העם היהודי בבריטניה הגדולה, בארצות־הברית של אמריקה, בארץ־ישראל, בריפובליקות של אמריקה הדרומית, בדרום אפריקה ובאוסטרליה. אני מייצג את החלק של העם היהודי היושב בססס"ר... ידי היטלר מגואלות בדם. הוא משמיד, הורג מאבד. הוא רוצה לחסל את כל היהודים באזורים הכבושים. אחים יהודים בעולם. אוקינוסים גדולים מפרידים בינינו, אך אוקינוס הדם של אימהותינו, אחיותינו, בנינו ואחינו שנשפך ביד הפאשיסטים מאחד אותנו. האינכם שומעים את אנקות־הגסיסה של המעונים? האזינו לבכי הילדים והתינוקות, שאימהותיהם נגזלו מהם! יישמע הבכי כקריאה: הבו טאנקים, מזוסים ותותחים יותר בשביל הצבא האדום! אנו קוראים אתכם לא רק לעזור לצבא האדום אלא גם לקחת חלק פעיל במערכה נגד המגפה החומה.

חזרו על דברי ראשונינו: „עין תחת עין, שן תחת שן".

דויד ברגלסון — „זאת הפעם השניה מושמעת הזעקה הפורצת מלב מיליוני יהודים: „באו מים עד נפש". לכל העם היהודי אורבת הסכנה להימחק מעל פני האדמה. בפראות ובאכזריות, שהן כלי נשקו העיקריים של היטלר, יצא למסע השמד, וקודם כל נגד היהודים, נגד אחינו ואחיותינו. יצא לשחוט, לאנוס, לנקר עיניים, לכרות שדיים, לקצץ ראשים... לעומת מעשי הזוועה של הנאצים, חיוורים הם יסורי עמנו, רב הסבל, בדורות שקדמו, בדורות האינקוויזיציה. מעולם לא היתה הסכנה גדולה כמו עכשיו. אמנם לא בודדים אנחנו. יש לנו בעלי־ברית אדירים. האומה הסובייטית הגדולה, בת 200 המיליונים, יצאה להילחם בהיטלר. אחינו נלחמים יחד עמהם בשדות־הקרב, ודמיהם של היהודים הפטריוטים נתערב בדמם של הרוסים, האוקראינים, ושאר העמים הנלחמים באויב המשותף. החרב של הפאשיזם מורמה על צוואר העם היהודי. במינסק ובהומל, בקיוב, באודיסה ובקארטש — מופקרים דמינו לגיסותיו של היטלר. עוד לא מגינו את כל קרבנותיו ועוד לא הבאנו אותם אפילו לקבורה. רבים מאד מהנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. דמם הקדוש שנזרק על הגדות ונשפך בתעלות צועק באזנינו. ולא רחל אמנו תקום מקברה ותבכה את בניה, אלא אנו כולנו נקום כאיש אחד לנקמה. ארור האיש המדמה, כי יעלה בידו להימנע ממלחמה קדושה זו.

אחים ואחיות! אנו קוראים אליכם: הילחמו בפאשיזם והכו בו כל אחד באשר הוא שם... עשו מאמץ מוצלח, כפי שעמנו מסוגל. זכרו את הסכנה הגדולה, אבל זכרו גם את התקווה הגדולה. כי במאמצים משותפים של ססס"ר, בריטניה הגדולה וארצות־הברית יוכה השונא שוק על ירך!

העם היהודי חי ויוסיף לחיות!"

בין שאר הנאומים יש לציין דבריהם של רופא צבאי יהודי שמסר ברוסית פרטים על מעשי הגבורה של רופאים יהודים באש החזית; פרופסור אלכסנדר פרומקין מחארקוב פנה באנגלית אל אנשי המדע היהודים בלונדון, בניו־יורק ובירושלים, שיעשו ככל יכולתם המדעית למען המלחמה בפאשיזם; ספיוואק, חבר האקדמיה האוקראינית למדעים, נאם אידיש והעלה על נס את גבורת היהודים מימי התנ"ך והמכבים ואת גדולת היהודים מימי יהודה הלוי והרמב"ם; אחות רחמניה יהודית מבית־חולים צבאי קראה: "לאימהות ולאחיות היהודיות בכל ארצות תבל לעזור לנשים הגיבורות של ססס"ר; המשורר דוד הופשטיין קרא את ברכת הסופרים והאמנים היהודים בארגנטינה; נשיא הקולחוז היהודי "ניי־לעבן" ליד קויבישוב, דוד שצ'ופק, דיבר בשם המשק שלו, שנוסד לפני 15 שנים על חוף הוולגה; הסופר מרשק סיפר על תעודה שנמצאה אצל קצין גרמני, תעודת אכזריות של הנאצים, וכן נאם שר הגדוד פייבל מיכלין, ששירת 20 שנה בצבא האדום

לפני סיום השידור נקרא קול־קורא אל היהודים בעולם, "שאסונם גדול מאסון יתר העמים". [106]

כרוז העצרת השניה של באי־כוח העם היהודי (24.5.1942)

„תשעה חדשים עברו מאז קריאתנו הראשונה אליכם להצטרף למלחמה באויב האנושות, באויב העם היהודי. מאז עלה בידי ההיטלרים לשרוף מאות אלפים מאות אלפים בני־אדם, בני עמים שונים. גדול ביותר הסבל, איומים ביותר היסורים של העם היהודי. בערים שנכבשו הומתו יהודים רבים מיתת עינויים. ההיטלרים מתקלסים, מתעללים, מרטשים ילדים לעיני אמותיהם. הם קוברים בני־אדם חיים. יש מקומות־ישוב שלא נשאר בהם עתה אף יהודי אחד. לפני תשעה חדשים קראנו אליכם בשעה שצבא היטלר התקדם. מאז חל שינוי. הצבא האדום, כל עמי סמס״ר, והעם היהודי שכם אחד עם בני יתר העמים, יצאו בעוז גבורה להדוף את האויב. צבא היטלר הוכה, אך עוד כוחו אתו. בידיו כמעט כל אירופה, בידיו חלקים גדולים של סמס״ר. עודנו שואף להתקדם בתחומי ארצנו ולהוסיף לכבוש. ובשעה זו אנו פונים אליכם, יהודי כל העולם, ממוסקבה החפשית והבלתי־נכנעת: כאן אצלנו אין אף משפחה יהודית אחת שלא שלחה את בניה לחזית. בתוך הדם הסובייטי הרב שנשפך למען שחרור הארץ יש דם יהודי. אנו מכבדים את זכר החללים, אנו גאים על מעשי הגבורה של החיים. ואנו קוראים ליהודים בצבא האדום, לתותחנים ולצלפים להוסיף להילחם בגבורה ובכבוד. היהודים בטאנקים הסובייטיים יוסיפו ללחוץ את האויב ולגרשו מאדמתנו. אין כבוד יותר גדול מהיות לוחם בשורות גדודי־הגווארדיה הסובייטית.

חברים יהודים בארצות שנכבשו ע״י הפאשיסטים הגרמניים! הפילו את החומות של הגיטואות, הזדיינו ברובים ורימוני־יד, הצטרפו לפלוגות הגאֶרילה! ערערו שלטון היטלר בכל מה שתוכלו. השמידו את רכבותיו! יהודי בריטניה הגדולה ואמריקה! במלחמה זו אין מקום לעמידת ציפיה. מיוהאנסבורג עד מונטריאל, מאלכסנדריה עד סאן־פראנציסקו יצטרפו נא היהודים למערכה. אל תדחו את הדבר אף לרגע אחד! אם כל העמים שוחרי־החופש יעשו כמעשה העם הסובייטי ייעקר הפאשיזם מן השורש בקרוב.

פועלים יהודים בארצות־הברית של אמריקה, בבריטניה הגדולה, בקאנאדה, בארץ־ישראל, בדרום־אפריקה, ובאוסטראליה! נחוצים מטוסים יותר כדי למגר את הרוצחים הפאשיסטים. נחוצים יותר טאנקים כדי לשחרר את האזורים שנתפסו בידי היטלר. אל תחוסו על חייכם — הצטרפו לצבאות הברית האנטי־היטלרית! יהודי אמריקה הדרומית והמרכזית! רחוקים אתם משדה־המערכה. אתם מברכים בכל בוקר את הצבא האדום המכה באויב. אתם מקללים בכל ערב את ההיטלרים הממיתים את אחיכם. יהיו נא ברכותיכם להקות מטוסים ומפציצים.

יהודים־אחים בעולם כולו! אספו קרנות כדי לקנות אלף טאנקים ו־500 מטוסים ולשלוח אותם לצבא האדום! בין המחנות הנלחמים — בין מחנה הריאקציה מזה ובין מחנה הקידמה מזה, שאליו משתייכים כל עמי־הברית שוחרי החופש — אין מקום לשלום כל עוד לא מוגרו היטלר וכנופיתו. אנו בראשית הקיץ של 1942 שנועד להכריע במערכה. הוא יחתוך גם את גורלו של העם היהודי. אין כבוד גדול מאשר להיות חיל לוחם בשעה שיהודי פאריס ורומא, אמסטרדאם וסאלוניקי, ורשה וריגה, לבוב וקיוב, מינסק ואודיסה, מומתים, מעונים, מושפלים עד עפר, האזרחים היהודיים של האומה הסובייטית הגדולה שהתכנסו בבירת מולדתנו הקדושה אומרים לכם אמירת־פומבי: הילחמו עד טיפת הדם האחרונה! שעת הניצחון קרובה! התאספו תחת דגל החופש! לנשק!״ [107]

שבועת העם

המושב הראשון של מליאת הועד היהודי האנטיפאשיסטי ב־28 במאי 1942 גמר אומר, שביום 22 ביוני יישבעו כל יהודי העולם להילחם עד הסוף. בכל האמצעים והכוחות להשמדת הפאשיזם. לשם זה הוציא הוועד היהודי האנטיפאשיסטי בסס"ר קול־קורא, לאמור:

אל היהודים בכל הארצות!

קיומו של העם היהודי בסכנה גדולה! לחיים או למוות — לחיות או להישמד! את היהודים יש למחוק מעל פני האדמה — אומר היטלר. העם היהודי חיה יחיה! — אומרים אנחנו.

מיליוני אחינו כבר הושמדו בידי היטלר, ידו הרצחנית הורמה על כולנו, על כל יהודי בכל אשר הוא.

בכל הזמנים של גזירות על היהודים קמו כולם כאחד, להילחם בשונא. לא אמות כי אחיה! היתה הסיסמה למאבק.

האחריות לקיום העם מוטלת על כלל היהודים ועל כל יהודי לחוד. כל ישראל ערבים זה לזה. יחד עם כל העמים של רוסיה הסובייטית, נשבעו היהודים להקריב את עצמם ואת רכושם למען המלחמה בפאשיזם הרצחני. בדמנו ובדם ילדינו, אחינו ואחיותינו חתמנו על השבועה הזאת.

אבות ובנים, אימהות ובנות לוחמים בכל החזיתות — ממערב עד מזרח, מדרום ועד צפון. במטוסים, באניות, בטאנקים ובצוללות. ליד מרגמות ומכונות־יריה, בחיל הפרשים ובחיל הפארטיזנים, בבתי־חרושת לנשק ובשדות הקולקטיביים. תחת מטר של פצצות — בכל מקום הם נושאים בלבם את השבועה הזאת ומקיימים אותה כבנים נאמנים של עמנו היהודי. אליכם, יהודי העולם, פונים אחיכם הסובייטיים בקריאה:

הבה נקיים את ההכרזה של אספת־העם השניה של נציגי העם היהודי — שנתקיימה במוסקבה — להעניק אלף טאנקים ו־500 אווירונים לצבא האדום; הבה נקרא את טורי הטאנקים והצי האווירי על שמם של גיבורי העם היהודי ועל שם היוצרים הגאונים של התרבות היהודית, כגון: בר־כוכבא ויהודה הלוי, ברוך שפינוזה והינריך היינה, שלום עליכם ויצחק לייבוש פרץ, מנדלי מוכר ספרים ומוריס ווינצ'אֶבסקי, יוליס שימילוביץ, אשר שווארצמן ונפתלי בוטווין, הבה נקרא אותם גם על שם הגיבורים היהודים של המלחמה הגדולה — שלמה גורַאֶליק, ישראל פיסנוביץ, גנראל יעקב קרייזֶר ואחרים.

אנו פונים אליכם בקריאה:

להכריז את יום העשרים ושניים ביוני 1942 ליום של כל יהודי העולם למאבק עם האויב. יהי היום הזה, יום ההתגייסות של כל הכוחות והאמצעים להשמדה גמורה של הפאשיזם בשנת 1942!

יהי היום הזה, יום של גיוס כל הכוחות והאמצעים לשם הצלת הציביליזציה האנושית!

יהי היום הזה, יום של איסוף כל הכוחות והאמצעים למען הבטיח קיומו של העם היהודי!

יהי היום הזה, יום, שכל היהודים באשר הם שם, יקיימו במעשים את שבועת ההתחייבות — להקריב הכול למען המלחמה הקדושה נגד האויב.

יישבע כל יהודי שבועה קדושה זו:

„אני, בן או בת של העם היהודי, נשבע — לא לנוח ולא לשקוט כל עוד אחי עומדים בהיאבקות עד שהיטלר וכנופית תלייניו — האויבים בנפש של כל העמים והשונאים המובהקים של העם היהודי, יימחו מעל פני האדמה!

אני נשבע לנקום דם אחי ואחיותי המעונים, השרופים חיים והקבורים חיים, בכל הערים והכפרים, בכל הארצות, שיד האויב מגיעה אליהן.

אני נשבע לקחת נקם עד הנשימה האחרונה — על המתת נשים וילדים, על עינוי עמי ועמים־אחים.

דם תחת דם! מוות תחת מוות!

אני נשבע לבלי לחוס על חיי ועל רכושי, לעזור לאחי קרובי־הדם ולכל העמים שוחרי החופש במלחמה נגד הפאשיזם. שום דבר לא יקשה עלי ולא ייקר בעיני כדי להציל עמי מכיליון.

ארורים יהיו העומדים מנגד במערכה ובמאבק!

יהי שמם לדראון עולם!

אני נשבע להיות עם אלה, שימלאו את חובתם הקדושה במערכה להגנת חייו של העם היהודי וכבודו!

אני נשבע!"

יהודי ארצות הברית, אנגליה, קאנאדה, קובה, מקסיקו, פלשתינה, ארגנטינה, ברזיליה, אורוגוואי, טשילי, דרום־אפריקה, אוסטראליה וארצות־אחרות — זכרו, עם מתן השבועה הקדושה ועם תרומתכם לרכישת טנקים ואווירונים בשביל הצבא האדום הנודע לתהילה, אתם מבטיחים את קיומכם, את קיום משפחותיכם, — בזה עוזרים אתם להציל את העם היהודי מהשמדה, וכן עוזרים אתם לשחרר את העולם מהתלייניים ההיטלריים.

תמלאו את החובה הקדושה שמצפונכם יהיה נקי למען ילדיכם ונכדיכם![108]

47 חתימות של סופרים, אמנים, גנירלים ואישים אחרים.

המושב השני של מליאת הוועד היהודי האנטיפאשיסטי בסס"ר

ב־18—20 בפברואר 1943 התקיים במוסקבה הכינוס השני של הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי בברית־המועצות.

נתקיימו ארבע ישיבות. השתתפו צירים מכל חלקי רוסיה: אנשי צבא, סופרים, מדענים, שחקנים, אנשי ציבור וכן צירים מהחבל היהודי האוטונומי.

הכינוס עורר תשומת־לב רבה לא רק אצל יהודי ברית־המועצות. הגיעו הרבה ברכות מכל רחבי המדינה וגם מחו"ל — מארצות־הברית, בריטניה, פלש־תינה, קנדה, ארגנטינה, אורוגוואי, אוסטרליה, מהאי קובה ומדרום־אפריקה.

הכינוס פנה בקריאה לכל היהודים בעולם להשתתף במעשים ממשיים במל־חמת העמים שוחרי החופש נגד הפאשיזם צמא־הדם ולהרחיב את מפעל העזרה לצבא האדום.

(„אייניקייט", 15 במארס 1943)

דברי משתתפים:

פרץ מרקיש:

העם היהודי עושה את חשבון הדמים שלו נגד הפאשיזם עוד מזמנים קודמים, עוד קודם שהתחילה המלחמה על אדמת הארץ הסובייטית. לתרבות היהודית הזכות להאשים את גרמניה ההיטלרית בעד מאות אלפי קרבנות היהודים, אשר פיזרה על אדמת אירופה — בכל מקום, אשר שם ניסתה לכונן את ה„משטר החדש".

המלחמה הוכיחה, שעלינו להעריך מחדש את היחס המקובל אל העם היהודי. ראינו מקרוב לא רק את המרטירולוגיה של עמנו, אלא גם את מאבק־ההתנגדות שלו, את מלחמתו נגד היטלר וההיטלריזם במסירות נפש, שהוא נלחם שכם אחד עם כל העמים שוחרי השלום.

בדברו אל אחינו מעבר לים, היטיב הוועד לעשות, בהשמיעו צלילי כבוד ורוח גאה של העם היהודי כאן — במולדת הסובייטית שלנו. מידת גאוותנו נמדדת בהישגי הקרבנות ובהצטיינותם של בנינו ובנותינו הגיבורים.

על הוועד היהודי האנטיפשיסטי להרחיב להבא את גבולות פעולתו. עליו להתעניין במצבם של הפליטים ולסייע לסידורם של ההמונים האלה. „אייניקייט" צריך להקדיש תשומת־לב יתרה לבעיה זו.

דוד ברגלסון:

תפקידו של הוועד למשוך אליו את כל שכבות העם היהודי לשם מלחמה בפאשיזם. ישנם מפריעים למלחמה זו. הכינוס שלנו צריך לקרוא אותם לסדר.

ה„אייניקייט" צריך להביא אליהם את דבר מחאתנו. חלק מהחומר שלנו קיבל הד ברחבי תבל. עתה נמצא בתיק המערכת חומר חדש, מעניין.

החברים שיש להם תלונות על הוועד חייבים להביא בחשבון את הקשיים המלווים את עבודתנו. רבים מנושאי התרבות שלנו לוחמים בחזיתות המולדת. היתר מפוזרים כפליטים, אך עבדנו ונעבוד להבא בכל התנאים. מאתנו יצאה הקריאה אל כל היהודים בעולם — להתאחד.

דוד הופשטיין:

...הצבא האדום משחרר עיר אחרי עיר, כפר אחרי כפר. כשנחזור לשם, מה נפגוש? חורבות וקברים. עלינו להתכונן לבנייה גדולה. הבה נדאג לאנשים חיים אשר יצטרכו לעשות בעבודה. נדאג להם בעוד מועד.

איליה ארנבורג:

...ביקר אצלי יהודי מבוגר, אב של טייס ידוע, אשר כל העתונים הצבאיים כתבו על גבורתו. הטייס היה בנו יחידו. הוא אהב אותו מאוד. וכך סיפר לי האב:

„דיברתי עם מנהל אזרחי, והוא אמר לי: — מדוע אין בחזית יהודים, מדוע אינם נראים במלחמה? לא עניתי לו כלל — היה קשה עלי הדיבור. זה היה 4 ימים אחרי שקיבלתי ידיעה מהמפקדה על מות בני".

כולכם שמעתם בוודאי על היהודים, אשר „לא רואים אותם בחזית". היה זמן שרבים מהחיילים לא הרגישו שהם יהודים, עד שהתחילו לקבל מכתבים מקרוביהם מאוזבקיסטאן ומקאזאכסטאן בשאלות: „אצלנו מדברים בגלוי שאין רואים יהודים בחזית, שהם אינם לוחמים". למקרא ידיעה כזאת בדרך לחזית או בחפירה, מודרכת מנוחתו של החייל היהודי. מנוחתו מודרכת לא בשל דאגה לעצמו אלא בשל דאגה לקרוביו, אשר מעליבים אותם חינם. וכדי שהחיילים והקציניים של הצבא האדום יוכלו להילחם בלב שלם, חייבים אנו לספר איך הם לוחמים בחזית — לא לשם התפארות, אלא למען שאיפתנו היחידה בימים אלה — להשמיד את הגרמנים יותר מהר. לאותו צורך עלינו ליצור ספר, אשר ביכולתו להוכיח את דבר השתתפותם של היהודים במלחמה. סטאטיסטיקה בלבד אינה מספיקה, צריך להוסיף לכך סיפורים חיים ותמונות. צריך להוציא קובץ שיספר על יהודים גיבורים, שלקחו חלק במלחמת המולדת הגדולה. צריך לספר את האמת ורק את האמת, וזה יספיק. מדובר על מפעל ממלכתי חשוב, אשר יחזק את כוחו המסתער של הצבא האדום.

דברי סיום של ש. מיכאלס:

הרשו לי לסכם כמה סיכומים. בכינוס הזה התקיימו ויכוחים בשאלות אחדות. למתווכחים היתה שאיפה אחת — לחזק את עבודתנו. הוויכוחים התנהלו בעיקר על דרכי עבודתו של הוועד. היו כאלה אשר שכחו שהוועד הוא ארגון לוחם, אשר לו תפקיד מסוים וברור — לארגן את הכוחות למלחמה בפאשיזם. עם זאת יש מקצת אמת בדברי החברים, שהוועד טרם נעשה מרכז בשביל האוכלוסיה היהודית בארצנו, כמו שהוא צריך היה להיות. פונים אלינו מכל קצות הארץ במכתבים כאובים. האוכלוסיה היהודית המפוזרת מחפשת כתובת ואסור לנו להתחמק מכך. בכמה וכמה מקרים עלינו לגלות יזמה חיובית ולהביא שאלה זו או אחרת לפני המוסדות המתאימים.

נכון העירו כאן, שעבודתנו נכנסת לשלב חדש. בכינוס הראשון הצבענו על האויב המתקרב ובא וכי יש להילחם בו, שבנינו ובנותינו ממלאים כבר את חובתם. תבענו אז שיהודי העולם כולו יבואו מיד לעזרה. בכינוס השני כבר חיפשנו צורות קונקרטיות לעזרה הנדרשת. עתה הגיע הזמן לדבר בנעימה אחרת. כבאי־כוח העם היהודי רשאים אנו להטיל אשמה על אלה, שאינם ממלאים את חובתם ולדרוש את מילויה. ייבושו אותם היהודים המגלים יחס פסיבי לעת כזאת!

זהו דברו החדש של הכינוס הזה.

עלינו להודיע גם קבל עם ועדה בעולם כולו: נכשל מבטחו של היטלר בשלהוב האנטישמיות בקרב הצבא האדום. כל חייל וחייל של העם הסובייטי, רב־הלאומים, הוא הוכחה חיה לכישלון זה.[109]

מתוך גילוי־הדעת של המושב השני של מליאת הוועד היהודי

אל כל היהודים בעולם!

אחים ואחיות!

...התליינים ההיטלראים ירו, עינו, תלו מיליוני אנשים. בברוטליות ובסאדיזם אכזרי השמידו המנוולים ומוסיפים להשמיד עד היום את בניו ובנותיו של עמנו.

דרך חזיתות האש מגיעים אלינו קולות הדווי ובקשות להצלה של קרובינו ושאֵרי בשרנו. הם מחכים לגואל שישחררם. דם המומתים קורא לנקמה.

אחים ואחיות!

אנחנו, יהודי ברית־המועצות, קוראים אתכם בשם אלה שנספו, בשם הקרבנות השותתים דם בתאי העינויים שהקימו אנשי היטלר, בשם העבר, ההווה והעתיד של עמנו — שתמלאו את חובתכם הלאומית! הכו את האויב החמוּר ביותר של האנושות, המשמיד את העם היהודי! הכוהו בכל האמצעים אשר ברשותכם! הכו אותו על־ידי הסתפחותכם אל שורות הלוחמים השותפים! הכוהו במאמציכם בעבודה למען הניצחון, הכוהו בעזרה מכסימלית דחופה לצבא האדום הגיבור!

יהודי ברית־המועצות אינם חסים על דמם, על חייהם, והם שולחים אל החזית נגד הפאשיזם את טובי בניהם, המגלים גבורה בלתי שכיחה. הגיבור בן 17 חיים דיסקין, בעודו שותת דם מארבעה־עשר הפצעים שקיבלם בשדה־הקרב, מצא בו כוח לעצור ולחסל טנקים של האויב. גיבור בריה״מ לייזר פאפאֶרניק, שהוקף על ידי רוצחים פאשיסטיים מכל העברים, פוצץ את עצמו יחד אתם, וכמו שמשון הגיבור מן התנ״ך נשאר בן־אלמוות. יחד עם כל הלאומים הסובייטיים מוסרים היהודים הכול כדי לחזק את הצבא האדום. יחד עם כל האזרחים הסובייטיים מוסרים היהודים, מקטון ועד גדול, את חסכונותיהם, כדי להקל ולקצר את הדרך של הצבא האדום לנצחונו המשותף על הבארבארים.

יהודי פולין, יוגוסלביה, צ׳כוסלובקיה, יוון — הולכים בדרך אחיהם באוקראינה ורוסיה הלבנה ומכים את הרוצחים ההיטלראים מכות קשות.

עם היותם מעונים, נתונים לכלייה במחנות ובגיטואות, מגינים היהודים בארצות הכיבוש על כבוד עמם ומשמידים בקרבות של כוחות בלתי־שווים מאות על מאות רוצחים גרמנים.

מתקרב היום, שהיטלר עם הכנופיות שלו יועמדו לפני משפט העמים. כל העמים יגישו את תשבונם, אך גדול ביותר החשבון שעומד להגיש העם היהודי. יחד עם כל העמים שוחרי השלום יצטרך העם היהודי להופיע במשפט בתורת קטיגור.

אוי ואבוי לאלה, אשר מסיבה זו או אחרת מפריעים לעם להתאחד בזמנים של אסונות כה גדולים, ארורים אלה המפריעים לבוא לעזרת הצבא האדום הגיבור, המגן על החופש, החיים והכבוד של העם היהודי.

...אחים ואחיות! חברי קהלות שונות, אגודות מקצועיות, חברות ולאנדסמאנשאפטן! בחורים ובחורות יהודיים! אימהות יהודיות! יהודי העולם כולו! מה היתה עזרתכם למפעל המשותף — לקחת נקם מהאויב על הדם השפוך של קרובינו? מה עשה כל אחד מכם למלחמה באויב המשותף, צמא־הדם, אויב העם היהודי והאנושות כולו? מה עשה כל אחד מכם, כדי שיד הדמים של הפאשיזם לא תגיע אליכם ולא לבניכם?

זכרו! החיה ההיטלראית פצועה, אך טרם קיבלה מכת־מוות. וכל עוד החיה לא הומתה, הרי חייו של כל אחד מאתנו בכל מקום שיימצא בחזקת סכנה!

זכרו! כל חוסר מעשה במלחמה נגד הכובשים הגרמנים כמוהו כעזרה להם להגשים תכניותיהם הרצחניות, לשעבד את כל העמים, להשמיד את העם היהודי.

היטלר והכנופיה שלו עושים הכול, כדי למחוק את העם היהודי מעל פני היקום, כדי שהעם היהודי ייעלם עם אות קין על מצחו. יהודי כל העולם צריכים לעשות הכול, כדי שהעם היהודי יוסיף לחיות בקרב משפחת העמים שוחרי השלום, בשאתו גבוה־גבוה, את דגלו, דגל התהילה והכבוד.

הכול למלחמה בפאשיזם!

הכול לשם הצלת העם היהודי!

הכול למען הניצחון![110]

חתומים: אמנים, סופרים, אנשי מדע, אנשי צבא — 40 חתימות

קריאת הרופאים היהודים בסס"ר לרופאים היהודים בכל העולם

עם יום־השנה השני למלחמת גרמניה - רוסיה

אחים יקרים וחברים יקרים!

מתקרב יום השנה השני להסתערות הנאצים על מדינת הסובייטים. אוצרות עצומים בשדה הכלכלה והמשק, התרבות, המדע והאמנות הושמדו כליל: נחרבו מכונים יקרי־ערך לחקירות מדעיות; בתי־חולים ומרפאות הועלו באש. בערים וכפרים באוקראינה, רוסיה הלבנה, קרים ובשורת אזורים אחרים, שנפלו זמנית לידיו הטמאות של האויב הפראי, זרועים תליות וקברים של מאות אלפי אנשים מבני הסובייטים, החפים מפשע. מאות אלפים אבות, אימהות, נשים וילדים, אחים ואחיות הומתו או נתלו, לאחר שעונו באכזריות אימה.

ראש־הטבחים היטלר חרת על דגלו את סיסמת ההשמדה הגמורה של העם היהודי. שכם אל שכם עם בני העם הרוסי הגדול, עם בני אוקראינה, בילורוסיה ובני עמים אחרים לוחם העם היהודי בפאשיזם צמא־הדמים, — זה אויבם של כל העמים שוחרי־החופש ושל כל האנושות הנאורה. החיילים היהודים של הצבא האדום והמפקדים היהודים נלחמים בכל מערכות החזית. הרופאים והאחיות היהודים מושיטים תוך הקרבה עצמית עזרה רבה ללוחמי הצבא האדום ומפקדיו, בהתאמצם להחזיר אותם לחזית בהקדם האפשרי; הם משתתפים בגדודי „הצלב האדום הסובייטי", בחזית ובעורף, בבתי־החולים וביחידות הסניטריות של הצבא.

מספר הרופאים שלנו שנספו בקרבות ניכר למדי. הרופאים כגון ד"ר אהרון שוואַרץ, ד"ר אלכסנדר ווייץ, ד"ר אהרון ווינר, ד"ר לייב וולפסון וד"ר נחום גרינברג עומדים במערכה, בשורה אחת עם אנשי הצבא האדום ועם גיבורי הברית הסובייטית: לייזר פכרניק, בוריס חוגרין ושמעון גורליק. במערכה האדירה שניטשה על סטאלינגרד ובמסע־הנצחון של התורף עמדו הרופאים היהודים בשורות הראשונות של עובדי הרפואה הסובייטיים.

הממשלה הסובייטית העניקה אותות למאות רופאים יהודים, שהצטיינו במלחמה. בין היתר: לד"ר יוסף בלום, יהושע ווינטראוב, טבל בוקבוים, יהושע ווינר, חנן סמולנסקי ורבים אחרים. הצבא האדום שחרר מעול הפאשיסטים שטחים עצומים. רק בדרך נס שרדו זעיר־פה, זעיר־שם, קבוצות יהודים, כאודים מוצלים מאש. רובם הגדול, שלא היה ביכלתם להימלט על נפשם, הומתו באופן אכזרי. לבותינו גדושים משטמת מוות להיטלריזם והננו חדורים רצון לוהט לנקום על הפשעים, אשר בוצעו על־ידי גרמניה ההיטלריסטית כלפי רבבות רבות של אנשים שקטים ושוחרי שלום — ובייחוד כלפי היהודים. אדיר רצוננו לנקום את

נקמת העם היהודי על עינויי השאול והסבל שנגרמו לו, שאין להם אח ודוגמה אף בתקופות האפלות ביותר של דברי הימים של עם ישראל.

אחינו הרופאים! זכרו שגורל כל האנושות וכן גורלו של העם היהודי תלוי בתוצאות המערכה של העמים שוחרי־החופש ובמאמצי הגבורה של הצבא האדום ההירואי והצלחתו. מן ההכרח, איפוא, שכל מעייניכם ירותקו למטרה זו. כל אחד מכם, שבלבו לוחש זיק של גאווה על היותו בן לאומה היהודית, אומה שהפאשיזם, צמא־הדמים, חרת על דגלו השחור את סיסמת השמדתה — חייב להשתתף בפועל במאבק היסטורי זה, חייב לגייס את כל הכוחות למען ביעורו המהיר של הקאניבאל היטלר.

כשם שטבעי הוא, שבהימוג הליל בקוע יבקע השחר — כן מן ההכרח הוא שההיטלריזם כלה יכלה מן העולם.

הדורות הבאים שואל ישאלו מאת כל אחד מאתנו: מה פעלת היום, ויום־יום, למען החיש את ביעור הפאשיזם! אתם, רופאים ועובדי הרפואה, בידכם להחיש את כליונו.

אתם חייבים להצטרף עתה למאבק ההיסטורי, העתיד להכריע בעיצוב דמות העולם והאנושות למחר. עליכם לעזור בציודו של הצבא האדום, בתרופות ובמכשירים רפואיים. עזרו לברית־המועצות במיטב יכולתכם. עליכם להוקיע ולהזם את כל השקרים והכזבים, המופצים נגד ברית־המועצות, ע"י גרמניה ההיטלראית וסוכניה. עליכם להחדיר ולהעמיק את האהדה לצבא האדום ולהגביר את קשרי הידידות עם ססס"ר מצד האומות הגדולות. נתקיפה־נא את האויב במאמצים ובכוחות מלוכדים. כל המאמצים במאבק להשמדת הפאשיזם, לשחרור האנושות מהנגע ההיטלראי, — עשויים להציל את העם היהודי מכיליון חרוץ.[111]

הוועד היהודי האנטיפאשיסטי

על החתום: ד"ר בוריס אחימוביץ, ד"ר בוט, ד"ר מיואל אורבאך, פרופ' מירו וובסין, פרופ' ולדימיר לויט, ד"ר רומן לוריא, פרופ' לוי שבד, ד"ר מאיס הוברגריץ, ד"ר אליעזר הלשטיין, פרופ' יעקב טמקין, ד"ר רובינשטיין, ד"ר אנטולי פרומקין.

העצרת השלישית של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי (2.4.1944)*)

בדברי הפתיחה סקר ש. מיכאלס את מוראות „החורבן האיום והרצח שלא יתואר, שעוללו הפאשיסטים לאנשים הסובייטיים שלנו". הוא ציין כי „בין כל מעשי הרציחה על העמים הידידותיים, הרי משוועים עד לב השמים הפשעים, שעשו הגרמנים כלפי העם היהודי. הנה בקיוב — ההשמדה בבאַבי־יאַר. רבבות אחים ואחיות שלנו נורו מנשק אוטומטי ומקלעים ונקברו חיים בבורות, ולאחר מכן נמעכו גוויותיהם ע"י טאנקים גרמניים. בחרקוב — בבית־חרושת לטראקטורים, נחנקו רבבות אנשים ב„דושיגובקעס". זקנים, זקנות, תינוקות וחולים כולם יחד נקברו בקברות משותפים. בשנות המלחמה הושמדו באירופה למעלה מארבעה מיליון אחים ואחיות שלנו, ז"א כרבע של עמנו, פשע שלא נשמע כמותו בהיסטוריה של האנושות".

אבל „בגאון יכולים אנו להודיע, שלפי מספר ההענקות בעד הצטיינות בחזית של מלחמת המולדת תופסים היהודים את המקום הרביעי **) בין הלאומים שברוסיה הסובייטית. אנו גאים על כך שיחד עם השמות הזוהרים של ספונוב ומולדשי, גאס־טילו וזייצב, קוטשקר, מורדייב ופוקרישקין נמצאים השמות של לייזר פאפאַרניק, חיים דיסקין, שלמה גורליק, של הגיניראל לייטננט קרייזר ושל גיבורי ברית־המוע־צות רפאל מילנר וליאוניד בובר.

אנו גאים על כך, שאחינו ואחיותנו לא הסכימו להיות קרבנות אילמים ונכנעים של התליינים הגרמנים. הם פנו אל מחנות הפארטיזנים, הם התקוממו בגיטואות עצמם — זהו מעשה של אומץ־לב וגבורה.

אנו נלחמים בנשק ביד. ארצנו, ארץ הסובייטים, נתנה לנו זכות זו וכבוד זה. אנו פונים, איפוא, ליהודי כל העולם בקריאה ללכת בדרכם של כל יהודי רוסיה — נגד התליין והרוצח של עמנו!"

---

*) עפ"י הספר — „דאס יידישע פאַלק אין קאַמפף קעגן פאַשיזם", (מאַטעריאַלן פונעם דריטן אַנטיפאשיסטישן מיטינג אוין פוין דריטן פלענום פונעם יידישן־אַנטיפאַשיסטישן קאַמיטעט אין ס.ס.ס.ר.) אגיז — מלוכה־פאַרלאַג „דער עמעס", מאַסקווע, 1945. — מובא בתרגום עברי מתוך הספר „נפתולי־דור" כרך ב' לב. וסט.

**) לפי מקור זה הגיע מספר היהודים שקיבלו אותות הצטיינות על מעשי גבורתם בצבא האדום עד האחד בינואר 1944 ל־32067 איש.

המשורר איציק פֿאֶפֿאֶר עמד בראשית דבריו על משאלת יהודים אמריקניים, קנדיים, מקסיקניים ואנגליים, — שהוא ומיכאלס נפגשו אתם בשעת ביקורם בחוץ־לארץ, — למסור דרישת־שלום חמה בשמם אל כל היהודים בברית־המועצות.

„...מתוך החורבות ומתחת לפני האדמה בוכה, זועק וקורא לנו דם הקרבנות החפים מפשע. הגולם ההיטלריסטי מנסה להתחמק מהדין. לפני שנסוגו הנאצים מקיוב הם הוציאו מבאבי־יאר את עצמות אבותינו ואימהותינו, אחינו ואחיותינו, שרפון באש ונתנו לאפר להתפזר עם הרוח. הם חשבו שהרוח יפזר את סוד רציחותיהם, אבל האפר של באבי־יאר כווה את לבותינו, האפר מונח על פצעינו השותתים דם בלי לתת מנוחה לנפשנו, ולא נהיה ראויים לחיות על פני האדמה, אם לא נהפוך את דמעותינו לפצצות... לא זה בלבד, שהפאשיסטים רוצים להשמיד את עמנו, הם רוצים שניכחד מעל פני היקום בחותמת של פחדנים. אבל אנו צחקנו להם. הם לא ישכחו זמן רב את טעם המקלעים של ישראל פיאסאנוֹביץ, את טעם פגזי התותחים של יעקב קרייזר, את הרימונים של לייזאֶר פאפאֶרניק, את פגזי הטאנקים של שלמה גוראַליק, את מוסיקת מדחפי המטוסים של מיכאל פלוֹטקין ואת הכידון של רפאל מילנר... אנו גאים על האנשים הסובייטיים שלנו וקוראים ליהודי כל העולם להשתתף במלחמה נגד אנשי המן, כמו שמשתתפים העמים הסובייטיים והיהודים הסובייטיים... היטלר דימה בנפשו שאחדים מעמי רוסיה חלשים הם, שגם העם היהודי חלש הוא. אבל... מהמלחמה יצא העם היהודי חזק יותר, שלם יותר מאשר היה לפנים. בזה מילאה ועוד תמלא תפקיד מכריע ברית־המועצות.

עמנו, כמו עמים אחים אחרים, איבד הרבה במלחמה זו. אבל אנו נכריה את הגרמנים לקומם כל מה שהחריבו ומה שאפשר לקומם, וכאשר הם יקוממו בקיוב את התיאטרון ע״ש א. פרנקו ואת הרחוב ע״ש קוֹרוֹלנקו, הם יקוממו גם את התיאטרון ע״ש אברהם גולדפאדן ואת הרחובות ע״ש שלום־עליכם ופרץ.

...יהודי אמריקה, אנגליה קנדה ומקסיקו, יהודי פלשתינה, אוסטרליה, דרום־אפריקה, אוראגוויי, קובה — זכרו, שכל הנעשה למען הניצחון על שונאינו צריך לגדול ולהתרחב. זכרו, שהעמק עם העצמות, שראה יחזקאל הנביא בחזונו, הרי זה רק רמז לבקעות עם עצמות המתגלות לפנינו עתה. העצמות בבקעות והאפר המפוזר של הקדושים, זועקים אלינו — אַל תשכחונו! החלומות של אבותינו על דבר גן־עדן עלי אדמות יקוימו רק אז, כאשר הגיהנום הפאשיסטי יימחק לעולמים״.

דברי הרב של קהילת מוסקבה שלמה שלייפר שפעו פסוקים מהתנ״ך ומאמרי חז״ל. הוא אמר בין השאר בפנותו אל „אחינו בני ישראל בעולם כולו״: „אנו היהודים, אזרחים נאמנים של מדינתנו הסובייטית, הבינונו מיד את סכנת התנפלותן של החיות המאוסות בעלות שתי רגלים, על מדינתנו בכלל ועלינו,

היהודים, בפרט. מיטב בנינו ובנותינו לוקחים חלק במלחמת המצווה, כדי להשמיד את השונא. היטלר נצמד כעלוקה לדם ישראל בעלותו על כל שונאינו משנים קדמוניות — על פרעה שלא גזר אלא על הזכרים, על עמלק אשר עליו נאמר „ויזנב בך כל הנחשלים", ועל המן אשר שאף „להשמיד ולהרוג" ובנה רק עץ־תליה אחד. היטלר, ימח שמו וזכרו, שם לו למטרה להשמיד את כלל ישראל, מאיש ועד אשה, מעולל עד יונק, בהפכו מאות יישובים יהודיים לבתי־קברות. נפלו מיליוני קרבנות חפים מפשע. אין לך אדם שבכוחו להספיד את גודל החורבן של האומה. אבל... „קרוב יום אדום" ו„נצח ישראל לא ישקר".

אני פונה אליכם כיהודי המתאבל על צרת הכלל — צרת כל העמים החופשיים, וביחוד של עמנו אנו. אני פונה אליכם כאב, אשר בנו יחידו החליף ברצון את הספר בסיף בימים הראשונים למלחמה, עזב את הקתדרה, בקיימו את הפסוק „ללמד בני יהודה קשת", ונפל קרבן ב„מלחמת־מצווה". כרבה של הקהילה היהודית במוסקבה, אני קורא לכם, אחים לצרה, בשם אלוקי ישראל — לאחדות ולנקמה!

מפלת השונא כבר קרובה. התאחדו אפוא, אחים, מקטן ועד גדול בעלי השקפות שונות, כדי לקיים את „ונקם ישיב לצריו" — הן על־ידי הצטרפות למלחמה ממש והן על־ידי עבודה לטובת הצבא האדום הגיבור... אחינו בני ישראל מכל הארצות, קחו דוגמה מאחיכם בברית־המועצות ובל יהיה אחד מכם, שלא יטה שכם במלחמת המצווה, אמן!"

הסופר א. ארנבורג סיפר על ביקוריו בעיי־המפולת של יישובים יהודיים לשעבר ועל מעשי הזוועה של קלגסי היטלר. בשפה ציורית תיאר, כיצד הנאצים הרגו בילדי ישראל — בעוללים ויונקים. בקיוב צעקה ילדה קטנה — „מדוע אתם זורים לי חול בעיניים?" האדמה התנועעה, האדמה זעקה... כל מי שלב לו לא ישכח צעקה זו...

...היהודים היו הקרבן הראשון של הפאשיסטים. היהודים היו הפרולוג. לאחר ש„סידרו" את היהודים החלו הגרמנים להרוג ברוסים ובאוקראינים, בצ'כים ובפולנים, הגרמנים אינם סתם רוצחים, הם רוצחים עמים.

...הגרמנים חשבו, כי היהודים הם קרש־קליעה, אבל הם נוכחו לדעת, שקרש הקליעה יורה. לא מעט חללים גרמנים היו יכולים לספר כיצד יודעים היהודים להילחם.

ראיתי את ערי אוקראינה ורוסיה הלבנה, שם כבר לא היו יהודים. אנשים הראו בשתיקה על היערות, הבקעות והתעלות ———

היהודים באים יחד עם הצבא האדום כאנשי קרב וכקציניים. הם משחררים את ערי מולדתם. החייל האדום יצחק שפאיאר התפרץ בקרב לברדיצ'ב, הוא בא

לרחוב שאַבצ׳אַנקו. כאן נולד וכאן חי. נודע לו, כי את אביו עינו ורצחו, ואת אמו ואת אחותו הרגו על „ההר הקרח" („ליסאַיאַ גורא"). אחרי שעה יצאה הפלוגה שוב אל שדה־הקרב. שפאַיאַר נפל בהרעשת „ההר הקרח". הוא נלחם על־יד קבר אמו. בכל עיר ועיירה באוקראינה וברוסיה הלבנה נמצאים עתה קברים קדושים. אליהם יחזרו החיים, ועוד יותר תיקר אדמת המולדת הרוויה בדם קרובים ויקרים".

ד"ר ב. שימליוביץ (רופא ראשי של בית־החולים בוטקין במוסקבה):

„...למעלה מארבעה מיליונים יהודים, — מתינוקות ועד זקנים מופלגים, — הושמדו ע"י העם הגרמני הרצחני.

היהודים בס.ס.ס.ר. גאים בכך שמאות אלפים טובי בניהם, חיילי קרב וגנראלים, נלחמים בשורות הצבא האדום יד ביד עם הלאומים הסובייטיים האחרים בהנהגתו של העם הרוסי הגדול. אנו גאים בכך, שבין עמי ס.ס.ס.ר. הנלחמים בשדות־הקטל, תופס עמנו מקום נכבד. בקרבות הגדולים על כבוד מולדתנו וחירות־תה, בקרבות הניצחון על הדניאַפר, הדניאַסטר והבוג הוכיחו בני עמנו, טוראים וקצינים של הצבא האדום, — יכולת של גבורה ומסירות־נפש. הם הגדילו את תפארתו של הנשק הסובייטי וזכו לאות הצטיינות הגדול ביותר — לתואר של „גיבור ברית־המועצות".

אנו גאים בכך, שבעורף — בבתי־החרושת של ברית־המועצות — מחשלים ללא הפוגות הבנים והבנות של עמנו נשק־מחץ לצורך השמדתם הסופית של שונאינו בנפש. עוד הרבה קרבות־דמים לפנינו. עוד תידרש התאמצות גדולה של הכוחות. שעת השלום קרובה.

אני — בן למולדת הסובייטית של הרבה לאומים, בן לעם היהודי, פונה אליכם היום, אחי ואחיותי בחזית ובעורף: היו בנים נאמנים למולדתנו האהובה ולעמנו!

אני פונה אליכם, אחי ואחיותי באמריקה, אנגליה, ובארצות שוחרות־חופש אחרות, ואליכם — חברי הרופאים בארצות אלו: החישו בעבודתכם את קיצה של גרמניה הנאצית!

יהודי כל הארצות בחזית ובעורף — הצטרפו אל השורות הראשונות של מחשלי הניצחון על השונא האיום ביותר של האנושות — על גרמניה של היטלר".

לינה שטערן, הרופאה והמדענית, בתבעה תוספת סיוע ללוחמים בשער, ציינה כי „מלחמתנו, מלחמת־המולדת, חידשה וחיזקה בקרב העם היהודי את מסורת הגבורה של ימי המכבים של בר־כוכבא".

י. גולדמאכר (ציר החבל היהודי האוטונומי במועצה העליונה של ס.ס.ס.ר.) אמר בין השאר: „...אנו אשר קיבלנו אפשרות — אחרי אלפים שנים של צרות ורדיפות — לבנות על האדמה הסובייטית החופשית את ממלכתיותנו (אונזער מלוכעשקייט), פונים אליכם, בשם החיים והעתיד המאושר של העם היהודי כולו ועמי העולם כולם:

הגבירו את מלחמתכם הקדושה ברוצחים ההיטלראיים כדי להחיש את מיגור הפאשיזם, השונא בנפש של העם היהודי".[112]

דברי המשורר לייב קוויטקו בכינוס השלישי של הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי מובאים במדור „רצח ילדים".

שלושה כינוסים

הכינוס הראשון של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי ברוסיה הסובייטית שימש בזמנו שופר להתראה, שרק במלחמה משותפת עם בני לאומים אחרים נגד היטלר, רוצח העמים, יוכל עמנו לשמור על כבודו ועל יוקרתו כעם.

הכינוס השני של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי הבהיר בפני יהודי העולם כולו את תפקידו המיוחד של הצבא האדום הגיבור ושל הארץ הסובייטית בכללותה — במלחמה נגד הפאשיזם. הכינוס הצביע על חלקם המכובד של היהודים הסובייטיים במלחמה זו. בכך הוא עודד ושיווה תוקף רב ליהודים בעולם בכל אשר הם. בזאת חיזק את רצונם להילחם, שמצא לו ביטוי הן בהשתתפותם הישירה בקרבות נגד ההיטלריסטים, והן בפעולה למען הצבא האדום.

עתה בא הכינוס השלישי של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי וקורא את היהודים בכל ארצות תבל להרחיב ולחזק עבודתם החשובה הזאת.

עתה, כאשר ההיטלריזם נדחק כבר עד קצה המפלה, יש ערך מיוחד שהיהודים יגדילו את משקלם הניכר במלחמה. זה חשוב כדי לקרב את הניצחון וכן כדי לקבוע ברורות את חלקו של העם היהודי בניצחון זה.

היטלר רצה לכלותנו כעם, אך מאות אלפי בנינו ובנותינו, שנלחמו ונלחמים במסירות־נפש שאין לה שיעור למען הארצות, שבהן הם נולדו ובהן הם חיים — נלחמו ונלחמים עתה גם למען האדרת כבודו של העם היהודי, על מנת להבטיח לו עתידו כעם.[113]

דוד ברגלסון

נצחוננו

...כל עם ועם עושה עתה חשבון נפשו על התרומה שהוא תרם לניצחון, כי המלחמה היתה בשבילו המבחן הגדול לעוז־רוחו. גם העם היהודי חלקו מכובד במאבק לניצחון.

גדול מאוד הוא הסבל, שהפאשיזם גרם לעם היהודי. עמוקים מאוד הם הפצעים, שהמלחמה השאירה אחריה. 2 מיליונים יהודים הושמדו על־ידי הגרמנים במקומות שנכבשו זמנית באזורי ברית־המועצות, וכ־4 מיליון בארצות אירופה הכבושות.

היהודים לא הלכו כצאן לטבח. ההתקוממויות בגיטו וואַרשה וביאליסטוק, ההתנגדות במחנות־המוות של טרבלינקה, אושביץ, השתתפות היהודים בהמונים במחנות הפארטיזאנים בצרפת, בבלגיה, ביוגוסלביה, בהולנד וברחבי אוקראינה ורוסיה הלבנה, וכן השתתפותם בצבאות ארצות־הברית — אלה הם פרקי־הוד של מסירות־נפש והקרבה עצמית בדברי־הימים של העם היהודי.

במאבקם רב־הגבורה עם הפאשיזם עודדו והלהיבו היהודים בכל מקום גם את בני העמים האחרים. הם הצטיינו בשורות הצבא האדום וכן בפעולותיהם בעורף הסובייטי לעזרת הצבא, לציודו ולכלכלתו.

העובדה, שבין הלוחמים מקרב הצבא האדום תופסים היהודים את המקום הרביעי בין מקבלי התואר הגבוה ביותר — „גיבור ברית־המועצות" — מוכיחה בעליל, שגם במובן האיכותי תרומתנו למען הניצחון אינה מבוטלת... [114]

שכנא אפשטיין

רשומות
ותעודות

במדור זה כלולות, לצערנו, תעודות מעטות בלבד מתקופת השואה בברית־המועצות.

התעודות הרבות שבשני הכרכים „**Документы обвиняют**" (תעודות מאשימות) ובמקורות סובייטיים אחרים מציינות את המוני הקרבנות שביישובים שונים בשם הסתמי „**Советские люди**" (אנשים סובייטיים), אך אין כל ספק, שרוב רובם של התושבים השלווים, שנרצחו בידי הגרמנים הנאצים היו יהודים. מצאנו, איפוא, לנכון לא להשתמש בתעודות אלו בספר זה, המספר על קורות השואה הנאצית בברית המועצות, שעקרה מארץ החיים למעלה ממיליון וחצי יהודים.

„היהודים מתים לאט לאט"

לפי דין־וחשבון, שקיבל הועד היהודי האנטי־פאשיסטי ממקורות מוסמכים מאוד, מגבי־רים הפאשיסטים הגרמנים את השמדת המוני היהודים.

ב־28 במאי 1942 ירתה בברלין פלוגת עונשין של המשטרה החשאית 258 יהודים (בחצר המוסד של הקצינים הצעירים), את הנשים והילדים של המומתים סחבו למחנה־הסגר, לאחר ששהו לילה שלם בהריסות בית־הכנסת השרוף ברחוב פאזאנאנשטראסא. על מעשה ההרג הודיעו הנאצים בעתונות בלווית „נימוק", שבתערוכה האנטיבולשביסטית בטירגארטן נמצאו חמש פצצות...

באותו זמן החלו כל העתונים הגרמנים, ובראשם בטאון הגיסטאפו, לנהל מסע הסברה על הצורך בהרג כללי של היהודים. וזהו הנימוק: „אין להסתפק עוד בהרחקת היהודים מהחיים הכלכליים בגרמניה ומכל העמים ה„אריים" באירופה. „היהודים מתים לאט לאט", ולמען הצלחת „המשטר החדש", יש הכרח למחוק אותם מהר מעל פני היקום".

והעתונות הפאשיסטית מוסיפה: „תסתיים המלחמה כאשר תסתיים, אך זו תסתיים בהשמדת היהודים באירופה ובעולם כולו".

בעקבות הדברים האלה כדאי להביא קטע ממאמרו של התליין הפאשיסטי ד"ר ליי בעתון „אנגריף" ב־12 ביוני 1942:

„אזורי מזרח־אירופה מהווים את המלאי היהודי הגדול ביותר — ממנו בא האסון על העולם בזמן הזה. עתה כבשו הצבאות הגרמנים את האזורים האלה, משם החלו היהודים את התקפתם. עתה ניתנה ההזדמנות להרחיק אחת ולתמיד את היהדות. בימי־הביניים היתה כבר לאירופה הזדמנות כזאת, אך היא לא השתמשה בה, דבר שעלה לה ביוקר רב במאות ה־19 וה־20.

אך עתה כבושות על־ידינו כל אלפי העיירות והערים, שבהן מהווים היהודים לעתים קרובות למעלה מ־50 אחוזים מהאוכלוסייה, מהן נשאבו מילואים לכל השלטונות היהודים בעולם. אנו זוכרים היטב היטב את השגיאות שנעשו והאפשרויות שהוזנחו. גרמניה תסיק מכך את המסקנות הנאותות.

...יש לעקור עקירה פיסית מלאה את העם היהודי. זוהי אחת ממטרותיו המלחמתיות של העם הגרמני". [115]

השמדת שתי קהילות באוקראינה – וויניצה ואומאן
(מתוך עדותו של קצין גרמני ארווין בינגל*)

רשימות אלו עניינן — טבח המוני היהודים
בוויניצה, באומאן ובסביבותיהן בשנים 1941—1942

יחידת האימונים שלי היתה רגימנט־רגלים 87 וויסבאדן. נמנינו עם הדיוויזיה ה־36 של הגיס ה־12. בתוך יחידה זו נטלתי חלק במערכת המערב ב־1940. ב־14 ביוני 1940 נפצעתי והועברתי לבית־חולים צבאי בגרמניה. מבית־חולים זה שולחתי בדצמבר 1940, ומאחר שפצעי לא נתנוני לחזור לגדוד רגלים, הוצבתי לגדוד הקלעים 783 שבתוך הגיס ה־12. תפקידה של יחידה זו היה לשמור אנשים שנשבו במערכת המערב. תפקיד זה מילאה היחידה בזמן הראשון בהקפדה, לפי ההוראות הקיימות.

ב־1 בספטמבר 1941 הוחלפנו וניתן לנו צו־תנועה ללבוב. בינתיים חוזק הגדוד מיחידות אחרות ע"י צירוף אנשים בלתי־כשרים לשירות צבאי. בתפקידנו החדש נמסר בידינו מחנה־מעבר. בכלל צוות השמירה היתה הפלוגה השלישית בפיקודו של הסרן בקר והפלוגה הרביעית בפיקודו של סגן ריקה. הפלוגה השנייה נשארה בפיקודו עד למאורעות המתוארים למטה.

ב־7 בספטמבר 1941 הגעתי לגבול פולין. כיוון מסענו היה דרך גליציה לעבר לבוב. כבר בנסיעה זו לא יכול היה אדם, אם לא קהו רגשותיו במיוחד, שלא לתמוה על המעשים, שננקטו נגד אוכלוסי היהודים בחלק זה של פולין. והרי דוגמה: אם היו כמה חיילי ס"ס מהלכים על המדרכה ובאו כנגדם יהודים, נראה שהיה הדבר למעשה שבכל יום, שהיו נוטלים מאנשים אלה את זכותם ממש ומגלגלים אותם מן המדרכה ככלבים. ואם שכחו להסיר את כובעם בעוד מועד, יש שהיו מטילים אותם על הכביש מיד. מקרים אלה לא היה בהם כדי ליתן בלב החייל שישא את ראשו בגאון, אלא בושה כיסתה את פניו על שכל עצמו לבש מדים למען ארץ המתירה מעשים כאלה.

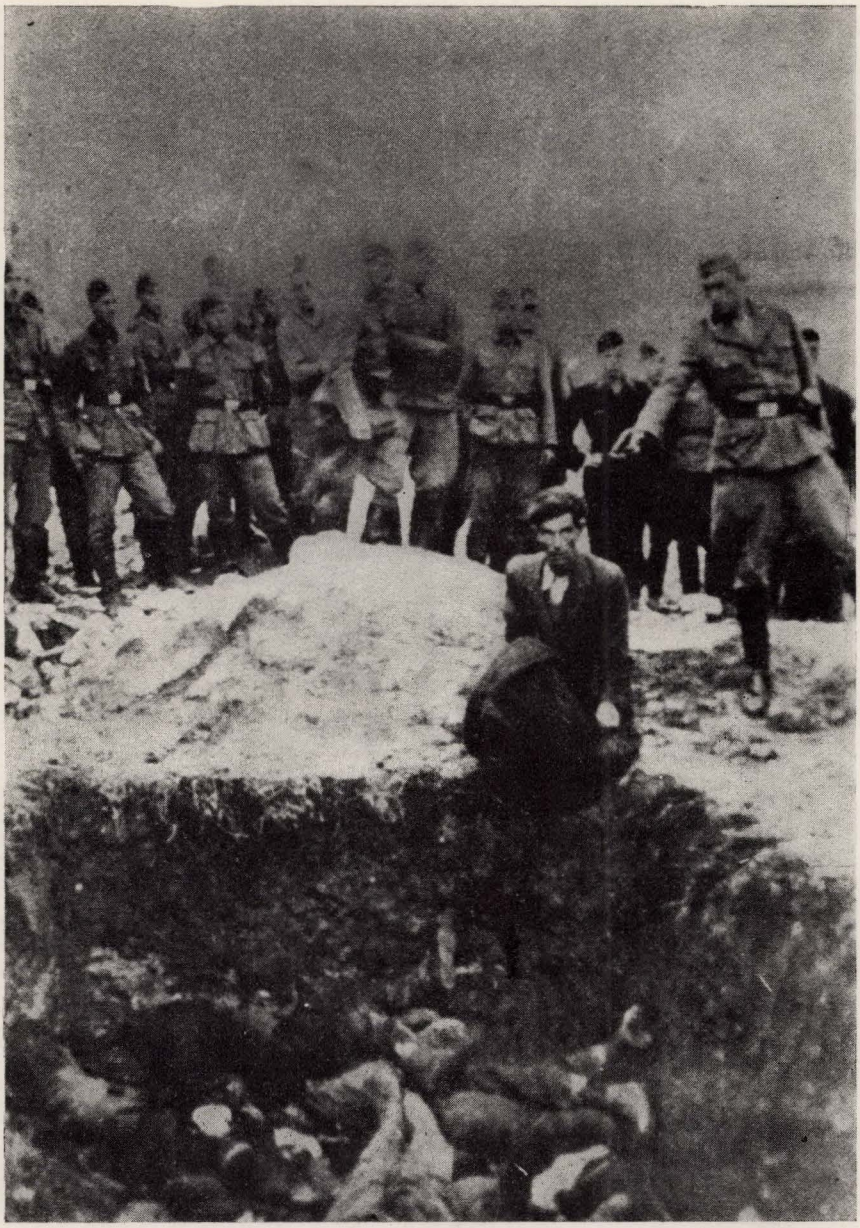
מתוך אכזבה עמוקה ביותר נסענו אל המקום המיועד לנו. ב־12 בספטמבר 1941 מצאנו בוויניצה את היחידה, שכבר קיבלה בינתיים לידיה את מחנה המעבר בשדה־התעופה במקום. השמירה על מחנה זה הופקדה בידי הפלוגה השלישית בפיקודו של סרן בקר. פלוגה זו קנתה לה שם לאחר זמן במעשי־זוועה שביצעה במחנות למקומותיהם.

יומיים לאחר שהגענו לוויניצה נשלחנו לאומאן. ב־15 בספטמבר הגענו למקום ייעודנו. התייצבתי במיפקדת העיר וקיבלתי פקודות. וזו היתה משימתי: ראשית, להציב שמירה על מסילת־הברזל שבתחום העיר, מלבד זאת לחסום את הגישה לשדה־התעופה של אומאן. על הפקודות האלה לפרטיהן נוספה פקודה מיוחדת, לאמור: לסגור למחרת את שדה־התעופה בפני כל תנועה שהיא, גם בפני הצבא.

ביום שנקבע יצאה פלוגתי עם תגבורת, וצעדה אל שדה־התעופה. הורגש אי־שקט בין האנשים, כי היה יסוד לשער, שדבר מיוחד עומד להתרחש. מן העיר נשמעה שירה של נעימות רוסיות, ואפשר היה לשמוע שהמוני אנשים קרבים ובאים. הרחובות הראשיים כבר

---

*) „יד ושם" — קובץ ג', מחקרים בפרשיות השואה והגבורה 1950, בעריכת שאול אש.

ויניצה — אחד מאחרוני היהודים עם הוצאתו להורג

נראו היטב בעין, וברחובות האלה הלכו טורים עצומים של שישה־שישה בשורה; צועדים בזמרה ובאים; עתה הגיעו אל הרחבה שלפני שדה־התעופה. בבירור אפשר היה לראות שלא רק גברים נמצאים שם, אלא גם נשים וילדים מכל גיל. לא יכול איש להעלות על דעתו, מה טיבו של קהל־המונים זה. מכל אלה עוד גברה הפליאה, כשנמסרה לי פקודה להחזיר את המשמרות מן העמדות הסמוכות. במקומם בא הסגן של המשטרה הצבאית בייאֶר גיאוֹרג. החזרתי, איפוא, את אנשי 400 מטר, עד לכמה מוצבי־מפתח שבכביש אומאן־קיוב. ביניהם לבין שטח האיסוף היה מרחק של 200 מטר. בינתיים האיר היום, ואפשר היה לראות ולהבחין בכול בבירור. מכיוון שלא ניתן להתקרב, לא היתה יכולת לעמוד על טיב התכונה, אלא מתוך תשומת־לב מרובה. לאחר שנתמלא השטח שלפני שדה־התעופה, הגיעו מן העיר כמה מכוניות־משא. מתוכן ירדו כמה יחידות משטרה צבאית והוצבו מיד לעמוד בצד. אחרי־כן נפרקו מאחת המכוניות שולחנות אחדים והועמדו ברווחים גדולים זה מזה. בינתיים הגיעו עוד כמה מכוניות ובהן מיליציה אוקראינית, בפיקודם של קציני ס״ס. מיליציה זו הביאה גם כלי־עבודה ומכונית־משא אחת עמוסה סיד כלור.

כאן עלי לחזור בקצרה אל היום שלפני־כן. אותו יום נחפרו בשטח הקדמי של שדה־התעופה שוחות ארוכות, שמראה חוליתן היה כמראה תלים לשמירת תפוחי־אדמה. לאורך שוחות אלה התנהלה אותה מכונית וממנה פרקו משישה עד שמונה שקים סיד ובינהם רווחים של 15 עד 20 מטר.

בינתיים נחתו על שדה־התעופה כמה מטוסי־הובלה (מטיפוס יונקר 52). ירדו מהם יחידות אחרות של חיילי ס״ס, התפקדו, והצטרפו ליחידות המשטרה הצבאית ותפסו עמדות לצידם. עתה ניתן לראות, שעסקו בהשבעת שתי היחידות. כאן מסר לי המתורגמן שלי (שהיה יהודי, אך אני לבדי ידעתי על כך), כי נודע לו שקהל־המונים זה הובא על־פי כרזה, שהודבקה בכל רחובות אומאן, והפיצוה אנשי המיליציה האוקראינית בנפה. וזו לשון הכרזה:

„אל האוכלוסים היהודים בעיר אומאן ובנפה:

קריאת זימון

„כל היהודים, בני כל הגילים, חייבים להתייצב במקום רישומם ביום הקבוע הידוע להם, לשם מפקד מדויק של התושבים היהודים בעיר אומאן ובסביבה.

אי־התייצבות תיענש בחומר־הדין״.

כרזה זו גרמה שבאו כל המזומנים עד אחד. זימון זה, התמים לכאורה, יש לראותו כקשור בהכנות שכבר נעשו.

הזעזוע שנזדעזענו מכל מה שאירע לנגד עינינו בשעות שלאחר מכן גדול היה, איפוא, פי כמה. ציוו על שורה של יהודים להתקרב והובילו אותם לשולחנות. הם ניצבו ליד השולחנות ונאלצו לפשוט כל מה שהיה עליהם. רבים מהם עוד היו להם תכשיטים ונצטוו להניחם על השולחן. אחרי שהתפשטו הוכרחו להתייצב בשורה אחת, ללא הבדל מין, לפני השוחות שנחפרו, ואנשי היחידות צעדו אל מאחורי שורה זו כדי לבצע את מעשיהם הבלתי־אנושיים, שמן הסתם כבר הם ידועים בכל העולם. בתת־מקלעים ובאקדוחים 0.8 השכיבו אנשים אלה את השורה בזריזות כזו, שאפשר היה לחשוב שעשו את המלאכה הזאת לעיקר תפקידם בחיים. נשים שהחזיקו בזרועותיהן תינוקות, בני 14 יום עד 3 שבועות — לא פסח עליהן

מיצעד־האימים הזה. גם זאת לא נחסכה מהן, שנאלצו לראות במו עיניהן כיצד תופסים את ילדיהן ברגליהם וממיתים אותם במכת אקדח או באַלָה, ומיד זורקים אותם לתוך השוחה אל אלה, שמקצתם עוד היו בחיים; ולא הטילו בהן את הכדור הגואל ממראה זה, אלא לאחר שעוללו להן את האיום ביותר — לחזות בו. לאחר שנתקפחו חייהם של אנשי השורה הראשונה בדרך אכזרית שאין כמוה, ציוו את השורה השניה להתקרב. עתה נצטוו הגברים שבשורה זו לצאת קדימה וצוידו באתים ובהם פיזרו את סיד הכלור על הגופות שמקצתם עדיין פרפרו. לאחר מכן נאלצו לחזור אל השולחן כדי להתפשט גם הם. לאחר שהתפשטו הלכו בדרך שהלכו בה אחיהם לצרה, אלא בהבדל, שהאנשים שביצעו את הטבח התחרו זה בזה באַכזריותם, כדי שלא לפגר אחרי האחרים.

בחלל האויר הדהדו זעקות הילדים והמעונים, ומתוך טשטוש המוח ממה שנתרחש לא יכולת שלא לחשוב על נשים וילדים בבית, הסבורים שהם רשאים להתגאות בבעליהם ובאבותיהם הנלחמים, לפי סברתם, בגבורה בשורות הצבא הגרמני למען המולדת. והנה באותה השעה מבצעת היחידה הזאת, — המכונה מובחרת, שהיו אומרים עליה תדיר שאין כמותה בעולם — את הזוועות האיומות ביותר במדי הכבוד של חיילי האומה. שניים מאנשי, שעמדו קרובים יותר מן האחרים, כבר נטשו משמרתם לפני תום המועד. הרב־סמל ראשון ורנר, החזיר את אנשיו עד לקו שלנו.

למחרת היה הכרח להעביר רב־סמל זה עם עוד איש אחר לבית־החולים הצבאי שבלבוב, מאחר שנתמוטטו עצביהם לגמרי (הדגשת המעתיק).

כל האקציה הזאת נמשכה משעה 8.00 בבוקר עד 16.30 אחה״צ. בשעה 17.00 לא היתה נפש חיה במקום, חוץ מכמה כלבים שנמשכו אל המקום על־ידי ריח הדם שעמד בחלל. עדיין הדהדו באוזנינו היריות.

כל זה היה בעיני כחלום־בלהות, לולא הקברים הבלתי־מכוסים כל צורכם, שהבהיקו לעברנו בקטרוג.

אי־אפשר היה להבין כל זאת בשום פנים, שאומה תניח למנהיגה העליון ולחילותיה המובחרים לבצע מעשים כאלה, שאין להם כל צידוק.

כשחזרנו למקום חנייתנו הקיפו אותי אנשי, וביקשו שאתייצב במפקדה ואדרוש הצדקה למעשים האלה. נעניתי לבקשתם והלכתי עם סגן־המשנה של פלוגתי אל מפקד העיר ודרשתי ממנו הסבר. שם השיבו לי, שיש פקודה מיוחדת מאת הימלר, ה״רייכס־פירר״ של ס״ס, וחתומה בעצם ידו.

לבקשתי הראו לי את הפקודה. וזו היתה לשונה:

חיילי „וואפן־ס״ס״

ביער ויניצה, מחוז קיוב, נמצאו שישה מטובי קצינינו תלויים ונרצחים.

וכך היה מצב הדברים: מצאו אותם ערומים כשרגליהם כלפי מעלה, בטנם שסועה ומעיהם תלויים להם.

לפיכך החלטתי על הצעד הזה: מאחר שאפשר להניח בוודאות שמעשה זה בוצע על־ידי פארטיזאנים יהודים, מצווה אני שבמחוז קיוב ימותו עשרת אלפים יהודים ללא הבדל מין וגיל כנגד כל אחד משת הקצינים. אפילו תינוק בעריסתו צריך לרמוס אותו כרמוס קרפדה ארסית. יזכור כל אחד את שבועתו ויעשה כל אחד

את המוטל עליו, כל מה שיידרש מכם. אנו חיים בתקופת ברזל ואין מנוס משימוש במטאטא ברזל".

אלה היו דברי הפקודה שניתנה ליחידת־רצח זו במישרים ובוצעה בידיה בצורה האיומה ביותר.

אותו יום הומתו בירייה, לפי הוכחות, 24 אלף איש. מספר זה נקבע על־ידי אנשי והיה כלול במספר של 62 אלף יהודים מומתים, שהודיעו עליהם אחר־כך רשמית בעיתונות, ובזאת נתאשר, וכן אושרו בשעתם כל המספרים, שנתתי בדו"ח זה בעיתונות האוקראינית החופשית.

ביום המחרת נמסר לי שהמשטרה הצבאית עצרה שניים מאנשי, שעסקו בצילום המעשים האלה ולאחר שפיתחו את הסרט נעצרו במשטרה הצבאית. שניהם נענשו בשעתם ופסקו להם שנת מאסר במצודה, שריצו בבית־הסוהר הצבאי בגרנסהיים על נהר ריינוס. כל מה שיכולתי לעשות למענם היה לקחת אלי חפצים משלהם, וביניהם כמה מן התמונות שצולמו במעמד זה. באותו זמן נטלתי עלי את התפקיד להביא את החפצים למולדת, כדי להחזירם לנשותיהם. מכאן ניתן להניח בוודאות, שתמונות אלה אפשר להשיגן בכל עת.

במשך הזמן הוחזרה יחידתנו לוויניצה, ושם הוטל על הפלוגה לנקות את שטח שדה־התעופה. 20% מאנשי נאלצתי לשלוח לחופשה ב־19 בספטמבר, כי לא יכולתי להפיק מהם שום תועלת, אחרי כל המאורעות שנתרחשו.

ב־22 בספטמבר 1941 היינו עדים לאקציה שלא נפלה במאומה מזו שבאומאן, אלא בזה ההבדל, שהפעם היינו בתפקיד והדבר אירע בקרבת מקום ממש למקום מגורינו. וכך ניתן לצלם שני פילמים שלמים כדי שתהיה בידנו הוכחה ודאית למעשה־זוועה שני זה, שנוכל להציג ברגע הנכון לפני דעת הקהל בעולם. גם תמונות אלה נשמרו עד היום ואפשר להשיגן בכל עת.

לפי הוכחות, נפלו באקציה זו 28 אלף יהודים. גם מספר זה אושר לאחר מכן בעיתונות האוקראינית החופשית; שאר 6.000 שחסרו למספר 62,000, נהרגו בירייה או במהלומות בשעת מצוד שנערך ליהודים. פרטי מצוד רצחני זה מובאים להלן.

יום ו' 17.8.1945

*

אחרי שני מעשי הטבח ההמוני בוויניצה ובאומאן, שכבר תוארו למעלה, נעשתה אקציה נוספת. הואיל והשלטונות בדרגים הגבוהים סברו, ובדין, שאקציה זו קרוב לוודאי שתהיה כרוכה בפחיתות־כבוד להנהגת המלחמה הגרמנית, או שתגרור פגיעה מעין זו לאחר שהיחידה, המכוּנה מובחרת, נצטוותה לבצע מעשי־רצח מחפירים אלה, — הוחלט על דרך זו:

הפעילו את אנשי המיליציה האוקראינית שאומנו על־ידי ס"ס באומאן. גם הפעם פיקדו עליהם אחדים מקציני ס"ס. על־ידי צעד זה לבש כל העניין גוון לאומי. רצונם זה נתקיים במידה רבה, שכן פרסמה העיתונות האוקראינית, החופשית כביכול, דו"ח על האקציה הזאת, והיו שם כותרות כתובות באותיות קידוש לבנה: משפט צדק של עם! עם שופט בעצמו! — ומתחתיהן סיפור המעשה בגילוי־לב גמור. אך גם סיפור זה לא מיצה את אמיתות המעשה. באקציה זו נפלו 6.000 אנשים נוספים. מספר המושמדים אושר רשמית. עלי להעיר, שמצוד־אדם זה ראיתי רק במקצתו, וכן ראוהו אנשי המשמשים עדים לדו"ח זה.

בשעה 10.15 בבוקר פרצו צעקות נוראות ויריות: בתחילה אי־אפשר היה לדעת מה פירוש הדבר. כשניגשתי לחלון המשקיף לעבר גן העיר ומעליו, נתגלה המראה הזה, לי וגם לאנשי, שנתקהלו בינתיים לקול הרעש. אנשי מיליציה אוקראינית רכובים על סוסים ומזוינים באקדחים וברובים ובחרבות, דהרו כמטורפים מסביב לגן העיר ובתוכו. אפשר היה לראות שדחפו לפניהם בני־אדם, אנשים, נשים וטף. והנה ירד על אנשים אלה מטר של יריות. מי שלא נפגע — הוכה בחרב. כנופיה זו, מונהגת בידי ס״ס, עברה בדהרת שדים על אנשים חיים, — על ילדים, אימהות וזקנים חפים מפשע, בהימלטם מן הטבח ההמוני הגדול בשביל להיירות ולהיחבט כאן עד מוות.

את המצוד הזה ציינה העיתונות האוקראינית בכותרת לאמור: ארץ משמידה את מעניה.

בשעות שלאחר־מכן נראתה התמונה הזאת: בגן העיר של וויניצה יש בור מים. ליד הבור הניחו את הגוויות שהביאו מן הסביבה. גוויות אלה הונחו לתוך הבור רבדים רבדים וכוסו בסיד־כלור. מספרם היה 213 איש. אחרי־כן באו וסתמו את פי הבור בלבנים. עם הלבנה האחרונה אמנם הסתירו את מעשה הדמים, אבל בזאת לא הושכח לימים רבים. עשינו הכול כדי שנוכל להמציא הוכחות לאחר זמן. נעשו צילומים, נערכו דו״חות בחתימת עדים, כדי שאפשר יהיה להגיש הוכחה חותכת שאין לערערה. עד כמה צדקנו בפעולתנו יעיד המשך המעשה. עזבתי בינתיים את וויניצה, והוטל עלי לשמור עם פלוגתי על מסילת־הברזל וויניצה—אומאן.

באחד הימים היה לי לסדר עניין דחוף בלבוב, ולשם כך לקחתי לי מכונית ויצאתי לדרך. כשעברנו דרך וויניצה עצר הנהג לפתע על־יד מוכר עיתונים. המתורגמן שלי קנה עיתון וקרא לפני מתוכו סיפור מוזר שהפתיעני ביותר, עד שהחלטתי לבדוק את העניין עד תומו. בהודעה רשמית זו שבעתון נאמר, שבגן־העיר בוויניצה נמצאו 213 גוויות ומסתבר ביותר שהללו נורו בידי הגפ״או הרוסי. סימן לסברה זו — צורת ההריגה. בסוף ההודעה ניתנו שמות של רופאים מומחים שאישרו אותה הנחה.

היו אלה מומחים מהמדינות הבאלטיות, מפולין, מהולנד, מגורבגיה וממדינות הבאלקאן. אנשים אלה, בהדרכת נכבדים גרמניים, כמובן, היו מוכנים להעיד ואף העידו על עצמם שהם מכירים את שיטת הגפ״או הרוסי וכן את דרכי ההמתה בירייה למיניהן הנהוגות אצלו. עד כמה היה עניין זה נטול־יסוד ומגוחך, לא קשה להיווכח. מכיוון שנתעורר בלבי עניין בדבר, סרתי מיד אל מקום מגורינו לשעבר, כדי לראות בעיני את המצב בגן העיר מקרוב, וזאת ראיתי: לפני הבור הנזכר למעלה היו הגוויות מוטלות בשורות ארוכות כדי שיסתכלו בהן תושבי העיר. היו אלה אותן הגוויות שהוטמנו באותו בור חודשיים קודם לכן.

לא היה כל מקום לספק. נזדעזענו קשה מהתנהגות בזויה זו של האשמת אחרים ברצח שביצעו בעצמם.

עתה היה תפקידי להעמיד הוכחה למעשה זה של הטלת חשד על מוסד של מדינה אחרת. ההוכחה נתונה רשימה שחירתיה עצמי ונחתמה בידי עדי ראייה ובידי.[116]

ארווין בינגל

שבת, 18.8.1945

ירות הרוצחים הגרמניים על יהודים ב„דרוביצקי יאר"

א ק ט (דו"ח)

5 בספטמבר, 1943, חרקוב.

אנו החתומים מטה, הוועדה בהרכב פרופאטילוב איליה בן איוואן, יו"ר הועדה האזורית לקביעה ולחקירה של פשעי הכובשים הגרמנים הפאשיסטיים ושותפיהם, וחברי הועדה סאָליבנוב אלכסנדר בן איגנאט — יו"ר הוועד הפועל של מועצת העירייה בחרקוב, גנראל מאיור טרופאָנוב ניקולאי בן איוואן, הקומנדנט הצבאי של העיר חרקוב, באי־כוח הוועדה המיוחדת הממשלתית, ליאָבידיאָב קונסטנטין בן אלכסיי וקודריאבצב דמיטרי בן איבן, כומר הכנסיה הפוקרובית קאָמישאָן איוואן בן יעקב, יו"ר הוועד הפועל של המועצה העירונית בחרקוב קארפנדו וואלנטינה בת וואסילי והפרופיסורים שיבצוב אלכסיי בן איוואן, קטקובה יאָבגניה בת סיבאָסטיאן, קודינצב איוואן בן וואסילי ומקליאָצוב איוואן בן איוואן, ערכנו דו"ח זה כלהלן:

בתקופת כיבוש העיר חרקוב בידי הכובשים הגרמנים הפשיסטים הושמדה האוכלוסייה האזרחית הבלתי־לוחמת באופן שיטתי והאוכלוסייה היהודית ניתנה להשמדה טוטלית. לפי נתונים לא מלאים, נורו תוך דצמבר 1941 וינואר 1942 בלבד ליד חוטור רוגאן, — שמונה קילומטר מחרקוב המכונה „דרוביצקי יאר", — למעלה מ־15 אלף יהודים, תושבי חרקוב. מעשי הפשע האיומים באוכלוסייה השלווה הוכחו ע"י עדים, ע"י הדו"ח של האָקספרטיזה המדיצינית וע"י חומר דוקומנטרי אחר, ואושרו במקום המעשה של הפשעים האיומים ע"י חבר הוועדה הממשלתית המיוחדת האקדמיקאן א. נ. טולסטוי.

ב־14 לדצמבר 1941 הוציא הקומנדנט הצבאי הגרמני של חרקוב פקודה, לפיה נצטוותה כל האוכלוסייה היהודית במקום לעבור תוך שני ימים לקצווי העיר לצריפים של בית־החרושת לטנקים שנמצא שם. בפקודה נאמר, שכל אלה שלא ימלאו אחריה יומתו בירייה. מהצריפים שהיהודים הוכנסו לתוכם הוצאו החלונות, הדלתות וצינורות המים וכן נהרסו התנורים. בתוך הצריפים, שכל אחד מהם נועד ל־60—70 איש, הוכנסו בכוח מאות יהודים. בתוך גיטו זה עינו הגרמנים את האנשים ברעב, אסרו עליהם לצאת להשגת מים וצרכי אוכל, ואפילו ללכת לבתי־השימוש בשעות הלילה. אלה שנתפסו באי־מילוי כלשהו של כללי המשטר נורו במקום. הרבה אנשים חלו ומתו. גוויות המתים נשארו בצריפים, כי לא הורשה להוציאן משם.

האזרחית צ'רנאָנקו־נאזביץ אננה בת יוסף, שנמלטה מהמחנה, סיפרה: „בערב 28 בדצמבר 1941 התפרצו ההיטלאָריסטים לתוך הצריפים, הוציאו כ־60 איש ובו במקום ירו בהם. המתות דומות היו לתופעה שכיחה.

לפי העדויות של קיאָרסטן פ. א. וגריגוֹריבה א. פ., היו התושבים נתונים למעשי שוד מתמידים. הגרמנים תבעו יום־יום בגדים חמים, שעונים ודברי־ערך אחרים. כאשר תביעות אלה לא סופקו בגלל חסרונם של הדברים, היו מוציאים כמה עשרות אנשים מהצריפים ויורים בהם. רבים לא יכלו לעמוד בעינויים ובעלבונות השיטתיים — דעתם נטרפה עליהם או התאבדו. כך נטרפה דעתה של אשת הפרופיסור ממוטובה, של ד״ר ביאָלייבסקאַיאַ ואחרים. בשטח הגיטו היה מעין „קבר חי״, ולאחר היריות עלו ממנו אנחות האנשים, שנקברו בעודם חיים.

ב־26.12.1961 פרסמו הגרמנים הודעה על הרשמת היהודים הרוצים לנסוע לפולטבה, לרומני ולקרמנצ׳וג, תוך ציון שאסור לקחת חפצים לדרך. למחרת הגיעו לצריפים מכוניות־משא סגורות, אך האנשים סירבו להיכנס לתוכן, בהבינם כי הם מובלים למוות. אולם החיילים דחפו אותם פנימה בכוח והוציאום מהמחנה. תוך ימים אחדים הוצאו תושבי הגיטו ברכב וברגל ל„דרוֹביצקי יאר״ ושם נורו כולם.

עֲדת־ראייה של רצח האנשים ביריות, תושבת חוטור רוגאן אסמצ׳קוֹ אנאסטאסיה, בת זאכארוֹב, סיפרה: „בשמעי על המתת אזרחים סובייטים ב„דרוֹביצקי יאר״, הלכתי בבוקר ב־7 בינואר 1942 יחד עם בני וולאדימיר, בן ה־12, ועוד 11 בני־הכפר לראות מה מתרחש שם. בתוך היער ראינו בור גדול באורך של עשרות מטרים וברוחב של 10 מטר ושל מטרים אחדים בעומק. בבור נערמו הרבה גוויות של ההרוגים. הסתכלנו בחללים ואמרנו לשוב הביתה, אך בטרם הספקנו לצאת מה„יאַר״, הגיעו לשם שלוש משאיות עם חיילים גרמניים. אלה עצרו אותנו. החיילים הביאו אותנו אל הבור, וירו בנו מתוך מקלע. כאשר בני נפל, התעלפתי ונפלתי לתוך הבור. כשהתעוררתי, ראיתי והנה אני נמצאת שכובה על גוויות. אחרי זה שמעתי צעקות נשים וילדים, שהובאו ע״י הגרמנים אל הבור וגורו. גוויות הנהרגים נפלו לתוך הבור שנמצאתי בו.

שהיתי בבור מהבוקר עד השעה 16—17 בערב, וראיתי שבמשך כל היום הובילו הגרמנים אל הבור קבוצות־קבוצות של אנשים וירו בהם. נגד עיני נורו כמה אלפי אנשים. היו אלה יהודים — גברים וילדים. בגמר הטבח עזבו הגרמנים את המקום. מתוך ערמות החללים נשמעו אנחות וצעקות הפצועים. כחצי שעה לאחר נסיעת החיילים הגרמנים, יצאתי מהבור וברחתי הביתה. בני וכל בני הכפר שבאו יחד אתי נורו.

העדים צ׳אַרניאַנקו־נאזביץ׳ אננה בת יוסף, סאַריקוֹב דניאל בן אלכסנדר וקובריז׳קו פיודור בן לוקאַץ העידו, שבד בבד עם היריות המיתו הפולשים הגרמנים הפאשיסטים אנשים, בייחוד ילדים, בעזרת חומרי־רעל, ושרפו את הגוויות בתוך צריפי המחנה.

העדים קרסטן פ. א., גריגוֹרוֹבה א. פ. ואחרים העידו, שהכובשים הגרמנים אספו בדצמבר 1941 את היהודים שנשארו בחרקוֹב, נכים וילדים, שלא יכלו להגיע לבור, הכניסו אותם לבנין בית־הכנסת ברחוב מישצ׳נסקאַיאַ, מקום שם חלק גדול מהם קפא מקור ואחרים מתו מרעב. בבנין בית־הכנסת נספו כ־400 אנשים. ע״י הוועדה נפתחו ליד חוטור רוגאן ב„דרוביצקי יאר״ שני בורות — אחד מהם אורכו 100 מטר ורוחבו 18—20 מטר, והשני באורך 60 מטר והרוחב 20. לפי סיכום האקספרטיזה המשפטית־מדיצינית, נקבע שבבורות האלה נקברו למעלה מ־15.000 גוויות. מתוך הבורות הוצאו 500 גוויות, מהם נבדקו 215 —

83 גוויות של גברים, 117 של נשים, 15 בני־נוער וילדים. הוכח שסיבת המוות כמעט של כל אלה שנבדקו היתה פציעה ע״י כדור שנכנס לגולגולת מצד העורף. הדבר מוכיח שהיריות כוונו אל העורף ממרחק קטן.

הוועדה מוצאת שהאחראים למעשי הפשע, שנעשו כלפי האוכלוסייה האזרחית הלא לוחמת בעיר חרקוב, הם: המפקד לשעבר של הפלוגה המיוחדת של הגסטאפו 4 שטורם־באנשאר פיראָר, ניימן ווילי, סגן המפקד מאיור רדצקי, עובד הגיסטאפו מאיור מילר, סגן קציץ אוסטרמן, עובד הגיסטאפו קפיטן בויטן וסגן קציץ פרנץ לוביצ׳קו.

עליהם לשאת בעונש חמור על פשעיהם האיומים, שנעשו נגד העם הסובייטי.

יו״ר הועדה — פרופאטילוב אי. אי.

חברים: יו״ר מועצת העיר חרקוב סאָליבנוב א. אי.

גנראל מאיור טרופנוב נ. אי.

ב״כ הוועדה הממשלתית המיוחדת: ליאָביאָדיאָב ק. א., קודריאָבצב ד. אי.
כומר הכנסיה הפוקרובית קאמישא אי. י.

חבר הועד הפועל של המועצה העירונית — קאָרפנקו ו. ו.

הפרופיסורים: שיאָבצוב א. אי., קודינצב אי. ו., מקליאָצוב אי. אי., קטקובה י. ס.
איזור חרקוב.[117]

עדות על טאטארסק

שנת 1943, ה־30 בספטמבר, העיירה טאטארסק

אנו החתומים מטה: מאיור רבינוביץ ס. ב., יוסטיץ־מאיור ברייט י., אזרח עיירת טאטארסק במחוז סמולאָנסק, מיגידוב א. א., קוזוב אי. אי., טשרנישוב א. פ., ס. ק. ניריֵיב, אי. מ. פטרנקו — חיברנו תעודה זו על ההתרחשויות שלהלן:

בעיירה טאטארסק חיו עד המלחמה כ־600 יהודים. מאז שנת 1930 היו כולם מאוחדים בקולחוז היהודי הלאומי „טרודוֹביק". לכל אחד היה משלו — בקר, עופות, לחם, ומצרכים אחרים לשובע. היו להם שני בתי־ספר באידיש, בית־ספר רוסי, בית־מדרש, בית־חולים ועוד.

כאשר הכובשים הגרמנים התפרצו לעיירה, הם שדדו את כל האוכלוסייה, ובראש וראשונה את כל היהודים. הם ערכו טבח בין התושבים היהודים הבלתי־לוחמים. הגרמנים עינו ואנסו את כל הנערות והנשים הצעירות לעיני קרוביהן.

בראשונה אספו המנוולים 75 יהודים, העמידום ליד החפירות האנטיטאנקיות וירו בכולם עד אחד. בפעם השניה אספה יחידת־עונשין קבוצות יהודים, בנות 15, 20, 30 איש, הרגה אותם במוטות ברזל, והשליכה את הגופות לתוך בור. באכזריות מיוחדת תפסו ילדים קטנים, היכום מכות־רצח והשליכום לתוך בור, בעוד רבים מהם חיים. הם נפחו נשמתם כאשר היו כבר מתחת לאדמה.

כך השמידו הבנדיטים הגרמנים את כל האוכלוסייה היהודית בעיירת טאטארסק. גוויות היהודים המעונים, ביניהם זקנים, נשים, ילדים ותינוקות, נמצאות בבורות קרוב לעיירה, מאחורי חצר הקולחוז.

הננו מאשרים תעודה זאת בחתימת ידינו.

החתימות: מאיור ס. ב. רבינוביץ; יוסטיץ־מאיור ברייט; אזרח העיירה טאטארסק ע. א. מיגידוב; אי. אי. קוזוב; א. פ. טשרנישוב; ס. ק. ניריֵיב; אי. מ. פטרנקו[118]

מינסק, 20 ביולי 1941

פקודה*)

על הקמת איזור־מגורים ליהודים בעיר מינסק

.1

מהיום, בו מתפרסמת פקודה זו מוקצה במינסק חלק מיוחד של העיר, למגוריהם של יהודים בלבד.

.2

כל תושבי העיר מינסק חייבים — עם פרסום פקודה זו — לעבור במשך 5 ימים לאיזור היהודי. מי מהיהודים, שיימצא עדיין ברובע הלא־יהודי אחרי גמר המועד הזה, ייאסר וייענש באופן חמור ביותר. התושבים הלא־יהודים, הגרים בתחומי האיזור היהודי, חייבים לעזוב מיד את הרובע היהודי. אם תחסרנה דירות משוחררות מיהודים באיזור הלא־יהודי, תמציא מחלקת הדירות שעל־יד הנהלת־העיר דירות חופשיות אחרות.

.3

עם ההעברה מותר לקחת חפצי־בית. מי שייתפס בגניבת חפצי־זרים או בשדידתם ייענש ביריה.

.4

האיזור היהודי יוגבל על־ידי הרחובות הבאים: סימטת הקולחוז עד רחוב הקולחוז עם הנהר עד לרחוב נימיגה, מחוץ לבית־היראה הפרבוסלבי, עד לרחוב הריפובליקה, כולל הרחובות הסמוכים: שורנה, קולטורנה, סימטת הרהיטים, רחוב פיריקופ, רחוב ניזובה, בית־העלמין היהודי, רחוב אבוטקובה, סימטת אפאנסקי ב', רחוב זסלבסקי, עד לסימטת הקולחוז.

.5

יש להקים חומת־אבנים סביב האיזור היהודי, לאחר שהיהודים יתרכזו בתוכו. גרי האיזור היהודי חייבים להקים את החומה ולהשתמש לצורך זה באבני הבניינים הבלתי מיושבים, או ההרוסים.

.6

ליהודים מפלוגות־העבודה היהודיות אסור להימצא באזורי המגורים הלא־יהודים. הרשות

---

*) תורגם מיידיש מהספר „פון מינסקער געטאָ" להירש סמוליאר עפ"י המקור בשפה הבילורוסית („דער עמעס", מוסקבה 1946).

לפלוגות אלה לצאת מאזורם רק בתנאי, אם יש בידיהן הוראה מיוחדת למקומות־עבודה מסוימים, הניתנת בכתב על־ידי הנהלת־העיר מינסק. המפר פקודה זו דינו דין־מוות בירייה.

.7

מותר ליהודים להכנס ולצאת מהאזור היהודי דרך שני רחובות בלבד — רחוב אפאנסקי ורחוב אוסטרובסקי. לטפס מעל לחומה אסור. המשמר הגרמני ומשמר־הסדר מצווים לירות על אלה, שאינם נשמעים לפקודה זו.

.8

לאזור היהודים רשאים להיכנס רק יהודים וכן אנשים המשתייכים לצבא הגרמני ולהנהלת העיר מינסק, וזה — לצורכי־שירות בלבד.

.9

„המועצה היהודית" חייבת להמציא הלוואה בסך 30000 צ׳ֶרבונצים בשביל ההוצאות הכרוכות במעבר מרובע אחד אל השני. יש להכניס סכום זה, — תוך 12 שעות לאחר פירסום הפקודה, — לקופה של הנהלת העיר (רחוב קארל מארקס מס׳ 28). דבר תשלום הריבית יסודר לאחר־מכן.

.10

„המועצה היהודית" מצווה להודיע מיד למחלקת הדירות שעל־יד הנהלת העיר על כל הדירות שפינו, וטרם נתפסו על־ידי תושבים לא־יהודים (אַריים).

.11

באזור־המגורים היהודי ישמרו על הסדר סדרנים יהודים מיועדים לכך (בעניין זה תבוא במועדה פקודה מיוחדת).

.12

„המועצה היהודית" של העיר מינסק נושאת באחריות מלאה למילוי הפקודה על העתקת מקומות מגוריהם של היהודים לאזורם. כל הימנעות תיענש באופן חמור ביותר.

מפקד־השדה

אחרי הפקודה על הקמת הגיטו באה פקודה על הטלאי הצהוב. בדייקנות גרמנית מצויינים בפקודה חדשה זו גודל הטלאי, וכן המקום בבגד, שאליו ייתפר. מובן מאליו, שגם פקודה זו לוותה באיום הרגיל: „אי־מילוי הפקודה יגרור עונש מוות". [119]

במו עיני ראיתי זאת
מכתב למערכת „פראוודה"

בכבשם את מאריופול, החלו הגרמנים במעשה־שוד כללי. ראיתי גרמני שחטף מידי הסנדלר החבר חייט, שהתגורר ברחוב קוטוֹבסקי 65, את המעיל של בתו. לאחר ימי השוד התחילו השודדים להציק לתושבים היהודים. מוצצי־דם אלה תבעו שתוך 5 שעות יאספו וימציאו למטה הצבא 5 קילוגראם פלפל שחור וחמישים חבילות סיגריות. אך היכן להשיג כל כך הרבה פלפל וסיגריות? לדירתנו נכנס יהודי ובידו סל ובדמעות ביקש פלפל וסיגריות בשביל הגרמנים. התכנסו השכנים. אצל אחת נמצאו גרגירי פלפל. האב מסר את חמשת הסיגריות האחרונות. וכך גרגיר גרגיר וסיגריה אחרי סיגריה אספו תושבי העיר מה שתבעו השודדים. לאחר יום פקדו הגרמנים באמצעות הקהילה — שעל היהודים להביא זהב. זהב לא היה אף לאחד. עמדו הגרמנים וכינסו באולמות שונים בעיר את הגברים, סגרו עליהם את הדלתות והודיעו שלא ישחררו איש עד שהזהב לא יהיה מונח על השלחן. הדבר נודע לבני המשפחות. בדירות פרצו שוב יללות. ראיתי את אשתו של החבר שינקר נכה, בעת שהיא עקרה מפיה שן זהב, וכשפיה זב דם מיהרה למקום בעלה. השודדים ראו שלא יוכלו לאסוף זהב וציוו להביא למטה 140 זוגות לבנים חמים. בו בלילה, שהביאו רק 60 זוגות לבנים, החל הפוגרום. אנשי הגסטאפו נכנסו לדירות, היכו ילדים, נשים וזקנים. ברבים מהם ירו. בבוקר בא אלי החבר פיידנהולץ, פצוע בראשו, כשכתמים שחורים מדם נראו בגופו לאחר המכות.

יומים לאחר הפרעות, פקדו השודדים הגרמנים על התושבים להתאסף תוך 5 שעות לשם יציאה מהעיר. שיירות ארוכות של בני־אדם מכל הגילים זזו ברחובות, הלכו בשורות בנות 6 אנשים כל אחת. כשמישהו היה מפגר, היו הגרמנים מכים בראשו במקל. ברחוב אפאטוב ראיתי גרמני מכה בראשו של יהודי זקן בן 65 — סוֹרוֹקין שמו. הוא נפל מיד. האדמה מסביבו נעשתה אדומה. מה היה אחרי זה לא ידוע לנו, כי דחפו אותו ללכת הלאה. בכיכר נאספו למעלה מ־8 אלפים איש. פה היו גם החפצים. בערב כינסו את כולם לתוך אולם. לאכול לא נתנו במשך כל היום. למחרת, כלומר ביום א', הקריאו לפנינו פקודה של הגרמנים, ובה נאמר, שמחר תתחיל היציאה מהעיר, שישמרו על הסדר, ובל ידאגו באם אחד מבני המשפחה יצא לפנ־כן, כיון שביום ב' בערב כולם ייפגשו שוב.

עם בוקר ירד גשם שוטף. לקחת בגדים ומזון לדרך לא הרשו. בחלון ראיתי, שחברי יעקב טולצ'ינסקי הלך עם הקבוצה הראשונה. הגיע גם תורנו. לצדי עמדו אמי, אבי לבוביץ והח' קורסונסקי, מאחורי עמדו אחותי, החבר גרבר ואחרים. כשהגרמני הצליף ברצועה בראשונים, זזו השורות. ההליכה בתוך הבוץ היתה קשה. רבים נפלו בדרך, אך הרוצחים לא התחשבו בשום דבר, היכו את כל אלה שלא היו קמים. כך עברנו 15 קילומטרים ונפגשנו בקבוצה אחרת. כשהתקרבנו ראינו אנשים מאותתים בידיהם ונפרדים. הגרמנים היכו בקתות הרובים ודחפו את האנשים. על האדמה היו מונחים הרבה חפצים. הבנתי שמובילים אותנו למוות. בתוך חפירות נגד טאנקים ראינו אנשים והם כמעט ערומים — בגדיהם התגוללו כאן על האדמה. הגרמנים ירו בהם במכונות־יריה. נכנסנו לחפירה והתפשטנו. האימהות לחצו את ילדיהם לחזה וזעקו זעקות היסטריות, והבנדיטים ירו וירו. הדם נשפך ושטף כנהר. לא רחוק ממני עמדה ריבה רובינצ'יק, ועל ידיה בתה בגיל 3 חדשים. פניה היו חיוורות כסיד. לא, חברים, קשה לתאר כל מה שהתרחש בתוך החפירות. הדם קופא בעורקים לזכר הדברים. לא הרחק מאתנו הלך בחיבוק עם שתי בנותיו המסגר הח' אמיתון. לבוביץ צעק: „בעד דמינו

יינקמו בכם". החבר גרבר צעק: „באנדיטים". זעקו ילדים נשים וזקנים. והרוצחים עשו את שלהם. אני הלכתי כאילו ללא הכרה. אחותי נינה בת 20 החזיקה אותי בשרוול וזעקה: „באנדיטים, הן טרם חייתי בעולם"! עם התחלת החשכה נדמו היריות. נשארנו כאלף איש. את כולם הוציאו מהחפירות, ציוו להתלבש וכלאו במחסן. בקרבתי שכבו אמי ואחיותי. אבי כבר לא היה בחיים. האם נשמה בכבדות.

בלילה ניגש אלי קורסנסקי עם אשתו והציע לי להימלט, באמרו כי ממילא צפוי מחר המוות. נשקתי בראשה הקר של אמי והתרחקנו לעומק המחסן הארוך. בלילה נמלטנו — אני, קורסנסקי ואשתו. עברתי למעלה מ־250 קילומטרים בעורף האויב, וחזרתי חי לארצי הסובייטית. אבי אמי וקרובי אבדו. נשארתי יחיד, אך אין רוחי נופל. ברשימות הגיסטאפו אני נמנה ביז ההרוגים אך לא כן, חי הנני.[120]

כ. ליטווינוב

1.1.42

פקודה ברוסית מאת הקומנדאטורה הגרמנית בקיסלובודסק-קאווקז

אל כל היהודים!

„מתוך מטרה ליישב אזורים מעוטי אוכלוסים באוקראינה, חייבים כל היהודים הגרים בקיסלובודסק, וכן אותם היהודים שאין להם מקום־מגורים קבוע — לבוא אל תחנת־המשאות של העיר קיסלובודסק ביום הרביעי, 9 בספטמבר 1942, בשעה 5 בבוקר, לפי שעון ברלין. הרכבת תצא בשעה 6 בבוקר (בשעה 7, לפי שעון מוסקווה).

על כל יהודי לקחת מטען במשקל לא יותר מ־20 קילוגרם, כולל מצרכי מזון ליומיים.

התזונה לאחר מכן תסופק בתחנות על־ידי השלטונות הגרמנים. מציעים לקחת את ההכרחי ביותר, כגון: תכשיטים, כסף, בגדים ושמיכות. כל משפחה צריכה לנעול את הדירה ולהדק לפתח פתק, שבו יצוינו השמות הפרטיים ושמות המשפחה, המקצוע והכתובת של בני המשפחה. את המפתח עם הפתקה יש למסור למפקדה הגרמנית בתחנת הרכבת למשאות.

בגלל קשיים בתחבורה לא יתקבל מטען למעלה מ־20 קילו, וכן לא רהיטים. לשם הכנה טובה יותר ולצורך המשלוח של החפצים הנותרים, צריכה כל משפחה לארוז ולהחתים את כל רכושה, הלבנים וכדומה, אגב ציון מדויק של שמו של בעל החפצים. לשלמות החפצים ושמירתם אחראית הקומנדאנטורה מס׳ 12.

מי שיתנכל ברכוש היהודים, או מי שינסה להתפרץ לדירת יהודים, יירה מיד.

גם אותם היהודים שעברו לנצרות טעונים העברה. העברה אינה חלה על משפחות, שבהן אחד ההורים יהודי והשני רוסי, אוקראיני או בן לאום אחר.

לא חלה העברה גם על אזרחים בני תערובת.

העברה תוך התנדבות של משפחות מעורבות, מטיסים מהדרגה 1—2, ניתן לעשות באפשרות הבאה.

על כל היהודים להסתדר בתחנת הרכבת בקבוצות בנות 45—50 איש, באופן שבני משפחה אחת יתרכזו יחד. ארגון האנשים לפי מתכונת זו צריך להסתיים בשעה 5 וארבעים וחמש דקות לפי שעון ברלין (6 ו־45 דקות, לפי שעון מוסקבה).

הוועד היהודי אחראי לביצוע מסודר של הפקודה. יהודים שינסו למנוע מילוי הפקודה ייענשו בכל חומר הדין".[121]

7.9.1942 קומנדאנטורה מס׳ 12, קיסלובודסק

ВСЕМ ЕВРЕЯМ

С целью заселения мало-населенных районов Украины ВСЕ ЕВРЕИ, проживающие в городе Кисловодске и ТЕ ЕВРЕИ, которые не имеют постоянного места жительства, обязаны: в среду, 9 сентября 1942 г., в 5 ч. утра по берлинскому времени (в 6 ч. по московскому времени) явиться на товарную станцию гор. Кисловодска. Эшалон отходит в 6 час. утра (7 час. по московскому времени).

Каждому еврею взять багаж, весом не более 20 кг., включая продовольственный минимум на 2 дня.

Дальнейшее питание будет обеспечено на станциях германскими властями.

Предлагается взять лишь самое необходимое, как-то: драгоценности, деньги, одежду, одеяла.

Каждая семья должна запечатать квартиру и к ключу прикрепить записку, в которой указать фамилии, имена, профессии и адрес членов данной семьи; ключ этот с запиской передать на товарной станции германскому командованию.

Ввиду транспортных затруднений багаж весом более 20 кг., а также мебель не могут быть взяты. Для лучшей подготовки и отправки оставшихся вещей каждая семья должна запаковать и запечатать все имущество, белье и т. д. с точным указанием хозяина. За целость и сохранность вещей отвечает комендатура № 12.

Кто посягнет на имущество евреев, или попытается ворваться в еврейскую квартиру, будет немедленно расстрелян.

Переселению подлежат и те евреи, которые приняли крещение.

Не подлежат переселению семьи, у которых один из родителей еврей, а другой — русский, украинец или гражданин другой национальности.

Не подлежат переселению также и граждане смешанного происхождения.

Добровольное переселение смешанных семей, метисов 1-й и 2-й категории, может быть произведено при дальнейшей возможности.

Всем евреям надлежит выстроиться на вокзале группами в 45-50 человек — причем так, чтобы отдельные семьи держались вместе. Организация построения людей должна полностью окончиться к 5 час. 45 мин. по берлинскому (в 6 час. 45 мин. по московскому времени).

Еврейский комитет отвечает за планомерное проведение этого постановления. Евреи, которые попытаются препятствовать исполнению этого постановления, будут строжайше наказаны.

Кисловодск, 7-го сентября 1942 г.

Комендатура № 12.

Фотокопия распоряжения немецкой комендатуры в Кисловодске.

קיסלובודסק (קאווקאז)

פקודת הקומנדטורה הגרמנית אל יהודי העיר —

7 בספטמבר 1942

השמדת האוכלוסיה היהודית בקיסלובודסק

אקט — 5.6.1943

אנו, החתומים מטה, אזרחי העיר קיסלובודסק,

אוסטנקוב פיוטר אלכסנדרוביץ, פרופיסור של האינסטיטוט הראשון לרפואה בלנינגרד, הגר ברחוב קלארה צאֶטקין 4.

גנילוריבוב טימופיי ייפרימוביץ, פרופיסור, החירורג הראשי של עיר המרפא קיסלובודסק, הגר ברחוב הקומונה הפריסאית 9.

גונטרוב מיכאל ייפימוביץ, אסיסטנט של בית הספר הגבוה לרפואה בלינגרד, הגר ברחוב הקומונה הפריסאית 9.

פינגרהוט מיכאל זכרוביץ, הגר ברחוב צ׳קאלוב 42א׳.

גורליק נאום מכאילוביץ, הגר ברחוב צ׳קאלוב 45.

קובנטניה יבגניה סרגיבנה, הגרה ברחוב וולודרסקי 3.

חשיבה בוריס יאקובלביץ, הגר על מגרש טרסקיה 1/4. —

כולנו ערכנו תעודה זו על מעשי הרשע של הכובשים הגרמנים נגד בני הלאום היהודי, שגרו בעיר קיסלובודסק של חבל סטאַווראפול.

ב־16 באוגוסט 1942 הוקם בפקודת פול, הקומנדנט הצבאי של העיר, וראש הגיסטפו וועלבען — ועד יהודי בראשותו של בנינסון מויסיי סאמוילוביץ (נולד ב־1878, רופא־שיניים, שגר ברחוב סטאלין 22). הוצע לו להוציא מיד מאת האוכלוסייה היהודית ולמסור למפקדה הגרמנית את דברי הערך שלה: זהב, תכשיטים, דברי כסף, שטיחים, חליפות, לבנים ונעלים.

מתוך תקוה לשמור על חיי היהודים ע״י מסירת דברי הערך הנ״ל, אסף הוועד היהודי אצל האוכלוסייה היהודית ומסר לקומנדנט הגרמני פול מאה אלף רובל במזומנים ו־530 דברי כסף וזהב, טבעות, פורטסיגרים ושעונים, מאה וחמישה תריסר כפות־כסף, 230 זוגות נעלים, חליפות, מעילים ושטיחים. לפי מחירי השוק עלו כל החפצים האלה כחמישה מיליון רובל.

ב־18 באוגוסט הכריז הקומנדאנט הצבאי פול בקיסלובודסק על רישום כל האוכלוסייה היהודית, בלי הבדל מין וגיל.

אחרי הרישום נדרשו כל היהודים לשאת בצד הימני של החזה כוכב משושה, הנקרא על ידם בשם „כוכב־דויד״ („מגן־דויד״).

האוכלוסייה היהודית בגיל 16—60 נתבעה בכפייה ע״י הקומנדטורה הגרמנית למלא עבודות קשות, כגון: בניית שדה התעופה, סלילת דרכים וכבישים. את הרופאים והפרופיסורים הכריחו לטאטא ולנקות את הרחובות. העבודה נעשתה חינם, ללא תשלום.

ב־7 לספטמבר 1942 הוציאה הקומנדנטורה הגרמנית פקודה מס׳ 12, לפיה נדרשה האוכלוסייה היהודית להופיע ב־9 לספטמבר בתחנת־הסחורות של קיסלובודסק כשבידיהם מטען, שמשקלו אינו עולה על 20 קילוגראם, החפצים היקרים ביותר וצרכי אוכל ליומיים לשם נסיעה, כביכול, למקומות מעוטי האוכלוסין אשר באוקראינה. את המפתחות היה צריך למסור לקומנדנטורה № 12 בציון הכתובת של הדירה על פתק מיוחד.

ב־9 לספטמבר התאספו בתחנת הסחורות של קיסלובודסק כאלפים איש בקירוב, בתוכם זקנים, נשים וילדים. ההיטלראים נטלו מהיהודים את המטען שהיה בידיהם וכן את מצרכי

האוכל ואת היהודים עצמם העמיסו בשני קרונות ועל 18 פלאטפורמות פתוחות שהוכנו מראש, במשמר חזק של חיילים גרמנים נשלחה הרכבת בכיוון של התחנה „מיניאַראלני וודי" — שם נורו כל היהודים, כפי שסיפרו עדי־ראייה.

בין אלה שהוצאו ונורו על ידי הגרמנים היו הרבה עובדים רפואיים, ביניהם פרופיסור באומגולץ, ד"ר צ'אצקי עם משפחתו, ד"ר שווארצמן, הרופא סוקולסקי, הרופא מאַריינאַס, הרופא דריבינסקי, הסופר היהודי ברגמן. בסך־הכול נספו 117 עובדי רפואה.

למראה מעשי האכזריות של הגרמנים, הספיקו לאבד עצמם לדעת ד"ר וילנסקי ואשתו, הרופאה בוגאיאבסקאיאַ, האחות פוקרובסאיאַ ועוד. ד"ר פיינברג, אשתו ובתו ניסו לאבד עצמם — חתכו עורקיהם וקבלו מורפי, אך הגרמנים המנוולים לא נתנו להם למות — הם שלחו אותם לבית החולים, ריפאום ואחר כך הרגום ביריה.

בין היהודים שהוצאו מקיסלובודסק ונורו בתחנת „מינאַראַלני וודי" היו תשעה ילדים מבית־הילדים 18 №, בגיל 4—6: אוליה נימרובסקאיא — 6 שנים, רווזה שטיינברג — 6, גרישה שמרונר — 5 שנים, הלה אוריצקאיא — 6, ישה אורצקי — 4, פביל אורצקי, וקוליה קלונגער — 5 שנים.

האזרח פינגרהוט, שניצל ונשאר בחיים, מעיד על המוראות של ההרג הרב ביהודי קיסלובודסק, לאמור: הרכבת הגיעה אל בית־החרושת לזכוכית. הגרמנים, שליוו את הרכבת, פקדו על היהודים לצאת מהקרונות, למסור את דברי ההפץ ואת הכספים, ואחרי זה ניתנה פקודה להתפשט. תוך צעקות קורעות נפש התפשטו הנשים, הילדים, והזקנים, בהישארם בכותנות ובתחתונים בלבד. את המון הנפחדים והנרעשים הובילו החיילים הגרמנים אל תעלה נגד טנקים, ואלה שניסו להימלט נורו. על־יד התעלה נורו היהודים במכונות־יריה. הגרמנים הבדילו לחוד קבוצות גברים יהודים, ואילצום לאסוף ולהעמיס בקרנות את חפצי האנשים שנורו, ואחר־כך הובלו אף הם אל התעלה והומתו.

באופן כזה נקבע, כי פול, הקומנדנט הגרמני הצבאי בעיר קיסלובודסק, שהיה ראש הגסטאפו ועלבען ועוזרו וואַבאַר ערכו מסע־הרג אכזרי של האוכלוסייה היהודית בעיר קיסלובודסק — אלפים איש, בתוכם ילדים, זקנים ונשים.

הדברים הנ"ל מתאשרים: 1) על ידי הפקודה בדפוס של הקומנדנטורה 12 № מ־7 בספטמבר 1942, אשר הופיעה בקיסלובודסק על דבר פינוי היהודים.

2) התעודה על חפצים וחפצי הערך, שנמסרו לידי המפקדה הגרמנית.

3) על ידי ההודעה בדפוס של המפקד הראשי של הצבא הגרמני „אל האוכלוסייה האזרחית של קאווקאז" בשפה הרוסית והגרמנית.

4) ע"י עדויות אישיות של: מ. ז. פינגרהוט, י. מ. קובנטניה, ב. י. חשיבה, לירי ליפמן, ח. ר. גרצבר, י. ב. פרחומנקו, ל. י. פבלובה, א. מ. מירזויאן, ז. י. קובינה.

5) ע"י תעודה של בית־החולים.

6) ע"י תעודה של בית־הילדים 18.

7) הרשימות של 894 יהודים שנורו.

על החתום:

פ. א. אוסטנקוב, ט. י. גנילוריבוב, מ. י. גונטריוב, מ. ז. פינגרהוט, נ. מ. גוראַליק י. ט. קובנטניה, ב. י. חשיבה.[122]

עינויים והשמדה בחבל קראסנודאר

תעודת־עדות

עיר טיכוֹריצק. אנו החתומים מטה, חברי הוועדה לקביעת הפשעים של הכובשים הפאשיסטיים הגרמניים בעיר טיכוֹריצק, ששוחררה על־ידי הצבא האדום ב־30 בינואר 1943, ערכנו עדות זו על מעשי האכזריות של הנבלים ההיטלריים כלפי התושבים השלווים.

על התושבים הוטל טירור קשה. ללא כל סיבה היכו את התושבים במקלות וברצועות, אנסו נשים, ירו באזרחים ללא חטא בכפם, והשמידו את כל האוכלוסייה היהודית.

...לאחר מעשי־אימים של דיכוי ואונס, השמידו ההיטלראים אוכלי־האדם 316 יהודים ויותר מ־100 רוסים, אוקראינים ובני לאומים אחרים.

עדי־הראייה ניקולאי ליאשקו והיהודי יעקוב בן ליב זיאָל, שניצל ממות, סיפרו, שהשמדת היהודים בוצעה באמצעים כאלה, שכל שיטות האינקביזיציה מימי־הביניים הם כאין וכאפס לעומתן. תחילה היו קובעים בדרך שפלה את ההשתייכות לאומה היהודית. אחרי זה היו מכנסים את היהודים במרתף בבית המשטרה, ושולחים קבוצות קבוצות מהם למקומות ההריגה. כך נשלחו קבוצות יהודים שמנו 186 איש, 96, ועוד 37 אנשים. הקבוצה הראשונה והשניה הושמדו בדרך הבאה: כל הקרבנות הושכבו ערומים בתוך תעלה וגורו באבטומטים. אחר־כך, בלי לכסות את הגויות באדמה, היו משכיבים עליה שורה שניה של יהודים ויורים בהם. מהקבוצה האחרונה, בת 37 האנשים, הצליחו שלושה לברוח. כל היתר גורו וגויותיהם לא נאספו.

על החתום: ז׳גאלו מיכאל וואסילייביץ, ליאשקו ניקולאי, ראטניקוב (לייטיננט) טישקוב, פאנקוב פ. פ., גריגורוב, דורניב מ. קראסניקובקי ק., בוגומאזובה ט., פרודניקובה א., קונוקוב ו. נ., נאוודוקינה, זיל ל., קורצ׳יגה ו. שקלרובה, לונקוב י. ד.

הועד הפועל של מועצת גליל טיכוריצק מאשר את הדו״ח —

יושב ראש הועד וחתימתו

הדו״ח רשום בספר התעודות מס׳ 1, 4.8.43.[123]

בעיר מאיקופ

האיזור האוטונומי האדיגיי בחבל קראסנודאר

תעודת־עדות

אנו החתומים מטה, הוועדה האזורית במאיקופ לבדיקה ולקביעת מעשי הפשע של הכובשים הגרמנים הפאשיסטים, ערכנו את הדו״ח הבא:

בתקופת הכיבוש של גליל מאיקופ ע״י הכובשים הגרמנים הפאשיסטים, — בהנהלת הקומנדנט ווילי, הקצין של הצבא הגרמני קוביאק אֶריך, ראש מחלקת החקירה והביון הפוליטי רודולף, ומנהל המחלקה הכלכלית קלאן ועוזריהם — נורו, הורעלו והושמדו 117 תושבים שלווים, ביניהם 33 גברים, 44 נשים וארבעים ילדים.

ב־13 באוגוסט 1942 באו הנ״ל בלוית 8 ז׳נדרמים לסטאניצה חנסקיה, הקהילו אספה ובחרו בראש המקום.

לאחר קיום האספה נאסרו שתי המשפחות היהודיות, שבאו מאוקראינה (שבעה אנשים): גטמאן ראובן בן ניסים בגיל 35, בתו גטמאן לילה בת ראובן בגיל שמונה, קוטיק בגיל 60, בתה קוטיק חוה בת 38, הנכדה כהן גולדה בת 13 ואשה יהודיה (שמה לא נקבע) שגרה יחד אתם, וכן מורה פעילה מסטאניצה חאן, מריה בת יוסף חודורובסקאיֶא בגיל 40 ב־14 באוגוסט 1942 נאסרו כולם בפקודת הקציגים הגרמנים שנזכרו לעיל והובאו לבין השיחים במרחק 4 קילומטר מהסטאניצה חאן. שישה מהם נורו והילדה בת השמונה גטמן לילה הורעלה בחומצה. לפני היריות עינו את הנאסרים. פתחו את בטנו של גטמאן ראובן והיכו באכזריות את יתר הנאסרים. גוויות ההרוגים והמורעלים קברו בתוך חפירה.

על החתום: יו״ר הועדה פֶאַרשין.

חברי הועדה: לאפטיב, פאנוב, בלוכין.

העדות נרשמה בספר העדויות של הוועדה המחוזית בקראסנודאר לחקר הפשעים לפי המספר 61 מ־3.9.1943.[124]

על המעללים האכזריים בעיר קראסנודאר ב־25 במרץ 1943

מתוך תעודת־עדות

אנו החתומים מטה, חברי ועדה עירונית, ערכנו תעודת־עדות שלהלן:

במשך ששת החדשים, שהכובשים הגרמנים־הפשיסטים שלטו בקראסנודאר, הם הרסו את העיר, עינו באופן אכזרי והמיתו אלפי אנשים סובייטיים חפים מכל פשע. הם שרפו יותר מ־420 בניינים, ביניהם את כל מוסדות התרבות, המדע, מפעלי התעשייה, תחנות־הרכבת, עקרו את פארק־דמיטרי ברחוב גורקי ועוד. הם העבירו לגרמניה את כל הספריות המדעיות וכן את האקספונטים היקרים של המוזיאון האמנותי של חבל קראסנודאר.

...הרוצחים ההיטלראים התפרצו למעונות של התושבים השלווים, חטפום וכלאום במרתפי הגסטאפו. אחרי עינויים קשים הם הוסעו אל מאחורי העיר במשאיות סגורות. שם גורו, ואת הגויות השליכו אל בורות האנטי־טנקיים. את הילדים השמידו לעיני ההורים. רבים מן הילדים תמו לגווע ע"י נוזל מורעל, שבו מורחו שפתותיהם.

...ב־21 וב־22 אוגוסט 1942 ארגנו אוכלי־האדם ההיטלראים השמדה המונית של האוכלוסיה היהודית בקראסנודאר. ב־16 באוגוסט בא לדירת פרופ' ויליק קצין גרמני והציע לו להיות ראש האוכלוסייה היהודית ולערוך רישום של כל היהודים — הגברים, הנשים והילדים. ויליק לא הסכים. הקצין אמר: „המפקדה הגרמנית יודעת, שאתה איש מכובד בעיר, ורק המועמדות שלך הולמת את התפקיד של ראש העדה". לבסוף איים ההיטלראי על הפרופסור בעשיית דין, אם הוא ידחה את ההצעה. אמר לו ויליק: „מתהלכות שמועות על השמדת היהודים ע"י הגרמנים". על זה ענה הקצין: „האמנם מאמינים אתם עד היום בכזב הבולשביסטי? אין הורגים את היהודים. הנה, בבקשה, בטאגאנרוג הוקצה להם רובע מיוחד ושם הם חיים ועוסקים בעסקיהם, ללא כל סיכון. כך יהיה גם בקראסנודאר".

בבוקר 17 באוגוסט הומצאה לדירת ויליק חבילת פניות אל האוכלוסייה היהודית. בחתימת ויליק נקראו כל היהודים להירשם.

אחרי הרישום הוצע ליהודים לבוא עם ילדיהם וחפציהם אל חצר רחוב אורדז'וניקידזה מספר 30. משם הם הוסעו לחורשה „פאַרומאיסק" ושם הומתו, ואת חפציהם לקחו לעצמם השודדים הפאשיסטים. במשך יומים הושמד רובה של האוכלוסייה היהודית.

בכל מיני אמצעים השתדלו המרצחים הפאשיסטיים להעלים מעיני תושבי העיר את דבר השמדת היהודים. הם המיתו את האנשים בחשאי, בהוציאם אותם בקבוצות קטנות מאחורי בית־החרושת למכשירי מדידה. מלבד זאת הכניסו הגרמנים קבוצות, קבוצות, 15—

18 אנשים במשאיות סגורות, נעלו את דלתותיהן באופן האַרמאַטי והזרימו לתוכן זרם של גז מחניק. עד שהמשאיות הגיעו אל מאחורי העיר, כבר היו האנשים מורעלים.

אין גבול למעשים האיומים של הרוצחים הגרמנים. מעשי פשע נוראים מתגלים חדשים לבקרים.

על תעודת העדות חתמו:

יו"ר הועד הפועל של הגור־סוביט (מועצת הפועלים)	סמירנוב דמיטרי
הפולקובניק	באבינציב איוואן
המכונאי של דאָפּו הקטרים של תחנת קראסנודאר	קארטאשיב וואסילי
פרופ' של מידאינסטיטוט הקובני	רוטקיביטש קונסטאנט
פודפולקובניק	זייצאָב אַלאָכסיי
פודפולקובניק של הגווארדיה של צבאות הקאזאקים	פּוגאַטשוב פיוטר
ציר המועצה החבלית פרופ'	נוסאטובסקי אַנטון
יו"ר אגודת המורים	פיצ'ינקינה גינה
מנהל צאָך המכשירים של בית החרושת 546	זובקוב אנדריי
פועל של ביה"ח ע"ש סידין	מולדאבסקי אלכסנדר
מנהל של הצאָך המיכני של ביהח"ר „קראסנוליט"	בורטאשיביץ וולדימיר
המנהל המסחרי של ביהח"ר „קראסנוליט"	גולובאטי דיניס
דוצנט של המידאינסטיטוט הקובאני	קוראשקיביץ גיאורגי
פועל ראשי של הצאָך המיכני של ביהח"ר קראַסנוליט	לישצאָנקו אילאריון
מנהל של ביהח"ר לסבון „גלאוומרגארין"	ווירביצי סטיפאן [125]

בסטאניצה לאדוג׳סקאיא, בחבל קראסנודאר

תעודת־עדות

אנו, החתומים מטה, חקרנו את מעשי הרצח והאכזריות של השלטונות הפאשיסטיים הכובשים, לאמור: ...לאחר כיבוש האיזור לאַדוגה, החלו שלטונות הכיבוש הפאשיסטים במאסרים המוניים של אזרחים סובייטיים. בין כותלי הגיסטאפו נגרמו לנאסרים עלבונות ועינויים קשים. הגרמנים אילצו את האסירים לעמוד כל היום, מ־4 בבוקר עד שמונה בערב, כשידיהם מורמות למעלה. כל מי, שתש כוחו והוא הוריד את ידיו, דקרוהו בידיו התלייניים הפשיסטיים בכידוניהם. משמונה בערב עד ארבע בבוקר הועמדו הנאסרים על ברכיהם. עינו אותם ברעב ושללו מהם כל עזרה רפואית.

...מימי הכיבוש הראשונים החלו הרוצחים בהשמדה שיטתית של כל התושבים היהודים. התלייניים הגרמנים טיבעו בנהר קובאן אלפי אזרחים יהודים חפים מכל פשע. את התינוקות קשרו לאמותיהם וזרקום לנהר. תושבי סטאניצה לאדוג׳סקיה היו עדים לטרגדיה איומה, בראותם מאות גוויות של ילדים, נשים וזקנות צפות על פני הקובאן.

...כפי שהוכח בדברי העדים: קיבורקובה ל. י., סידורובה ו. א., ואסיוטינה י. א., בוראכוביץ ל. ב., קיסליבה ד. ב., אבאניגה מ. י., איבליבה ט. ט., בונדאריבה מ. ג. — רצחו התלייניים הגרמנים, טיבעו בקובאן ועינו עד מוות כ־3000 יהודים — ילדים, נשים וזקנים.

האשמים במעשי הפשעים הנ״ל הם: המפקדה הצבאית הגרמנית של החיל הגרמני ה־17 — הגנראל ראוף, והמבצעים הישירים — הקומנדנט הצבאי של איזור לאדוגה אולמאן, והקציניים של הצבא הגרמני באומאן, פלדהאוס ועוזריהם.

על הדו״ח חתמו:

מיופה הכוח של הוועדה האזורית לחקירת הפשעים של הכובשים הגרמנים ועוזריהם — ווישניבצקי.

חברי הוועדה: מירונוב, חודאסוף, אפישקוב, סבינארנקו.

תושבי לאדוש׳סקיה: ווסיוטין, בונדאריבה, פארחומינקו.[126]

בסטאוורופול ובאזורה

הודעת הוועדה הממלכתית המיוחדת לחקירת פשעי הכובשים הגרמנים הפאשיסטים ושותפיהם ועל הנזקים שנגרמו על ידם

...על סמך עדויותיהם של תושבי העיר „מיניאראלני־וודי", עדי הראיה של מעשי־הפשע הפשיסטיים — ליסטפין פ. מ., מיחייב נ. ו., בילואוסוב י. י., רוזאנוב א. נ. ואחרים, וכן נהגי לשכת הקטרים — פאוולאוו א. מ. וסאפונאוו א. ו., שהובילו שיירה של יהודים בשתי קרונות ו־18 קרונות־משטח מתחנת קיסלובודסק, נקבע שכ־2000 אזרחים סובייטיים, יהודים לפי לאומיותם, שהגיעו מתחנת קיסלובודסק, נורו בתעלה אנטי־טאנקית, — לפי פקודת הקומנדאנט פול, ראש הגיסטאפו וועלביען, סגנו וועבער והקומנדאנט של העיר „מיניאראלני־וודי". מאיור בארט. — מול בית־החרושת לזכוכית, במרחק של שניים וחצי קילומטר מעיר זו, וכאן נורו גם אלפי יהודים ומשפחותיהם, שהוסעו מיאֶסנטוקי ופיאַטיגורסק.

ב־10 ביולי 1943 נערכה על־ידי חבר הוועדה הממלכתית המיוחדת האקדמאי אלכסיי טולסטוי חפירה בתוך תעלת־המגן הנ"ל באורך של 551 מטר. הוועדה קבעה, שבתעלה זו נמצאים לא פחות מ־6300 אזרחים סובייטיים, שנרצחו בצורה אכזרית.[127]

„אל תחשבוני לזרה"

(מכתב מאשה אוקראינית בזולוטונושה אל משפחת יהודים)

„יום־יום היו הורגים כמה אנשים ביריה, הכריחום לחפור לעצמם קבר. באֶריה ידע מה צפוי לו, על־כן ביקש ממני למצוא מחבוא לילדים, אך הדבר לא עלה בידי. ב־22 בנובמבר 1941, בשבת בבוקר, הקיפה המשטרה את זאלאטונושה. כלאו אותנו במשרד־הצבא. ביום הראשון הובלו כולם מחוץ לעיר, והחלו לירות בהם. אינני יודעת מה התרחש שם. התעלפתי. את כולם הרגו. נורו באריה, איסיה, זשעניה, הינדה עם ילדיה — בסך־הכול למעלה מ־2000 איש. עד עכשיו איני יכולה להירגע. שנתיים ומחצה חיה אני כלא־חיה.

היו זמנים שביקשתי שיהרגוני. כעת אינני יכולה לגור בזאלאטונושה. בבואי לשם, נזכרת אני בכול. הביקתה שלמה, אך אין לי בכך כל סיפוק. הרבה בתים נשרפו, בשל־כך גדול האבל בעיר, ואין לי עם מי להיפגש. רק משאלה אחת לי — שכל זה יעבור גם עליהם ועל ילדיהם. עד־מה רציתי לקבל מכתב קצר מאיסיה, אך לעולם לא יכתוב עוד אף לאחד, — הגרמנים הארורים נטלו ממנו את נשמתו. לא מרוב שמחה כתבתי לכם, זו חסרה לי בכלל. אני לעולם לא אשכח מאומה. אחדים הוצאו כבר מקבריהם, אך אי־אפשר להכירם. אני מבקרת אצלם, אך הם מחרישים ואינם עונים דבר. הם ישנים שנת־נצח...

אל תחשבוני לזרה"[128].

אולגה סופרון

12.1.1944

גרמנים על מעשי ההשמדה

מתוך יומנים

אַלפראָד הלמוט החייל השבוי מהפלוגה ה־128, טאנקיסט מהדיוויזיה ה־23 מספר: „באפריל 1942 הייתי עֵד־ראייה כיצד הגרמנים רצחו 30.000 יהודים בחרקוב. ריכזו אותם בחצר בית־החרושת של טראקטורים ושם ירו בכולם. בין ההרוגים היו הרבה נשים ותינוקות".

החייל השבוי אוברט מייער, מהפלוגה 401, דיוויזיה 170 של חיל־רגלים, מספר: „בספטמבר 1941 הייתי בעיר פּאָרוֹמייסק. הגרמנים הודיעו: על כל היהודים מהעיר והסביבה להתאסף במקום מיועד, לקחת אתם מזון ובגדים. משם ישולחו למחנה־הסגר. אחר־כך הסיעו את היהודים אל מאחורי העיר, העמידום על־יד תעלות נגד־טנקים, ושם גורו כולם. הקצינים הגרמנים אשר חזו ב„מחזה" צחקו בפה מלא. הם ירו בנשים עם תינוקות על זרועותיהן.

ראש המשטרה הגרמנית בפּאָרוֹמייסק, האָגאָל, הודיע, כי בלילה ההוא ירו והמיתו 6000 יהודים".

הסמל ההרוג האַרבּאָרט בּאָכאָר, רשם ביומנו: „ב־23 בספטמבר גירשו את כל היהודים בקיוֹב לבּאבּי־יאר. שם המיתום במשך יומיים. אינני זוכר עבודה קשה מזו. הממונה עלינו הודיע אחר־כך, שביומיים אלה השמדנו 56000 אויבי גרמניה".

מארטין ציגלר, — הסמל הראשי של הדיוויזיה 538 של חיל־רגלים, היה נוכח בשעת ההשמדה של האוכלוסיה היהודית בקישינוב — „כל היהודים, נשים וילדים רוכזו במקום מיועד מראש, הכריחום להתפשט ערומים ואחר־כך המיתום".

בפנקס היומן של הסמל אָריך פוּנק, קוראים אנו שורות אלה: „סלוּצק, 11 במאי 1942. בשבת 9 במאי ירו והמיתו באוּריאָטשיאָ 715 יהודים, וביום השני שלאחריה עוד 40. הבחורות היהודיות התחננו — ‚אל תירו בנו'. אך בלי לחכות ליריות, קפצו רבות מהן לתוך הבור, שהוכן מראש, וכך סתמו אותן בעודן בחיים". [129]

איליא ארנבורג

הביולטין הגרמני מס׳ 222

נפל לידינו ביוליטין אינפורמאטיבי מס׳ 222, המתחיל בפתיחה פרוזאית, לאמור:

„החיילים בחזית ובארצות הכבושות מדברים לעתים תכופות — כיצד ארצם־מולדתם מתגברת על קשיי המלחמה. למולדת יש, כמובן, אנשים חזקים וחלשים, מאמינים וכן ספקנים. אך דבר אחד ברור — לנצח יכולים רק אנשים חזקים והבטוחים בעצמם".

„מדוע לוחם הצבא הגרמני במזרח?" — שואל בשקט ובקור־רוח מחבר הביוליטין, וזאת תשובתו: „כדי שהמהפכה היהודית הבולשׁאֶביסטית לא תאיים לעולם על החופש הגרמני ועתידו." (ההדגשה של המעתיק).

אחרי שהעתונות הפאשיסטית התריעה שנים רבות על הסכנה של הריבולוציה הבולשי־ביסטית היהודית, בא הביוליטין החשאי הזה, מס׳ 222, ומלחש עליה מחדש באוזני החייל.

„ערב המלחמה, — נאמר בביוליטין, — אמר הפיראֶר, כי אם היהודים ימשכו את העמים למלחמה, לא יישארו יהודים לעת סיומה".

... „הספקנים יכולים להיות שקטים: במובן זה, הוא, הפיראֶר, יעמוד בדיבורו".

„מן 85.000 יהודים בצ׳כוסלובאקיה הוצאו 65.000, והיתר יוצאו בקרוב".

איזה חשבון קר, רצחני!

„בהונגריה היו 800.000 יהודים, ואלפי יהודים למחצה. האמצעים, שבהם אחזנו, השפיעו בראש וראשונה לשינוי החיים התרבותיים של המדינה: התיאטרון, הקולנוע והעתונות שוחררו מהשפעה יהודית".

„סאֶרביה משוחררת כליל מאלמנטים יהודיים".

„בבולגריה שותקה ההשפעה היהודית".

„כ־60000 יהודים בכורוטיאֶ נותקו מחייהם הלאומיים".

איזה חשבון קר, איזה אפוס רצחני!

כך מודיעה המפקדה הגרמנית הראשית בביולטין החשאי מס׳ 222, — דברים שהם מודיעי־בסודי־סודות. אך ידע העולם, ישמע וישפוט:

„באֶסארביה טוהרה מיהודים".

„ברומניה, בלי להביא בחשבון את באֶסארביה ובוקובינה, ישנם רק 272.000 יהודים. כ־112.000 יהודים נמצאים במחנות־הסגר בטראנסילוואניה. בבוקרשט נמצאים 98.000 יהודים, המחכים לגירושם". [130]

איציק פפר

הגרמנים על יעקב קרייזאר

...בארכיב של מפקדת הצבא הגרמני, שנמצא בתוך השלל, אשר נפל בידי הגניראל יעקב קרייזאר, נמצא גם כרוז־פנייה אל הצבא האדום, לאמור: „חיילים רוסים! בידי מי מפקידים אתם את חייכם? מפקדכם הוא היהודי יאנקל קרייזאר. האומנם חושבים אתם שיאנקל יצילכם מידינו?!".

בקראו את הכרוז של הפאשיסטים המטורפים, חייך לו הגנראל בקורת־רוח. „אכן", — אמר — „בבית קראו לי אבא ואמא בשם יאנקל". הוא החביא את הנייר הפאשיסטי בכיסו למזכרת והוסיף: „שם נאה הוא יאנקל, איני מתבייש בו כלל וכלל".[131]

קריאת גניראל יהודי סובייטי

אופה, 8 בספטמבר 1942 (טלגרמה). באספת־עם גדולה שנתכנסה כאן, בעיר הגדולה של הריפובליקה הבאשקירית, נאם הגנראל היהודי יעקב קרייזאר, גיבור סס״ר, ואמר בין השאר: „העם היהודי יחד עם יתר עמי סס״ר החלטתו תקיפה להילחם באוייב ההיטלרי עד חרמה. עמי, שנתן לעולם אישים דגולים והוגי־דעות מזהירים, הוא גם עם לוחם לחופש. תולדות היהודים מספרות על מלחמה נאדרה שערכו היהודים נגד הרומאים, אבות אבותיהם של הפאשיסטים האיטלקים של זמננו. שמו של בר־כוכבא מאיר את הדרך ליהודים רבים. שמו נחרת במגילת הדורות כסמל לגבורה ומלחמת־חרות. אני מתגאה באלפי יהודים הלוחמים במסירות־נפש בשורות הצבא האדום ומכים באוייב. אני יכול לקרוא בשמותיהם של רבים מאוד מן הגיבורים היהודים האלה. אך אסתפק בדוגמות מעטות. אזכיר את התותחן של הדיויזיה שלנו בוטוויניק, שנלחם כארי וסוללתו הצליחה להרוס כחמישים טאנקים של האוייב. אזכיר את החפר כהן, שעצר בגופו את האוייב, שהסתער על עמדה חשובה שלנו. מאות יהודים, מפקדים וחיילים של הצבא והפארטיזאנים, זכו לאותות כבוד והצטיינות. עם, שבנים כאלה לו, לא ישועבד! עם כזה לא יוכל להרכין ראש בפני הגאנגסטאָרים ההיט־לאָריים! האוייב רוצה למחות את עמי מעל פני האדמה. בכל מקום הוא פוגע קודם כל ביהודים. ראיתי את התעלולים האכזריים של האוייב בערים ובעיירות, שהיו בידיו וששוחררו אחרי־כן ע״י הצבא האדום. ראיתי את הדם והדמעות והייסורים. קול דמי האימהות, הבנות והילדים זועק אלינו מן האדמה. אני קורא ליהודים בצבא ולפארטיזאנים היהודים: „אל תניחו את נשקכם עד שיוקם קין! תבורכנה ידי אלה שיגישו סעד ועזרה ללוחמים באוייב האיום! כגניראל של הצבא האדום וכבן לעם היהודי אני נשבע: לא להניח את נשקי כל עוד לא תם אחרון הפאשיסטים מעל כדור הארץ".[132]

ש. פּעֶרסאָוו

גנ׳ראל מאיור יעקב קרייזר —
גיבור ברית המועצות

מקורות

א. בערי ההריגה

1. „אייניקייט" — 3.8.1944 — מוסקבה.
2. „די צוקונפט" — נובמבר 1960 — ניו־יורק.
3. „די צוקונפט" — נובמבר 1960 — ניו־יורק.
4. „אייניקייט" — 8.6.1944 — מוסקבה.
5. עדות — 8.11.1960 — תל־אביב.
6. עדות („יד ושם") — פברואר 1962.
7. „אייניקייט" — 25.3.1943 — מוסקבה.
8. „אייניקייט" — 9.9.1943
9. „אייניקייט" — 30.9.1943
10. „אייניקייט" — 30.9.1943.
11. „אייניקייט" — 17.12.1944.
12. מתוך הספר „מלחמת הפארטיזאנים יהודים במזרח־אירופה" לם. כהנוביץ — 1954, תל־אביב.
13. „אייניקייט" — 24.5.1945 — מוסקבה.
14. „אייניקייט" — 25.5.1942.
15. „הספר השחור" ברומנית — 1946 — בוקרסט.
16. קובץ ברדיצ'וב — ארכיון ווהלין — תשי"א.
17. קובץ ברדיצ'וב.
18. „דבר השבוע" — 3.8.1950.
19. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — לא. ארנבורג, 1945 — מוסקבה.
20. „אייניקייט" — 3.3.1945 — מוסקבה.
21. עדות.
22. „אייניקייט" — 28.10.1945 — מוסקבה.
23. „אייניקייט" — 27.6.1946.
24. „אייניקייט" — 2.10.1943.
25. „ערים ואמהות בישראל" לי. ל. הכהן פישמן — תש"ח — ירושלים.
26. „אייניקייט" — 5.9.1942 — מוסקבה.
28. עדות („יד ושם").

27. „יד ושם".
28. עדות („יד ושם").
29. הספר „וויטאַבסק והסביבה" — תש"ז — תל־אביב.
30. „אייניקייט" — 15.9.1942 — מוסקבה.
31. „אייניקייט" — 9.8.1945.
32. „ידיעות ,יד ושם"' — ניסן תשי"ח.
33. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
34. „מערדער פון פעלקער"
35. „אייניקייט" — 31.8.1943 — מוסקבה.
36. הקובץ Война (מלחמה) לא. ארנבורג — 1944 — מוסקבה.
37. „אייניקייט" — 21.10.1943 — מוסקבה.
38. „אייניקייט" — 18.11.43.
39. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) לא. ארנבורג — 1944.
40. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) לא. ארנבורג — 1944.
41. „אייניקייט" — 15.8.1942 — מוסקבה.
42. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
43. „פון מינסקער געטאָ" — 1946 — פאַרלאַג „דער עמעס".
44. „דבר" כ"ז ניסן תשכ"א — 13.4.1961.
45. „דבר" ט"ז כסלו תשכ"ג—13.12.1962.
46. „דבר" ט"ז חשוון תש"ג — 27.10.1942.
47. „ערים ואמהות בישראל" לי. ל. הכהן־פישמן — תש"ח — ירושלים.
48. הוועד לעזרת הצבא האדום בבריטניה — מהחומר של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי במוסקבה.
49. „אייניקייט" — 5.9.1942.
50. „דבר" — כ"ז חשוון תשי"ח — 20.11.1957.
51. „אייניקייט" — 5.4.1943 — מוסקבה.
52. „אייניקייט" — 10.2.1944 — מוסקבה.
53. „דבר" — ג' אייר תש"ד — 6.4.1944.
54. עדות („יד ושם") — 16.1.1962.
55. „אייניקייט" — 18.11.1943.
56. מהחומר המיועד לספר „קאמיניאַץ־פודולסק".
57. „סוציאליסטיצ'אַסקי וואַסטניק" — 28.2.1948.
58. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
59. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
60. „פרגול צלב־הקרס" ללורד ראסל, 1954.
61. „דבר" — ט"ז אב תש"ח — 26.7.1945 ; „דבר" — ו' תשרי תש"ג — 4.10.1962.
62. „אייניקייט" — 15.7.1942 — מוסקבה.
63. „נדחי ישראל" ליצחק בן־צבי — תשי"ג — ירושלים.

64. „יד ושם".
65. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1944 — מוסקבה.
66. „אייניקייט" — 5.7.1942.
67. „אייניקייט" — 25.10.1942.
68. „אייניקייט" — 2.10.1943.
69. „אייניקייט" — 25.11.1943.
70. „אייניקייט" — 4.11.1943.

ב. רצח ילדים

71. „אייניקייט" — 1.5.1943 — מוסקבה.
72. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) לא. ארנבורג — 1944 — מוסקבה.
73. „מערדער פון פעלקער"
74. „מערדער פון פעלקער"
75. „אייניקייט" — 16.7.1942.
76. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) לא. ארנבורג — 1945 — מוסקבה.
77. „אייניקייט" — 6.7.1944.
78. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
79. „אייניקייט" — 18.11.1943.
80. „אייניקייט" — 17.1.1946.
81. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
82. „לייף", „דבר השבוע" — 30.11.1960 — תל־אביב.
83. „פון מינסקער געטא" — 1946 — מוסקבה.
84. ספר־זכרונות של ק. פאוסטובסקי — 1958 — מוסקבה.
85. „אייניקייט" — 6.4.1944.
86. „אייניקייט" — 19.10.1944.

ג. גיליוי התנגדות ופארטיזאנים יהודים

87. „אייניקייט" — 26.10.1944 — מוסקבה.
88. „יהודי מינסק" ב„ספר הפארטיזאנים" — כרך א' — 1958.
89. „דבר" — כ' כסלו תש"ג — 29.11.1942 — תל־אביב.
90. „אייניקייט" — 25.3.1943 — מוסקבה.
91. „אייניקייט" — 25.6.1943.
92. „אייניקייט" — 30.9.1943.
93. „אייניקייט" — 28.10.1943.
94. „אייניקייט" — 18.2.1944.
95. „אייניקייט" — 29.5.1945.
96. „מול האוייב הנאצי" — לוחמים מספרים", 1939—1945. תשכ"ב — 1961.
97. ספר יוצאי קורץ — 1959.
98. „ידיעות ,יד ושם"" — ניסן תשי"ח — אפריל 1958 — ירושלים.

99. „אייניקייט" — 7.11.1942 — מוסקבה.
100. „Война" (מלחמה) — 1943 — מוסקבה.
101. „אייניקייט" — 27.2.1943.
102. „אייניקייט" — 16.9.1943.
103. „ידיעות, יד ושם" — 1957.

ד. מפעולות הוועד היהודי האנטיפאשיסטי

104. „בריידער פון גאָר דער וועלט" — 1941 — מוסקבה.
105. „דבר" — י"ב תשרי תש"ב — 3.10.1941 — תל־אביב.
106. „דבר" — י"ז סיון תש"ב — 2.6.1942.
107. „אייניקייט" — 7.6.1942 — מוסקבה.
108. „אייניקייט" — 17.6.1942.
109. „אייניקייט" — 15.3.1943.
110. „אייניקייט" — 27.2.1943.
111. „דבר" — י"ט סיון תש"ג — 22.6.1943.
112. „דאָס יידישע פאָלק אין קאמפף קעגן פאַשיזם" — 1945 — מוסקבה.
113. „אייניקייט" — 30.3.1944.
114. „אייניקייט" — 23.6.1945.

ה. רשומות ותעודות

115. „אייניקייט" — 25.9.1942 — מוסקבה.
116. „יד ושם" קובץ ג' — מחקרים מפרשות השואה והגבורה — ירושלים.
117. „מערדער פון פעלקער (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
118. „אייניקייט" — 21.10.1943.
119. „פון מינסקער געטאָ" — 1946 — מוסקבה.
120. „Документы обвиняют" (תעודות מאשימות) כרך א' — 1943, מוסקבה.
121. " " " (תעודות מאשימות) כרך ב' — 1945, מוסקבה.
122. " " " " " " " " " "
123. " " " " " " " " " "
124. " " " " " " " " " "
125. " " " " " " " " " "
126. " " " " " " " " " "
127. " " " " " " " " " "
128. „מערדער פון פעלקער" (רוצחי עמים) — 1945 — מוסקבה.
129. „אייניקייט" — 15.10.1942 — מוסקבה.
130. „אייניקייט" — 1.5.1943.
131. „אייניקייט" — 7.6.1942.
132. „דבר" — ג' תשרי תש"ג — 14.9.1942.

תוכן העניינים

פתיחה . . . . . 7—8

ויהי בימי השואה

„הפתרון הסופי" בביצועו — בנימין וסט . . . . 11—23
ה„איינזאץ־גרופן" — תפקידן ופעלן . . . . . 24—29
ההשמדה בברית המועצות — מכתב־האישום של ג. האוזנר 30—33

בערי ההריגה

דברי מבוא 37
טיפע גריבער, רויטער ליים — ש. האלקין . . . 38
עומק בור, חימר אדום — ש. האלקין 39
אודיסה — קהילה שהושמדה — ד"ר י. קיסמן . . . 40—42
„ טראנסניסטריה — ד"ר י. קיסמן . . . 43—44
סיפורה של ריטה ליטבינובה — טאטיאנה טעס . . . 45—46
אומאן — עדות — אליהו שצ'ופאק . . . . . 47—48
אומאן — עדות — בן־ציון רוכבני . . . . . 48—49
אוסוויאט — איציק פפר . . . . . 50—51
אוריול — ה. פוליאנקער . . . . . 52—53
אוריול — יע. מאר . . . . . 53—54
אוריול — יע. מאר 54
בוברויסק 55
בוברויסק — משה כהנוביץ 56
ביאַלוצרקוב — א. בלאנדר 57
בראילוב — חיים הוכמאן . . . . . 58—60
ברדיצ'וב — פרשות ההשמדה — וואסילי גרוסמאן . . 61—67
ברדיצ'וב בלי יהודים — קובץ ברדיצ'וב 68
ברדיצ'וב בלי יהודים — זיסקינד בארט 68
ה„קדיש הראשון" — ס. ארקאדי . . . . . 69—70
נער שניצל 70
מוצגים ניצולים במוזיאון ברדיצ'וב — א. קאגאן . . 71

דובוסארי — א. קטבי . . . . . 72—75
דניאפרופטרובסק — דוד ברגלסון 76
דניאפרופטרובסק — ס. ארטנברג 76
הומל — דם יהודי זרם כמים — ה. שליאמין . . . 77
הומל בצפורני הנאצים — י"ל כהנוביץ . . . . . 77—78
וויטאבסק — דוד ברגלסון . . . . . 79—80
גיטו וויטאבסק — יעקב שיינין . . . . . 81—83
הגרמנים בוויטאבסק — עדות — אלכסנדר מירין . . 83—85
סיפורו של עד־ראיה — פ. פרידמאן . . . . . 85—90
וואליזש — לידיא 91
ז'יטומיר — אברהם קאגאן 92
ז'יטומיר — מסחר בעצמות חללי השואה — ב. וסט . . 92—93
חמלניק — א. בעקער . . . . . 94—99
חרקוב — כיצד ניצלתי — מאריה סאקאל . . . . 100—103
כך שלטו הגרמנים בחרקוב — מ. בען . . . . . 103—104
משפט בחרקוב — א. ארנבורג 104
טאטארסק — ס. רבינוביץ . . . . . 105—106
טאראפעץ — יעקב יאסאדה 107
יאסנטוקי . . . . . 108—109
מונאסטירטשינה 110
מינסק — ס. ראדוב . . . . . 111—112
מינסק — בתיה פיקמאן 113
שחיטת ארבעת הימים — הירש סמאליאר 114
גיטו מינסק — מ. ע. 115
משפט הויזר בקובלנץ 116
מאריופול 117
נמירוב — יוחנן פוגרבינסקי 118
סטאלינודורף — אי. לעוו . . . . . 119—120
סמולנסק — בלה רוזיאנסקיא 121
פולטבה — י. א. ע. . . . . 122—123
פרוסקורוב — דוניה קוואסניצקר 124
קיוב — „הנשארים בחיים היו מקנאים במתים" — מיכאל טנקלבסקי 125—127
העד החי — שריפת הגוויות — י. פאליקמאן . . . 127—128
מסיכומי ועדת החקירה המלכותית — י. קלינוב . . . 128—129
אחרי השואה בקיוב — עדות — צבי פורטנוי . . . 130
קלימאוויטשי — מ. צונץ . . . . . 131—132
קיסלובודסק 133
קאמיניאץ־פודולסק — עדות — משה דויטש . . . . 134—137
קרים — סקירה כללית — עדות — אנבול . . . . 138—140

יאָוופאטוריה — מ. מ. פישהוט 140
יאלטה 141
סימפארופול 142
פיאודוסיה . . . . . 142—143
קיאָרץ — „המת החי מספר" — מפי יוסף ווייגגרטן — ל. קוויטקו 143—144
קטעים ממכתב פרטי 145
רצח החקלאים היהודים — ישעיהו שרייבשטיין . . . 145
פארטיזאנים יהודים 145
קראסנודאר — ארנרד בלאזר . . . . . 146—147
רוסטוב על הדון — . . . . . 148—149
כך משמיד היטלר את האוכלוסיה היהודית — הוועד היהודי האנטיפאשיסטי 150—151
השמדת האוכלוסיה היהודית ברוסיה הלבנה — קוזמא טשארני 152
אוקראינה בלי יהודים — וואסילי גרוסמאן . . . . 153—154
האדמה זועקת ביישובי אוקראינה — איליה אָרנבורג . 155—156

רצח ילדים

דברי מבוא 158
מתוך השיר „על העם היהודי שנהרג" — יצחק קצנלסון 159
נקמה (שיר) יידיש — ש. האלקין . . . 160—162—164—166
נקמה (שיר) עברית — ש. האלקין . . . 161—163—165—167
בקיוב — „מדוע אתם זורים לי חול בעינים?" . . . 168
ביאלטושקוב — קראווצוב 169
בציבולייבו — א. ארנבורג 170
סיפורו של מארק שכטמאן — ה. בלושטיין 171
לאה'לע (שיר) יידיש — א. גאנטאר 172
לאה'לע (שיר) עברית — א. גאנטאר 173
במאריופול — מתוך יומן 174
בגורי — א. ארנבורג 175
הנער שנשאר בחיים — יענקל יאסאדא 175
במחנה בראצלאב — נ. ח. קאן . . . . . 176—177
רוצחים מספרים — א. ארנבורג 178
מתוך „וידויו" של א. אייכמן 178
התליין קובא — הירש סמאליאר 179
התער האנגלי — ק. פאוסטובסקי . . . . . 180—182
„ילדי יהודים מושמדים עד אחד" — לייב קוויטקו . 183
עקדה (שיר) יידיש — דוד הופשטיין 184
עקדה (שיר) עברית — דוד הופשטיין 185

גילויי התנגדות ופארטיזאנים יהודים

דברי מבוא 189

מחנה הפארטיזאנים היהודי הלאומי מס׳ 106 —
ר. קאוואנטאר 190—192

הפארטיזאנים בחבל מינסק — ש. חולבסקי . . . . 193—197

יהודים חרדים בין הפארטיזאנים 197

„למות ביריה היה חסד״ — סרג׳נט י. לרנר 198

דם תחת דם — מירה ז׳אלאזנובה 199

ההתנגדות בצ׳רניגוב 200

הפארטיזאן סמואל רוכלין — לייב קוויטקו . . . . 201—202

חיים אהרון חזנוב מקלימאוויטשי — ח. ארלאנד . . 203

מהגיטו עד ליערות בריאנסק — חנה לוין 204

פארטיזאנים בסביבת דובוסארי (טראנסניסטריה) —
א. קטבי 205

באוקראינה הכבושה — אידה פינקרט . . . . . 206—211

עם המאבק ביער — דיאדיא מישא . . . . . 212—213

המפקד של ה„ייאוו־גרופה״ — דיאדיא מישא —
משה כהנוביץ 214—215

כך נלחמים יהודים — א. — איליה ארנבורג . . . 216—217

כך נלחמים יהודים — ב. „ . . . . . 217—218

גיבורים יהודים של ברית המועצות — פרץ מרקיש . . 219

מישה ספיוואק 220

הדים בקיוב הכבושה על מרד גיטו ווארשה — ע. ברנד 221—222

מפעולות הוועד היהודי האנטיפאשיסטי

דברי מבוא . . . . . 225—226

העצרת הראשונה של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי . . 227—232

קריאת העצרת היהודית במוסקבה אל יהודי כל העולם 233—234

„באו מים עד נפש״ . . . . . 235—236

כרוז העצרת השניה של באי־כוח העם היהודי . . . 237

שבועת העם . . . . . 238—239

המושב השני של מליאת הוועד היהודי האנטיפאשיסטי . 240—242

גילוי הדעת של המושב השני של מליאת הוועד היהודי
האנטיפאשיסטי 243—244

קריאת הרופאים היהודים . . . . . 245—246

בכינוס השלישי של הוועד היהודי האנטיפאשיסטי . . 247—251

שלושה כינוסים — דוד ברגלסון 252

נצחוננו — שכנא אפשטיין 253

רשומות ותעודות

דברי מבוא 256

„היהודים מתים לאט לאט" 257

השמדת שתי קהילות — וויניצה ואומאן — ארווין בינגל 258—262

יריות הרוצחים הגרמנים על יהודים ב„דרוביצקי־יאר" —
חרקוב — אקט של ועד־חקירה 263—265

טאטארסק — עדות 266

פקודה גרמנית על הקמת איזור־מגורים ליהודים במינסק 267—268

במו עיני ראיתי זאת — ס. ליטווינוב . . . . . 269—270

פקודה ברוסית מאת הקומנדאטורה הגרמנית בקיסלובודסק 270

השמדת האוכלוסיה היהודית בקיסלובודסק — אקט . . 271—272

עינויים והשמדה בחבל קראסנודאר — תעודת־עדות . . 273

בעיר מאיקופ — תעודת־עדות 274

על המעללים האכזריים בעיר קראסנודאר . . . . 275—276

בסטאניצה לאדוג'סקאיא 277

בסטאַוורופול ובאזורה 278

„אל תחשבוני לזרה" — אולגה סופרון 278

גרמנים על מעשי ההשמדה — א. ארנבורג 279

הביוליטין הגרמני מס. 222 — איציק פפר 280

הגרמנים על יעקב קרייזר 281

קריאת גניראל יהודי סובייטי 281

Table of Contents